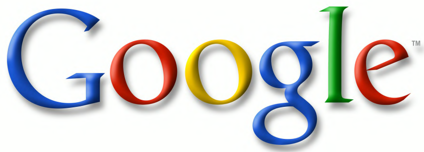
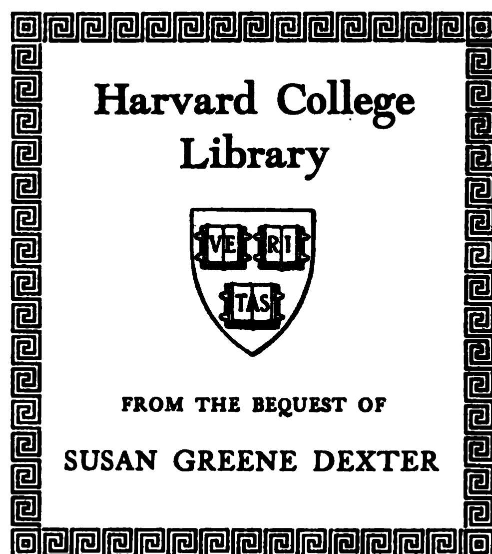



Harvard College
Library
VE RI TAS
FROM THE BEQUEST OF
SUSAN GREENE DEXTER

ANNALES

ACADEMICI.

CIƆIƆCCCLIII—CIƆIƆCCCLIV.



LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO VIDUAE LA LAU. | PROSTAT APUD E. J. BRILL.

1857.


HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
May 1959

Quae hoc annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA.

ACADEMIA GRONINGANA.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

ACADEMIA

LUGDUNO-BATAVA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A. D. IX FEBR. CIↃIↃCCCLIII AD VIII FEBR. CIↃIↃCCCLIV

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

THEODORUS GUILIELMUS JOHANNES JUYNBOLL.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

GIDEON JANUS VERDAM.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

T. G. J. JUYNBOLL.
M. SIEGENBEEK, Prof. emeritus.
J. BAKE.
J. M. SCHRANT, die 2° Maji 1853 rude donatus.
A. RUTGERS.
J. H. STUFFKEN.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY, Prof. extraord.
M. DE VRIES, qui die 29° Oct. 1853 munus auspicatus est.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN.
G. C. B. SURINGAR.
F. W. KRIEGER.
A. E. SIMON THOMAS, Prof. extraord.
H. HALBERTSMA JUST. FIL., Prof. extraord.

IN FACULTATE JURIDICA.

H. G. TYDEMAN, Prof. emeritus.
C. J. VAN ASSEN.
H. COCK.
J. DE WAL.
S. VISSERING.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, Prof. emeritus.
N. C. KIST.
J. H. SCHOLTEN.
A. NIERMEYER, Prof. ordin., qui 28° Maji 1853 munus auspicatus est.
A. KUENEN, Prof. extraord., qui 12° Martii ejusd. anni munus auspicatus est.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. G. C. REINWARDT, Prof. emeritus.
J. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. J. VERDAM.
F. KAISER.
G. H. DE VRIESE.
P. L. RYKE, Prof. extraord.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. extraord.

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector German. Literarum.
J. A. BOOGAARD, in Theatro anatomico Prosector.
J. A. C. OUDEMANS, in Observatorio astronomico Observator (inde a die 22° Febr. 1853).

ORATIO

DE

CODICUM ORIENTALIUM, QUI IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA SERVANTUR, BIBLIOTHECA,

QUAM HABUIT

THEODORUS GUILIELMUS JOHANNES JUYNBOLL,

DIE VIII° FEBRUARII MDCCCLIV,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

CURATORES, VIRI AMPLISSIMI!

VIRI CLARISSIMI, COLLEGAE CONJUNCTISSIMI!

QUICUNQUE CETERUM DOCTRINAE LAUDE HONORUMVE DIGNITATE CONSPICUI, HIC ADESTIS, VIRI SPECTATISSIMI!

ACADEMIAE CIVES, JUVENES ORNATISSIMI!

Multis et splendidis studiorum subsidiis Academia nostra instructa est. In his sunt, quibuscum arctissima mihi intercedit necessitudo, et quorum auxiliis quotidie fruor. Partem dico Bibliothecae publicae, quae Codicibus Orientalibus continetur. Saepe audivistis magnis laudibus hanc celebrari, neque ignoratis, Viros doctos haud paucos ex variis terris urbem nostram hoc solo consilio non raro adire, ut hos Codices perlustrent; excerpant, describant, et in suos usus convertant.

Haec licet notissima sint, multi tamen nondum perspiciunt, quas ii Libri Disciplinis *nostrâ* etiam *aetate* illustrandis praestent utilitates, quin nescientes prorsus, *quae* Disciplinae, *quae*ve Disciplinarum *partes* ex iis solis recte cognoscantur demum, eo audaciae procedunt, ut clamare non dubitent: *quid tandem emolumenti post Libros jam editos ex istis Codicibus in communem usum* adhuc *redundare possit!*

Ut perversas istiusmodi opiniones ex eorum animis evellerem, de his Bibliothecae thesauris datâ opportunitate dicendi consilium jamdudum agitabam. Haec opportunitas nunc mihi ultro offertur, Rectoris Munus Veterum more Oratione habendâ depondituro. Dicam ergo *de Codicum Orientalium, qui in Academiâ Leydensi servantur, Bibliothecâ.* Non spero fore

ut hoc argumentum aliquem deterreat; ita enim de eo exponere mihi proposui, ut quisque dicta capiat [1]). Vos omnes, Auditores! animo benigno me audiatis.

Hujus Bibliothecae *historiam* quam brevissime tradam. Fusior enim harum rerum expositio non est hujus loci aut temporis. Et quid multis omnia repetam, quae alii bene jam et copiose enarrarunt [2])? Pauca ergo sufficiant.

In *primo* Bibliothecae Catalogo, a Petro Bertio anno 1595 edito, de nullo Codice MS. Orientali sermo fit. A legato enim Josephi Justi Scaligeri, anno 1609 mortui, haec Codicum OO. collectio initium ducit, quo tempore praeter 21 *Hebraeos*, 56 Codices *Arabici*, *Persici*, *alii*que *Orientales* in Bibliothecam delati sunt [3]).

His Libris varii argumenti, et suo in genere utilissimis, eminent tamen *Erpeniani* et *Goliani*, ex quibus 212 hodie supersunt. Ex *illis* nimirum multi, ex *his* nonnulli hodie desiderantur, ac latent; alii iique pretiosissimi in Bibliothecâ Cantabrigiensi et Oxoniensi jamdudum servantur, quorsum quo casu translati sint, certo dici nequit. Majorem partem Golius coëmit in itineribus anno 1622—1624 *Marochium*, et anno 1625, postquam Erpenio, pestilentiâ exstincto, successerat, in *Orientem* susceptis, unde post quatuor annos in patriam rediit [4]).

Quartam eamque amplissimam collectionem Bibliotheca acceptam refert liberalitati Viri amplissimi Levini Warneri, Golii discipuli, qui quo melius in Linguas Orientales incumberet, Magistro auctore, anno 1644 Constantinopolin abiit, Consul deinde Halebensis creatus [5]), et ab anno 1655 *Ordinum Generalium*, qui dicuntur, Legati munere in Aulâ Turcicâ functus est. Tempore, quod in Oriente degit, diligenter usus est ad magnificum *mille* fere Codicum thesaurum sibi comparandum, quem totum Bibliothecae legavit [6]). Donum splendidissimum exeunte anno 1668 huc allatum est, quo facto intra 50 annorum spatium 1183 Codices OO. ad nos pervenerant.

Hisce initiis, Auditores! utinam sequens tempus non dissimile fuisset! Sed eheu! per seculum et quod excurrit, id est ad annum 1780, Codi-

ces 22 tantum accesserunt. Tum vero ex Libris JOH. JAC. SCHULTENS*II* 81 coëmti sunt; quibus si accessisset EVERARDI SCHEIDII Bibliotheca, Schultensianâ multo amplior, nostra collectio magna sane incrementa cepisset. Sed proh dolor! haec divendita est anno hujus seculi 6⁰, tempore ergo, quo Patria haud prosperâ fruebatur conditione, adeo ut non nisi unus Codex Arabicus, is vero gravissimus, reliquis tunc adderetur [7]).

Felicior aetas alluxit ex quo HAMAKER*US* Literas OO. in hac Academiâ docere coepit. Hic enim non modo ardorem has Literas colendi mirifice excitavit, sed hoc etiam studuit, ut MSStorum copia insignem in modum augeretur. Idem deinde egit WEIJERS*IUS*, quo factum est, ut horum Duumvirorum operâ per 25 circiter annos *trecenti* Codices Bibliothecae adjungerentur [8]). His *triginta tres* hisce 8 annis accesserunt, adeo ut universa collectio una cum 84 Hebraeis, 1720 Libros hodie complectatur.

Hic numerus quamvis insignis, si ipsum solum spectas, minime tamen ut videtis, spei respondet, quam Proavi ante hos 186 annos jure concipere potuerunt. Quod vulgo dictitant, ut recentiorum temporum segnitiem excusent, quis nescit? *Bonorum*, ajunt, *et eorum maxime, qui vulgo optantur, Codicum emendorum opportunitas nunc vix ulla datur!* — Nostrâ aetate hanc *rariorem* esse, quam antea, concedo, sed et hodie eamdem patere iis, qui Orientem ipsi adeant, rebusque obviis prudenter utantur, neque opibus parcant, ét nostra testatur collectio, ét Bibliothecae *Angliae* ac *Parisiensis*, quae hoc item seculo mirifice ditatae sunt. Ac *Petropolitana*, cui anno hujus seculi 18⁰, Codices OO. prorsus deësse FRAEHN*IUS* querebatur [9]), quantopere his 30 annis aucta est! Fateor harum Gentium conditionem a nostrâ quam maxime differre, ac bella feliciter gesta haud parum contulisse ad novos Codices acquirendos, sed non omnes illi vi erepti, non omnes post prolatos imperii fines in terris devictis inventi sunt. *Armis* scilicet nec Bibliotheca *Berolinensis*, nec *Lipsiensis*, exquisitam debet Orientalium Librorum collectionem, quâ *illa* ante biennium, *haec* praecedente anno ornata est. *Publicis sumtibus* hanc acceperunt, a WETZSTEIN*IO*, Borussorum Consule Damasceno, in Oriente collectam, et ab interitu servatam.

Harum nempe Literarum studio promovendo nihil sane est efficacius, nihil exoptatius, quam si Viri, earum Literarum periti, ut GOL*IUS* olim et

NIEBUHRIUS, ac nostrâ aetate SEETZENIUS, BURCKHARDTUS, WALLINUS, LEPSIUS, KREMERUS, alii, itinera ipsi in Orientem suscipiant, quod, quia privatis sumtibus vix fieri potest, Civitatis Sociëtatisve eruditae nomine et impensis peragatur.

Alterum, quod in earum Literarum emolumentum in primis commendandum, hoc est, ut *Consulis Legative* in Oriente provincia iis praesertim mandetur, qui cum aliarum rerum, quae his Muneribus bene gerendis requiritur, notitiâ, Orientalium item Linguarum scientiam studiumque jungant, quibus quo magis excellant, eo aptiores sine dubio his Muneribus habeantur. Quid in variarum Disciplinarum commodum inde sperari liceat, ex BOTTAE et LAYARDI, et ne alios afferam [10]), ex nostri WARNERI exemplo patet.

Aliâ porro ratione Bibliotheca nostra locupletari potest. Multi nempe Codices OO. sine dubio in privatis Bibliothecis latent, nullam praestantes utilitatem possessoribus, quid servent fortasse prorsus ignorantibus. Hi Libri si inveniantur, utinam eâdem, quam hisce annis plus semel experti sumus [11]), liberalitate Bibliothecae donentur!

Ac hujusmodi Libros memorans, silentio praeterire nolo magnum Orientalium Codicum numerum, hodie curae commissum *Sociëtatis Regiae Scientiarum Amstelodamensis*. Codices volo maximam partem a WILLMETO *Instituto Regio Neërlandico* olim legatos [12]). Qui si hîc *deponerentur* una cum egregio inchoati Catalogi Weijersiani apparatu, et reliquis Codicibus, tum *antiquioribus*, tum *recentioribus*, ét recens condita Academia istâ curâ levaretur, ét vero vota rata fierent a Senatu Academico plus semel jam nuncupata, probe intelligente, aditum ad eos Libros sic non modo faciliorem, sed usum item Librorum ita junctorum Disciplinae multo fore fructuosiorem.

Consideratis Bibliothecae *historiâ* et *amplitudine* ac *modo*, quo in posterum *augeri* possit, jam videamus, quae sit ipsius, quae adeo celebratur, *praestantia*. „Haec enim (ut HAMAKERI verbis utar), licet aliis Biblio„thecis Librorum numero inferior, at Codicum tamen et veterum et raris„simorum et in omni denique Disciplinarum genere summo cum studio

„conquisitorum, varietate, adeo instructa est, ut hac in parte, quae ipsam „superent, nullae, quae aequent, paucae esse videantur [13])." Haec, Auditores! quae Vir summus ante hos 34 annos scribebat, nunc item repetere nobis licet. Paucae enim hodieque sunt apud Exteros Bibliothecae, quae Codicum *pretio* cum nostrâ comparari possunt, nulla, quae ab hac parte palmam ipsi praeripit.

Sed de horum Codicum *praestantiâ* dicturo, campum mihi video apertum, tam late patentem, ut, si vel leviter cuncta perlustrarem, nimium diu mihi foret dicendum. Ne ergo vestrâ patientiâ abutar, res praecipuas modo attingam. Aliis ergo omissis, de *Geographis* tantum et *Historicis*, paucis nunc disseramus, et de subsidiis, quae in hac Bibliothecâ praesto sunt, *Criticae V.* et *N. T.* accuratius tractandae, atque hujus *Interpretationi* juvandae et exornandae. Ab his incipiamus.

Mirantur fortasse nonnulli Theologi *Novi Testamenti* hîc mentionem factam esse, putantes scilicet, ipsius *Criticen* ex his Codicibus non magna incrementa capturam esse. Si *Versiones* ii attendere nolint, facile explicatur, quare sic judicetur. Has vero, *Syriacas* praesertim, maximi esse momenti, germani Theologi jure concedunt; qui si *Arabicas*, ex *Graeco textu* ortas, quia recentiores sunt, merito faciunt minoris, pluris sine dubio aestimant Versiones *Arabicas* ex multo antiquiore textu *Syriaco* translatas, quae nempe haud parvae sunt utilitatis ad pristinam Versionum Syriacarum conditionem melius cognoscendam. Harum Versionum in nostris thesauris Codices exstant, digni qui accuratius conferantur [14]).

Qui deinde *Historiam* Interpretationis N. T. pervestigare velit, nullam is non modo Versionem sive Arabicam, sive aliam negligat, sed *Arabicos* etiam *Commentarios* attendat, quos et hîc reperiet [15]). Qui si quando edentur, videbitis, Christianae in Oriente *Dogmatices* et *Apologetices Historiam*, cujus expositio vix inchoata est, mirifice inde illustratum iri, et in primis ex *Scriptis polemicis Arabicis*, hoc consilio a Christianis exaratis, ut Libros Sacros sanctosque Viros ac placita contra Moslimorum impetum defenderent.

In *Vetus* tamen longe plura quam in *Novum Testamentum* ex illis fontibus beneficia redundant. Haec vero contendens, Veteris Testamenti Codices *Hebraeos*, quia juniores sunt, minus ob oculos habeo [16]), sed potius Codicem *Pentateuchi Samaritani* [17]), et *Versiones*, tum *Arabicam Pentateuchi*,

ab ERPENIO editam [18]), tum *Psalterii* Versionem *Arabicam* et *Aethiopicam* [19]), et, quibus Interpretationis *Historia* cordi est, permagnum *Commentariorum Judaïcorum* numerum [20]), *veterumque Christianorum Graecorum* et *Syrorum Commentarios* selectos *Arabice versos* [21]); ne de *Talmude Hiërosolymitano*, *Lexicis Hebraïcis*, *Scriptisve Judaeorum philosophis* loquar. Haec licet *partim* jam edita, at nunc a multis prorsus neglecta, omnia aliquando publici juris facienda, et quae jam quodammodo innotuerunt, iterum pertractanda sunt, ut vitia emendentur, accuratius singula perpendantur, neque amplius, ut antea, pluris aestimentur, sed suum quaeque in hac Disciplinâ locum in posterum teneant.

Haec Scripta ut *Historiae Interpretationis*, ita alia rebus tam *Christianorum* quam *Judaeorum* in Oriente novam lucem affundunt. Christianorum v. c. *Cultum publicum* considerantibus operae pretium est *Homilias Syriacas* legere [22]); in *Festa sacra* inquirentibus tum alia, tum *Lectionum series* consulere, et Scriptores adire de his Festis exponentes.

Universa porro Christianorum in Oriente conditio *sacra*, *civilis*, *domestica*, quae omnium studia adeo commovet, ex quibus aliis fontibus melius cognoscitur, si *pristina* tempora spectas, quam ex ipsis Orientalium Scriptis? Haec consulentes, Christianos, in mediâ Moslimorum societate viventes, videmus non eodem cum iis loco habitos. Suis quidem fruuntur juribus et privilegiis, at non semper iisdem. Tributo soluto, suum profitentur Cultum sacrum, suos habent non modo Patriarcham, sed et Judices, ac Moslimicorum Magistratuum fruuntur clientelâ, verum ut ab horum arbitrio pendent, ita fanatico plebis furori saepius sunt expositi. Peculiari vestitu, ut Judaei, a Moslimis distincti, plerumque incedunt. Variâ utuntur fortunâ. In vili abjectoque statu versantur plerique, nonnulli tantum, mercaturâ feliciter gestâ, laute vivunt, vel ob eximias ingenii dotes, publicis muneribus funguntur, quin ad honores evehuntur interdum. — Alii, iique haud pauci, urbium strepitum effugientes, in Monasteriis abditi latent, *Ritibus sacris* religiose observandis intenti. In *Literis* tamen *sacris* hi etiam operam saepe ponunt, aut agriculturae se tradunt, ac mercaturam faciunt, mercatorumque agmina, singulosve Itineratores lubenter excipiunt. — Sed quid nunc tabulam delineëm, quae ut aliquando sigillatim depingatur, sane exoptandum, et cui componendae praeter nostrum *Lexicon*

Geographicum, aliosque Libros jam editos, nonnulli item hîc alibique servati Codices splendidum apparatum exhibent.

Similiter de *Judaeorum* in Oriente sorte ex nostris Codicibus nonnulla edocemur, quibus JOSTII aliorumque de hoc argumento dicta supplentur. Multa etiam de *Käraeis* monenda restant, quorum Scripta inedita ac pretiosissima hîc habentur [23]), ac multo plura quam hujus etiam generis ditissima *Bodlejana*, servat. Idem de SCHABBATHAEIS dicendum, Sectâ seculo 17° ortâ, quae magnas aliquamdiu in Oriente turbas movit [24]); idem denique de aliis Orientalibus Sectis Judaïcis [25]), quarum res ex editis ineditisque Libris, Arabicis maxime, adhuc pervestigandae sunt.

Sed ad *Historiam*, proprie sic dictam, Auditores! nobis properandum est, cujus *Medium Aevum* praesertim, ex Orientalium, ac potissimum ex *Arabicis* monumentis illustrandum esse, omnes nunc uno ore fatentur. Antiquiores modo cogitemus nonnullarum Gentium Historiae periodos. *Russi* e. c., si praeter *Nestorem*, antiquissimum ipsorum Historicum, nulla habuissent Arabum Scripta, quid certi de Gentis *originibus*, quid de antiquissimâ ipsius *conditione*, *rebusque gestis* cognovissent [26])?

In hac autem de nostrâ Bibliothecâ disquisitione *Historiae* nomen appellans, vocem enunciavi, quae animum erigit ac dulci profecto sensu afficit. Nam si cui, huic Disciplinae praesertim fontes ibi fluunt largissime, qui licet jamdudum ac saepe aperti, tantum tamen abest, ut exhausti sint, ut quam plurimos potius invitemus ad hos in communem omnium usum quam primum convertendos. Major horum Librorum est copia, quam ut singulos, ne praecipuos quidem, nunc enumerem. Si nempe *Poëtas* attendis, quorum in Historiâ illustrandâ insignis est usus, quod plerique in dies magis perspiciunt, — apparatus sane est amplissimus [27]). Deinde celebratissimorum *Historicorum* Libros habemus sive *integros*, sive *particulas*, aut *compendia*, quorum haud pauci in nullâ aliâ Bibliothecâ servantur.

Nulli tamen Historiae parti Bibliotheca plura et praestantiora subsidia largitur, quam *Historiae Literariae*, in quibus item multa sunt, quae alibi frustra quaeras [28]). Hanc Librorum classem permagni esse momenti, quisque animadvertet, qui nomina attendit innumerabilia, in Historiâ passim obvia, et de incredibili Scriptorum Arabicorum multitudine vel fando

inaudiverit. Tanta enim haec olim fuit, quanta in nullâ aliâ Gente exstitit umquam. Quae enim Gens majore cum fervore Literas coluit! quae Lingua, ne Graeca quidem olim, et vix Gallica hodie, per tam latam Orbis terrarum partem talem nacta est principatum, qualem Arabica! His si multa addis secula, quibus hae Literae florebant, et varias cogitas ac diversas Disciplinas, de quibus Moslimi Arabice exposuerunt, causa profecto cuique manifesta est, cur Arabicarum Literarum ambitus vere dicatur *immensus*.

In variis his Disciplinis *Geographia*, quam dixi, non ultimum locum obtinet. Magnis quidem multisque defectibus Arabici non minus, quam Graeci et Romani Geographi laborant, permulta ideo Recentiores summo cum jure in illis graviter reprehendunt, fabulasque aniles saepius recurrentes merito perstringunt et derident, at nihilominus hi Libri pretiosissimis Arabum monumentis sine dubio annumerandi sunt. His enim ea continentur, quae Moslimi in variis dissitisque Orbis terrarum partibus ipsi observarunt, quibus Geographia tanta, quanta nulla alia ab iis exculta Disciplina, incrementa accepit. Nonne *armis* ii in regiones ante prorsus ignotas penetrarunt? et quas vi non subigebant, ad has ipsorum *Religio*, ab innumeris populis recepta, aditum iis aperuit. Et ubi nec bellum, nec Religio viam ipsis muniebant, *mercatarae* studium eos deduxit, quae causa fuit, ut in remotiores terras pervenirent, quin in portibus Sinensium, postea iterum clausis, nostrâque demum aetate rursus apertis, seculo 9° et 10° emporia jam haberent. In primis vero Geographiae amplificandae profuit praeceptum Qoranicum, quo peregrinatio Meccana semel saltem suscipienda cuivis germano Moslimo praecipiebatur. Sic homines innumerabiles ex variis gentibus dissitisque regionibus ad longinqua itinera suscipienda excitabantur, nec pauci, ubi ex extremo Oriente vel Occidente in urbem sacram pervenerant, ad alias remotiores terras porro adeundas, sive lucrandi, sive Literarum studio ducti, denuo impellebantur. Vix dici potest, Auditores! quantum haec itinera contulerint ad diversissimos populos arctiore vinculo jungendos, ad singulas Disciplinas excolendas, praesertim vero ad terrarum notitiam in dies amplificandam [29]).

Dicta, Auditores! pro nostro instituto sufficiant ad Bibliothecae, eximio Librorum, has Disciplinas egregie illustrantium, apparatu instructae, *praestantiam* quodammodo demonstrandam. Sed quid splendissimae Bibliothecae prosunt, si quae ipsis continentur, ad publicam notitiam non perferuntur! Sapienter ergo pristini hujus Academiae Curatores voluerunt, ut *Catalogi* conscriberentur. Horum enim *quatuor* seculo 17° prodierunt, *unus* seculo praecedente [30]). His vero suo consilio non satisfacientibus, HAMAKER*O* etiam mandatum est, ut *novum* Catalogum pararet [31]). Quo officio quomodo fungi voluerit Vir summus, *Specimen Catalogi* declarat, quo 21 Codices praestantissimos fuse, erudite, egregie descripsit. Vix inchoati Catalogi laborem deinde suscepit WEIJERS*IUS*, ac diligentissime persecutus est, sed praematurâ morte ante hos fere decem annos abreptus, absolvere non potuit. Accuratae tamen et eximiae operae, quam in Codicibus quam plurimis posuerat, Specimen is etiam edidit [32]), utilissimumque apparatum, futuro Catalogo collectum, reliquit.

In WEIJERS*II* locum succedens, Catalogum conscribendum DOZY*O* nostro commisi, cui quomodo haec res cesserit, *duo* testantur *Volumina*, tertio abhinc anno editá, quibus *nongentos quinque* Libros descripsit, quo Opere, ut aliis multis Scriptis laudes sibi conciliavit quam maximas, quas tamen hîc repetere verecundia vetat, et cujusmodi omnes nostrum KUENEN*IUM* ornaturos esse, auguror, quicunque partem Catalogi difficillimam mox lecturi sunt, quam hic indefesso labore persequitur.

Non tamen solis *Catalogis*, sed etiam alio modo Academiae Curatores Codices nostros ad publicam notitiam proferre studuerunt. Novo nempe *Munere* instituendo, efficere conati sunt, ut Codices *ipsi* ederentur. Munus dico *Interpretis Legati Warneriani*. Primus hoc Munere ornatus est ALBERTUS SCHULTENS*IUS*, anno 1729 Franequerâ huc vocatus; in quem hunc honorem recte collatum esse, ex *Vitá Saladini*, quae biennio post, et ex iis, quae deinde prodierunt [33]), cuique compertum est.

Alia Arabum Scripta Scriptorumve Excerpta *quinque* sequentes Interpretes addiderunt, ac multo plura sine dubio addidissent, si nostrâ vixissent aetate. Ipsorum saltem conditio, istaque tempora ei consilio strenue peragendo non valde favebant. Negotia modo cogitate varia, quibus obruti, lites ecclesiasticas, et turbas in rep. ortas, quibus immixti fuerunt; postea

repentinam SCHEIDII mortem, et ne alia addam, summas, quibus Libri Arabici edendi semper subjecti sunt, tunc vero magis etiam premebantur, difficultates. Has tamen magnam partem sustulit HAMAKERUS, cujus alacritati et efficacissimo Curatorum interventui favorem debemus, quo ab anno 1823 *sexcenti floreni* Libris OO. edendis ex publico aerario quotannis attribuuntur.

Alia insuper impetravit WEIJERSIUS. Eos nimirum Literae OO. nostrâ aetate faciebant progressus, ut si Interpretis Munere bene fungeretur, ac Disciplinae votis quodammodo responderet, omnia *solus* non amplius peragere posset. Itaque quarto decimo abhinc anno *duos* nactus est *Adjutores*, quibus postea tamen *unus* tantum suffectus est [34]).

Conditionem ergo, quâ hodie haec Disciplina fruitur, pristinâ conditione multo profecto meliorem, magni facimus, et grato animo celebramus lubenter. Ne tamen putemus a Civitatis auxiliis laetam harum Literarum sortem unice pendere. *Aliorum* etiam quam plurimorum favore ipsarum studium excitandum, alendum, sustentandum est. Semper quidem rara futura sunt SCALIGERI, WARNERI, ac nostrâ aetate ROMANZOFFII [35]) exempla. At quot reperiuntur, quibus, de hac Disciplinâ egregie merendi copia datur, sive Libris MSS. nostro apparatui addendis, sive pretiosissimorum Operum editione provocandâ aut promovendâ, sive praestantium Juvenum studiis juvandis, atque opportunitate iisdem parandâ alias etiam Bibliothecas adeundi, iterve in Orientem suscipiendi! Cujusmodi itinera quantae sint utilitatis ad Linguas OO. penitus cognoscendas, ad priscam Orientis conditionem ex hodierni rerum statûs consideratione illustrandam, ad novos Libros colligendos, GOLIUS olim probavit, ac multi Exteri, Viri celeberrimi, ut vidimus, hodie probant.

Ad Codices deinde legendos et edendos, quam plurimorum postulatur opera. Ab iis haec primum exspectatur, qui eas Literas ipsi docent, sed et in vos, Juvenes praeclari! Disciplina oculos conversos tenet; nec tantum in Theologos, sed in eos etiam, qui in aliis Disciplinis operam ponunt. Nullos a se alienos censet Literarum OO. studium, quin ut metam, in quam tendit, aliquando attingat, omnium Disciplinarum auxiliis indiget. Multa enim licet iam acta sint, multo plura peragenda restant. Non aliam fere haec Disciplina nunc vivit aetatem, quam Graeci et Romani Scriptores

seculo 16° ineunte. In lucem proferendi sunt Libri, qui jam in Bibliothecis latent; iique soli, qui Arabicâ Linguâ scripti sunt, ne Persicos nuncupem, Turcicos, alios, multo plures sunt, quam Graecia umquam et Latium tulit, — Grammatici et Lexicographi, Historici et Geographi, Theologi et Jureconsulti, Mathematici et Astronomi, Medici et Historiae Naturalis Scriptores. Omnes ii suos sibi flagitant patronos, vindices, studiosos, et flagitant suo jure. Nihil tamen postulatur, quod fieri nequit. Ex Mathematicis nostrum cogitate UYLENBROEK*IUM*, Germanorumque decus, WOEPKE*UM*; ex Medicis GREENHILLI*UM*; ex Jureconsultis et Diplomatices peritis WARNER*UM*, D'OHSSON*UM*, alios. His claris Viris utinam alii etiam ex Nostratibus *posthac* annumerentur, ac dignos sic nos praestemus thesauris, quorum non *custodia* tantum nobis commissa est, sed *cura* maxime ipsos in *omnium* usûs tandem et quam primum convertendi.

Ad res, quae me Rectore acciderunt, enarrandas pergo.

Omnes, quos superiore anno salutabamus, *Curatores*, non modo sunt superstites, sed ipsorum numerus rursus est integer. In locum enim Viri de Patriâ et Academiâ meritissimi, VAN DOORN VAN WEST-CAPPELLE [36]), Curator creatus est Vir Nobilissimus DAN. THEOD. GEVERS VAN ENDEGEEST. — Te, Vir Amplissime! a Rege Augustissimo ad gravissimum hocce Munus vocatum esse, omnes gaudemus. Nam si quis dolorem ex Viri illius laudatissimi et desideratissimi morte ortum, lenire, et jacturam, quam Academia exinde passa est, reparare possit, ex te id jure exspectamus. Novimus ardorem, quo singula, quae tibi committuntur, aggrederis, consilium et prudentiam, quibus in his versaris, constantiam, quâ haec ad finem perducis. Multa ideo tibi debet et haec Provincia ac Patria universa. Sed quid res hîc tantum referam *Civitatem* potius, aut *publicam omnium Civium salutem* spectantes! Te *verbis* non minus quam *factis Scriptis*que de his rebus meritissimum, te etiam novimus priscum hujus Academiae Alumnum, hujus Academiae semper amantissimum, et ipsius pariter ac Disciplinarum causam, ut nuper rursus probasti, alacriter strenueque tuentem. Hanc igitur Academiam quam lubentissime tibi commendamus, et

Deum oramus, ut te per longam annorum seriem ipsi servet, tuaque consilia, quae cum Collegis, Viris Amplissimis, in Academiae salutem ineas, fausta et prospera reddat.

Summam felicitatem et tu experiare, Vir Amplissime VAN DER HEIM VAN DUYVENDYKE! in splendido Munere gerendo, quo iterum te ornatum vides. Quid in gravissimâ hacce et florentissimâ Provinciâ administrandâ cupias, Munus suscipiens, publice ac diserte ipse significasti. Haec vota utinam expleantur, et haec Praefectura causa tibi exsistat, ut res item hujus Academiae, quas *Curator* summo cum studio semper agis, *Provinciae Praefectus* magnâ etiam cum efficaciâ, ut optas, datâ opportunitate vindices et promoveas.

Ordinem vestrum, Collegae conjunctissimi! oculis perlustrans, Virum desideramus, Cl.um VERDAM, qui, ut omnia, quae ipsi facienda incumbunt, praeclare agit, ita *Acta Senatûs* hocce anno quam diligentissime curavit. Nostis morbum, qui eum prohibet, quominus hîc adsit. Faxit Deus, ut brevi prorsus convalescat, atque Academiam et Disciplinam, quam profitetur, diu ornare pergat!

Gravibus clarorum Virorum cladibus Patria anno praeterlapso alibi afflicta est [37]). In his, quas graviter dolemus, nobis tamen multiplex sane est laetandi causa. Nullum enim ex nobis, Viri clarissimi! morte abreptum lugemus, Ordinem contra videmus tribus Sociis auctum. In summo quidem vitae discrimine hisce diebus versabatur Celeberrimus REINWARDT*IUS*, sed huc usque, quod valde gaudemus, vires Deus confirmavit, quas utinam ét nobis, ét omnibus, quibus est carissimus, diu confirmet. Ac reliqui *Rudedonati* non modo omnes sunt superstites, sed in suis Disciplinis operam collocare, et quantum rerum conditio sinit, Academiae Alumnis bene consulere pergunt. Ac vos cl. TYDEMAN, et VAN HENGEL! ita insuper valetis, ut hunc festum diem etiam rursus celebretis nobiscum. Non opus est, ut vota ante ex hoc loco saepe jam nuncupata, repetam, quae si explentur, futurum est, ut vos cum omnibus Rudedonatis per multos annos hujus Ordinis decus sitis et ornamentum.

In horum numerum ob aetatem septuagenariam nunc etiam relatus est SCHRANT*IUS* noster. Otium post vitam in perpetuo Literarum studio ét hîc ét in Academiâ Gandavensi transactam merito datum, ei gratulamur.

Vitam Deus ipsi producat, ut hanc ei studio continuando sine intermissione impendat.

Quae hoc anno experti sumus, Viri Cl.! varia sunt. Laetos dies tristes exceperunt, sed et anxia sollicitudo, ut aliis evenit, in summam hilaritatem conversa est. Et quis est, qui Deo O. M. gratias non agit quam maximas, pro confirmatâ valetudine, pro corroboratis viribus, pro conatibus, quos Ille felices reddidit! Non exspectatis, ut singula nuncupem, quibus quisque vestrûm de suâ Disciplinâ hocce anno bene meruerit [38]). Pergamus modo alacri animo duplici fungi officio, quod nobis incumbit, ét Discipulis prodesse, ét Disciplinarum fines latius proferre.

Probe scientes, quot quantaque nobis sint mandata, jure profecto dolemus, si locus in nostro consessu aliquamdiu vacet. Vos praesertim Cl. KIST et SCHOLTEN! id persensistis, quum, quarto Facultatis Socio nondum creato, nova calamitas ingruit tristissimo OORDT*II* obitu, Viri laudatissimi, cujus oblivio nec vos, nec me neminemque, qui eum novit, et nobiscum amavit, umquam capiet. Sed difficultates, quae ex miserâ istâ rerum conditione oriri potuissent, nunc sublatae sunt. Duos alios nacti estis Collegas, quibuscum spero ut Theologiae, quae vobis jam permulta debet, varias partes quam diutissime vindicetis hoc eventu, ut quam plurimi ex vestrâ Disciplinâ prodeant Discipuli Patriae Ecclesiaeque utilissimi.

Quid tibi, Cl. NIERMEIJER! acceptius esse possit, quam si his fructibus laborem tuum cumulatum videas? Quam optatus tu nobis esses, sensisti. Ac fieri aliter non poterat, quin multa accuratae doctrinae Specimina, quae ante edidisti, tui desiderium excitarent. Opportunitatem nunc tibi datam, huic Disciplinae totum te tradendi, et hanc Provinciam laetis auspiciis jam susceptam, ex animo tibi gratulor. Vires Deus alat et sustentet, studiorumque successus tibi contingat, quo fruitur Senex venerandus, in cujus locum successisti!

Te, Cl. KUENEN! in *Theologorum* Ordinem relatum esse, quam plurimi pariter laetantur. Ego, si dicam quod sentio, doleo quam maxime. Minime tamen, quia te Theologiae praeclare colendae et docendae minus aptum censeo; — contrarium augurabar, ac tu factis egregie jam probasti: — sic vero judicabam, quia noveram, quid Literis OO. ex te sperare liceat; quia hae Literae in perpaucorum, qui has aggredi audent, numero,

neminem fere, ipsarum causam strenue agentem, missum facere possunt; quia denique Virorum, Theologiae laude clarorum, non ea videbatur esse penuria, ut necesse esset illi Disciplinae jacturam inferre, quae facile et statim reparari nequit. Sed eo amore in Literas OO. ardes et flagras, ut nullus dubitem, quin et has deinde, quantum fieri possit, cum Theologiâ juncturus sis; quo facto bona quaeque in Theologiam exinde certo redundabunt. Adsit tibi Deus, Amice! ut quae tibi proposuisti, *omnia* peragas, in utriusque Disciplinae emolumentum!

Si *tertium* demum te alloquor, Cl. de Vries, ne credas, Duumviris, ad quos modo verba feci, te postponi. Tuum enim adventum nobis item fuisse gratissimum, videbas. Quod quam jucundum *tibi* fuerit, totus *ego* sentio. *Academiam* nempe reliquisti *Groninganam*, quae ut tibi dilecta est, ita mihi carissima mansit, adeo ut suavis ipsius recordatio animo nostro numquam excidere possit. *Haec* tamen loca, non uno nomine mihi amata, te etiam alliciunt et attrahunt. In Urbem reversus es, cujus *Gymnasium* ante ornabas; ad *almam* rediisti *Matrem*, quae te item nutrivit, teque jam vocat ad Disciplinam tibi dilectissimam profitendam. *Aliae* partes, quae nunc, ut ante, insuper tibi mandantur, laborem profecto mirifice augent, sed ex te non plura, nec graviora, quam ex multis nostrûm exigi, multi quidem ignorare videntur, *tu* vero probe intelligis. Spem ergo ne mittamus, ut *pluribus* aliquando *singulae* aut *nonnullae* partes committantur, quae *conjunctae unum* aut *pauciores* premunt, quo nihil pejus Disciplinis bene colendis excogitari potest. Quid ergo tibi jam laetius expetam, quam ut haec vota quam primum rata fiant, utque Disciplinam, quam pulchre et facunde commendasti nuper, plures in dies colant et vindicent. Sic Nostrates ét aliis Gentibus celebrioribus, ét Germanis praesertim, aemulentur; sic futura Disciplinae conditio, quam veluti in *tabulâ* eleganter depinxisti [39], te Auctore et praestantissimorum Discipulorum operâ, aliquando in *rem* convertatur *in facto* positam.

Ad te etiam me converto, Cl. Dozy! Quae tua in Literas OO. sint merita, omnes harum rerum periti norunt. In multis hujus Disciplinae partibus, quas jam ante *Scriptis* editis, ac hisce annis insuper *Scholis* habitis, illustrasti, *res Hispanicae* primum locum tenent. Id ipsos Hispanos perspicere et magni facere ac grato animo agnoscere, quid mirum!

Hujus animi sensûs indicio tibi sint *Ordinis*, a CAROLO III^tio dicti, insignia, quibus Hispaniae Regina te donavit.

Nec te non salutatum transire possum, Cl. KAISER! Huc usque aegre ferebamus, tibi, sine intermissione studiis dedito, studiisque ac vigiliis attrito et fere confecto, non aptiorem fuisse docendi ac Stellas observandi locum. Gratissima ideo nobis verba erant nuper in publico Ordinum Generalium consessu, hodieque non frustra, ut speramus, enunciata [40]). Laetamur quam maxime superesse Disciplinarum Patronos, qui quae *publicis* impensis nondum suscipi posse videntur, *privatis* sumtibus condere student. Et in his *Academiae Cives* non modo non desiderari, sed et omnibus praeivisse, quis vivido applausu non probavit? Brevi jam surgat novum *Observatorium*, consilio aptum, Scientiâ et Academiâ, ac te, de quo Astronomia gloriatur, dignissimum!

Non tamen *futura* tantum te recreant, sed etiam quod nuper impetrasti, animum nunc exhilarat. Per multos annos promtum desiderabas ad Stellas observandas auxilium. Haec vota tandem expleta sunt. Rex *Observatorem* tibi dedit lectissimum Discipulum, Doct.^um J. A. C. OUDEMANS, quo eventu te non minus quam ipsam Disciplinam ac tuum Discipulum felices praedico. Hic enim si jam praeclare meruit de Gymnasio Leydensi, quod omnes testantur, qui eum docentem audiverunt, eoque Praeceptore usi sunt; si porro multa jam sunt ejus de Astronomiâ merita, quae Exteri jure celebrant ac tu magni facis, — quam accepta ipsi et eximia haec est, quae nunc paratur, opportunitas nova adamatae Disciplinae incrementa addendi! Quae res quin egregie ei eventura sit, nemo dubitat.

Ad vos venio, Juvenes dilectissimi! vosque allocuturus, laetor vestras laudes praedicandi copiam mihi esse uberrimam. *Morum* enim si considero *probitatem* et *honestatem*, nescio fere, quem non commendem; si *humanitatem*, hanc ipse, si quis alius, hoc anno expertus sum; si *studiorum fructus*, haud pauci hoc nomine celebrandi sunt. Multi, studiis hîc peractis, sive Doctoris gradum nacti, sive instituto examine probati, vitam Academicam cum publicâ permutarunt. In his non deërant, qui conscriptis Dissertationibus Patriae vel Ecclesiae spem excitarunt pulcherrimam. — Ex iis, qui in mediis nobis adhuc versantur, haud pauci studiorum assiduitate et praestantiâ sunt conspicui, nec *Praeceptoribus* modo ardorem et pro-

gressûs probarunt, sed *publice* etiam *nonnulli* diligentiae Specimina dederunt [41]). *Quatuor* nempe in Academiâ Trajectinâ praemio donati sunt; *aureo* unus, GUILIELMUS NICOLAUS DU RIEU, qui quaestioni respondit, a Facultate Literariâ propositae; tres reliqui *argenteo:* GERARD*US* JAN*US* BERNARD*US* HENNY historicâ, SIMKE*US* HEERTS RINKES juridicâ, HENRICUS WORST theologicâ quaestione susceptâ. Vobis, Juvenes praestantissimi! haec laboris praemia novos animos addant, vestrumque exemplum omnes vestros Sodales impellat!

Hisce, Commilitones! *infausta* apponere utinam ne coactus essem! Sed hicce annus, nullâ clade Academicâ hîc ceterum notatus, vestro Sodalitio, eheu! quam luctuosissimus fuit. *Sex* ex mediis vobis mors sustulit: ARNOLD*UM* VAN TROTSENBURG, ARENT*IUM* JAN*UM* TER WEEME [42]), JACOB*UM* PETRUM HAVELAAR, CORNELIUM JACOBUM EGTER, ELIAM MARIUM CORNELIUM ENDTZ, HENRICUM ANTONIUM BYVOET, quorum primus et penultimus *Theologiae*, secundus *Medicinae*, tres reliqui *Jurisprudentiae* erant destinati, in quâ Facultate EGTER et BYVOET *Candidati* gradu jam erant ornati. Omnes, ut nostis, suis laudibus erant insignes, omnes Praeceptoribus pariter atque Amicis dilectissimi, Parentibus omnes et Cognatis carissimi. Quam vellem, tempus mihi permitteret, de singulis nunc exponere. Nihil profecto mihi esset suavius; — sed susciperem, quod Vobis, ipsorum Amicis integerrimis, melius mandetur! Ac meis verbis vos sane non indigebitis. Nam mortui licet, in vestris animis ii in sempiternum vivent. Placeat Deo, ut post vitam bene peractam, omnes, cum Amicis meliore vitâ fruentibus, aliquando rursus conjungamur.

Quae ceterum memoranda sunt, Auditores! *studiorum subsidia* spectant. Haec tamen ob temporis angustias paucis absolvam. Quid enim multis agam de *Theatro Anatomico*, de *Laboratorio Chemico* et *Physico;* quid multis dicam de *Museis Anatomico*, *Physico*, *Chemico;* de *Collectione*, quae ad *Agriculturam* pertinet, et ad *Antiquitatem*, *imaginibus tabulis*que illustratam; aut de *Horto*, et *duobus* ipsius *Herbariis*, reliquoque *apparatu;* et, quae sane non ultimo loco memorari merentur, de splendidâ *Numorum*

Collectione, et *Bibliothecâ* pretiosissimâ. Omnia ea perlustrans, Praefectorum miratus sum curam et diligentiam, ac rerum magnam copiam, aptamque dispositionem. Multa vidi, quibus singula hocce anno aucta sunt, sed vota etiam audivi, vota urgentia, ut quae desiderantur, — et haec non pauca esse intelligitis, — brevi emendentur, aut deinceps addantur.

Alia porro alii per multos annos frustra petentes exoptant. Desideratur v. c. hucusque *Museum Anatomiae comparatae*, ac Vir Celeberrimus, hanc Disciplinam docens dicam an potius ornans, *Prosectorem* nondum accepit. Ac *Chemia* quot quantaque suo jure postulat! *Laboratorii* spatium minime sufficere videtur iis, qui in hac Disciplinâ operam ponunt; angustior est locus *Chemicis praeparatis* servandis; conclavia porro, an *stabula* dicam, intravi, arcta et humida, quibus instrumenta et insignis suppellex continentur, vel potius *corrumpuntur*. Haec sane, Academiâ nostrâ indigna, praesens poscunt auxilium, non tantum ne haec majoribus in dies detrimentis afficiantur, sed ut haec Disciplina aliaeque, ut alibi, rite excoli possint.

Gaudeo tamen, Auditores! non opus esse, ut *querens* dicendi finem faciam. Jucundiora nempe *Medicorum* Ordini contigerunt. Ad Medicinae institutionem juvandam *rerum Pharmaceuticarum* apparatus hocce anno Academico colligi coeptus est, qui ut sensim augeatur et amplificetur sane optandum est [43]). In primis tamen volo diu jam agitatum consilium *Academiae Urbisque Nosocomia* jungendi. De conditionibus, quibus novum hocce et amplius Nosocomium condendum sit, Academiae Curatores Urbisque Magistratus invicem convenerunt, eaeque conditiones nunc *Lege* sancitae sunt [44]). Dictum ergo consilium nunc peragi *potest*, et quam primum ad eventum perducatur! Urget et hîc necessitas. Quae enim subsidia Disciplina postulet jubeatque, aedificia, et in his splendidissima, tum et in Patriâ condita, manifesta reddunt. Cujusmodi si *alibi* videmus exstructa, quidni *hîc*, et *nunc* praesertim, retardemus? Brevi ergo in hac Urbe *novum* etiam contemplemur *Nosocomium* Academiae, quae Medicinâ colendâ adeo inclaruit, insigne decus et praesidium!

Superest, ut Rectoris Munus Successori tradam. Quod acturus, Deo O. M. gratias ago quam maximas pro auxilio, hocce anno semper praestito. Eodem Deus et tibi adsit perpetuo, Cl. KRIEGER! qui a Rege Augustissimo Rector creatus es! Salve Vir Magnifice, iterumque salve! In hac Provinciâ, quam lubentissime tibi trado, tenendâ et administrandâ omnia tibi feliciter cedant. Sic nullum est dubium, quin futurum sit, ut sub tuo etiam Magistratu floreat et crescat Academia Lugduno-Batava.

ANNOTATIO.

---

1) Pag. 8 lin. 2. *Quos*, hocce Argumentum eligens, ob oculos habuerim, vix aliquem latebit. Eos enim, qui in Literis OO. operam ponunt, minime respexi. His enim pleraque quae dixi, sine dubio notissima sunt. Eos solos spectavi, qui has Literas ipsi non colunt, sed quibus nihilominus non ingratum est, alios de suâ Disciplinâ, et hac nostrâ Bibliothecâ disserentes audire. His porro quia Libri, quos adii, vulgo desunt, operae pretium esse videbatur, si alibi dicta in *Annotatione* paucis repeterem.

2) Pag. 8 lin. 6. Dicta intelligo 1° H. E. WEIJERSII in *Commentariis de Codicibus Manuscriptis Orientalibus Bibliothecae Leidensis*, insertis Repertorii, cui titulus est *Orientalia*, Vol^i^. I° et II°, ubi de Bibliothecae *historiâ* vid. Vol. I, p. 297 et seqq.; 2° R. P. A. DOZYI in *Prologo*, praemisso Vol^i^. I° *Catalogi Codicum Orientalium Bibliothecae Lugduno-Batavae*, p. I et seqq.

3) Pag. 8 lin. 12. In pluteis nostris N. 212—268. De his vidd. WEIJERS l. l., p. 299, et DOZY l. l., p. II.

4) Pag. 8 lin. 20. Hi Libri in pluteis N^is^ 1—211 et 1221 signati sunt. De his et multorum sorte, vid. DOZY l. l. p. VII—XV. Praeter Libros, studium spectantes V. et N. T., quos ERPENIO maximam partem debemus, aliosque, de Astronomiâ, Arithmeticâ, Medicinâ, Chronologiâ exponentes, quas Disciplinas GOLIUS valde diligebat, inter dictos Libros reperiuntur etiam Philosophi, Medici, alii. Prae ceteris vero memorari merentur Poëtae, Lexicographi, Grammatici, Historici, Traditionis Scriptores, Biographi et Geographi.

5) Pag. 8 lin. 24. Hoc efficio ex dictis A. SCHULTENSII in *Dedicatione*, *Vitae Saladini* praepositâ, p. 2.

6) Pag. 8 lin. 28. Praeter 63 *Hebraeos*, in Catalogo anni 1716, p. 405—408 separatim enumeratos, *Arabicis*, *Persicis* et *Turcicis* accesserunt Codices 930, a Num. 269—1199 in pluteis reperiundi. De his Codd. vidd. dicta DOZYI l. l. p. XV et seq.

4

Alii Codices postea accesserunt; ad *Hebraeos* Codices *duo*, *unus* ad *Arabicos*. Duos Hebraeos mense Julio anni 1854 emi a Mercatore Fezzāno, cui nomen Mozes Hecht, qui huc iter fecerat. Horum alter exhibet Librum Isaāci ben Samuel Acconensis celeberrimum, cui titulus est מאירת עינים, quo continetur Commentarius in Commentarium Nachmanidis in Pentateuchum. Alter liber est rarissimus, in nullâ, quantum scio, Bibliothecâ Europaeâ obvius, *Rituale* complectens, *in totum annum*, apud Judaeos Fezzanos usitatum, cui *constitutiones*, quae dicuntur, Arabice appositae sunt. Hunc Codicem, quia spem excitat, fore ut Judaeorum ritus, Medio aevo in Africâ vigentes, inde mirifice illustrentur, ad Doct. Zunzium misi, ut Antiquitatem Judaïcam, quam egregie adeo (in Libris *die gottesdienstlichen Vorträge der Juden*, et *die synagogale Poësie des Mittelalters*), jam exposuit, magis etiam amplificet et exornet.

Codice *Arabico* continetur opus Al-Makkarīi historicum, quo in Analectis (*Analectes sur l'histoire et la Literature des Arabes d'Espagne*) edendis utuntur Viri cll. et Doctt. R. Dozy, G. Dugat, L. Krehl, et W. Wright.

Praeter hos 3 Codices nobilissimos, alii 228 Libri MSS., quorum major pars *Semiticis*, minor vero *Persicis* aut *Turcicis* Codicibus constat, mense Februario anni 1856 in Bibliothecam nostram sunt translati ex Bibliothecâ Academiae Regiae Scientiarum, olim Instituti Regii Neerlandici, quo sublato, nihil optabam ardentius, quam ut iis Libris hîc uti possemus. Vota ergo, in Oratione p. 10 nuncupata, Ministro Regio, res Regni internas, ut ajunt, moderanti, significavi. Minister Academiae ea consideranda misit. Rem Academia probavit, et Rex Decreto 18i Novis. 1855 N. 89 sancivit, hac conditione, ut dicti Codices tamdiu in usus Academiae Leyd. traderentur, quamdiu Academia Regia ipsos non reposceret, utque a reliquis Bibl. Leyd. Codicibus, suis notis numerisve distincti haberentur. Res tradita est in Academiae Regiae relationibus: *Proces-verbaal der buitengewone vergaderingen der Afdeeling Letterkunde* 18 Junij 1855, bl. 13 en volg., en van 18 Oct. 1855, bl. 17 en volg.; *Proces-verbaal d. buitengew. vergad. der Afdeeling Natuurkunde* 26 Mei 1855, bl. 2 en volg. en v. 27 Oct. 1855, bl. 9 en 10, et in *Proces-verb. v. d. vereenigde vergad. der beide Afdeelingen* 26 April 1856, bl. 31.

Hi Libri maximam partem oriundi sunt ex Bibliothecâ Cl. J. Willmet, Professore olim Amstelodamensi, qui Instituto Neerlandico eos testamento legaverat. Breviter jam descripti sunt Codices 222 priores in *Catalogo Bibl. Viri cl. J. Willmet* Amst. 1837, in Cat. Codd. MSS., p. 5—33. Reliqui *sex* constant *Catalogo* horum MSS. auctore Willmeto, et *tribus Codicibus Arabicis* a cl. N. G. van Kampen Instituto olim datis, *Codice* porro Al-qoranI, in Bibliothecâ Regiâ reperto, et *apparatu*, quem cl. Weijersius congesserat *horum* Codicum Catalogo conscribendo, et cujus initium (p. 1—64) ipse typis exprimi jam curaverat. Reliquam et longe majorem partem absolvendam dedi Adjutori, Viro eruditissimo, P. de Jong, cl. Kuenenii in hoc munere Successori, qui hanc rem strenue persequitur.

Hunc Catalogum memorans, de alio item Catalogo, qui hodieque Bibliothecae Leydensi conscribitur, paucis dicam. Catalogum cogito Codicum (de quibus in Oratione p. 12 et 13 disserui) *Hebraïcorum*, qui, quoniam magnam partem constant Libris Hebraïcis *recentioribus*, a Viro

harum rerum peritissimo tantum describi possunt, quo hujus etiam Disciplinae, nostrâ aetate suo jure multo plura quam antea postulantis, votis prorsus satisfiat. Virum ergo, in Literis Hebraïcis recentioribus versatissimum, Curatoribus commendavi, Doct. M. STEINSCHNEIDERUM Berolinensem, cui, quod valde laetor, ac summas Curatoribus gratias agens, lubens trado, mense Majo anni 1854 ea res mandata est hac conditione, ut accepto 500 florenorum honorario, huc se converteret, Catalogum pararet, conscriptique edendi curam in se susciperet. Mense ergo Julio ejusdem anni itinere Leidam facto, apparatum congessit, unde Catalogum componeret, quâ in re nunc eo usque pervenit, ut anno praeterlapso exeunte (1856), Catalogi typis exprimendi initium facere potuerit.

Brevi etiam, ut spero, huic Catalogo accedet pars, quam Cl. KUENEN elaboravit, de quâ in Oratione p. 15 locutus sum. Aliam Codicum Arabicorum partem Adjutori P. DE JONG describendam commisi; quâ absolutâ supererunt Codices, *Juris Moslemici* Doctrinam spectantes, dignissimi sane, qui a Viro describantur, qui in *hac* Literarum Arabicarum parte habitet.

7) Pag. 9 lin. 6. Tria intelligo volumina Lexici Biographici, cui titulus est *Al-Moqaffa*, 'Al-Maqrîzî manu exarata, de quibus vid. DOZY *Notices sur quelques Manuscrits Arabes*, p. 9 et seqq., *Cat. Codd. OO. Bibl. Acad. L. B.* II, p. 200 et seq., et, ubi etiam de reliquis Codicibus, ab anno 1668 ad 1806 allatis, idem loquitur, l. l. I, p. XVI et seq.

8) Pag. 9 lin. 12. Ex his Codicibus alii ab HUMBERTO et CHANGUINIO Bibliothecae donati; alii, et 20 quidem ex Bibliothecâ Societatis Indiae Orientalis, quae Amstelodami olim servabatur, huc translati: alii ex Bibliothecis OUSELEYI, N. G. SCHROEDERI, HAMAKERI et PALMII, sive in Oriente emti sunt. In his 'Ibn Kaldûn anno 1828 Tuneti, Hagi Kalifa Constantinopoli, et 82 anno 1837 et 1839 Halebo advecti, in quibus Libri sunt rarissimi et utilissimi. De his et reliquis Codicibus, qui ab anno inde 1845 accesserunt, vid. DOZY l. l., p. XVII et seq. Praeter Persicam 'At-tabarî versionem, donum Viri plurimum Venerandi J. HOOYKAAS HERDERSCHEE, et alios libros, quos cl. REINWARDTII aliorumque benevolentiae debemus, multi emti sunt ex WEIJERSII Bibliothecâ, et ex Libris Viri amplissimi B. T. NEDERMEYER BOSCH, Culemborgi anno 1848 divenditis, et partim, ut ferunt, oriundis ex spoliis, quae e castris Turcicis in bellis sub finem sec. 17[i] gestis ablata sunt, ex quibus spoliis major item pars Bibl. Orient. Dresd. constat. (vid. cl. H. O. FLEISCHER *Catal. Codd. MSS. OO. Bibl. Reg. Dresd.*, p. IV et seqq.). — *Tres* ex splendidâ Bibliothecâ *Sacyanâ* tantum coëmtos esse vehementer dolemus, nemo vero mirabitur, qui noverit, quam caro pretio hujus libri fere omnes venditi sint.

9) Pag. 9 lin. 24. Vid. ejus *Ibn Foszlan's und anderer Araber Berichte ueber die Russen älterer Zeit.* Petersb. 1823, p. XXXIII et XXXVII.

Collectionem MSS. Lipsiensem, dictam *Refaïyam* (الرفاعية), postea memoratam, descripsit Cl. FLEISCHER in *Zeitschr. d. Deutsche Morgenl. Gesellsch.* VIII, p. 573 et seqq. Complectitur 487 numeros. — Dictis Bibliothecis hîc addere etiam potuissem Bibliothecam orientalem *Gothanam*, quam in Oratione p. 10 de SEETZENIO loquens, ob oculos habebam, cujus viri alacritati 2000 circiter Codices Arabicos, Persicos, Armeniacos, Syriacos et Turcicos

ea debet, quos anno 1803—1809 Halebi, Damasci et Al-qâhirae is ipse coëmit; vid. Ulrich Jasper Seetzen, *Reisen durch Palästina, Phönicien, die Transjordan-Länder, Arabia Petraea und Unter-Aegypten.* Herausgegeben u. commentirt von Prof. Dr. Fr. Kruse. Berl. 1854 I, p. XLIII, et J. H. Moelleri *Catal. Librorum tam MSS. quam impressorum Bibl. Goth.* Goth. 1825 I, p. IV.

10) Pag. 10 lin. 11. Fresnelium v. c. cogito, Franco Gallorum olim Consulem Giddae, Arabiae urbe; Mordtmannum porro et Blaudm, quorum *ille* urbium Hanseaticarum res Constantinopoli curat, hic vero Legationi Borussicae est Socius.

11) Pag. 10 lin. 17. Vidd. supra dicta n. 8.

12) Pag. 10 lin. 21. Vid. *Jaarb. van het Kon. Nederl. Instituut voor* 1851, p. 165. Horum Librorum Catalogum conscribendum anno 1841 in se suscepit Weijersius (*Proces-verbaal v. d. 34e verg. v. h. Kon. Nederl. Inst., gehouden den* 30en *Aug.* 1841, p. 21 et seq.), ejusque partem, ut p. 26 vidimus, non modo absolvit, sed et typis expressit. Haec tamen nondum in lucem prodiit. Quanti vero momenti et haec Weijersii scriptio sit, ex iis apparet, quae exinde tradidi anno 1846 in *Commentariis in Historiam Gentis Samaritanae*, p. 58 et seqq.

13) Pag. 11 lin. 2. Vid. *Spec. Catalogi* in Praef. p. I.

14) Pag. 11 lin. 23. Praeter *Apocalypsin Syriacam*, in Catal. anni 1716 memoratam p. 405 n. 18, et a Lud. de Dieu editam, in eo Catalogo conff. in primis p. 410 n. 26 (1198), n. 29 (561), et quae partim ex Peschito fluxit, *Arabica Erpenii*, n. 25 (217), de quâ vid. de Wette *Einl. in's N. T.* 1848, p. 16. De aliis Codd. *vers. Arab.* vid. idem Catal. p. 410 n. 27 (223), 28 (225), 30 (619), 34 (245), 35 (214), 36 (255), 40 (252), 41 (218). *Persicae* Euangeliorum versionis *tres* Codd. hîc habentur, de quibus vid. ibid. p. 410 n. 31, 32 et 33 (291, 675, 701), de quâ versione loquitur de Wette l. l., p. 25 et seq.

15) Pag. 11 lin. 26. Vid. dictus Catal. p. 410 n. 39 (454), 41 (218), et n. 34 (245).

16) Pag. 11 lin. pen. Codex nempe servatur *Levitici* (Cat. p. 405 n. 20), aliorumque librorum V. T. (l. l. p. 409 n. 6 s. 1195), ac partium Cod. Hebr. cum versione latinâ interlineari (l. l. p. 410 n. 42 s. 645), totiusque V. T., additâ Masorâ (l. l. p. 409 n. 9 s. 1197).

17) Pag. 11 lin. ult. Vid. Cat. p. 409 n. 1 (6), de quo exposui in Diss. praemissâ *Chronico Samarit.*, p. 18 et seqq., collatâ tabulâ, p. 40 appositâ.

18) Pag. 12 lin. 1. L. l. p. 409 n. 2 (215), ab Erpenio anno 1622 edita. Deinde attendantur n. 3 (236), et 4 (377).

19) Pag. 12 lin. 2. L. l. p. 409 n. 11 (253), et p. 405 n. 17 Scaligeranus.

20) Pag. 12 lin. 3. L. l. p. 404 n. 1, 7, 13; p. 405—408, n. 1—5, 8, 12, 16, 19, 23, 27, 30—32, 46, 49, 54; p. 409 n. 10 (1099).

21) Pag. 12 lin. 4. L. l. p. 409 n. 7 (230). Deinde de *Talm. Hiërbs.* p. 404 n. 3, de *Lexicis Hebr.* ibid. p. 404 n. 5; de *Scriptis Jud. philos.* ex Scaligeranis p. 404, n. 6, 11, 13, 14, et ex Warnerianis p. 405 et seqq., n. 6, 7, 9, 11, 13—15, 17, 18, 20—22,

24—26, 29, 33, 35, 36, 39, 42, 45, 56. Quae Hagi Kalifa I, p. 451 de *Commentariis Arabicis* tradit in Euangelium (Šarḥo'l-Angîl) scriptis, non magni sunt momenti. De hujusmodi Commentario loquitur etiam Al-Maqrîzî (Wüstenf. *Macrisi's Gesch. d. Copten*, p. ٥ l. 16 et seqq., coll. p. 17), qui locus nonnullas exhibet Moslimorum de J. C. et Apostolis traditiones, quibuscum conff. ibid. p. ۱۳۹ l. 18, et p. 87; dicta porro Pseudo-Wâqidii *Hist. expugn. Aeg.*, ab Hamak. edit., p. 25, 29, 41 et seq., et in notis p. 55 et seq., et 62 ac seq., et Weil *Bibl. Legenden der Müselm.*, p. 280 et seqq.

22) Pag. 12 lin. 14. Vid. Cat. p. 408 n. 57. De festis iis conf. p. 410 n. 38 (243), et 37 (170).

23) Pag. 13 l. 6. De *Karaeis* vid. Cat., p. 406, n. 25 et 26; p. 407 n. 41; p. 408 n. 60; et (qui libri de Warneri studiis hac in re testantur) p. 409 n. 8 (387), n. 10 (1099), 14 (1113), 15 (1126), 16 (383). Vid. porro Wolfii *Bibl. Hebr.* III, p. 1219.

24) Pag. 13 lin. 8. De *Schabathaeis*, s. *Schabathianis*, Sectâ, sic dictâ a *Schabathai Zevi*, vid. Cat. p. 407 n. 41 et 45, et conff. dicta mea in *Letterk. Bijdragen*, 2ᵉ st., Leid. 1838, p. 2 et seqq., atque *Journ. of the American Oriental Society* II, p. 1—26, coll. *Zeitschr. der Deutsche morgenl. Gesellsch.*, VII p. 257 et seq. Hanc Sectam in Patriâ nostrâ multos habuisse socios, tum ex scriptis videmus, de eâ hîc editis, quorum nonnulla enumerantur in *Catalogo Bibliothecae Palmianae*, p. 132, tum ex dictis Viri ampl. H. J. Koenen (*Gesch. der Joden in Nederland*, in *Nieuwe Verhandelingen v. h. Prov. Utrechtsche Genootschap*, Tom. XIII, p. 161—164).

25) Pag. 13 lin. 9. Conff. v. c. quae de variis Judaeorum et Samaritanorum Sectis, tradidi ad *Chron. Sam.*, p. 111 et seqq., ubi attendatur in primis p. 116. — Hujusce Samaritani Chronici finis in Cod. Leyd. desideratur; hic vero, ut, Libro edito, comperi in Codice quodam Berolinensi exstat, quem ideo, datâ opportunitate, edam. Alia *Samaritanorum* Opuscula Codex complectitur Amstelod., olim Willmeti, de quibus vidd. dicta in *Commentariis* meis *in Hist. Gentis Samaritanae*, p. 58 et seqq.

26) Pag. 13 lin. 17. Vid. Fraehn *Ibn Fosslan*, p. IX et seqq.

27) Pag. 13 lin. 26. Conf. modo *Cat.* Dozyi, II, p. 1—30, ubi de *Poëtis* est sermo. Sequuntur *Historici* ibid., p. 142—190, ex quibus, ne de editis loquar, splendidum ad edenda Opera At-tabarii, Al-Mas'ûdii, Ibno-Kaldûni, Al-Maqrîzii, Ibno'l-Ġauzî, Ad-dahabii, An-nowairii, aliorum, apparatum attulisse sufficiat.

Multae porro Historiae partes ex nostris Codicibus novâ luce collustrantur, tum Islâmi primordia, et antiquissimae Moslimorum expeditiones, tum universa Omaijadarum et Abbâsidarum historia. Attendatur modo, ut haec afferam in eorum gratiam, quibus Dozyi Catalogus non est in promptu, Ibn-Hišâmi *Vita Moh.* (l. l. p. 155), Ibno'l-Ġauzii *Hist. Moh.* (p. 156), Al-Baladorii *Hist. regionum a Moslimis expugnatarum* (p. 157), Ibn-Hobaišii *Hist. expeditionum Moslimicarum*, (p. 158), et Libri, qui licet Al-Wâqidii nomen falso gerunt, ad antiquam tamen historiam explicandam, si critice legantur, sunt utilissimi (p. 159 et seq.). De *Alio* et *Alidis* Libros habemus unicos, 1° scriptum Ibno'l-Ġauzii, 2° quatuor Opuscula de caede al-Hosaini, quorum *primum* ejusdem est Scriptoris (p. 163 et seq.),

3° Librum de Alidarum Genealogiâ (p. 168). De Historiâ *Kalifarum* vid. (p. 162 N. 790; p. 189, N. 853; p. 302 et seqq. N. 897. In primis haec etiam illustratur ex *Epistolarum* Syllogis. In his 1° liber est unicus Ibn Halili, quo res gestae sec° 10° post C. N. egregie explicantur (Cat. I, p. 144 et seqq.); 2° *Epist.* Abû'l-Alâ'i (ibid. p. 148 et seqq.), etiam unicae; 3° *Epist.* Al-Ahwâzî (ibid. p. 151 et seqq.); 4° *Epistolae* Persicae Bahâo'*d*-dîni, Actuarii Principis Nasâe sec° *H.* 6°. (p. 169 et seqq.), et Šamso'*d*-dîni, Al-Monši An-nakgawâni, Actuarii Sultâni 'Owaisi Bahâdur kân, anno 759 vel 760 (p. 173 et seq.), aliaeque Epistolae Pers. et Turc. (p. 177 et seqq.) Summa sane est earum Epistolarum utilitas. Authentica iis insunt *Edicta* et *Diplomata*, ac res ibi narrantur, Principumque et aliorum Virorum dicta traduntur, quae Annalium Scriptores, ut leviora omittunt, at rebus saepe graviora sunt, quas ii longis verborum ambagibus exponunt. In medias res illae nos transferunt, in abditos ac non fucatos hominum sensus et interiorem animum insinuant, vera consilia patefaciunt, justumque rerum nexum detegunt. — Similia saepe ex Libris novimus, quos ceterum ad *Literas humaniores* referas, cujusmodi sunt Libri Al-Ahwâzî et At-ta'âlibi (I, p. 194 et seq., coll. p. 216—224), Al Mobarradi (ibid. p. 204) Abû-*t*-taijibi (p. 205), aliorum.

Ex aliis Libris accuratior peti potest historiae notitia, sive certarum quarumdam *terrarum*, ut *Aegypti* (II, p. 179, et, ubi de Al-Maqrîzî, Abû'l-mahâsini, As-Sojûtî Hist. Aeg. fit sermo, p. 182 et seqq.), et *terrae Jemanensis* (p. 173 et seq., 196 et seqq., 300 et seqq.); sive celebriorum *urbium*, ut *Meccae* et *Al-Medinae* (II, p. 169 et seqq.), *Hiërosolymorum* (p. 175 et seq.), *Halebi* (p. 176), *Damasci* (p. 177, et ubi de vehemente anni 740 incendio, Christianis imputato, mentio fit, I, p. 154 et seqq.), et *Içpahânis* (II, p. 316 et seq.); sive *Numorum* (II, p. 190 et seq.), aut *Sectarum* (II, p. 188), et *clarorum Virorum*, ut Nûro'*d*-dîni et Çalâho'd-dîni (II, p. 181 et seq.)

His omnibus ut *Orientis*, ita aliis Libris *Patriae* historia illustratur. Syllogen puto Epistolarum, quas Principes orientales ad Ordines Generales et Principes Arausiacos scripserunt, et ipsorum *responsa* (I, p. 162—168, 182, 185—199); quae, ubi Patrum cum Oriente commercia tradunt, nostrae historiae, ac rei politicae plenius cognoscendae, fontes sunt non spernendi.

28) Pag. 13 lin. antepen. Vidd. Auctores *biographici*. In his Ad-dahabî (II, p. 191), Ibno'l-qaisarânî, ejusque Libri Appendix (p. 193); majoris Operis As-samânîi, quo Al-Katibi Historiam Bagdâdi continuavit, Excerptum, de Viris *literatis* tantum exponens (p. 199 et seq.); pars Operis Maqrîzîani, Al-moqaffae (p. 200), As-sakâwî Operis majoris biographici pars (p. 201 et seqq.), ejusque Epitome (p. 203 et seqq.); As-Sojûtî Liber de *Viris nobilibus aequalibus* (p. 205).

De vitis *Grammaticorum* vid. p. 205 et seq. De *Poëtarum* vitis, p. 206—288. In his nobilissima At-ta'âlabî Al-Jatîma, cum Appendice (p. 206 et seq.), et Imâdo'*d*-dîni Al-Karîda (p. 208 et seqq.) De vitis *Medicorum*, *Mathematicorum*, *Astronomorum* et *Philosophorum* agunt Al-qiftî Operis Excerptum, et duo Ibn Abî 'Oçaibijae volumina (p. 289 et seqq.), Excerptum compendii Çiwâno'l-hikmae (p. 292 et seqq.), et Al-bîrûnî de vitâ Ar-râzî, anti-

quis Medicis, rebusque ad Astronomiam aliaque pertinentibus Libellus (p. 296). In vitis *Prophetarum*, *Virorum sanctorum*, *Theologorum* (p. 298 et seqq.), in primis notandi sunt Liber de Çûfîis Jemanensibus (p. 300 et seqq.), 'Ibno's-sobkî de Šâfeïtis (p. 302 et seqq.), 'Ibn Molaqqin (p. 309), alii. De *Aegypti Judicibus* Liber memoratus p. 317 et seqq.

29) Pag. 14 lin. ult. Haec *itinera* multi postea describebant, quibus Opusculis alii porro utebantur Scriptores, *Cosmographias* componentes, quas quo accuratius conscriberent, hi etiam itinera ipsi suscipiebant. Harum conspectus quo facilior redderetur, ipsarum argumentum alii deinde in *Lexicorum* formam redigebant, quorum alia majoris, alia minoris sunt ambitus.

Hujusmodi Itinerariorum, Cosmographiarum, Lexicorumque exempla MSS. nostra Bibl. haud pauca possidet, eximia profecto ejusdem ornamenta. Ex iis tres nobilissimi Scriptores, ne de *Lexico Geographico* loquar, typis expressi sunt, 'Abû'l-fedâ, 'Al-qazwînî, 'Ibn Ğobair. Alii tamen edendi restant: 'Ibn Hauqal (Cat. II, p. 131), 'Abû-'Obaid 'Al-Bekrî (p. 132), 'Ibn 'Ijâs (p. 134), 'Ad-dimišqî (p. 134), et 'Al-'Abderîi (p. 136) atque Macarii Patriarchae Antiocheni Itineraria (p. 137).

30) Pag. 15 lin. 7. *Primus*, in quo *Libros Orientales* notatos vides, Catalogus est DAN. HEINSII anni 1623, ubi Codices enumerantur *Scaligerani*, ab ERPENIO, ut videtur, descripti. *Secundum* anno 1630 separatim editum, GOLIO debemus, *Golianos* Codices nonnullos exhibentem. *Tertius* exstat in ejusdem HEINSII Catalogo, edito anno 1640, ubi dictus GOLII Index repetitus est, et *Scaligerani* GOLIO auctore melius describuntur. *Quartus* inest Catalogo FRID. SPANHEMII anni 1674, qui primus *Warnerianos* complectitur, descriptos a BOOTSIO, verba de *Scaligeranis* et *Golianis* ex 3° Catalogo repetente, et in *Warnerianis* recensendis, adversariis utente, a THEOD. PETRAEO, et Armeno Christiano SAHIN CANDIJO in eos ante paratis. *Quintus* in Catalogo JAC. GRONOVII anni 1716 receptus est, ubi a p. 404 ad 491 Libri OO. enumerantur ab HEYMANNO, CAROLI SCHAAFII auxiliis fruente. *Sextum* incepit Cl. DOZY, cujus *duo* volumina prodierunt anno 1851, ubi in *Prologo*, p. XXII et seqq., ut ante WEIJERS in *Orient.* I, p. 298 et seqq., de his Catalogis multis disseruit.

31) Pag. 15 lin. 8. Vid. Praefatio ad *Specimen Catalogi*, p. III.

32) Pag. 15 lin. 14. In *Orient.* I, p. 311 et seqq., et II, p. 196 et seqq. De suo apparatu WEIJERS ipse loquitur ibid. I, p. 304 et seqq., et de eo vid. DOZY in *Prologo*, p. XXVII et seqq. Alium atque HAMAKERUS, multo nempe breviorem, attamen consilio aptissimum Catalogum conscribere sibi proposuerat. Laborem quomodo aggressus sit, in *Orient.* l. l. I, p. 298 et seqq., ipse narravit. Quibus cognitis, animadvertimus, quo ardore ferretur ad Catalogum aliquando edendum, omnibus, quantum fieri possit, numeris absolutum. Quominus opera celerius procederet, impediverunt tum multa Muneris negotia, et indefessa cura, Discipulorum studiis impensa, tum graves etiam ipsius rei, quam persequebatur, molestiae, de quibus exposuit in Sermone, anno 1841 Amstelodami in conventu Classis 3ae Instituti Regii habito, et mox edito (*Over het Katalogiseren van OO. Handschriften*). Quominus vero hunc laborem absolveret, deinde prohibuit infirma valetudo ac morbus, qui postea accedebat, lethalis, quo confectus diem obiit supremum mense Aprili anni 1844.

33) Pag. 15 lin. 6 a fine. *Monumenta*, v. c. intelligo, *vetustiora Arabiae* L. B. 1740, et *Hist. Imperii vetustissimi Joctanidarum in Arabia felice*, ex variis Scriptis Arab. collecta, edita Harderovici 1786. Ante, ut alia transeam Opera, Linguae *Hebraïcae* studium potius spectantia, *Haririi Specimen* jam scripserat, *tres Consessus* complectens, quod prodiit demum ineunte anno 1731. Warneriani Legati Interpres, *quartum*, *quintum* et *sextum*, anno 1740 editos, illis addidit. Brevi post quam Leydam venerat, ut in Dedicatione *Vitae Saladini* profitetur, ad Haririi editionem parandam accessit.

Warneriani Legati Interpretis munere deinde functi sunt J. J. SCHULTENS*IUS*, in Patris locum suffectus, ab anno 1752—1778. *Tertius* erat H. A. SCHULTENS*IUS* ab anno 1779—1793, *quartus* E. SCHEIDIUS per 6 menses; *quintus* S. F. J. RAVIUS, primum ab anno 1794—1796, et postea ab anno 1799—1807. Interea enim *sextus*, J. H. PALMIUS hoc Munus gessit ab anno 1796—1799, deinde ab anno 1807, post RAVII obitum ad annum 1817. *Septimus* huic successit ab hoc inde tempore ad 1835 H. A. HAMAKER*US*, post cujus mortem *octavus* sequebatur H. E. WEIJERS*IUS* ab eo anno ad mortem, in a. 1844 incidentem. De his vid. M. SIEGENBEEK *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool* I, p. 345 et seqq., et p. 364, qui tamen de *hoc Munere*, H. A. SCHULTENS*IO* et *tribus* proximis successoribus commisso, non loquitur. Hos tamen id gessisse ex *Actis Curatorum* annorum 1779—1799 patet.

Haec Acta ab anno 1725 percurri, ut in hujus Muneris *originem*, *rationem* et *consilium*, tempore quo instituebatur, inquirerem; sed non multa, quae haec illustrant, inveni; quae tamen deprehendi, tradam. Acta nempe me docuerunt *causam*, quae Curatores incitaverit, ut hocce Munus instituerent, et de eo instituendo *tunc*, nec *ante* cogitaverint. ALB. enim SCHULTENS*IUS*, ut primus hocce Munere ornabatur, ita etiam ejusdem *auctor* mihi fuisse videtur. Quod ut probem, res paulo altius repetenda est. ALB. SCHULTENSIUS, natus Groningae 21 Aug[i] 1686, edendâ Diss. *de utilitate linguae Arabicae in interpretandâ S. Scripturâ*, quam Acad[ae] Groning[ae] Studiosus anno 1706 scribebat, viam significaverat regiam, quae ad Linguam Hebr. bene tractandam ducit, et quam postea ipse semper tenebat. Quia praeterea Arabicarum Literarum studio flagrabat, non mirum est, eum anno 1709 Leydam adiisse, ubi, ut cum nostrâ Orientali Bibliothecâ notitiam contraheret, per biennium degebat. Hujus Bibliothecae deliciis porro per alios duos annos fruebatur, dum in vicino pago *Wassenaar* habitabat, ubi Verbi Divini Ministri Munere fungebatur. Qui eum huc vocaverat, Joh. Henr. Comes de Wassenaer, Eques, Dominus Wassenaerii, Obdami, cet., idemque Acad. L. B. Curator, eum in suam clientelam receperat, et benevolum semper ipsi in posterum se praestitit, adeo ut SCHULTENS*IUS*, licet ab anno 1713—1729 Professor Franequeranus ab illo esset remotus, amicum eum haberet fidelissimum. Hujus benigno in SCHULTENS*IUM* animo maxime tribuendum esse opinor, quod iterati C. SCHAAF*II*, Lingg. OO. in Acad. L. B. Professoris extraordinarii, conatus irriti prorsus redderentur. Vario modo nempe hic Curatores movere studebat, ut filium JOHANNEM HENRICUM *Lingg. OO. Lectorem* vel sine stipendio crearent (vidd. Acta 1 Febr. 1726; 8 Febr. et 7 Maji 1727). Sed frustra! Nullum Curatores periculum in morâ esse judicabant, ac melius esse censebant, si vir, *Lingg. OO. studio celeber*, *datâ occasione*, hoc Munere ornaretur, *sufficientique stipendio*

instrueretur. Haec iis offerebatur occasio, mortuo 17 Martii 1729, ROBERTO AEMILIO, *Collegii Theologici Regente.* Comes noster jam curam in se suscipit, aptum virum circumspiciendi, qui AEMILIO succederet, et Epistolarum commercium cum ALB. SCHULTENSIO instituere coepit. Hic sine dubio hac usus est occasione, ut Maecenati vota explicaret, eique persuaderet, necesse esse, ut in Bibliothecam Orientalem adeo splendidam vir tandem aliquando vocaretur, qui ipsius divitias in communem usum converteret. Sic saltem illustrantur ea, quae Comes deinde cum Collegis communicavit, SCHULTENSIUM *Regentis* Munus accepturum esse hac conditione, ut cum eo jungeretur titulus *Doctoris Lingg. OO. et Interpretis Warneriani.* Quo facto, Ordines Hollandiae et Westfrisiae, Curatorum commendationi obsecuti, eum 30 Aug[i] 1729 *Regentem* crearunt, quod Curatores eodem die missâ epistolâ SCHULTENSIO nunciarunt, Actis (fol. 223 et seq.) insertâ. *Possident*, sic ii mediâ in epistolâ pergunt, *et Urbs et Academia et suas Collegium delicias, quibus elicere possunt viros in rep. literariâ eximios. Regentis munia qui obit, mille quadringentorum florenorum nostratium honorario decoratur, aedes ei habitandae accommodantur, omniumque tributorum, quae vulgo* excisionum *nomine veniunt, immunis vivit. Ne tamen nominis tui dignitas, quàm apud principes in orbe literato viros sustines, quocunque modo minui videretur, consultum putavimus, te, Vir clarissime! et* Doctorem Linguarum Orientalium et Interpretem MSS. Legati Warneriani *renuntiare, et non vanâ honoris oblatione contenti, hisce titulis trecentorum florenorum annuum adjunximus, aperimusque tibi in nostrâ Bibliothecâ, fulgenti Academiae ornamento, ditissimam elegantium MSS. gazam, quam omni ex Oriente Vir dignitate amplissimus* WARNERUS *ut collegit, ita Universitati legavit, quae te nullo modo latere pro comperto habemus, et quae per te romanâ civitate donata, communi bono vivere desideraremus.*

Quod Curatoribus in votis erat, exsecutus est ALB. SCHULTENSIUS. Ex Actis 1 Febr. 1730 (fol. 241) novimus ei copiam datam esse Codices male habitos reparandi. Deinde (fol. 243) seq. 8 Febr. in ipsius gratiam S. LUCHTMANSIO 250 floreni conceduntur, ad *Vitam Saladini edendam.* Hunc Librum 8 Aug. 1731 Curatoribus offerens SCHULTENSIUS 400 florenis donatur (fol. 317). Mox 5 Maji 1732 *Doctoris* titulus in *Professoris Lingg. OO.* titulum mutatur (fol. 354), quod Munus auspicatur proximo 19 Junii habendâ Oratione *de Linguae Arabicae antiquissimâ origine, intimâ ac sororiâ cum Linguâ Hebraeâ cognatione, nullisque seculis praefloratâ puritate.* Sed, ut alia transeam, quae in iis Actis de nostro SCHULTENSIO referuntur, ea tantum tradam, quae *Legati Warn. Interpres* egit, praesertim quia ex his ea illustrantur, quae WEIJERSIUS in *Orient.* I, p. 303 et seqq. de REISKEI Catalogo MS. notavit.

Die 8 Aug. 1737, anno ergo circiter ante REISKEI Leydam adventum (Anno quippe 1738, 29 Julii hic a Curatoribus petebat, ut *Mutenebbii Codices describendi copia* sibi daretur) haec SCHULT. Curatoribus scripsit. „De Prof. SCHULT. hier gekomen zijnde, heeft de OO. MSS. „zeer in disordre bevonden, bijna noyt op die Nummers te vinden, op dewelke deselve „in de gedrukte Catalogus gestelt en geindiceert sijn.

„Hy vindt zig dieshalven geobligeert, om alle de voorsz. MSS. één voor één na te sien, „te numeroteren, te revideren, en op niet weinige titels te corrigeren.

„Hiervan sal hy met goetvinden van het Illustre Collegie der H. H. Curateuren en Bur-„gemeesteren by provisie een nieuwe geschreve Catalogus opstellen en in het net brengen, „omme ten dienste der Academie te verstrekken. Deselve sal geschikt worden na die ordre „en Nummers, waarop de gedrukte Catalogus thans staet, omme na deselve alsdan alles te „rangeren, en dus buiten noodsaek te blyven van een nieuwe druk.

„De verbeterde titels sullen ook by provisie op de geinsereerde schone bladen kunnen „aengewesen worden, ter tyd dat het Illustre Collegie zoude mogen goetvinden tot meerder „luyster van de Oostersche schatkamer, alles met den druk gemeen te maken." (Vidd. Acta f. 255 et seq.).

SCHULTENSIO, permultis *Regentis* negotiis obruto; et lectionibus Academicis onerato, quibus a 12 Julii 1740 scholae additae erant de *Antiq. Hebr.*, ad hunc Catalogum revidendum ante annum 1741 nullum otium fuisse videtur. Hocce enim anno die 8 Febr., postquam Professores, quibus librorum Bibliothecae recensio erat mandata (inter quos tamen SCHULTENSII nomen non animadverti), saepe questi erant, libros Orientales, non ut par esset, recenseri posse, et Codices in primis *Persicos* et *Turcicos* omittendos esse, *quibus recensendis viro opus erat harum literarum perito* (vid. v. c. fol. 497), viro Consult. D. VAN ROYEN mandabatur, ut de Catalogo revidendo cum SCHULT. colloqueretur (fol. 498); quo facto 26 Aprilis ejusdem anni ille ad Curatores refert, hunc sibi proposuisse, ut *feriis proximis* uteretur ad opus mandatum continuandum (fol. 507). Deinde (5 Oct. 1741) Professores, Recensione rursus peractâ, tradunt se omnes libros, *Turcicos* etiam et *Persicos* perlustrasse, *Catalogo* utentes *absoluto* (fol. 566), ac reperisse ex Orientt. desiderari n. 247 Legati Scalig., n. 1 (s. 1526 Warn., in Cat. anni 1716, p. 471), n. 181 (Warn. 1571, Cat. p. 473), et n. 642 (Warn. 659, Cat. p. 437). Vidd. *Acta* fol. 575.

Hi *numeri* 1, 181 et 642, eorumque *tituli*, quia prorsus conveniunt cum *numeris* et *titulis* Catalogi Reiskeani MS[i], aut statuendum est REISKEUM hunc Catalogum *una cum* SCHULTENSIO elaborasse, aut SCHULTENSIUM eum conscribendum soli REISKEO commisisse. *Hoc* ut sumamus, verba ipsius REISKEI suadent, quibus de hoc Catalogo locutus est, in vitâ suâ, quam ipse scripsit, verba puto, a WEIJERSIO ex hac vitâ in *Orient.* l. l. allata.

Porro animadverti (v. c. ex Act. fol. 448), sivisse PETRUM BURMANNUM Bibliothecarium, ut SCHULTENSIO cura Librorum OO. quodammodo traderetur; BURMANNI vero successorem, ABRAHAMUM GRONOVIUM, cui a 7 Julii 1741 Bibliothecae praefectura committebatur, eamdem in se suscepisse. Ab hoc enim inde tempore SCHULTENSIO tantum permittebatur *viginti* Codices per *tres* menses secum habere (Act. fol. 570).

De sequentium Interpretum conditione nihil memoratu dignum in Actis exstat, nisi hoc, cum *Interpretis* titulo nullum postea ad hoc usque tempus stipendium conjunctum fuisse.

34) Pag. 16 lin. 11. Anno nempe 1840 ineunte MARIN. HOOGVLIET et ALB. MEURSINGE, qui uterque anno praeced. honoris causâ titulo Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doct. ornati erant, — defensis Speciminibus, quorum prius exhibebat *Locos de Aphtasidarum familia et de Ibn-Abduno*, posterius *Sojutii Librum de Interpretibus Korani*, — *Adjutores Interpretis Legati Warneriani* creati sunt. Ille mense Augusto anni 1843 mortuus, hic eodem anno in Aca-

demiam Delphensem vocatus est, ubi ad mortem usque (anno 1850) tum alia tum Literas Malaïcas docuit. His R. P. A. DOZYUS Adjutor successit anno 1845, quem anno 1850 secutus est A. KUENEN, et anno 1855 P. DE JONG (vid. p. 26).

35) Pag. 16 lin. 17. Vid. de eo FRAEHN *Ibn Foszlan*, p. LXXIX et seqq.

36) Pag. 17 lin. 17. Post Cl. VERDAM hunc celebrantem in Orat. Rect. anno 1853 habito, de eo exposuit cl. H. J. ROYAARDS in *Levensberigt van Jonkhr. Mr. H. J. Baron van Doorn van Westcapelle*, in *Handelingen der Maatschappij van Nederl. Letterk. in* 1853; *Levensberigten*, p. 81—99.

37) Pag. 18 lin. 19. Prae aliis cogitabam JOSUAM TEISSÈDRE l'ANGE die 10 Febr. 1853, et Cl. D. J. VAN LENNEP, altero die post Amstelodami, HUGONEM Baronem VAN ZUYLEN VAN NYEVELT die 18 Martii, et J. C. DE JONGE die 13 Junii Hagae Comitum, et Cl. H. J. ROYAARDS Trajecti ad Rhen. die 2 Jan. hujus anni mortuos.

38) Pag. 19 lin. 8. Scripta Professorum Academiae Lugd.-Bat., anno Academico 1853—1854 edita, quae ad meam notitiam pervenerunt, haec sunt:

M. SIEGENBEEK *Levensberigt van Mr. David Jacobus van Lennep*, in *Handel. d. M. v. N. L. in* 1853. *Levensber.*, p. 108—120.

De Nederlandsche Taalkunde in haren aard en hare strekking. Redevoering ter aanvaarding v. h. Hoogleeraarsambt aan de Hoogeschool te Leiden, den 29sten Oct. 1853 uitgesproken door Dr. M. DE VRIES.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN *Anthropologisch Onderzoek.* Tom. IVus Leiden, E. J. Brill 1853; qui etiam separatim comparari potest titulo: *Studie der Christelijke Anthropologie.*

Verslag der Verloskundige Kliniek en Polykliniek aan de Leydsche Hoogeschool, gedurende den Academischen Cursus 1851—1852, door A. E. SIMON THOMAS, in Repertorio: *Nederlandsch Lancet*, 3e *Ser.*, 3e *Jaarg.*

De Staatszorg voor de Armen, verdedigd en aangeprezen. Uit het Engelsch van A. *en* P. W. ALISON, *met eene voorrede van Prof.* H. W. TYDEMAN.

N. C. KIST *de Ariaansche strijd*, in *Geschied. der Christ. Kerk in Tafereelen*, Tom. II.

———— *Het gebruik en misbruik van Boeken-lezen. Leerrede ter Godsd. opening der Acad. Lessen, volgens Pred.* XII, 12. Arnh. v. d. Wiel, 1853.

———— *Het Necrologium en Tynboek van het adelijk Jufferenstift te Hoog-Elten. Medegedeeld uit het onuitgegeven oorspronkelijk Handschrift, benevens eene Geschiedenis der Abdij* (*Met afbeeldingen*). Leyd. de Breuk, 1853.

———— *Herman Johan Royaards, in zijne betrekking tot de Nederl. Herv. Kerk*, in *Kerk. Weekblad v. h. Koningrijk der Nederl.* 1854, N. 2.

Oratio de Theologiae practicae studio, futuro Euangelii Ministro prorsus necessario, quam habuit ANTONIUS NIERMEYER Theol. Doct., a. d. XXVIII m. Maji anni 1853, quum ordinariam Theologiae professionem in Acad. L. B. solenni ritu auspicaretur. L. B. ap. P. Engels, 1853.

Oratio de accurato Antiquitatis Hebraicae studio, Theologo Christiano magnopere commendando, quam habuit ABRAHAMUS KUENEN, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Theol. Doct. a. d. XII m. Martii anni 1853, quum extraordinariam Theologiae Professionem in Acad. L. B. solenni ritu auspicaretur. L. B. ap. P. Engels, 1853.

J. VAN DER HOEVEN *Handboek der Dierkunde* Ed. 2ª. Tomi IIⁱ pars 5ª.

G. J. VERDAM *de fatis Academiae L. B., anno* 1852—1853, *narratio. Accedit Oratio Academica de justa pertractandi et veri investigandi ratione systematica, a Mathematicis temerius neglecta, diligentissimo studio Disciplinas Mathematicas perficientibus, earumque ambitum amplificantibus.* L. B. ap. P. Engels, 1853.

F. KAISER *De Sterrenhemel beschreven en afgebeeld, en de grondslagen zijner verklaring opengelegd. Met bijlagen en platen.* Ed. 2ª. Amst. J. C. A. Sulpke, 1853.
———— *De wet van Kirkwood toegelicht en beoordeeld*, in Repertorio *de Gids* anni 1853.
———— *Populair sterrekundig Jaarboek voor het jaar* 1854. Amst. J. C. A. Sulpke.
———— *Het wezen en de eischen van populaire voordragt der Natuurkundige Wetenschappen, en meer bepaaldelijk van die der Sterrekunde.* Amst. J. C. A. Sulpke.

P. L. RYKE *Verklaring van het sterker worden van het geluid, veroorzaakt door eene galvanische vonk, wanneer de stroom onder bepaalde omstandigheden wordt afgebroken*, in Repert. *Algem. Konst- en Letterb.* 1853 N. 11, et in POGGENDORFF's *Annalen* Tom. 88, p. 166.

T. G. J. JUYNBOLL *Lexicon Geographicum, cui titulus est Marâçido'l-ittilâ' 'alą 'ismâ'i'l-'amkinati wa'lbiqâ'.* Tom. IIi fasc. 1 et 2., L. B. ap. E. J. Brill. (Postea accesserunt fasc. 1 et 2 Tomi IIIⁱ, quibus textus hujus Libri *Arabicus* ad finem est perductus. Addenda restant Introductio, Annotatio, Indices et versio Latina, quae nunc me occupatum tenent.)

---

39) Pag. 20 lin. 7 a fin. Vid. Oratio supra laud., p. 19—22.

40) Pag. 21 lin. 7. Verba volo ipsis Calendis Decembribus anni 1852, a Viro Ampl. D. T. GEVERS VAN ENDEGEEST, et a Viro Cl. J. BOSSCHA pronunciata, et in *Bijblad der Nederl. Staatscour.*, p. 259 inserta.

41) Pag. 22 lin. 2. Praeter Specimina laudata memorare liceat Opusculum, multis sine dubio minus cognitum. *Specimen* puto, *e Literis OO., exhibens Historiam Kalifatus Al-walidi et Solaimâni*, sumtam ex Libro, cui titulus est: *Kitâbo'l-ojûn wa'l-Hadâ'iq fî Akbâri'l-Haqâ'iq*, quam e Cod. Leyd. nunc primum edidit JAC. ANSPACH, Theol. Cand., L. B. ap. E. J. Brill, 1853.

42) Pag. 22 lin. 12. Pater in Filii dilectissimi memoriam concionem sacram habuit, deinde editam hoc titulo: *Leerrede door* G. TER WEEME, *Predikant te Zaandam* (*W. Z.*), *uitgegeven na den dood van zijnen geliefden oudsten Zoon*, Zaandam, H. F. van der Scheer, 1853. Praeterea juris publici fecit: *Troostrijke en bemoedigende herinneringen aan het ontslapen van mijn g. o. Z., als mede 2 toespraken bij zijn graf gehouden.* Mortuus erat die Martii; VAN TROTSENBURG die ejusdem mensis 8°, mense Septembri HAVELAAR, EGTER die 29 Nov., ENDTZ die 8° Decemb., et eodem mense BYVOET.

43) Pag. 23 lin. 21. Hoc beneficium ut Amplissimorum Curatorum debetur liberalitati, ita aliud eorumdem Virorum interventu *Anatomiae institutio* acceptum refert benevolentiae Collegii, cui cunctorum varii generis Nosocomiorum (*Gecommitteerden der vereenigde Gast- en Leprozen-huizen*) praefectura mandata est. Beneficium cogito ét illi re utilissimum, ac valde necessarium, ét vero novum exhibens indicium, quomodo multi, quibus earum rerum copia data est, instituta nonnulla emendare studeant. Decrevit enim hocce Collegium superiore anno, ut corpora (*cadavera*, ut vulgo dicuntur) hominum, qui in Nosocomio, quod a *Sanctâ Ceciliâ* nomen habet, mortui essent, et cognatis non restituerentur, *Theatro* traderentur *Anatomico*.

44) Pag. 23 lin. 25. Die 12 Martii 1853 Academiae Curatores Civitatis nomine convenerunt cum Consule Leydensi ejusque Assessoribus (Wethouders), de conditionibus, quibus aedificium, anno 1817 a Curatoribus Civitatis nomine emtum, ac deinde in Nosocomium Academicum conversum, cum universo apparatu, exceptâ tantum Museorum suppellectile, Magistratibus Leydensibus traderetur, ut ex hoc, additis finitimis aedificiis domiciliisque ac spatio adjacente, novum mox conderetur Nosocomium. Hae conditiones *Lege*, die 15° Sept. promulgatâ, sancitae et huic Legi additae, publici juris factae sunt in *Staatsblad* praecedentis anni.

ACTA IN SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

A. 1853.

Die 12 Martii. Cl. A. Kuenen munus auspicatus est, habitâ oratione: *de accurato antiquitatis Hebraicae studio, Theologo Christiano magnopere commendando.*

Die 14 Maji. Leguntur literae Curatorum, 2° Aprilis datae, quibus Senatui nunciant, Virum Doctissimum Johannem Abrahamum Christianum Oudemans, Math. Mag.^{m} Phil. Nat. Doct.^{m}, Regio Decreto 22^{i} Februarii 1853 creatum esse, *Observatorem in Academiae Observatorio astronomico.*

Aliae recitantur literae Curatorum, diei 11^{i} Maji, quibus cum Senatu communicatur Decretum Regium 2^{i} Maji 1853, quo rude donatur ob aetatem septuagenariam Vir. Cl. Johannes Matthias Schrant, in Ordine Phil. Theor. et Litt. Hum. Professor ordinarius.

Die 28 Maji. Lecta est epistola Curatorum, 28^{i} Maji, tradens Virum Nobilissimum, D. T. Gevers van Endegeest, Regis Decreto 13^{i} Maji successorem in Curatorum Collegio datum esse viro Nobilissimo et Amplissimo, H. J. Baroni van Doorn van Westcapelle.

Lecta est alia Curatorum epistola 28[i] Maji, Senatui nuncians, Regem die 14° Maji concessisse Viro Cl. A. KUENEN, Theol. Professori Extraordinario, Adjutoris Interpretis Legati Warneriani munus, quo adhuc fungebatur, ad diem usque 30[m] Junii anni 1854 gerere.

Deinde Cl. A. NIERMEIJER munus auspicatus est, habitâ oratione: *de Theologiae practicae studio, futuro Euangelii Ministro prorsus necessario.*

Die 17 Sept. Leguntur literae Curatorum, diei 14[i] Julii, cum Senatu communicantes Regio Decreto 7[i] Julii in locum Viri Cl. J. M. SCHRANT rude donati, creatum esse Virum Cl.[m] MATTHIAM DE VRIES, in Acad. Groninganâ Professorem ordinarium.

Die 29 Oct. Cl. M. DE VRIES munus auspicatus est, habitâ oratione linguâ vernaculâ: *Over den aard en de strekking der Nederlandsche Taalkunde.*

A. 1854.

Die 11 Januarii Senatus designavit quatuor Professores, quorum nomina ad Regem deferantur, ut inde in proximum annum Academicum Rectorem Magnificum creet. Sunt Viri Clarissimi:

F. G. KRIEGER.
S. VISSERING.
J. H. SCHOLTEN.
F. KAISER.

Candidati, e quibus futurus Actuarius legatur, designati sunt Viri Clarissimi:

T. G. J. JUYNBOLL.
A. E. SIMON THOMAS.
J. DE WAL.
A. NIERMEIJER.

Futuro Rectori Assessores constituuntur:

J. de Wal.
J. H. Scholten.
G. H. de Vriese.
M. de Vries.

Die 8 Februarii. Lectae sunt literae Curatorum, Regium Decretum 31[i] Januarii tradentes, quo Academiae Rector Magnificus in proximum annum Academicum creatur Vir Cl. F. G. Krieger.

Rector refert, in conventu Curatorum cum Rectore et Assessoribus, e Candidatis designatis Actuarium in proximum annum Academicum lectum esse Virum Cl. T. G. J. Juynboll.

Rector cum Senatu ceterisque Professoribus in Auditorium majus descendit. Cl. Kist, aegrotantis Actuarii vicem gerens, pro concione legit primum: Regis Decretum de Rectore in annum sequentem creato, et nomina promulgat tum Assessorum, novo Rectori additorum, tum Senatus Academici Actuarii; deinde programma recitat certaminis Literarii, a Rectore et Senatu indicti.

Rector Magnificus, habitâ oratione *de Codicum Orientalium, qui in Academiâ Lugduno-Batavâ servantur, Bibliothecâ*, ac fatis Academiae hujus anni commemoratis, Magistratum Successori tradit.

Novum Rectorem Magnificum Professores in Senaculum deducunt et salutant.

ORATIO

DE

ACCURATO ANTIQUITATIS HEBRAICAE STUDIO, THEOLOGO CHRISTIANO MAGNOPERE COMMENDANDO,

QUAM HABUIT

ABRAHAMUS KUENEN,

PHIL. THEOR. MAG. LITT. HUM. ET THEOL. DOCT.

A. D. XII M. MARTII A. MDCCCLIII,

QUUM EXTRAORDINARIAM THEOLOGIAE PROFESSIONEM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA SOLEMNI RITU AUSPICARETUR.

6

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, VIRI ILLUSTRISSIMI!

QUI HIS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

ACADEMIAE RECTOR MAGNIFICE!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

QUI IURI DICUNDO ET CIVITATI REGENDAE PRAEESTIS, VIRI INTEGERRIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES, VIRI PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI, DOCTISSIMI!

HUIUS ACADEMIAE ALUMNI, COMMILITONES OPTATISSIMI!

CUIUSCUNQUE LOCI ET ORDINIS HIC ADESTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Considerantes Theologiae ambitum mirari nos subit, fuisse antea, qui in singulis eius partibus habitantes, aliis quoque disciplinis laudabiliter operam dederint. Quod quum de aliis memoriae traditum est, tum in Hugonis Grotii, qui omnium instar sit, exemplo luculenter patet, qui iurisprudentiae laude clarus et classicorum auctorum interpres haud contemnendus, theologis in Sacrae Scripturae interpretatione novam monstravit viam, in qua ipse praeclare praeivit, quamvis per totum vitae cursum variis gravibusque negotiis distentus. Quare non miramur adesse, qui temporis acti se pueris et antea laudatores, nostrorum hominum querantur imbecillitatem: a paterna virtute degeneres, nunc vix unius theologiae, nedum

aliarum quoque disciplinarum ambitum complecti eos posse arguunt, quinimo unam theologiam iam maiorem videri, quam ut hominis eam capiat ingenium, quapropter nunc in una alterave eius particula operam unice collocare inceperint.

Longe profecto a me abest, AA., ut virorum praeclarorum, ad quorum exemplum provocatur, merita aut contemnam aut detractem: attamen in iudicio, quod attuli, desidero aequitatem, quae non tantum ad varium hominum ingenium sed etiam ad disciplinae, in qua excolenda desudaverint, ambitum non semper eumdem, et ad maiores, quibus nunc premitur, difficultates animum attendere nos iubet. Qui nunc in Theologia vel mediocres fecerit progressus statim animadvertet, quantum ab ea, quae proavorum tempore exstiterit, mutata sit. Quae enim antea aut philologis aut philosophis permittebantur studia, ea iam ab ipsis theologis excoli coepta sunt et adeo inseparabili nunc vinculo cum disciplina nostra cohaerere videntur, ut qui in illis plane sit hospes, ne theologi quidem nomine dignus iure habeatur. Praeterea eae disciplinae partes, quas antea quoque colere consueverant theologi, et ambitu et difficultate adeo crevere, ut nisi summa adhibita animi intentione in iis proficere non valeamus, atque sic etiam querelae de vitae humanae brevitate locus supersit. Exempla afferre propterea supervacaneum est, quoniam singulae afferri possent disciplinae theologicae partes: at inde simul patet, non adeo reprehendendos esse theologos, qui unam e tota disciplina sua sibi eligant partem, cui prae ceteris operam navent et in qua vitae suae quasi tabernaculum collocent. Iure quidem ab eo, qui quamcunque tandem profitetur scientiam, postulamus, ut in nulla eius parte plane hospes sit: ut in omnibus idem valeat postulare, ignorantiae est. Theologiae autem partes, variae admodum et diversae, arctissimo vinculo inter se cohaerent, quippe quae omnes coluntur hoc consilio, ut divina, cuius Christus nobis auctor exstitit, religio penitus intelligatur et hominibus rite commendetur: verum commune, quo omnes iunguntur, vinculum, minime impedire censendum est, quominus disciplinam in partes suas distribuamus; quin potius quaevis inde et in theologiam et vero in ipsam religionem redundatura esse commoda laeti auguramur. Ut autem huic exspectationi eventus respondeat, duo praesertim in theologo requiruntur: alterum, ne umquam consilii, quod tota

spectat disciplina, immemor sit; alterum, ut, quae varias inter theologiae partes intercedit, probe perspectam habeat necessitudinem.

Haec mecum reputans, AA., quum mihi, Regis Augustissimi decreto ad extraordinariam theologiae professionem vocato, coram vobis dicendum esset, in argumento quod tractarem eligendo non diu haesitavi. Abstrusam enim et reconditam disputandi materiem enucleare, si vel meum fuisset, a consilio, quod mihi nunc spectandum erat, alienum esse existimabam. Nec vereor, ne in vestram incurram reprehensionem, si, missa omni doctrinae ostentatione, et studii hucusque theologiae impensi, et viae, quam posthac ingressurus sum, rationem reddam. Dicam ergo *de accurato antiquitatis Hebraicae studio, theologo Christiano magnopere commendando.*

Qua in re ita versabor, ut primum quale sit istud studium breviter exponam, dein quid inde in universam theologiam commodi redundet, demonstrandi faciam periculum. Vos autem, ut, ea qua estis aequitate, in audiendo benigni, in iudicando mites sitis, etiam atque etiam rogo.

I. *Antiquitatis* vocabulum eam vulgo designat disciplinam, quae unice in populi alicuius institutis describendis versatur, quaeque igitur ab historia probe est distinguenda. Quem loquendi usum propterea deserere non dubitavi, quoniam nullum aliud mihi suppetebat vocabulum, quo ea omnia comprehenderentur, quae populi conditionem, alio tempore aliam, quum externam tum internam, spectarent. Antiquitatis ergo Hebraicae studium, quale equidem volo, populi Israelitici, a quo inde tempore exstitit, usque ad alteram Hierosolymorum eversionem, complectitur historiam, instituta sacra, politica, civilia, indolem quum universam tum praesertim religiosam, mores, vitam domesticam. Quae omnia e genuinis petenda esse fontibus, sponte patet: quapropter primo loco in censum venit linguae Hebraicae studium, quod ad Veteris Testamenti libros intelligendos et interpretandos viam nobis munit. Unum idemque esse illud, sive a philologo agatur, sive a theologo, res ipsa loquitur: adhibita cauta dialectorum affinium comparatione, utrique in interpretando sequendae sunt grammaticae leges; illi aeque atque huic cavendum est ab eorum temeritate, qui talem sibi fingant linguam, qualis numquam in hominum ore vivere potuerit;

quorum errore, obsoleto quidem, attamen nondum radicitus evulso, factum est; ut Hebraei scriptores ita locuti fuisse videantur, ut, quippe loquendi usus prorsus immemores, ab homine fortasse linguam Arabicam et Aramaeam edocto, a popularibus nullo pacto intelligi possent. Theologo praesertim populi Hebraici lingua subsidium sit, quo ad ipsius cognitionem perveniat: cui consilio duplici praesertim modo inservire potest. Ab altera parte gentis ingenium, cogitandi et sentiendi ratio nusquam clarius quam in ipsa lingua elucent, quae hominis est quasi viva imago; ab altera parte scripta, quae populus reliquit, sine accuratissima linguae, qua consignata fuere, notitia nullam praestant utilitatem. Ex illis autem tamquam unico fonte hauriet, qui gentis Hebraicae historiam cognoscere cupit, quam exteri populi negligere prorsus aut parum saltem curare solebant.

Huius quidem studium nostra et patrum memoria ita immutatum est, ut, etsi haud pauca adhuc desideramus, optimam tamen de eo spem fovere liceat. Antea enim duplici fere ratione gentis Israeliticae historiam exponere solebant; altera, docta, quaecunque in chronologia aut in ipsis narrationibus parum congruere videbantur, magna saepe doctrinae mole usa dicam an abusa, in concordiam redigere, obscuriora illustrare conabatur. Antiquiorum his in rebus labores non contemno, imo etiamnum non parvam inde percipi posse utilitatem lubens agnosco, neque methodi, quam sequebantur, vitia perstringens ipsos reprehendere censeri volo; verum ut *historiae* nomine digna sit istiusmodi fatorum populi enarratio, haud pauca desiderantur: criticum scilicet fontium examen et historici animus, ad ipsam gentem eiusque fata interna attentus. Alterum cum altero arcte cohaerebat: dogma *θεοπνευστίας* antiquiores ea vindicabant forma, ut prae primario Sacrae Scripturae auctore, secundarium tuto negligere posse sibi viderentur, neque ad aetatem, qua viveret, ad fontes maxime diversos interdum, quibus uteretur, ad singulorum denique librorum authentiam et integritatem attendere necessarium ducerent. Divinam porro in historia gentis Israeliticae agnoscentes revelationem et peculiarem circa eam providentiae curam, hanc ita proponebant operantem, ut ipsi populo partes nullae superessent. Eamdem animadvertitis utriusque erroris originem: nusquam autem clarius hic eminuit quam in prophetarum librorum inter-

pretatione. In hac enim ita multi versari solebant, ut non ad aequales suos verba fecisse viderentur Hebraeorum vates, sed serae unice posteritati oracula sua literis consignasse. Quod quam falsum sit, quam Deo etiam indignum, vel me tacente intelligitis. Qui enim in gentem Hebraicam beneficia contulit innumerabilia Deus, qui veram illi credidit religionem, non eum in modum hoc egisse censendus est, ut extrinsecus in singulorum animos operatus, libertatem sustulerit humanam et pro machinis hominibus usus sit. Melius profecto Dei consulemus honori et providentiam docebimus eo dignam, si ipsos homines in historiae theatro agentes conspiciendos praebemus; si ad prophetismi Hebraici indolem, ad arctam vaticinii, quod edebatur, cum ipsius vatis conditione necessitudinem attendimus; si orationes eorum aetatis, qua vivebant, luce collustrantes, efficacitatem, quam in aequales exercuerunt, enucleare conamur. Unde dici nequit, quantum rursus ad uberiorem historiae cognitionem utilitatis redundet.

Historia, sensu latissimo sumta, omnia comprehendit, quae ad populi conditionem sive externam sive internam pertinent: ad hanc autem ut in antiquitatis Hebraicae studio praecipue attendamus animum, gravis nos movet caussa. Nota enim q. d. characteristica, qua a reliquis omnibus gentibus Hebraica distinguitur, religio est, cuius ergo indoles et fata summa cura perscrutanda sunt. Iam hoc fuit religionis Israeliticae proprium, ut cum omnibus, quae in populo vigerent, institutis arctissimo vinculo esset coniuncta, ita ut ea quoque, quae ei cum aliis gentibus communia essent, per ipsam illam cum religione necessitudinem, aliam plane induerent formam, ut nova praeterea atque aliis inaudita orirentur. Quapropter quemadmodum haec sine religionis cognitione, ita rursus religio iis neglectis intelligi nequit; neutrum ergo sine damno praetermittitur, neque theologus, vitam politicam, civilem et domesticam parum curans, ipsam religionem et instituta, quae ab ea pendent, sacra perspiciet. Ecquis exspectationem Messianam, cuius tantum est hac in re momentum, nisi ipsa historia utatur duce, rite proponet? Qui tandem theologiae q. d. biblicae Veteris Foederis usus, si, quod antiquitus factum esse et nunc etiam interdum fieri novimus, e diversissimae aetatis scriptoribus placita sua haurit theologus, omnia miscet et confundit, et rudem indigestamque

rerum diversissimarum farraginem nobis venditat? At quanta ex eadem illa disciplina summo iure exspectamus emolumenta, si critica arte perpetuo utitur et ad gentis conditionem tam externam quam internam perpetuo attendens, quid omnibus aetatibus commune, quid singularum proprium sit proponere, quid primarium, quid minoris momenti, quid ipsius religionis principiis consequens, quid aliunde advectum sit, diiudicare conatur! Arduum esse istiusmodi conamen et periculosae plenum aleae, non diffiteor, AA.; nec tamen illos audiendos esse arbitror, qui propter fontium paucitatem ab eo abstinendum esse iudicant. Hanc enim etsi agnosco et deploro, non tantam esse existimo, ut de bono eventu prorsus sit desperandum: neque profecto in rei magnitudine et momento desunt illecebrae, quae fortissimum quemque alliciant.

Quae omnia, de ea gentis historiae parte dicta, quam Veteris Testamenti spectant libri, etiam ad seriorem aetatem transferenda sunt. Querelae, quam modo audivimus, de fontium paucitate hîc magis etiam locus est quam antea: at eo maiore cum ardore pauci illi, qui ex ea periodo supersunt, libri tractandi et in historici usum convertendi sunt. Qui Hebraicam antiquitatem eamque totam intelligere conatur, nullam eius partem tuto negliget, verum ad historiam populi e captivitate reducis, ad instituta, quae tunc temporis invaluerunt, ad mutatam gentis indolem magis etiam animum attendent, quotquot ipsius religionis naturam, praestantiam simul et defectus, cognoscere student. Etsi enim Mosaismus in multis ab antiqua praestantia degeneraverat, multa tamen ad illius indolem probe perspiciendam eadem haec historiae pars conferre poterit: negari enim nequit, legem per totam hanc periodum ad ipsam gentem formandam plurimum valuisse; cuius rei caussa et ratio, quantum fieri potest, explicandae sunt, ut ipsum legis institutum inde illustretur. Utilissimam ergo pronuntiare Apocryphorum q. d. Veteris Testamenti repetitam lectionem nullus dubito, idque eo minus, quo magis a theologis vulgo negliguntur; quod vel inde patet, quod nostra aetate, commentariorum sane quam feracissima, vix unus alterve exstiterit theologus, qui ad Apocryphorum interpretationem se accingeret.

Valde profecto dolendum est, ex ipsius Iesu et Apostolorum aetate, praeter Christianorum libros, paucissima superesse monumenta, unde He-

braica antiquitas illustretur. Quae autem in N. T. eo spectant, magnâ cura colligenda sunt et cum aliis fontibus, quantum fieri potest, comparanda. Qua in re ad paraphrases Chaldaicas antiquiores, Philonem Alexandrinum, Flavium quoque Iosephum et Apocrypha et Rabbinica, quae hanc aetatem referunt, scripta provocare sufficiat. Illa enim unica fere, eaque eheu! exilia admodum sunt subsidia, e quibus qualis fuerit Iesu tempore gens Iudaica discamus. Attamen multa inde etiamnum peti posse ad populi ingenium illustrandum, vel ex unius Philonis scriptis, quae iam magno cum fructu in usum fuere adhibita, luculenter patet et norunt harum rerum periti omnes. Sed haec accuratius exponere nec meum est, neque huius loci: nolo ergo diutius in antiquitatis Hebraicae studii ratione exponenda versari; ad alteram propero orationis partem, quae quid inde lucretur theologus Christianus, demonstrabit. Qua in re ut ordine procedam, in usum meum converto tritam illam theologiae divisionem in tres partes, historicam, systematicam, practicam, quae, licet non ab omnibus comprobata sit, nemini tamen magnopere displicebit.

II. In Theologia historica primum locum suo iure sibi vindicat N. Testamenti interpretatio, quam tanti a nonnullis factam esse videmus, ut universam ea contineri censerent theologiam; quod etsi nimium est, rei tamen momentum simul et gravitatem omnes agnoscunt. Interpretanda enim sunt scripta, quae maximam in totum orbem Christianum exercent efficacitatem, quae non nobis sed hominibus diu antea viventibus destinata, multa continent tum quidem clara et perspicua, nunc vero recondita et abstrusa; quae denique conscripta sunt dialecto iam dudum emortua et cuius pauciora supersunt monumenta. Grammatica ergo verborum explicatio iam statim haud parva difficultate laborat: sermo enim Graecus, quo usi sunt N. Testamenti scriptores, adeo a pristina sinceritate degeneravit, ut qui Atticorum elegantiae assueti sunt, si forte in N. T. incidant, dictionem eius Graecam esse vix concedant. Quod quomodo sit explicandum, neminem latet: paucos enim si excipimus, libri isti ab iis conscripti sunt hominibus, qui usui linguae Hebraicae, seu potius Hebraeo-Aramaicae, a pueris inde assuefacti, Graecum sermonem ex hominum quidem Graece loquentium consuetudine, attamen serius addidicerant. Duplex

ergo in eorum oratione distingui potest quasi elementum: alterum Graecum, illud nempe quod τῆς κοινῆς nomine designari solet, Hebraeo-Aramaicum alterum. Quod iam ab antiquioribus observatum est, qui igitur in N. Testamenti interprete aequalem utriusque linguae cognitionem summo iure requirerent. At iam audire mihi videor obloquentium voces, omnem interpretationem ita pessumdari existimantium: ita scilicet de N. Testamento statuentes, interpretes antiquiores eo pervenisse stultitiae, ut nullam in interpretando adhiberent ἀκρίβειαν et ad Hebraeorum consuetudinem provocantes, uni v. c. particulae reliquarum omnium tribuerent significationes. Sed nolite exstimare, AA., eorum a me renovari errorem. Scilicet nihil certius est, quam sequendum esse ubique loquendi usum, quum omnibus communem, tum, si discerni possit, singulorum proprium. Sed fieri aliter vix potuit, quin multa in eum irreperent vocabula et dicendi formulae, quorum notio alia est prorsus ac in pura Graecitate, multa etiam nova plane et inaudita, sive ab ipsis scriptoribus primum efficta, sive e popularium ore desumta fuerint. Iam haec quomodo quis et discernet et interpretabitur, nisi Hebraicam linguam aeque ac Graecam calleat? Neque periculum est, si Hebraismos in N. Testamento agnoscimus quam plurimos, ne grammaticae ἀκριβείᾳ propterea sit valedicendum. Accuratum enim Hebraicae linguae studium nos docuit, in ea non magis quam in quavis alia incertum et vacillantem esse loquendi usum: particularum ergo enallagen, omnemque, ut verbo dicam, confusionem illius quoque indolem respuere. Quod si tenet interpres, nullus metus est, ne Charybdin vitare cupiens in Scyllam incidat: habebit enim certum, quem ubique sequatur, loquendi usum, cuius ut ita dicam elementum utrumque aeque cognitum habet.

Sunt qui omnem alicuius libri explicationem grammatica interpretatione contineri exstiment; cui adiungendam esse historicam, longe plurimi post Semlerum theologi statuunt. Specie vero magis quam re ab illis hi discedunt; inter omnes enim constat, in nuda verborum explicatione non esse subsistendum, hanc autem ad res, quae verbis exprimantur, perspiciendas viam nobis munire. Qui eo tendit N. Testamenti interpres, omnia, quae in eo respiciuntur seu facta historica sive instituta, apte illustrabit et perpetuo auctoris et lectorum auditorumve personae et temporis rationem ha-

bebit. Illud autem fieri non posse sine accurata rerum Hebraicarum cognitione, sponte patet. Erant enim ii, qui N. Testamenti libros conscripserunt, paucis exceptis, natione Iudaei; qui Iesum in hoc terrarum orbe versantem audiverunt, ad unum omnes ex eadem stirpe erant oriundi; quod item de plerisque valet, ad quos Apostolorum scriptae sunt epistolae. Unde factum est, ut multa in iis deprehendantur libris, quae unice ab eo, qui accurata pollet Hebraicae antiquitatis scientia, expediri possunt. Quid in Euangeliorum interpretatione proficiemus, nisi variarum partium, in quas Iudaei discedebant, indole et characterismo bene perspectis? nisi et docendi methodus, quae tunc invaluerat, et Iudaeorum de variis religionis capitibus sentiendi ratio nobis innotuerint? Plura afferre exempla nil attinet: ad unam provocasse nunc sufficiat epistolam ad Hebraeos, quae omnium instar esse possit. Hanc qui sine accuratissima Hebraicae antiquitatis, non recentioris tantum sed universae, scientia interpretaretur, rem sane ageret ridiculam et temere incepti mox ipsum poeniteret.

Neque tamen, ubi haec omnia peregit, satisfecisse videtur N. Testamenti interpres: si enim hoc est intelligere scriptorem, ut quod cogitavit, idem nos legentes cogitemus, ut recte intelligamus N. Foederis libros duo praeterea requiruntur; alterum, ut singularum sententiarum inter se nexum non tantum, sed totius quoque libri argumentum perspiciamus; alterum, ut quinam fuerit in ipsius auctoris mente cogitationum nexus et ordo probe intelligentes, cum eo quasi cogitemus. Quae omnia grammaticae quoque interpretationis appellatione comprehendi posse, facile concedo: nihil tamen obstat, quominus cum recentioribus quibusdam theologis illa ab hac distinguamus. Horum ergo praecepto obsecuti, interpretationi grammatico-historicae adiungimus logicam et psychologicam. Iam dicat aliquis, ad utramque rite peragendam hoc unice in interprete requiri, ut tanto ingenii acumine, tanta quoque intellectus exercitatione valeat, quanta homini sanae mentis compoti et recte exculto vulgo adesse solent: neque facile quemquam reperietis, cui de utriusque necessitate firmius quam mihi persuasum sit. Eaedem enim sunt, quae humanam mentem et antea rexerunt et nunc regunt, leges: quas qui ignorat, aut temere negligit, balbutire in N. Foederis librorum explicatione discet, veri nominis interpres exsistet numquam. At vel sic magna opus est cautione, ne nostram alius aevi scri-

ptoribus obtrudentes cogitandi, sentiendi et scribendi rationem, in eorum mente explicanda turpiter labamur. Praeter ea enim, quae omnibus communia sunt hominibus, cogitandi principia, singulis peculiaria sunt nonnulla, quae tantum accurata investigatione historica cognoscuntur: praeiudicatae quasi opiniones, sive eas universi unius aetatis homines fovent, sive pauci tantum. Hasce opiniones a pueritia inde animo imbiberunt, ita ut iis plane assuefacti sint non tantum, sed etiam in dicendo et scribendo ab iis proficiscantur, iisque quasi firmo et inconcusso fundamento ratiocinationes superstruant. Quod quam verum sit, unusquisque agnoscet, qui in scriptoribus aut aevo aut patria aliquantum ab ipso distantibus lectitandis operam suam collocavit. Iam istiusmodi opiniones in N. quoque Testamenti scriptoribus agnoscere, nullus dubito: qua in re neminem facile vestrum a me dissentientem habebo, dummodo quid falsam inter et praeiudicatam opinionem intersit, teneamus. Argumentorum q. d. e concessis frequentem usum esse in N. Foederis libris in aperto est: horum autem pleraque omnia, re accuratius perspecta, ad eiusmodi opiniones revocari possunt, quae aut scriptoris, aut lectorum aut utrorumque animis infixae erant, quarumque ergo cognitio ad probe intelligendam illius mentem prorsus sine dubio requiritur. Undenam autem haec peti possit, nisi ex Hebraicae antiquitatis studio, equidem non video: cohaerent enim istiusmodi opiniones, idque quam arctissime, cum ipsorum scriptorum origine, patria, institutione, quae omnia Iudaica sunt. Quod ne quis ita dictum esse putet, AA., quasi singulae primi aevi Christianis cum popularibus fuerint communes: nihil sane falsius esset. Hoc enim est religionis Christianae proprium, ut qui Spiritu divino, quem cum hominibus communicavit Ecclesiae conditor, duci se patiatur, verissime ab Apostolo dicatur *καινὴ κτίσις*: dummodo non novus ille homo veteri oppositus plane aut nullo cum eo vinculo coniunctus fingatur. Quae igitur Iudaismo addicti fovebant placita, ea ex hominibus Christianis factis non statim radicitus evulsa sunt; alia nullam passa sunt mutationem, alia ulterius exculta, alia denique purgata et emendata sunt. Iam videte, quantum ad haec illustranda conferat antiquitatis Hebraicae studium. Quae enim eadem manserunt, eorum in sacris Israelitarum libris fons adest; similia porro cum similibus comparatione optime illustrantur: Christiani ergo scriptores cum Iudaicis conferendi illique ex

his interpretandi sunt. Quod quam utile sit, nostrae quoque aetatis experientia docuit: etsi enim eorum repudiamus temeritatem, qui V. Testamenti usum in Novo obvium plane eumdem esse statuunt atque eum, qui in Rabbinorum, serioris quoque aevi, scriptis observatur, illum tamen tum demum recte perspectum esse existimamus, postquam comparatio cum hoc esset instituta. Sed quid in his similibusve exemplis haeream? Multo enim maiora sunt, quae de antiquitatis Hebraicae, Veteris praesertim Foederis studio, praedicari summo iure possunt, si ad *theologiam* q. d. seu *dogmaticam biblicam* N. Testamenti oculos convertimus.

Theologorum nostrae aetatis longe plurimos introductioni in libros N. Testamenti diligentissime operam dare, res est notissima. Recentissimis autem temporibus aliam prorsus haec disciplina induit formam: antea enim unice fere argumenta externa ad singulorum librorum authentiam aut probandam aut impugnandam adhibebant; nunc vero internam eorum indolem spectandam esse omnibus persuasum est, imo ad eam, spretis testimoniis externis, unice attendere iubent haud pauci. Unde factum est, ut N. Foederis theologia, quae ab antiquioribus aut negligi aut cum dogmatica Christiana confundi solebat, arctissimo nunc vinculo cum ipsorum librorum historia coniungi et principem in disciplina locum sibi vindicare coeperit. Qui antea eam excolebant, analogia q. d. fidei abusi, Iesu et Apostolorum doctrinam miscere, et locos, nulla auctorum ratione habita, intra systematis cuiusdam theologici cancellos cogere consueverant. Postquam vero persuasio invaluit, eos in narrationibus conscribendis et in condenda doctrina suam quemque inivisse viam, pro vario, qui in iis cerneretur ingenii et mentis cultu, pro variis etiam, quibus imbuti essent, opinionibus, ad discrimen, quod inter eos adest, animum advertere coeperunt. Iam vero accidit, quod vulgo fieri solet: quo magis antea Apostolorum in doctrina unitatem strenue vindicaverunt, eo maior nunc esse perhibetur eorum a se invicem diversitas. Eo nunc res processit, ut, si theologos audiamus Tubingenses, primi aevi Ecclesiae historia belli internecivi, quod inter Paulinismum et Iudaeo-Christianismum fuit, fiat theatrum, cuius simultatis, per centum et quinquaginta fere annos protractae, in N. Testamenti libris diversae quasi periodi cernuntur. Quod quomodo cum disertis historiae testimoniis concilient, ipsi videant: unum nunc ob-

servare lubet, quod cum re, quam hîc ago, coniunctissimum est. Scilicet verissime mihi Ritschlius iudicare videtur, hac praesertim in re a Schweglero aliisque fuisse peccatum, quod ea, quae Apostolo Paulo cum reliquis communia essent, prorsus neglexerint: ita enim factum esse, ut nec quomodo ex eodem fonte proficisci, neque quomodo unam Ecclesiam formare potuerint Paulinismus et Iudaeo-Christianismus, toto scilicet coelo a se invicem distantes, satis intelligeretur. Neque eidem assentiri dubito, ubi ad arctam necessitudinem, quae primi aevi Christianis cum Veteri Foedere intercessit, primum attendere nos iubet. Quae qualis fuerit, paucis explicandum est, quo melius quid mihi velim appareat.

Interrogati, qualem in hoc terrarum orbe vitam egerit divinus religionis Christianae conditor, verbo respondere possimus, vitam eius perfectae humanitatis exemplum referre: hoc igitur sensu totum humanum genus eum tamquam suum sibi vindicat; hinc fit, ut omnibus omnium aetatum hominibus perfectam vivendi normam reliquisse dicendus sit. At vel sic aliter fieri non potuit, quin et Iesu ex Israelitica stirpe origo, et tota eius institutio et quod ei cum popularibus fuit commercium, magnam in eum efficacitatem exercuerint; ita ut talis, qualis historia teste fuit, inter Iudaeos tantum exsistere potuerit. Quod quam verum sit, e tota eius apparet doctrina, sive materiem eius spectes, seu formam. Quemadmodum enim libros Iudaeorum sacros agnoscit, ita Mosen et prophetas de se fuisse vaticinatos docet et lex Mosaica totius institutionis ei est quasi fundamentum. Non enim venisse se testatur, ut solveret legem aut prophetas, sed ut impleret: imo vero illud ipsum, quod in eius institutione popularibus novum erat atque inauditum, gentium in regnum, quod conditurus erat, introitus, e prophetarum scriptis licet hauriri non potuerit, arcte tamen cum iis cohaeret. Quae quum ita se habeant, neminem dubitaturum esse arbitror, quin in Iesu doctrina exponenda, perpetuo Veteris Foederis ratio habenda, imo ab hoc proficiscendum sit. Quod enim in cuiuscunque rei valet cognitione, ab ipsis initiis progrediendum esse, idem in Iesu institutionem omnino quadrat. Neque veremur, ne istiusmodi investigatione instituta, minuatur nostra erga eum reverentia, aut divina quae ipsi inest praestantia minus appareat: neque enim *credere* et *intelligere* merito sibi invicem opponuntur, nec Iesu praecellens divinumque ingenium accuratam

perscrutationem reformidat. Praeterea novimus, neque unicum nec primarium Iesu inter homines prodeuntis fuisse consilium, ut aliquam religionis doctrinam cum iis communicaret: attamen quo arctius ea quae docuit cum tota eius persona cohaerent, eo maiore iure intimam cum V. Testamento familiaritatem in eo requirimus, qui ea accuratius explorare et aliis exponere aggredietur.

Quod autem de Iesu, idem magis etiam de Apostolis valet omnibus. A pueritia lectioni librorum V. Foederis assuefacti, ex eo fonte unice sapere didicerant: tam longe autem abest, ut fides in Iesum illud sustulerit, ut per illam potius fuerint inducti ad libros istos novo cum ardore pertractandos. Ex iis scilicet argumenta petenda erant, quibus Iesum Messiam esse comprobarent: audiatis in Actis Apostolorum Petrum aliosque Apostolos, Paulum etiam, Euangelium annuntiantes, et aliter existimare non poteritis, quin, qui Euangelii nuncii, iidem V. Testamenti fuerint interpretes. At dicat aliquis, de primis tantum hoc valere temporibus: Iudaeorum scilicet cogitandi rationi accommodandam fuisse Apostolorum institutionem; postquam ab illis ad gentes transierit Euangelium, vinculis istis illud statim fuisse liberatum. Fuere revera, AA., qui ita existimarent, sed invita historia. In epistolis Pauli, quae ad Ecclesias partim e Iudaeis partem e gentibus congregatas scriptae sunt, e V. Testamento perpetuo ratiocinatur: inde iam tuto efficimus, una cum religione Christiana sacros Iudaeorum libros ab his ad gentes transiisse. Neque existimetis, minoris momenti esse argumenta, quae aut comparatione cum V. Testamento ab Apostolis illustrentur, aut prorsus ex eo fonte fluxerint. Ubi enim de mortis Iesu consilio agunt, eam cum sacrificiis a Mose institutis comparant: qui ergo de hoc Apostolicae doctrinae capite agunt, argumenta quibus suam de eo sententiam fulciant, e V. Testamento petunt necessario: neque lites de hoc dogmate componi umquam poterunt, nisi per accuratam rei sacrae apud Hebraeos notitiam. Idem de iis valere, quae de Iesu, sacerdote summo, leguntur, qnemadmodum de Spiritus sancti notione, partim ab antiquis Hebraeis sumta, sponte patet. Quid? quod non tantum e V. Foederis libris, sed ex aequalium quoque theologia multa Apostoli in usum suum converterunt. Ad unam provocasse sufficiat Eschatologiam: hanc ubi exponit Paulus imagines a Iudaeis mutuatur omnes, qua

in re et Iesus praecesserat et reliquos Apostolos secum habet consentientes. Ex hoc involucro ea depromere, quae Christi asseclarum de rebus novissimis doctrinae propria sunt, res est ardua, quam quum antea haud pauci frustra tentaverint, tum hodie graviorem, quam ut perfici possit, pronuntiaverunt idonei harum rerum iudices. Neque equidem per V. Testamenti et Iudaeorum theologiae studium omnes tenebras dispulsum iri affirmare ausim. Hoc vero certum est, nihil in hac quaestione diiudicanda profici, nisi et ad ea quae singulorum propria sunt N. Foederis auctorum, et ad communem fontem attendamus, unde omnes, nullo excepto, hauserunt.

Rationem concludo ita: qui N. Testamenti theologiam, eo nomine dignam, condere cupit, ei a V. Foedere initium faciendum erit: genetica enim q. d. methodus, uti ubivis, sic in hac quoque disciplina, reliquis omnibus praestat; et praeterea hîc argumentis commendatur haud contemnendis. Si enim hoc omnibus commune est N. Testamenti scriptoribus, ut Veteri placita sua superstruant et ex aequalium theologia haud pauca depromant, neque tamen eadem singuli sed sua quisque ratione hac in re versentur: nihil sane magis rei naturae congruum est, quam ut, a communi fundamento initium facientes, variam qua singuli in eo aedificaverint rationem proponamus, quo magis in unitate diversitas, in ipsa diversitate convenientia appareant.

Ne vero quis exstimet, ea, quae hucusque disputavi, in Apostolicam tantum quadrare aetatem: quae enim hanc secuta est aetas, non minus a V. Testamento pendebat. Quamdiu enim Apostolorum scripta nondum in unum corpus erant collecta, illud in Christianorum conventibus recitari solebat et multo maior ei auctoritas tribuebatur, quam Pauli v. c. Epistolis; ita ut una cum dictis Iesu, ore traditis, unicam credendorum normam constitueret. Solent enim patres q. d. Apostolici placita sua ad Iesum et *τὴν γραφήν* i. e. Veteris Foederis libros provocando firmare, Apostolorum effata in subsidium adhibentes. Adeo cum Christiana sentiendi ratione divina eorum librorum auctoritas coaluerat, ut, qui eos parvi facerent neque ipsi Deo tribuerent auctori, Gnostici et Ebionitarum pars, ex Ecclesiae communione excluderentur. Imo, qui iis tribuebatur honor, in praecipuis Gnosticismi caussis numerandus est. Nimirum Iesus disertis verbis pronuntiaverat, arctissimam inter Ecclesiam, quam conditurus esset, et

Veterem oeconomiam intercedere necessitudinem: neque tamen reticuerat, fore ut brevi huius caeremoniae et ritus abolerentur: ab uno enim populo Hebraeo ad omnes gentes transferendam esse veram religionem. At ipsi Christiani, V. Testamenti libris sacris utentes, quale esset vinculum istud minus perspiciebant, nec Iesu effata omnia et totam Ecclesiae conditionem cum S. literarum textu in concordiam redigere poterant. Quapropter ut nodum huncce expedirent, alii aliud moliebantur: fuere, qui in V. Testamenti litera seu sensu grammatico subsistendum esse negarent et ad interpretationem confugerent allegoricam et typicam; neque intelligentes, quo sensu totum V. T. unum quasi vaticinium sit in Novo impletum, in singulis caeremoniis a lege praescriptis, in factis quoque partem aliquam doctrinae Christianae viderunt praefiguratam. Quae opinio, quam absurdis interpretationibus, quoniam eo nomine insulsos ingenii lusus appellare placuit, ansam praebuerit, vel ex una Barnabae, quae fertur, epistola apparet, quae huiusmodi librorum agmen ducens, omnium instar esse potest, licet postea Iustini Martyris aliorumque scripta palmam ei praeripuerint. Atque hi quidem orthodoxi sunt habiti; alii vero, qui de discordia, quam inter utramque oeconomiam observare sibi visi erant, ea ratione componenda desperabant, neque tamen ipsi viam regiam a semitis discernere valebant, V. Testamenti originem divinam in dubium vocare, illudque deo cuidam inferioris ordinis, sive *Θεὸς δημιουργός*, sive alio nomine dicebatur, auctori tribuere inceperunt. In Veteris ergo Foederis usu quum orthodoxae non minus quam haeriticae *γνώσεως* origo quaerenda sit, accuratam eius cognitionem illi, qui hanc historiae Ecclesiasticae partem tractaturus est, imprimis necessariam esse omnes mihi concedetis.

Idem de multis aliis eiusdem historiae partibus affirmare nullus dubito. Attendite ad Ecclesiae regimen ad synagogae Iudaicae normam compositum; ad hierarchiam Romanam, cuius auctores veterem theocratiam sibi proposuerunt imitandam; ad V. Testamenti librorum usum per omnes Ecclesiae aetates frequentissimum; ad efficacitatem, quam in mores Christianorum formandos non minus, quam in dogmaticam Ecclesiasticam exercuit. Multa his inesse minus probanda neque nunc revocanda, non infitior: hoc vero contendo, rerum Israeliticarum et V. Testamenti perpetuo rationem habendam esse illis, qui antiquiorum temporum ingenium non

ad suum flectere et detorquere, sed penitus intelligere cupiunt, ut aequum de eo ferant iudicium.

Sed iam diutius fortasse nos detinuit theologia historica. Fert quidem ipsa rei natura, ut in hanc praecipue ex accurato antiquitatis Hebraicae studio commodum redundet, verum alteri quoque theologiae parti, systematicae, magnopere prodesse poterit. De dogmatica Christiana, quae principem in ea sibi vindicat locum, uti etiam de ratione qua cum N. Testamento aut libris Ecclesiae, cuius socii sumus, symbolicis cohaeret, alii aliter statuunt: quam quaestionem enucleare longum est et a proposito meo alienum. Ad rem, quam nunc ago, discrimen animadvertere sufficiat, quod, me quidem iudice, inter N. Foederis theologiam intercedit et dogmaticam Christianam. Illa enim, historice investiganda, semper et ubique eadem est, quamvis non eadem semper per saeculorum decursum in theologorum scholis facies eius exstitit; haec vero et a dogmatici et ab aetatis, qua vivit, ingenio pendet, illique perpetuo accommodanda est, ita ut varietas ex ipsius natura necessario sequatur. Neque hoc tamen ita intelligendum est, quasi haec singulornm arbitrio esset permissa, aut nullo cognationis vinculo cum illa coniuncta: N. Foederis libri normam nobis exhibent, ad quam, quid sit Christianum, quid minus, diiudicandum est: cui igitur examini singula Christianae dogmaticae systemata subiicienda sunt. Experientia autem doquit, nullum umquam exstitisse systematis conditorem, quin e N. Testamento ad placita sua probanda argumenta petierit; cuius rei caussa duplex statuenda est: altera, quod nullum in ipso N. Foedere systema reperitur, sed ex elementis, hic illic in populari institutione dispersis, condendum est; altera, quod e singulis Iesu et Apostolorum effatis placita sua hauriebant, neque historicam et psychologicam interpretationem magnopere curabant; unde tandem factum est, ut ea interdum pro Christianis fuerint divendita, quae nullam fere cum iis haberent similitudinem. Ad istos scopulos nostra quoque aetate allidetur theologia, nisi quaenam sit N. Foederis auctorum de variis religionis capitibus sententia, certo constet: si autem verum est, quod probare conatus sum, eo perveniri nullo modo posse, nisi per accuratissimam Hebraicae antiquitatis cognitionem, huius studium in dogmatico quoque Christiano summo iure requirimus.

Sunt autem quaedam dogmaticae capita, quae non tantum ad eam, quam proposui, normam diiudicanda sunt, sed quorum materies, ut ita dicam, ex ipso N. Testamento petenda est. Exemplum luculentissimum Christólogia praebet: hanc nemo intelliget aut rite proponet, nisi qui exspectationis Messianae, et antiquioris, qualem in V. Testamento se offert, et recentioris, quae Iesu tempore aderat, perpetuo rationem habeat. Quod quam verum sit, lubens equidem ipse ostenderem enucleatius; at quoniam regiam hanc viam sagacissimi quique iam dudum ingrediuntur theologi, ad eorum exemplum provocasse sufficiat. Alia autem sunt dogmaticae capita, quae vulgo *a priori*, ut aiunt, constituuntur, etsi eodem iure ac Christologia historica dicenda sunt: locum volo, qui est de divina revelatione, de theopneustia sacris scriptoribus tribuenda, de Verbo divino et Sacra Scriptura. Solent enim haec omnia in systematum prolegomenis ita exponi, quasi de eo quid esset revelatio, quid theopneustia inter omnes constaret; unde factum est, ut alii, qui evelationis perversam sibi informassent notionem, illam exstare potuisse negarent aut supervacaneam existimarent; ut alii contra, singula quae in Veteri et N. Testamento reperiuntur, cum theopneustiae, quam tuerentur, notione in concordiam redigere conati, absurdissima quaeque amplecti cogerentur. Exempla, quid mihi velim, ostendant. Quae Geneseos Cap. I legitur, mundi creati historiam, cum geologiae inventis non omnino convenire multi censuerunt. Itaque alii hanc ob caussam pericopen hancce indignam pronuntiaverunt, quae in revelationis codicem recepta esset; alii, quibus Sacrae Scripturae auctoritas curae erat cordique, ad contortissimas confugerunt interpretationes, quae Mosen cum geologis concordem efficerent. At undenam constat, hoc fuisse, aut auctori illius narrationis, aut ipsi etiam Deo propositum, ut geologorum investigationibus normam scriberet? Ad ipsam potius nos convertemus S. Sacram, ut quodnam sit pericopes consilium, qualisque in ea vindicetur veritas, discamus. Alterum addo exemplum. Fuere, qui revelationis fautores parum sibi ipsos constare perhiberent, si duos eius assumerent codices, Vetus scilicet et N. Testamentum: hoc enim esse revelationis proprium, ut veritatem cum hominibus communicet eamque absolutam, quae igitur numquam, ne per aliam quidem revelationem, aboleri possit. Agnoscitis ratiocinationis huiusce consilium, quae non alterius utrius

sed utriusque codicis auctoritatem elevare et tollere studet: revelationis notio ubi secum ipsa pugnare demonstrata fuerit, ipsam rem merito reiiciemus. At undenam quaeso haec eius definitio petita fuit? Ipsa sane S. Scriptura longe diversam praebere videtur: huic autem iudicium relinquendum esse, non cuiusvis ingenio, in re quippe historica, luce clarius est.

Ne autem existimetis, AA., eumdem hîc usum Novi et V. Testamenti libros praestare, ita ut his facile carere possimus. Res enim ita sese habet. Revelationis et inspirationis notiones N. Foederis auctoribus familiares erant, quippe qui legem Mosaicam a Deo datam agnoscebant et V. Testamenti scriptoribus inspirationem divinam tribuere didicerant: seriore demum aetate ab his ad Apostolos ceterosque N. Foederis auctores *θεοπνευστίας* notio translata fuit. Quapropter nihil magis rei naturae congruum est, quam ut ab ipso V. Testamento discamus, quid sit revelatio, quid verbum Dei, qualis liber *θεόπνευστος* dici mereatur.

Alia praeterea quaestio est, quae in dogmatica Christiana primarium sibi vindicat locum, ad quam vero expediendam accurato antiquitatis Hebraicae studio ante omnia opus est. Haud raro inter theologos de auctoritate in Christiana Ecclesia V. Foederi tribuenda disceptatum fuit. E litis historia hoc unum nunc afferam, saepissime ex ignorantia verae Veteris Oeconomiae indolis fuisse peccatum, tum ab iis, qui iusto maiorem, tum ab iis qui iusto minorem auctoritatem ei tribuerent. Ut ab his incipiam, Schleiermacherus quique eum secuti sunt theologi, vinculum tantum historicum inter utramque Oeconomiam agnoscentes, V. Foederis libris in dogmatica Christiana omnem dignitatem, quam dicunt, normalem et inspirationem denegant. Iesum et Apostolos aliter de iis sentire, iam vidimus: et quamvis longe absit, ut ea quae in N. Testamento de V. Foederis locis prolata sunt tamquam interpretationis grammaticae et historicae normam habere liceat, Iesu et Apostolorum de V. Foederis origine placitum, quod religionem spectat, a dogmatico non est praetermittendum. Nullo quidem iure postulant, ut illud nostrum faciamus, aliena auctoritate permoti, quae et a mente Iesu et Apostolorum et a religionis Christianae indole longissime abest: at si eamdem illam, cuius Iesus auctor exstitit, religionem amplectimur (hoc autem facimus nulla vi et auctoritate coacti), idem quoque de V. Oeconomia iudicium nostrum erit, neque de ea abiectam fove-

bimus sententiam, qui Iesu discipulos nos esse gloriamur. Res enim ita sese habet: qui Iesum Dei filium et hominum servatorem agnoverit et fide eum fuerit amplexus, sua sponte in V. etiam Foedere divinam revelationem suspiciet. Istiusmodi autem persuasio, ubi primum oritur, non satis definita est, neque eius naturae, ut aliis quoque commendari possit: accedat opportet accuratum et criticum ipsorum fontium studium, quod persuasionem istam et finibus suis circumscribat, et certis firmet argumentis. Non ignoro, AA., exstitisse, qui critico examine, quod commendavi, adducti fuerint, ut talem de libris istis conciperent opinionem, qualis cum divina eorum origine, quocunque tandem modo haec definiatur, nullo pacto in concordiam redigi posse videretur: neque propterea miramur dogmaticos fuisse, qui, ne periculum hinc ipsam religionem Christianam invaderet, metuentes V. Testamentum a Novo divellere plane conati sunt. Neque ipse credo Bohlenii, Vatkii aliorumque de iis iudicium cum Iesu et Apostolorum sententia componi posse: verum, ne memorem illorum deliramenta iam a criticis melioris notae ad unum omnibus fuisse reiecta, abusus rei usum non tollit. Praeterea experientia docuit, eos qui talem de V. Testamenti libris protulerunt sententiam, infesto in ipsam religionem Christianam iam antea ductos fuisse animo: per critices enim usum nemo aut Christianus factus est, aut esse desiit, neque periculum est, ne in librorum authentiam et auctorum *ἀξιοπιστίαν* inquirentes, fidei nostrae damnum patiamur. Quae quum ita sint, a theologo postulamus dogmatico, ut nulla de revelationis aut inspirationis modo praeiudicata opinione abreptus, ipsum V. Testamentum perpetuo manibus terat: haec enim unica via est, qua et de divina eius origine vindicanda et de auctoritate ei inter Christianos tribuenda certo constet.

Idem autem studium illis commendandum est, qui in contrariam plane ruentes partem, omne quod inter Veteris et Novi Foederis libros observatur discrimen tollere videntur. Illi ex ipsorum Hebraeorum, prophetarum praesertim, testimonio discant, quid in Veteri Foedere aere perennius habendum sit, quid post Christi adventum ipso facto fuerit abrogatum; ab illis doceantur, iure a religione una semper et eadem eius formam distingui alio tempore aliam. Itaque desinant eam religionis formam tamquam omnibus numeris absolutam commendare, quae aliam ipsa eamque

longe perfectiorem aliquando esse orituram haud obscure praesignificavit; in eo ipso potius magnam Veteris Oeconomiae praestantiam suspiciant, quod qui sub illa vixere optimi quique conditionem perfectiorem vaticinati fuerint; neque postquam ipsa affulsit lux, in diluculo ambulantes sibi placeant. Desinant praesertim in Ethicam Christianam inferre, quae ad legem pertinent Mosaicam: ex utriusque enim confusione dici nequit, quantum iam ortum fuerit damnum, et vero etiamnum oriatur. Ut taceam enim, legalem sentiendi rationem, quae medii aevi barbariei accommodata, moderante divina providentia, per universum antea orbem Christianum invaluit, nunc etiam in Ecclesia Rcmana omnino vigere, ad ipsos quoque Protestantes ea transiit, quorum principiis plane opposita dicenda sit. Qui autem inter hos hanc legalem cogitandi rationem defendunt, ad discrimen inter legen moralem et caeremonias provocare solent, quarum hae cum Christi adventu abrogatae fuerint, illa etiamnum vim suam retineat. Istiusmodi autem distinctionem, nostrae sane sentiendi rationi accommodatissimam, in ipsa lege non inveniri, nec salva eius indole in eam posse transferri, accuratior eius nos docet cognitio: unicum ergo argumentum, quo legem externam Christianis impositam esse evincere conantur, necessario cadit. Quod eo maioris habendum est momenti, quo latius error, quem notavi, per orbem Christianum proserpsit.

Ad theologiam accedo practicam: ad hanc autem ea est studii, quod commendavi, ratio, ut in orationis parte, quae eam spectat, armis potius quam telis utendum esse videatur. Iam enim unum alterumve auditorem benevolum ita mihi videor audire ratiocinantem: „quae hucusque de antiquitatis Hebraicae studio accurato, de Israelitarum historia critice investiganda, de historica Veteris Testamenti interpretatione disputavisti, satis probabilia sunt: at abs tali, quale commendas, studio dehortandi potius sunt, quibus Ecclesiae nostrae ministrare propositum est: ex illo enim ad ipsam praxin non modo parum utilitatis redundabit, sed critices usus, quem adeo celebrasti, huic minime accommodatus, imo noxius habendus est: ne memorem, istiusmodi studium, quod vix unius hominis est, a theologo, in tanta rerum addiscendarum copia, neutiquam posse postulari." Audivistis, quae mihi obiici possunt. Ad haec, quam brevissime potero, respondebo.

Veteris Testamenti repetitam lectiônem illi, qui coram populo Christiano verba faciet, uno ore commendarunt, quotquot Oratoris Sacri institutionem scripserunt. Eamdem illis quoque utilissimam fore, qui pastoris q. d. munus in Ecclesia obeunt, omnes agnoscunt, qui frequentem inter nostrates librorum V. Foederis usum et commodum inde repetendum perspexerunt. Eo autem consilio manibus terenda est versio eorum librorum vernacula: quod quamvis utile et ideo omnibus commendandum, ab eo quod proposui antiquitatis Hebraicae studio, aliquantum distat. Non diffiteor, AA., fieri omnino posse, ut nonnulla, quae homines Christiani a pueris inde fuere edocti, quaeque illis cara facta sunt, per studium nostrum, si cum vulgo communicatur, sua sponte corruant. Illis quidem, qui hoc tamquam malorum extremum lugere et liberaliori theologiae praecipue vitio vertere solent, uno verbo respondere possim: nihil in Ecclesia Christiana pluris esse faciendum quam veritatem, cui et consuetudo et antiquitas et hominum temporumque successio et concilia et decreta omnia cedant necesse est. Addere possim, mihi saltem non probari eorum temeritatem, qui quidquid sibi videantur invenisse novi, quantocius cum plebe communicent: hoc enim a prudentia, quae virum doctum deceat, alienissimum, et periculi praeterea plenum esse; verum in eo subsistendum esse non existimo. Studium quippe, de quo unice hoc praedicari posset, illud, prudenter scilicet excultum, non nocere, mihi saltem parum commendationis habere videretur. Nostrum autem illi etiam, qui doctoris popularis provinciam suscipiet, prorsus necessarium esse, ideoque theologo practico maxime commendandum, propter haec praecipue argumenta statuo.

Revelationis et theopneustiae notiones non a priori, ut aiunt, constituendas sed ex accurato et critico ipsorum fontium studio eruendas esse, iam antea vidimus. Quod ne quis uni dogmatico usui esse arbitretur: qui enim S. Scripturam, Veteris quoque Foederis, de qua hîc nobis sermo est, vitae normam sequuntur Christiani, e falsis quas hisce de rebus conceperint opiniones, quodvis facile detrimentum capient. Solent enim hi, dum hominem praetermittunt, in revelatione unius Dei respicere partes: unde fit, ut, etiamsi recte statuant, non omne rerum genus sed veram unice religionem revelari, progressionem revelationis ad maiorem sensim perfectionem, quae rei divinae parum congruere videatur, prorsus non

attendant. In revelatione ut Dei auctoris, ita etiam hominis ratio habenda est. Scilicet illi, quibus revelatio obtigit, homines erant et nil humani a se alienum existimantes: unde factum est, ut nec totam statim perciperent veritatem, neque igitur eam eloquerentur. At inde simul patet, non probandam esse eorum opinionem, qui in Veteris Testamenti libris nil nisi vera et divina agnoscant: quin potius ita statuendum esse videtur, ad divinam, quae ibi revelatur, veritatem cognoscendam, prorsus necessarium esse, ut ad humanam debilitatem et imperfectionem attendamus animum, quippe quas Deus neutiquam sustulerit. Atque hoc a theologis vulgo conceditur simul et eluditur: in *actionibus* nimirum errores agnoscunt, in *verbis* adesse negant; quae quidem distinctio, etiamsi admitti posset, difficultatem minime tolleret. Qui prophetas, divino afflante spiritu vaticinantes, ab omni errandi periculo exemtos proponunt, Iaelis, Heberi uxoris, turpe facinus probare coguntur, quippe a Debora prophetissa laudibus elatum. In hoc et multis aliis, quae afferre possim, exemplis ad temporum rationem prorsus mutatam, aut hominum tunc viventium saevitiam provocare non sufficit: Ethices enim principia, uti omni dubio maiora, ita semper et ubique eadem esse debent; quibus si quis derogat, lubenter aetatis, qua vivit, et animi haud satis exculti ratione habita, veniam erroris concedemus, verum Dei vocem, nullis humanis sordibus commixtam, nos audire negabimus.

Quae quum ita sint, quam arctum inter V. Foederis usum practicum et studium illius historicum et criticum vinculum intercedat, manifestum est. Hoc enim neglecto, periculum est, ne pro divinis habeamus et venditemus, quae humanae potius imbecillitati tribuenda sunt, et ita erroribus, numquam satis doplorandis, inviti ansam praebeamus. Si enim uspiam, hîc valent poetae verba, Achivos plecti, quidquid reges deliraverint: gravissimum enim periculum esse illud, quod moribus hominum immineat, omnes facile mihi concedetis. Si vero ab his ad mentis errores transitum facimus, undenam quaeso, quae nunc longe lateque sparsa sunt commenta de Iudaeorum in Palaestinam reditu et millenario a Christo in terra condendo? In prophetarum scriptis, male intellectis, morbi originem deprehendimus: in historica eorumdem interpretatione, prudenter adhibita et cum hominibus Christianis communicata, medelam unicam. Haec autem

et alia multa aeque absurda ab hominibus indoctis inde deduci, nemo mirabitur, qui quam difficilis sit horum librorum interpretatio, quantopere praeiudicatae opiniones optimis etiam interpretibus fucum facere soleant, perspexerit. Atque ita quidem ipsius etiam S. Scripturae exemplo confirmari videmus tritum illud, nihil esse tam utile, quin abusu noxium fieri possit: attamen quod ex ea oriri possit damnum nihili fere est, si cum magna quam praestat utilitate comparatur, et maximam partem evitabitur, si homines Christiani a pueris inde fuerint edocti, quasnam in revelanda veritate leges sibi scripserit Deus, et quid in revelationis, V. Foederis libris consignatae, *forma* hominibus errori obnoxiis tribuendum sit.

Idem de Israelitarum historia monendum est: quae puerorum memoriae iam mature inculcari solet. Fuere sane, qui hunc usum reprehenderent, quique satius esse existimarent, pueros patriae historiam et geographiam ediscere, quam gentis Israeliticae fata et Palaestinae conditionem: qua de re ita sentio, illud faciendum neque tamen propterea hoc omittendum esse. Viderunt enim sagacissimi quique, e Veteris Testamenti libris historicis ad ingenium puerile formandum, ad iustam rerum, quae nunc fiunt et antea factae sunt, aestimationem, magnam percipi posse utilitatem. Hanc autem exspectationem ne fallat eventus, summa theologo practico cautio adhibenda est. Non sufficit enim pueros rerum, quae narrantur, suavitate allicere: cui consilio alia etiam historia, et melius fortasse, inservire possit; verum penetrandum est in intimum rerum nexum, ut appareat qualis sit, quae inter religiosam populi conditionem eiusque prosperitatem intercedit, necessitudo. Qui hanc recte perspicere cupit, ne opinetur in rerum superficie sibi esse subsistendum; experientia enim docuit, eos qui primoribus tantum labris Hebraicam gustassent historiam, institutionis hinc perceptae mox libenter fecisse iacturam; qui vero interius in eam penetrassent, magis magisque ea fuisse delectatos et eo uberiores ex eius studio collegisse fructus, quo melius ipsius hominis in ea partes et rerum nexum, quem dicunt, naturalem perspexissent. Neque postulamus ab homine privato, ut ea ratione Hebraeorum colat historiam; a fundamentis vero, semel a doctore positis, pleraque nisi omnia hîc pendent. Quapropter in eo iustam rerum Israeliticarum aestimationem, et quod illam praecedat necesse est, accuratum et criticum ipsorum fontium studium merito requirimus.

Restat ut de studii nostri difficultate dicam, quae ea esse dicitur, ut a theologo in tanta rerum addiscendarum copia nullo pacto superari possit. Si unicum hoc superest, quod solvatur, dubium, habeo sane quod mihi gratuler: est enim tale ut rem, a me demonstrandam, ne tangat quidem. Plerarumque omnium disciplinarum ambitum hodie amplissimum esse, omnes norunt: inde vero tantum hoc sequitur, singulas earum partes non ab omnibus eodem studio et ardore excoli posse, minime vero nonnullas tuto negligi. Attamen eadem haec a theologis haud raro profertur opinio, si de V. Testamenti interpretatione et de universae antiquitatis Hebraicae studio sermo est. Philologis illud relinquendum esse existimant; in horum inventis et auctoritate theologis, nisi omnibus, plerisque saltem, subsistendum esse; praestare enim ignorantiam fateri, quam in re, cuius prima tantum initia delibaveris, tibi arrogare iudicium. Et vero alterius utrius optio si facienda esset, ego primus, AA., illud praeferendum esse pronuntiarem: verum hoc ipsum vehementer nego. Ne dicam enim, non decere Protestantes, qui in rebus ad religionem pertinentibus omnem humanam reiiciant auctoritatem, hanc agnoscere in S. Codicis interpretatione, quae totius theologiae veluti fundamentum est: falsissimum esse arbitror, tantam a theologis nullo iure postulari linguae et Hebraicae et Chaldaicae notitiam, ut in quaestionibus ad antiquitatem Hebraicam pertinentibus ipsi iudicare valeant. Ulterius enim procedendum non est: dialectorum affinium studium, quantumvis utile, tam late patet, ut totam hominis poscat aetatem: theologis ergo in primis earum initiis subsistendum est. Si autem qui haec didicerunt, quique praeterea ipsius V. Testamenti linguam satis tenent, ad interpretationem se accingunt, non video, quid magnopere desiderandum supersit. Etiamsi enim disciplinae fines ab illis non proferantur, in iis, quae iam satis constant, nil inepte moliri, vera ubivis a falsis secernere, aliorum denique laboribus magno cum fructu uti poterunt: quod vero maximi est momenti, in rebus incertis et dubiis ignorantiam fateri, quam temerariis aliorum coniecturis assensum praebere satius ducent. Qui vero e theologorum numero in hisce studiis vitae tabernaculum collocare cupiunt, ne magnis, quibus premuntur, difficultatibus deterreri sese sinant, neve existiment, se rem agere quae, quamvis ceteroquin utilis, a disciplina, cui nomina dederunt, a munere, quod aliquando gerent, Ecclesi-

astico aliena est. Si enim hisce studiis operam navare pergimus theologi, non tantum patrum tuebimur et vindicabimus haereditatem, verum etiam, si quid video, universae disciplinae nostrae optime prospiciemus.

Ad alteram perveni orationis partem, quae mihi gratissimam praebet opportunitatem ea expromendi, quae hodie mente agito. Neque mihi quidquam aut antiquius est, aut optatius evenire potuit, quam ut Vobis, Illustrissimi Academiae Lugduno-Batavae Curatores! pro munere, quod mihi suffragiis vestris probato mandavit Rex Augustissimus, gratias agam sinceras. Magna profecto mihi conceditur felicitas, in quem, iuvenem admodum, tam honorifica, in hac potissimum alma Musarum sede, provincia delata sit. Quae enim solet esse eorum sors, qui hanc cathedram conscendunt, ut curriculum Academicum emensi, per complures interdum annos a studiis omni animi intentione colendis avocati fuerint, ea mihi non evenit. Quod nisi laetus hîc agnoscam et praedicem, ingrati animi suspicionem non effugiam. Vobis enim, Viri Illustrissimi, hanc debeo felicitatem nec Vestrorum erga me meritorum obliviscar umquam.

Verum non desunt, quae animum meum quamvis laetum opprimant, quoties muneris in me delati gravitatem reputo. Dicam enim quod sentio. Nisi optimae, quam de me concepistis, exspectationi omni ex parte satisfaciam, hic mihi dies nec laetus neque auspicatus erit. Quod enim aliis, quibus hoc infortunium accidit, relictum est refugium, ut laureis antea partis in posterum quoque contenti vitam transigant, illud mihi nequaquam patebit. Quare nolite existimare, me mori tantum obsequi, si vobis spopondero, me quidquid in me est virium, id omne disciplinae theologicae et huius Academiae saluti esse tributurum. Probe autem mihi persuasum est, nullam grati animi significationem Vobis hac fore magis acceptam: quantopere enim Academiae salus et Ordinis Theologorum integritas Vobis curae sint cordique, luculentissime nuper ostendistis. Quare nihil magis in votis est, quam ut quam de disciplina nostra fovetis sententiam, eamdem deinde etiam foveatis, ut mihi quoque eam conservetis benevolentiam, quam ipsis factis demonstrastis. Conaminum meorum aequi sitis iudices, neque in iuvene ea requiratis, quae a viro tantum exercitato

merito postulantur. Ita sperare possum, fore ut aliquando tanto munere non omnino Vobis videar indignus. Haec felicitas ut mihi contingat, Deus faxit O. M.! quem ego, ut Vos in patriae et Academiae salutem diu servet incolumes, enixe precor.

Nemo sane mirabitur, vehementer mihi commoveri animum, quum Vos alloquar, Viri Clarissimi! quos iam grato collegarum nomine salutare mihi licet. Vos quum intueor, quorum eruditionem admirantur cuncti, quos patria et haec Musarum sedes suos esse gloriantur, quos ipse paucos ante hos menses huius Academiae alumnus suspiciebam et reverebar, me talium virorum ordini adscriptum esse, ridiculum paene mihi videtur. Verum mentem erigit recordatio benevolentiae, quam quum antea semper erga me habueritis, tum nuper illustri ostendistis documento, quum summos in Philosophia Theoretica et Literis Humanioribus honores Vestro consensu in me deferebatis. Quorum quidem beneficiorum memoria animo meo numquam excidet; quemadmodum reverentiae, quam Vobis, mutato quamvis nomine, debere me sentio, numquam defuturus sum. Vos autem eamdem mihi in posterum servetis amicam voluntatem, quam hucusque mihi habuistis!

Quod Vobis praesertim dictum esse volo, Clarissimi in Ordine Philologorum Antecessores, quibus non uno nomine obstrictum me sentio. Meis laudibus licet non indigeatis, qui Vestra taceam erga me merita? Vos optimos habui tum in Graecis et Latinis, tum in Orientalibus literis praeceptores; Vos ab initio singulari me excepistis benevolentia; Vos animi mei ardorem alere, ulterius properanti calcar addere non desiistis; Vestro denique decreto honores, quibus nuperrime ornatus sum, acceptos refero. Atque haec quidem tanta sunt, ut merita mea longe superent: verum ne in hominem ingratum beneficia Vestra contulisse videamini, quantum in me est, efficere enitar. Ne autem aegre feratis, quod, hac data opportunitate, et me et studia mea Vobis commendem. Nemini enim magis quam mihi persuasum esse potest, arctissimam theologiam inter et literas humaniores intercedere necessitudinem: neque theologo aliud facile optabilius est, quam ut ex eorum, qui principem inter philologos locum tenent, doctrinae thesauro petere sibi liceat. Hunc igitur ne mihi occludatis, neque, quam plurimi facio, amicitiam Vestram mihi denegetis!

Singulorum autem Vestrum erga me merita non commemorabo: verum ut Te praetermittam, Cl. Iuynboll! non sinit pietas. Talem enim Te expertus sum et praeceptorem et amicum, ut, si quid in novo quod auspicor munere mihi minus optatum sit, hoc sit, quod vinculum, quo hucusque fuimus iuncti, brevi nunc disruptum iri videatur. Sed minime vereor, ne disrumpatur propterea amicitia quae nos iungit; quin potius eam in posterum magis etiam, si fieri potest, firmatum iri et spero et confido.

Ad Vos me converto, Viri Clarissimi! in quos theologiam docendi provincia delata est. Quaenam autem cogitatio animum meum prius subiret, quam praeclarae Vestrae institutionis, quam in maximis vitae meae commodis numerabo semper? Sed hanc meam nequeo praedicare felicitatem, quin simul redeam in memoriam Cl. van Oordt, qui Christianae Ecclesiae et theologicae disciplinae, qui Vobis quoque haud ita diu ante acerbissima morte ereptus est, cuius vero obitu equidem praeceptorem et amicum non uno nomine celebrandum amisi. Illius quidem memoria nec Vestro animo umquam excidet, neque ego pie hanc colere desinam. Quo gravius vero detrimentum ex eius morte accepimus omnes, eo magis laetamur, tam cari capitis desiderium adventu Cl. Niermeyer brevi sublevatum iri. Hunc potissimum ei successorem esse designatum, omnes gaudent, quibus vera doctrina curae est: neque exigua mihi laetandi caussa est, quod tali collega uti mihi concedetur. Quod autem de eo certissima coniectura auguror, hoc de Vobis Cl. Kist et Scholten! affirmare nullus dubito: praeteritorum enim beneficiorum recordatio hodiernam coniunctionem firmiorem simul et iucundiorem efficit. Etsi enim numquam illucescet dies, quum me eorum quae Vobis debeo immemorem videatis, propterea me non opprimit cogitatio, quod qui haud ita pridem discipulus Vester fuerim, idem nunc Vobis collega adiungor: novi enim, nil Vobis invitis factum esse, quare magno potius gaudio afficior, quoties praeteriti temporis repeto memoriam. Si enim eadem deinceps incedam via, quam Vos ipsi mihi ostendistis; si veritatis unice studio ductus, hanc ex ipsis fontibus eruere et strenue vindicare enitar; si libertatem, quae in Christo est, tueri quemadmodum Vobis sic mihi, Vestris instanti vestigiis, ante omnia propositum erit: eodem ergo tendent conamina nostra et optimam de eorum successu spem fovere licet. At sentio, haud pauca mihi etiam-

num deesse: quare hoc mihi expeto, ut in posterum quoque me sustentetis doctrina et consiliis Vestris, neque aliter de me existimetis collega, ac quondam de discipulo. Quidquid autem mihi desit, disciplinae, quae nobis mandata est, amorem, aut Vestri, Viri Coniunctissimi! studium desiderabitis numquam.

At nequeo a Vestro ordine me avertere, nisi Tibi quoque animum explicuero, Venerande Senex, Clarissime van Hengel! Hunc diem Tibi quoque fortunatum videri, haud dubitanter affirmare audeo. Saepe enim significare te memini, vehementer te optare, fore ut vacantem in theologia cathedram conscenderet unus ex eorum numero, qui Tua quondam institutione fruerentur. Voti Te compotem iterumque compotem factum esse et ipse laetor et Tibi ex animo gratulor. Neque vereor, ne hominis arrogantis haec vox habeatur: habes enim in discipulorum Tuorum numero multos fortasse, qui me doctrina et experientia longe superent, Tui observantiorem Tibique magis deditum habebis neminem. At forte aliquis exorietur, qui non Tua quidem sed Academiae caussa hunc rei eventum lugeat: etiamnum enim valet, quod ante hos paucos menses de Te pronuntiavit Collega Tuus coniunctissimus: Te Tibi unum optimum esse successorem. Eorum, qui sic sentiunt, desideriis qui ego solus satisfaciam? Utinam vero quod de Te praedicavit, idem in meo etiam exemplo verissimum esse appareat! Abs Te ergo peto, ut ingenio, doctrinae copia, consiliis Tuis ita mihi praesto sis, ut munere meo fungar Te non omnino indignus! Faxit autem Deus, ut diu etiam otio Tuo fruaris, ex quo ut in disciplinam nostram et in hanc Academiam, ita in me quoque commoda quaevis redundatura esse, ipsa experientia edoctus auguror.

Vos tandem compello, Academiae huiusce alumni, Commilitones Optatissimi! Vestram ubi intueor coronam, non una de caussa mihi turbatur animus. Tantus enim eorum est numerus, quorum familiaritate iam diu utor, ut etiamnum unus de Vobis esse mihi videar; praeterea docendi munus, quod suscipio, tantam habet difficultatem et momentum tantum, ut quid valeant humeri, quid ferre recusent mihi conscius, gravius interdum, quam ut mihi iniungatur, illud iudicem. Uti enim in Vobis omnibus. patria spem suam collocavit, ita Ecclesiae salus non exiguam partem ab iis Vestrum pendet, qui theologiae operam navatis, quorumque mihi

quoque mandata est institutio. Quae quanta sint, ipse penitus persentisco, verum non desunt, quae dubitanti animum addant. Novi enim et Vos novistis, nihil magis mihi curae cordique esse, quam Vestram et Academiae salutem: nec vereor, ne fidem mihi denegetis affirmanti, me, quoad possim, Vestris commodis esse inservituram. Studiorum ducem et comitem me habebitis alacrem et diligentem: quod vero ab experientia mihi deest, illud industria, quantum fieri potest, supplere conabor.

Qui autem mihi oboriri poterat metus, ne honores in me, aequalem Vestrum, delati iusto maiores viderentur et invidiam parerent, ab eo ipsi prorsus me liberavistis. Publice enim et privatim non obscure significastis Vestram erga me benevolentiam et spem, quam de me concepistis, optimam. Cui ut ab omni parte respondeam, non a me uno, sed a Vobis etiam pendebit: probe enim mihi persuasum est, ab Academica institutione tum demum fructus perceptum iri uberrimos, quum illi qui doctoris, quique auditorum locum tenent, arcto amicitiae vinculo fuerint coniuncti. Quapropter per fidem mutuam et coniunctionem, per disciplinae quam colimus amorem, per commune nostrum commodum, rogo Vos et obtestor: quam Vobis offero amicitiam, hanc mihi quoque concedite! Dextris iunctis ad idem tendamus propositum! Proavorum virtutis memores, gloriam, quam illi accurata subtilique sibi comparavere doctrina, auctam posteris tradamus! Ita, quod Tu bene vertas, Deus Optime Maxime! a quo uno conaminum nostrorum pendet successus, et Academiae et patriae et Christi Ecclesiae optime consulemus!

ORATIO

DE

THEOLOGIAE PRACTICAE STUDIO, FUTURO EUANGELII MINISTRO PRORSUS NECESSARIO,

QUAM HABUIT

ANTONIUS NIERMEYER,

THEOL. DOCT.

A. D. XXVIII M. MAII A. MDCCCLIII,

QUUM ORDINARIAM THEOLOGIAE PROFESSIONEM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA SOLENNI RITU AUSPICARETUR.

10

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI!

QUI HIS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

ACADEMIAE RECTOR MAGNIFICE!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

QUI IURI DICUNDO ET CIVITATI REGENDAE PRAEESTIS, VIRI INTEGERRIMI!

SACRORUM ANTISTITES, VIRI PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI, DOCTISSIMI!

HUIUS ACADEMIAE ALUMNI, COMMILITONES OPTATISSIMI!

CUIUSCUNQUE LOCI ET ORDINIS HIC ADESTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Non sine magna animi commotione conscendi hanc cathedram. Tredecim fere per annos Munere Ecclesiastico functus, nunc evectum me video ad Munus Academicum. Quantam vitae conditio subit commutationem, quum ex hominum rusticorum orbe inter viros multiplici eruditione claros collocer! Menti obversatur tranquilla quam adhuc degi vita, remotus ab urbium splendore et strepitu, et Christi Societati dans operam: obversatur dulcissima animi voluptas, qua frui mihi licebat, quoties animadverterem, regnum lucis pietatisque et meis conatibus promoveri. Iucundi illi dies nunc praeterierunt! Et quamquam novum, quod hodie suscipio, munus suis non caret iucunditatibus, quomodo istis, quibus longo tempore assueveram, sine dolore possim valedicere? Menti obversantur magnae muneris mihi demandati curae et difficultates, rarae quas requirit ingenii

et animi dotes, gravissima quae explenda sunt officia; ideoque animo deficior, metu oppressus ne ferendo tanto operi humeri sint impares. Nunquam equidem leve duxi pensum, quod mihi Theologo Ecclesiastico erat commissum, at quis neget, Theologo Academico incumbere officia multo graviora?

Verum, Auditores, etsi omnia illa animum deprimunt, non tamen desunt quibus animus erigatur. Ipsa Divina Providentia moderante novum hoc mihi aperitur curriculum. Quidni ergo sollicitudines meas coniiciam in Eum, qui summo amore, summa sapientia res mortalium curat, quique mihi hucusque auxilium suum nunquam negavit? Quidni quoque confidam, viros eximios, quibus collega adiunctus sum, doctrina, experientia et consiliis suis tenuitati meae benigne subventuros esse? Et quibuscunque tandem dotibus indigeam, quae Doctorem Academicum ornent oportet, quidni et animum recipiam ex recordatione, non tantum Patefactionis Divinae et Literarum Sacrarum studium semper mihi curae et in deliciis fuisse, sed me etiam per aliquot annos Munus gessisse Ecclesiasticum? Hoc enim spero ut ad bene obeundum Munus meum Academicum aliquid conferre possit. Quippe persuasissimum mihi est, primarium esse Theologiae Professoris officium, ut futuros Theologos minus ad viros, doctrina conspicuos, quam ad idoneos Euangelii Ministros informet, eosque doceat hòc maxime consilio eruditionem et scientiam magni facere et summo studio appetere, ut fructus, inde percepti, in Ecclesiae commodum redundent. Quam ob causam firmiter mihi propositum est, hoc officium in institutione mea nunquam negligere.

Quod quum ita sit, non mirabimini, Auditores, si mihi gratum esse dixero, institutioni meae eam etiam Theologiae committi partem, quae vulgo vocatur *Pastoralis*, meque, circumspicientem materiam orationis, qua munus meum auspicarer, hinc eam repetiisse. Constitui enim hac hora dicere *de Theologiae Practicae studio, futuro Euangelii Ministro prorsus necessario.* Vos benevolas ut mihi aures praebeatis, Auditores humanissimi, etiam atque etiam rogo.

Quoniam nomen *Theologiae Pastoralis* vix aut ne vix quidem omnes Muneris Ecclesiastici partes comprehendit, nostris temporibus magis magis-

que *Theologiae Practicae* denominatio invaluit, quippe quae latiorem habeat sensum. Brevissime definitur: *doctrina praxeos Ministri Euangelici.* Huius igitur doctrinae studium *prorsus necessarium* esse aio *futuro Euangelii Ministro.* Fortasse quis rogabit: Num hoc ab ullo homine, huius rei perito, negatur? Et quid opus est causam, quam nemo in controversiam vocat, defendere? Nonne in Academiis nostris ex Decreto Regio lectiones habendae sunt et habentur *de Homiletica et Pastorali?* Nonne in Ecclesia nostra Reformata (ut alias sileam) valet lex, quae postulat, ut qui ad Munus Sacrum adspirant, antequam admittantur, officiorum eius cognitione se imbutos esse probent? — Minime obloquor, Auditores. Sed nihilosecius argumenti mei defensio supervacua non videtur. Praeterierunt procul dubio ea tempora, quum vel e Theologis celeberrimis nonnulli contendebant, futurum Sacrorum Antistitem Theologiae Practicae studium sine ullo damno posse negligere, multisque in scholis Academicis hoc studium adeo flocci pendebatur, ut ne de *Homiletica* quidem, uti Reinhardus queritur [1]), aliquid traderetur quod ad Oratoris Sacri informationem revera faceret. Sin vero quaerimus, an haec scientia nostra aetate tanta, quantam mereatur, gaudeat aestimatione; an futuri Theologi eam non potius summo digito attingant, quam qua par est diligentia amplectantur, — quis contendere ausit, nullam querimoniae superesse causam? Quam multi sunt Sacrorum Ministri, qui ingenue confiteantur, se, antequam Munus Sacrum aggrederentur, hanc scientiam propemodum penitus neglexisse, unice fere ceteris Theologiae doctrinis navantes operam! Quaenam totius disciplinae pars hactenus inter viros doctos minus quam haec pertractata est? Absit profecto, ut parvi ducam quae iamdudum permulti ad excolendam Theologiam Practicam contulerunt! Attamen recentiori demum memoria, praeeunte imprimis Schleiermachero, sequentibus Huffelio, Marheinekio, Schweizero, Liebnero, Grafio, Gauppio, Nitzschio, Mollio, ad quos nostrates Busch Keiserus, Hengelius, Muurlingius accesserunt, ea ita exculta est, ut desinat esse mera fere coacervatio eorum, quae Euangelii Ministro observanda sunt, et exsistat docta et philosopha

[1]) In libro: *Geständnisse seine Predigten und seine Bildung zum Prediger betreffend.* 1810. S. 49.

Ministerii Euangelici expositio, ideoque *scientia* vere sic dicta, quae suo iure iuxta ceteras Theologiae scientias collocetur. Quae quum ita sint, non abs re existimandum, de huius studii necessitate disserere.

Primum igitur videamus, *quaenam Muneris Ministri Euangelici sit ratio;*

Deinde nobis persuadeamus, *ceterarum Theologiae partium studium non sufficere ad efficiendum, ut quis ad hoc munus recte gerendum instruatur;*

Porro, Theologiae Practicae studio futurum Euangelii Ministrum eo instrui animadvertamus:

Denique observemus, *magnam huius muneris gravitatem omnino poscere ut recte geratur.*

I. Quod ad *Muneris Ministri Euangelici rationem* attinet, breviter eam describit Paulus Apostolus in Epistola ad Ephesios [1]). Christum dedisse docet, tum Apostolos, tum Profetas, tum Euangelistas, tum Pastores et Doctores, „ad perfectionem sanctorum, in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi." [2]) Nimirum novae vitae principium, quod Filius Dei sua vita totaque persona humano generi manifestaverat eique virtutis coelestis nomine tradiderat, ut, ea imbuti, omnes mortales et ipsi fierent filii Dei, Illo de terra sublato, in omnium animos se insinuare eosque sibi subiicere non poterat, nisi ab aliis, opus Auctoris suscipientibus eiusque vestigia sequentibus, tum vitae eorum ratione repraesentaretur et commendaretur, tum summa ope longe lateque inter homines propagaretur. Etenim si alios ad meliorem vitam ducere volumus, quocunque modo ad eam excitare oportet eamque imprimis nostra ipsorum vita, utpote exemplo ob oculos posito, commendare. Sapienter igitur Iesus, quum in terris erat, *Apostolos* ad hoc munus informavit, quibus deinde adiuncti

---

[1]) Cap. IV. 11, 12.

[2]) Haud facio cum Clar. Muurlingio, qui operis, titulo *Praktische Godgeleerdheid.* I. Gron. 1851. inscripti, pag. 89 ait, Paulum verbis *πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ*, indicare quae Ecclesia Christiana et Euangelii Ministri coniunctim agere debeant. Ex mea sententia dubium non est, quin Paulus hoc sibi velit: Apostolis cet. opus ministerii et aedificationem corporis Christi imposita esse, ut sancti perfecti fiant.

sunt *Profetae*, eodem vocati. Neque ab horum ministerio reapse diversum fuit illud, quod èt *Euangelistis*, i. e. Euangelii nuntiis nullo loco adstrictis, commendatum erat, èt *Pastoribus Doctoribusque*, i. e. certo coetui praefectis. Quorum quodammodo successores dici possunt Sacrorum Antistites recentioris aetatis, sive *Euangelii Ministri*. His igitur ea incumbit provincia, ut sint veluti canales, per quos nova vita, e Christo oriunda, humanum genus magis magisque impleatur, idque ita, ut, hac vita perfusi, divinam Religionis Christianae indolem ipsi adspectabilem faciant aliosque ad eam alliciant, atque omni modo coetus sibi demandati salutem perpetuo promovere conentur. *Pastoris Doctorisque* munera, a Paulo Apostolo pro temporibus illis inter se distincta, Ministri Euangelici munus hodiernum complectitur; quod in Ecclesia nostra tam titulus *Pastoris ac Doctoris* indicat, quam lex modo memorata, quae futuros Theologos Ecclesiasticos de *Pastoris* et *Doctoris* Muneris officiis docendos esse iubet. Nec mirum, cum *instituendi*, tum *regendi* munus ei esse impositum. Videlicet (ut primum de *illo* dicam) sicuti Euangelii annuntiatio praecedere debet, ut quis Christi sectator exsistat; sic homines, nisi notiones ac sensus, inde profecta, apud eos retineantur et alantur, in Christi communione manere non possunt. Quamobrem Euangelii Ministrum, ut ipsum eius nomen declarat, *Euangelium administrare*, sive, ut ex alio eius titulo sequitur, *Verbi Divini Ministrum* esse oportet; quippe qui, tùm exercitiis catecheticis minores natu, et, si opus est, etiam maiores, ita instruat, ut postea in Ecclesiae Christianae socios recipi possint, tùm horis, quae sacris publicis destinatae sunt, totum Dei consilium in hominum salutem pro concione exponat adeoque apud auditores desiderium excitet Deo obtemperandi et ad Christi exemplum se conformandi. *Regendi* vero officium quod Euangelii Ministro impositum est, èt *universum* cui praefectus est *coetum*, èt *singulos eius socios* spectat. Ad *illud* primum pertinet id, quod *Liturgicae* nomine appellamus, et constat cura caeremoniarum actuumque sacrorum in aedibus Deo dicatis: precum nempe communium, cantus Psalmorum et Hymnorum, rituum Baptismi et Sacrae Coenae, novorum Christi Sectatorum receptionis, Presbyterorum et Diaconorum ordinationis, quae omnia ita sunt moderanda, ut Religionis Christianae indolem spirent et adminicula fiant, quibus concio in Christi

fide accrescat. Deinde hîc in censum venit *coetus universi* cura, quae partim posita est in rebus peculiariter hunc spectantibus: in moribus nempe emendandis pauperibusque sustentandis; partim in iis, quae pendent, vel a nexu, quem coetus cum aliis totaque habet Ecclesia; vel ab officio, cuivis coetui Christiano imposito, regni Divini etiam extra orbis sui fines tuendi et propagandi. *Alteram* autem regiminis partem, quae vulgo *cura animarum* dicitur, Euangelii Minister explet, si singulos homines, divinitus sibi commissos, ad sincerum Dei cultum et vitam vere Christianam ducere annititur. Illi igitur, pro varia eorum indole, vita, aetate, conditione, prudenter sunt admonendi, corrigendi, consolandi, ad spem excitandi et in fide confirmandi.

II. Iam, Auditores, nobis persuadeamus, *ceterarum Theologiae partium studium non sufficere ad efficiendum, ut quis ad Munus Sacrum recte gerendum instruatur.*

Neminem quidem, hoc studio neglecto, Ministerii Ecclesiastici munia rite obire posse, omnibus intelligentibus perspectum est. Vae Societati Christianae, si viri, huic Ministerio praefecti, studium illud despiciant! Immo ipse lucis instar esto, qui ad lucem afferendam vocatur. Ergo Literas Sacras, Dei Patefactionem continentes, tam Hebraei quam Graeci sermonis, Euangelii Minister probe intelligito, ut eas perspicue explicare valeat; varias ipsius Patefactionis Dei partes docte et subtiliter perscrutatus esto, ut aliis eam tradat; tum rerum Christianarum historiae usque ad sua tempora teneto cognitionem, ut alios doceat, quomodo Ecclesia ad hodiernam formam pervenerit. Verum, Auditores, quamquam Euangelii Minister his aliisque huius generis disciplinis minime carere potest, plane temerarium esset opinari, earum studium sufficere, ut quis ad legitimam Muneris Sacri administrationem instruatur. Qui in illas tantum Theologiae partes incubuit alios fortasse doctos Theologos informabit; sed hoc non est officium Euangelii Ministro propositum. Sicuti enim vidimus: homines, ut vulgo sunt, omnis generis, indolis, vitae, conditionis, culti et inculti, ab eo ita informandi sunt, ut fiant pii Christi sectatores. Hoc unum ei spectandum est. Itaque fere in novum et prorsus incognitum orbem transfertur, qui, illis tantummodo disciplinis imbutus, Munus Sacrum

aggreditur. Nunc non, aut saltem rarius, doctrinae ad scholae severitatem explicandae et defendendae sunt; sed Euangelium salutis simpliciter pueris tradendum, omnibus annuntiandum et commendandum est. Profecto, doctus Theologus tali labori non est idoneus et impar! Non didicit, quomodo scientia, quam sibi comparavit, in variorum, quin etiam imperitissimorum, hominum usum, ad eos corrigendos, consolandos et in fide confirmandos sit adhibenda. Non didicit, quomodo sacra et instituta, Ecclesiae suae usitata, eo dirigi debeant, ut hominum aedificationem in Christo adiuvent. Non didicit *Politicae* praeësse *Ecclesiasticae* et Regiminis Synedrii agere partes. Verbo: fundamenta apud eum iacta sunt, aedificium desideratur. Itaque nullos fere fructus ferre potest istiusmodi Muneris Sacri administratio.

Haud ignoro, Auditores, non deësse, qui credant, Munus Sacrum a Theologo, etiamsi disciplinis tantum theoreticis imbutus sit, recte tamen geri posse, quoniam in sua sectatorum Christi familia inde ab iuventute, èt aliis modis, èt cultu sacro frequentando, cum Sacrorum Antistitis muneribus familiaritatem quamdam contraxerit. Verum haec familiaritas, uti nonnullas tantum partes spectat, sic non ea sane est, qua ipse ad huius muneris officia peragenda recte praeparetur. Eodem iure quis dixerit, futurum medicum aegrotos bene esse curaturum, quoniam in domo paterna subinde medicos conspexit aegrotos curantes. Licet quis sexcenties orationes sacras ex alio audiverit, ideo nondum ipsi succedet eiusmodi orationis elaboratio. Dixerunt insuper nonnulli, Theologum, dummodo Logicam et Psychologiam didicerit, et tùm sensu pulchri et boni, veterum Classicorum lectione exculto, tùm hominum cognitione praeditus sit, absque dubio bonum futurum esse *Oratorem Sacrum* [1]). At non animadverterunt, quantopere oratio sacra ab alia qualibet differat. Quid quod sola locorum Veteris Novique Testamenti, qui ab eo pro concione tractandi sunt, magna diversitas proprium idque difficillimum requirit studium? — *Catechetam* quod attinet, nemo facile videbit, quomodo ille sine maioribus subsidiis, quam supra dictum est, rite informari possit [2]). Huic enim negotio nec

---

[1]) Vid. Planck, *Einleit. in d. theol. Wissensch.* II. S. 602.
[2]) Vid. annotatio praecedens.

Classicorum lectio, nec boni pulchrique sensus satis inservit, nec vero talis hominum cognitio, quali recens Euangelii Minister gaudere potest. — Similiter a vero aberrant, qui *curam pastoralem* a Theologo agi posse contendunt [1]), dummodo operam Theologiae navarit *Morali*, omnium officiorum elementa comprehendenti, ex quibus sponte intelligat, quae sint sui muneris officia. Haec enim officia ita comparata sunt, ut qui eorum careat familiaritate, impar omnino sit ad ea sibi excogitanda et viam, qua expleri debeant, inveniendam.

Fortasse quis obiiciet, permultos fuisse eximios Euangelii Ministros, qui non nisi in theoreticis Theologiae partibus diligentiam posuissent. Sed viri illi, postquam munus suum aggressi erant, usu et studio, meditatione et aliorum consultatione, idonei demum facti sunt Sacrorum Antistites: prouti et hodie non desunt qui confiteantur, se hac solum ratione Munus recte gerere didicisse. At sic ipsi concedunt, se absque necessaria praeparatione munus suum capessivisse, atque sic ultro nobis assentiuntur. Magnus adeo Reinhardus, in confessionibus de sua ad oratoriam sacram conformatione [2]), candide agnoscit, se, quum in iuventute institutione hac de disciplina caruisset, desiderio eius laborare nunquam omnino desiisse.

III. Tertio loco animadvertendum, *Theologiae Practicae studio futurum Euangelii Ministrum ad munus suum recte gerendum instrui.*

Theologia Practica, uti iam diximus, est docta et philosopha muneris, Ministro Euangelico demandati, expositio. Describit nempe haec doctrina, quid sit Munus Sacrum, quo consilio sit institutum et quid generatim cuivis, qui eo fungatur, sit spectandum. Quae singula secundum Patefactionis Divinae, in Christo datae, et Regni Divini, ab Eo conditi, normam constituit illa et veluti inde deducit. Porro docet, quomodo hoc in munere sit agendum et quid adhibendum ne frustra laboretur. Quamobrem varias exponit Muneris Sacri partes, quales èt adhuc in usu sunt, èt manere debent ut Muneris consilio universo probe respondeant; item varia Sacrorum Antistitis officia, hinc orta, varias quoque ingenii animique

---

[1]) Vid. et hîc Planck l.l.
[2]) L. c. p. 86. sqq.

dotes, quae huc requirantur, variosque modos, quibus Muneris officio ab eo sunt peragenda. Haec vero dum omnia subtili indagatione explorat, immemor non est veteris sententiae, historiam esse magistram, ideoque quantum potest in usum suum convertit experientiae testimonia.

Quae quum ita sint, unusquisque paulo prudentior intelliget, futurum Euangelii Ministrum Theologiae Practicae studio idoneum reddi, cui Munus Sacrum demandetur. Nam hocce modo via, quam inire debet, ducis periti manu ei monstratur. Tali autem qui utitur duce nonne ei, qui suam sibi ipse lucem sufficere putat, longe antecellat necesse est? Quis enim, si vel omnium sit sagacissimus, suopte ingenio reperiat, quae omni tempore ex virorum doctorum meditationibus monitisque in posteritatem redundarunt? E tenebris eruere rei cuiusdam principia; explorare, quomodo partes eius cum his principiis conveniant; perspicere, quare partes illae sint ut sunt, et quomodo esse debeant, — eccui quaeso contínget, aliorum institutionem et auxilium aspernanti? Et vel sic tamen haec omnia, Auditores, ad Munus Sacrum rite obeundum sunt necessaria. Etenim illa demum, quae nobis sunt perspicua, quae bene fundata esse agnoscimus, quae comprobamus ipsi, èt revera velle, èt recte facere possumus. Itaque tunc demum munere nostro bene fungemur, si omnes actiones nostrae proficiscentur ex clara rerum, nobis commissarum, intelligentia, et omnes muneris nostri partes ob oculos nobis versabuntur veluti radii, in unum centrum vergentes, veluti varii tramites, eodem tendentes, veluti rotae machinarum, inter se cohaerentes, quarum nulla sine damno deësse possit. Quamobrem extra controversiam positum est, Theologum solummodo per Theologiam Practicam ad *omnes* et *singulas* muneris sui partes religiose obeundas informari. Fuerunt, qui in hac illave parte negligentissime versarentur: quae agendi ratio fortasse inde explicanda est, quod Theologiam Practicam non attigerant. Hac enim neglecta, neutiquam perspexerunt, quanti ponderis sit singulas Muneris partes curare, seque opinionum suarum libidine usquequaque rapi passi sunt. — Haud minore iure sumimus, Theologiae Practicae studium magnam vim habere in *modum*, quo Munus Sacrum exerceatur. Per eam enim omnia, quae huius muneris sunt, ad principia reducuntur, quae principia Euangelii Ministrum, cuius menti iniecta sunt, veluti instinctu quodam impertiuntur, cuius ope per-

sentiscat, quid muneri suo consentaneum et quid sibi agendum sit. Atque sic quidquid agat magis magisque muneris sui officiis respondere videbit. Non serviliter alios imitans, abusus, si qui sint, facile observabit et tollere conabitur. Cuius generis exemplum cernitur in ratione pro concione dicendi, quae praecedenti seculo pervulgata erat, quum coram populo Christiano sermones haberentur, linguarum peregrinarum vocabulis aliisque rebus ineptis onerati. Non magis vestigia sequetur eorum, qui nostra aetate orationibus mere dogmaticis fastidium auditoribus creant, vel hanc fraudem iis faciunt, ut sectatoris Christi magis esse opinentur in rebus theoreticis, quam practicis versari. Neque etiam sectabitur eos, qui, phantasiae suae indulgentes, auditorum animos minus ad Christum erigant, quam aures eorum oratione, poëtarum imaginibus cumulata, mulceant. Eodem modo puerorum memoriam non, ut nonnulli solent, rebus supervacuis obruet, necessarias leviter tantum attingens. Neque minus decora et Christianae Religionis maiestati contraria, quae passim in aedibus sacris fiunt, auctoritate sua tuebitur. Domesticam, quae dicitur, visitationem non cum quibusdam aversabitur, sed religiose potius obibit, ut homines, curae suae mandatos, magis magisque sensibus impleat vere Christianis. Quid plura? Mirum enim est, quam multa nostris etiam diebus reformarentur, si modo Theologiae Practicae regulae cognoscerentur et observarentur. Mirum est, quam multa placita, praesertim ad Homileticam et Liturgicam pertinentia, tunc brevi obsolescerent, quae nunc ab haud paucis, qui cum Theologia Practica vix aliquam consuetudinem contraxerunt, magna interdum iactatione et veluti ex tripode partim defenduntur, partim reprobantur.

IV. Restat ut observemus, *magnam Muneris Sacri gravitatem omnino poscere ut recte geratur.*

Ab eo, qui muneri alicui praepositus est, iure poscitur, ut illud gerere sciat, quoniam nunquam desunt, quorum intersit, qua ratione in eo versetur. Quo maior vero est mnneris gravitas, quo plurium interest quomodo peragatur, quo ampliora bona cum eo connexa sunt, eo maiore iure poscitur, ut non nisi viro, bene ad hoc parato, mandetur, eo plura, quoties perverse geritur, damna inde oriuntur, quoties vero recte, emolumenta.

Itaque quanti intersit, Euangelii Ministrum ad munus suum bene instructum esse, nemini dubium esse potest. Nam hoc munus nonne *summae* est gravitatis? Nonne mortalium spectat res gravissimas? Nonne hòc consilio institutum est, ut homines ad vitam vere Christianam perducantur, atque ita a peccato eiusque miseria liberentur Deoque concilientur; verbo: ut genus humanum summa eaque aeterna beatitate impertiatur? O gravissimam Euangelii administrationem, qua id ipsum agitur, cuius causa Pater Coelestis ne Filio quidem suo pepercit, et Hic ipse, quamquam imaginem Dei ferens, se depressit servique imagine suscepta, obedientem se praestitit usque ad mortem crucis: cuius causa laetitia est inter coelicolas, ubi vel unum hominem resipiscentem contemplantur! O cogitationem, qua erigitur animus: hominem, ipsum ante Dei oculos maculis non vacuum, vocari, ut aliis dux existat ad vitam aeternam! Profecto, haud mirum, Paulum Apostolum Munus Sacrum dixisse *praestans opus* [1]), et gloriatum esse in Euangelii annuntiandi gratia sibi data [2])! Sed ubi summam huius muneris gravitatem observamus, nec hòc mirari possumus, ne exempla quidem deësse eorum, qui Munus Sacrum, quamquam illud vehementer obire cuperent, tamen nullo modo suscipere ausi sint. Valde quidem iis arridebat provincia mortalium animas servandi, unde perenne sibi sperarent gaudium; sed anxie retrocedebant simulatque animo volverent, se perversa et negligenti eius administratione nonnullis perniciei auctores fieri posse. Et quis inficiabitur, eos, qui Munus Sacrum perverse aut negligenter gerant, ipsos facile auferre fructus, qui e recta Euangelii administratione in Christi sectatores redundare queant? Quid quod ex huiusmodi agendi ratione miseriae oriri possunt in aeternum deplorandae! Si ipse Euangelii Minister vitae expers est vere Christianae, exemplo suo alios ad Christum non alliciet; verbis suis, quae factis non respondent, vix aliquid efficiet; imo forte ansam dabit, ut nonnulli, ad vitam eius se componentes eiusque exemplo abutentes, in perniciem ruant. Si homines qui curae eius commissi sunt sibi relinquit; si fideles non firmare, vacillantes non corroborare, errantes non reducere, afflictos non erigere, desperantibus animum

---

[1]) 1 Tim. III. 1.
[2]) Eph. III. 8.

non addere conatur, vel eos omnino male regit, quam multis igitur hominibus, turpi eius segnitie, inscitia aut incogitantia, desunt auxilia, consilia, incitamenta, solatia utilissima; quam multi eius culpa perire possunt! Si nescit, quomodo auditoribus pius Dei cultus commendandus Euangeliumque pro eorum ingenio, indole, conditione annuntiandum sit, vel si, quod multo peius est, in eius praedicatione id tantum agit, ut facultas sua oratoria elucescat, fortasse admirationem sui excitabit, sed neminem ad Christum perducet, ne dicam in Christi fide confirmabit. Quid plura? Praeclare illud Pauli Apostoli effatum, quo se „purum omnium *sanguinis*" declararet [1]), Euangelii Ministrum, Munus male gerentem, ad se convertere non posse, ex dictis facile intelligetur. Quod quum ita sit, Auditores, quisque agnoscet, magnam Muneris Sacri gravitatem summopere flagitare, ut illud recte geratur.

Eo autem quum Theologiae Practicae studium, ut vidimus, requiratur, apertum est, quanti ponderis sit, quemvis futurum Euangelii Ministrum nihil sanctius habere, quam ut illi operam navet diligentissimam. In omnes Theologiae partes incumbere debet; in hanc praecipue, persuasum sibi habens cum Schleiermachero [2]): Theologiam Practicam primarium inter partes illas obtinere locum eamque veluti arboris esse coronam.

Oratione de Theologiae Practicae studio ad finem perducta, pauca mihi dicenda supersunt.

Primum gratum meum animum significare licitum sit Vobis, Viri Nobilissimi, Amplissimi, huius Academiae Curatores! pro honore insigni, qui, Vobis auctoribus, a Rege nostro Augustissimo ad me delatus est. Lubens confiteor, verba mihi deësse, quibus quantas debeo gratias Vobis agam; at publice asseverare nullus dubito, gratam benignitatis Vestrae erga me recordationem dum vivam intimo pectore meo inco-

---

[1]) Art. XX. 26.

[2]) In libro: *Kurze Darstell. d. theol. Stud.* Berol. 1811.

lumem reservatum iri. Verum haud ignoro, Vos a doctore Academico postulare, ut ad iuventutis commoda promovenda nullum negligat officium, sibi demandatum. Sed declarare non vereor, mihi, quamvis virium mearum tenuitatem persentiscam, sinceram saltem voluntatem non deësse munere meo religiose fungendi. Vobis omnibus gratias ago, quod praesentia Vestra desideratissima hoc solemne ornare non recusastis. Quod etiam Tibi dictum accipias, Vir Gravissime, Gevers van Endegeest! quem si clarum hunc in locum ab Augustissimo Rege vocatum videmus, ut Curatoris nomine Academiae praeësse inciperes, haud scio equidem utrum magis huic doctrinarum sedi, an Tibi gratulandum sit. Te autem, et Vos omnes, Viri Illustrissimi, Deus Omnipotens benigne tueatur, diuque hunc laetissimum curae Vestrae Vobis praebeat fructum, ut hanc Academiam magis magisque florentem videatis.

Secundo loco ad Vos me converto, huius Academiae Professores, Viri Clarissimi et Spectatissimi! quos ab hac hora collegas appellare mihi licebit. Quoties coronam Vestram inclytissimam oculis perlustro, tenuitatis meae cogitatione deprimor. Antea, quum huius Academiae eram alumnus, Vestrum nonnulli iam Professoris munere fungebantur, eosque hoc ipso in loco cum reverentia adspiciebam. Quod quum mecum reputo, menti metus subrepit, ne inferior sim quam ut Vestrum in ordinem recipiar. At vero animum recreat recordatio Vestrae erga me benevolentiae, quam tribus abhinc fere annis luculenter testificati estis, quum honorem Doctoris Theologiae in me conferretis. Et hoc mihi documento est, quid mihi nunc de Vobis sperare possim. Vos dubitare nolite, quin sinceris meis in votis sit, ut Deus multos per annos Vos incolumes servet, in salutem iuventutis Academicae et carissimae Patriae.

Vos autem inprimis compellandi estis, Viri Clarissimi, Facultatis Theologicae Professores! quibuscum muneris ratione arctiore vinculo coniunctus sum. Quid mirum, si dixero, me non nisi trepide hanc cathedram adscendisse, ut Vestro in ordine locum capesserem? Etenim Vos quum intueor, non minorem mihi provinciam demandatam esse sentio, quam viris, qui siderum instar in hac Academia splendent et Patriam collustrant; tum vero merita mecum reputo Viri aestumatissimi Ioannis Frederici van Oordt, praematura morte literis et Ecclesiae erepti,

cuius desiderium equidem is non sum qui extinguere queam; et in memoriam redeo Viri doctrinae incomparabilis Ioannis Clarisse, quo ante hos quindecim annos me praeceptore usum esse nunquam laetari desinam. Sed ante oculos quoque obversantur iucundi dies, quum veluti ad Vestros etiam pedes, Viri Clarissimi van Hengel et Kist! sedere mihi contigit. Nunc quum Vestrum in ordinem vocatus sum, vix aut ne vix quidem Vos collegas dicere ausim. Attamen recordans benignitatis, qua quondam me prosecuti estis, et recentis Vestrae erga me benevolentiae, in spem erigor fore ut mediocritati meae amanter succurratis. Mihi nihil sanctius et antiquius erit, quam me praestare collegam, qui Vester quotidie discipulus esse cupiat. — Neque Te, aestumatissime Scholten! qui Tuam in me propensionem luculentissime iam ostendisti, spem meam in Te positam frustraturum esse, persuasissimum mihi est. — Et Te, honoratissime Kuenen! quocum nuper eandem fortunam sortitus sum, tanquam fratrem dilectum mihi fore toto animo confido. — Ceterum Vobis omnibus grates ago pro consiliis et auxiliis, quibus me adiuvistis. Prosperet Deus O. M. quidquid ad huius Academiae florem, Patriae nostrae gloriam Societatisque Christianae salutem annitamini. Et Tibi, Clarissime van Hengel! otium quo frueris meritissimum, quamquam profecto non otiosum est, diu conservetur, ut bonorum copia ex singulari Tua doctrinâ, tum in multos alios, tum in nos redundare pergat.

Postremum ad Vos venio, Adolescentes Generosissimi! qui literarum et disciplinarum causa huius Academiae cives estis; praesertim ad Vos, qui Theologiae nomen dedistis, et quibuscum muneris mei ratio me arctius coniunget. Publice gratias Vobis ago pro benevolentiae Vestrae documento, quod mihi, vix hanc in provinciam vocato, allatum est, meque alacriorem fecit ad eam suscipiendam. Sic enim eosdem agnoscere mihi videbar Academiae *Lugduno-Batavae* alumnos, qui ab antiquo caros habuerunt praeceptores, quorum institutionem sibi prodesse posse censebant. Equidem, quas Deus mihi largitus est, animi vires ad promovenda Vestra commoda et emolumenta impendere conabor. Vos autem huius Academiae estote cives, qui probitate et humanitate excellant omnisque pulchri, boni et veri studio atque ardore ferantur. Quae si in hoc doctrinarum stadio Vos ornant, in posterum huic Patriae nostrae eritis decori Vestrisque

parentibus et propinquis insigni gaudio. Vos imprimis, Optatissimi Iuvenes, quotquot Theologiae vitam dicastis, meminisse nunquam desinite, quo religiosius cum indefesso doctrinarum studio recti et honesti amorem coniungatis, eo meliores Vos aliquando Euangelii Ministros Gregisque Christiani Pastores esse futuros.

Tu vero, Deus Optime Maxime, hisce primitiis benigne faveas, Tuoque numine hanc literarum et disciplinarum sedem tuearis!

DE
NEDERLANDSCHE TAALKUNDE
IN HAREN AARD EN HARE STREKKING.

REDEVOERING,

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT
AAN DE HOOGESCHOOL TE LEIDEN,

DEN 29STEN OCTOBER 1853,

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. M. DE VRIES.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS EN VERDERE HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEER, LECTOR IN DE HOOGDUITSCHE LETTERKUNDE,

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DEZE STAD, EN DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN,

AANZIENLIJKE SCHARE VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DEZE HOOGESCHOOL OP DE WETENSCHAPPEN TOELEGT,

GIJ ALLEN VOORTS, VAN WELKEN RANG OF STAND, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS,

Sedert den aanvang der tegenwoordige eeuw is in de meeste landen van het beschaafde Europa een nieuw tijdperk aangebroken voor de beoefening der volkstaal. Ziet bij onze stamverwanten in het naburige Duitschland. Is daar niet binnen één menschenleeftijd het gebouw eener Germaansche taalwetenschap verrezen, dat den aanschouwer met verbazing vervult, en aan een edel broederenpaar de onsterfelijkheid verzekert? Ziet het Noor-

den. Heeft niet Denemarken aan de Duitsche wetenschap, zoo al niet den weg gebaand, dan toch zich waardig aangesloten, en, in eendragtige zamenwerking met Zweden, voor de Noordsche talen een licht ontstoken, dat heldere stralen verspreidt tot in den nacht der grijze Scandinavische oudheid? Ziet Engeland. Is daar niet eene levendige belangstelling ontwaakt in de taal van het Angelsaksisch voorgeslacht, en is niet die studie de grondslag geworden eener diepere kennis en krachtiger ontwikkeling van het hedendaagsche Engelsch? Ook bij de volkeren van den Romanischen stam openbaart zich hetzelfde streven. In Frankrijk, waar de taalkennis lang met bekrompene eenzijdigheid tot het bloote spraakgebruik bepaald bleef, is allengs het onderzoek verruimd en met een beteren geest bezield, en thans reeds is het mogelijk geworden, in het wezen der Fransche taal een dieperen blik te slaan, dan ooit te voren kon worden vermoed. Het voorbeeld van Frankrijk wekte de verwante natiën tot navolging op: ook Italië en Spanje bleven niet achter. Wilt gij meerdere bewijzen? Ziet, hoe de Keltische bewoners van Ierland en de Schotsche Hooglanden met opgewekten lust hunne aloude spraak in eere herstellen; hoe elders de talrijke volkeren van Slavonisch ras niet alleen het gebied der wetenschap met een nieuw veld van onderzoek hebben uitgebreid, maar ook door eigen arbeid dien akker moedig ontgonnen, en thans reeds welige vruchten gekweekt. Doch genoeg. Waarhenen wij ons ook wenden, bijna overal vinden wij de taal des lands in hoogere schatting gerezen, hare beoefening opgewassen tot een vroeger ongekenden bloei.

Een verschijnsel, zoo eenparig en gelijktijdig overal waargenomen, moet noodwendig zijne verklaring vinden in de rigting des tijds, het moet een uitvloeisel zijn van de geschiedenis der latere jaren. Die verklaring is dan ook niet verre te zoeken. De groote gebeurtenissen, die in de laatste halve eeuw ons geheele werelddeel hebben geschokt, hadden overal de strekking om de volkeren op te wekken tot het bewustzijn hunner nationaliteit. Hetzij eene natie, na langdurigen sluimer, eindelijk ontwaakte tot het besef harer lang miskende regten, en, in overmoedig gevoel van zelfstandige kracht, zich een nieuw volksleven schiep, waarin het tooverwoord *nationaal* de leuze werd, die op aller tongen zweefde. Hetzij de vaderlandsche geest, door vreemde wapenen bedwongen en gekromd onder het

wigt der verdrukking, straks daarna zich met dubbele fierheid verhief, en bij den jubel der heroverde vrijheid in dubbelen ijver ontgloeide. Hetzij eindelijk het nationale gevoel, bij voortduring verdrukt en vernederd, of, bij eene willekeurige indeeling van Europa's grondgebied in zijne heiligste belangen gekrenkt, juist daardoor in het hart des volks des te dieper werd ingegrift, en te sterker den boezem deed kloppen, als éénig steunsel van bemoediging en hoop. Kon het anders of die nationaliteit, overal tot krachtiger zelfgevoel geprikkeld, moest ook overal eene hoogere geestdrift doen ontstaan voor de taal der vaderen, de taal, die van die nationaliteit de uitdrukking en het onderpand was, de taal, wier uitroeijing de heerschzucht, waar zij het volksbestaan eens voor al wenschte te vernietigen, zich boven alles ten doel had gesteld?

Doch er werkten ook andere oorzaken, om de opgewekte geestdrift ten goede te leiden en tot een werkzaam leven te bezielen. Bovenal moet ik wijzen op de uitbreiding van de studie der geschiedenis. Herinnert u, hoe in de tweede helft der vorige eeuw zich overal een wakkere ijver vertoonde voor het onderzoek naar de voormalige toestanden, instellingen, regten en zeden des volks: een onderzoek, dat zeer zeker tot de groote staatsomwenteling het zijne heeft bijgedragen, maar wederkeerig door die omwenteling en hare gevolgen met dubbele kracht werd bevorderd. Met die toenemende beoefening der geschiedenis ging tevens die der letterkunde gepaard. En niets was natuurlijker. Of is het niet de letterkunde, wier gedenkrol het inwendige leven des volks en den gang zijner ontwikkeling in een nog helderder en vollediger tafereel ontvouwt, dan de reeks der uitwendige feiten, die de stof van het geschiedverhaal uitmaken? Geschiedenis en letterkunde: hoe zijn die beiden in de latere jaren met reuzenschreden vooruitgegaan! Maar geene uitbreiding van die beiden was mogelijk, of de taalkennis moest er den heilzamen invloed van ondervinden. Noch geschiedenis noch letterkunde kon hare hulp ontberen. Zij moest, als getrouwe tolk, beider jaarboeken uitleggen, wat in den loop des tijds was verduisterd, met haar licht bestralen, en de stem van het voorgeslacht voor het nakroost doen herklinken in oorspronkelijke klaarheid. Zij weigerde die medewerking niet, en ziet, van de hulp, die zij aan de zusterwetenschappen bood, oogstte zij zelve een tienvoudig loon. Want naauwelijks had

zij de nieuwe baan volijverig betreden, en de kennis van de vroegere toestanden en historische vorming der taal tot het doel van haar streven gesteld, of die studie had op haar zelve een herscheppenden invloed, en het bleek dat zij nu eerst den weg had gevonden, die tot hare eigen ontwikkeling en volmaking kon leiden. En hoe meer zij zich hiervan bewust werd, hoe verder zij in die rigting vooruitschreed, hoe meer zij in eendragtig verbond met geschiedenis en letteren haren werkkring verruimde, des te meer nam zij toe in omvang en diepte, in vastheid en volledigheid van kennis, des te meer verhief zij zich tot den rang eener zelfstandige wetenschap. Maar die ontwikkeling droeg nog eene andere vrucht. Bij de vorderingen, door de historische taalstudie gemaakt, bleek het meer en meer, dat die studie bestemd was, ook voor de taal zelve weldadig te werken, dat zij, en zij alleen, een veilig rigtsnoer aanbood tot toekomstige verrijking, beschaving en veredeling der taal. Nu verkreeg de wetenschappelijke beoefening nog hoogere waarde, nu zij het beginsel bleek te zijn van praktische volmaking. En nu had tevens, in die beiden vereenigd, de geestdrift voor de moedertaal, die de vrucht was der opgewekte nationaliteit, eene waardige taak, eene schoone roeping gevonden.

Ziedaar, G. T., de verklaring van den bloei der nieuwere taalkunde, in verband tot den tijd waarin zij ontsproot. Wel mogen wij dien bloei als een verblijdend verschijnsel begroeten, wel mogen wij ons verheugen, dat ook ónze taal allengs begint te deelen in den algemeenen vooruitgang. Ook bij ons hebben de gebeurtenissen dezer eeuw het nationale gevoel tot een nieuw leven gewekt, en de liefde tot de moedertaal verhoogd. Ook bij ons is voor de geschiedenis en letteren des vaderlands een levendige ijver ontwaakt, en de hervormende invloed op de studie der taal is niet achtergebleven. Ook bij ons is die studie allengs toegenomen, allengs uitgebreider en grondiger geworden; en meer en meer over elke belemmering zegevierende, streeft de jeugdige wetenschap met frissche krachten eene veelbelovende toekomst te gemoet. Doch hoe gunstig deze omstandigheden des tijds ook mogen wezen, nog zijn de belemmeringen niet alle uit den weg geruimd. Nog heeft de Nederlandsche taalkunde te dikwijls tegen laauwheid en vooroordeel te kampen, nog wordt zij niet overal in hare waarde gekend en begrepen. Niet bij allen staat nog de overtuiging

vast, dat zij eene wetenschap is, die ook wetenschappelijk kan en moet worden behandeld; en zelfs bij velen, die zich aan hare beoefening wijden, ontbreekt het maar al te zeer aan een helder inzigt in haren aard en hare strekking. Dringend noodzakelijk is het, dat hierin worde voorzien, opdat de arbeid werkelijk vruchten drage, opdat niet veler pogingen verspreid en verspild mogen worden, maar die van allen eendragtig zamenstreven naar een zelfde doel. Wat is het, dat de taalkunde onderzoekt? Wat stelt zij zich bij dat onderzoek voor? Hoeverre moet het zich uitstrekken? en hoe moet het ingerigt zijn? ziedaar vragen, wier beantwoording eene levensbehoefte mag heeten, indien de wetenschap met bewustheid hare taak zal kunnen volbrengen. Doch het antwoord op die vragen moge in het hoofd van enkelen tot helderheid zijn gekomen, velen zweeft het slechts nevelachtig voor oogen, en nooit werd het tot hiertoe in geregelden zamenhang uitgesproken. Het was deze bedenking, die mij als van zelf het onderwerp mijner rede scheen aan te wijzen bij de plegtige gelegenheid van dezen dag. Geroepen tot de eervolle taak, om hier, aan de Leidsche hoogeschool, mijne krachten te wijden aan het onderwijs en de bevordering der vaderlandsche taalkunde, meende ik, bij het aanvaarden dezer gewigtige betrekking, geene gepaster stoffe te kunnen kiezen, dan zulk eene opzettelijke ontvouwing van het begrip der wetenschap, die mij is opgedragen. Ik acht mij verpligt, aan Ulieden, in wier midden ik werkzaam zal mogen zijn, rekenschap te geven van de beginselen, die mij zullen geleiden; maar ook gevoel ik mij gedrongen, bij mij zelven het besef te verlevendigen van de dure verpligting, die ik heden op mij neem. Welaan dan, G. T., schenkt mij goedgunstig uw welwillend gehoor, wanneer ik u uitnoodig, met mij *de Nederlandsche taalkunde in aard en strekking te beschouwen.* Ik stel mij voor, de vier vragen, die ik zoo even noemde, te beantwoorden, door achtereenvolgens uwe aandacht te bepalen bij het *voorwerp*, het *doel*, den *omvang* en de *vereischten* van het taalkundig onderzoek. Mogt het mij gelukken, ook in vlugtige trekken, het rijke onderwerp niet onwaardig te behandelen.

De bepaling van het begrip eener wetenschap hangt in de eerste en voornaamste plaats af van de zaak, die het *voorwerp* van haar onderzoek

uitmaakt. Wat nu onderzoekt onze taalkunde? Wat anders dan hetgeen wij gewoon zijn de *moedertaal* te noemen? De moedertaal! Kort en eenvoudig woord, maar rijk en krachtig van beteekenis, en door zijne liefelijke zamenstelling reeds wijzende op al het teedere en innige, dat in het begrip ligt opgesloten. Inderdaad, dat woord is de uitdrukking eener geheele reeks van grootsche gedachten en streelende gewaarwordingen. De menschelijke spraak, ontwikkeld tot het kunstig zamenstel eener beschaafde taal, en de band geworden die ons als volk vereenigt. Welk eene stof tot overpeinzing! Of is niet de spraak de kostbaarste gave, aan ons sterfelijk geslacht verleend, het wonderbare vermogen, dat meer dan iets anders getuigt van 's menschen edelen oorsprong en verhevene bestemming; de spraak, het werktuig, ja — meer nog! — „het zintuig der rede," [1]) evenzeer het middel om al onze geestvermogens tot zelfbewustzijn, tot ontwikkeling en rijpheid te brengen, als de vorm, waarin die vermogens naar buiten werken, om de denkbeelden die ons vervullen, of de aandoeningen die wij gevoelen, in anderen over te storten; de spraak eindelijk, die de steun is der zamenleving, de grondslag der beschaving, het beginsel van de volmaking der menschheid? En met die spraak, reeds zoo merkwaardig als oorspronkelijk vermogen, heeft de menschelijke geest, door aanhoudende vorming en veredeling, een gewrocht tot stand gebragt, dat zijne schoonste schepping mag heeten: de volledige, geregelde taal. De taal, die harmonische eenheid van eindeloos verscheidene klanken, die voor elke gedachte, voor elke gewaarwording, onmiddellijk de juiste, bepaalde, evenredige uitdrukking aanwijst, en de fijnste omtrekken en schakeringen scherp en zuiver wedergeeft; die de verbinding en den zamenhang der denkbeelden, de geheele aaneenschakeling der rede, met keur van vormen en wendingen afbeeldt, ja alles, wat er omgaat in geest of gemoed, als in een helderen spiegel weerkaatst. De taal, dat kostelijke speeltuig, waaraan de hand des meesters bezielde toonen weet te ontlokken, hetzij daarheenrollende in den breeden stroom der welsprekendheid, of op den adem van dichterlijke verrukking zich verheffende tot hooger akkoord.

---

[1]) Van der Palm, *Verhandelingen*, *enz.* I. 60.

Doch hoe uitstekend ook de waarde zij, aan het denkbeeld van spraak en taal op zich zelve te hechten, hoe aanlokkend ook de beschouwing van de gansche rij der vroegere en latere talen: nog is de belangstelling, die ons dit alles inboezemt, zwak en koel bij hetgeen wij gevoelen voor die éene taal, die als een deel is van ons eigen wezen; voor die klanken, van de lippen eener moeder ons toegevloeid, waarin ons gemoed zijne dierbaarste indrukken ontving, en ons innigst zielsgevoel zich lucht geeft, welke snaar daar ook trille, van de stille verzuchting des harten tot de edele aandrift der heiligste geestvervoering. En die taal behoort niet aan ons zelven alleen: neen, zij is het gezamenlijk eigendom van alle onze broeders en stamgenooten, zij is het erfgoed van dat land, dat alle voorwerpen van ons aller liefde met éénen band omvat, van het vaderland. Zij is, met en door den stam waaruit wij geteeld zijn, opgewassen in den grijzen voortijd, en reeds voor eeuwen inheemsch geworden op dezen grond, dien wij bewonen. Zij volgde al de lotgevallen en wisselingen, die de tijd aan onze vaderen aanbragt; beurtelings gerezen en gedaald, deelde zij in hunnen voorspoed en bloei, maar ook in hun teruggang en verval; en van alles wat in den loop der tijden ons volk heeft gedaan en geleden, gedacht en gevoeld, zijn in haar de onuitwischbare sporen afgedrukt. Zij bewaart in haren schoot den ganschen schat der opmerkingen en lessen, door de ondervinding van het voorgeslacht verkregen; zij is de afspiegeling onzer geschiedenis, de uitdrukking van ons vaderlandsch karakter, het merkteeken van ons volksbestaan, band en pand onzer nationaliteit.

Ziedaar, G. T., u vlugtig geschetst, wat het woord *moedertaal* in zich besluit. En zouden wij dan eene zoo kostbare bezitting gedachteloos genieten? Neen, altijd hebben wijsgeerige denkers in de diepzinnige geheimen der spraak een waardig voorwerp hunner beschouwing gevonden; altijd hebben schrandere vernuften zich toegewijd aan het onderzoek en de vergelijking der talen; en voor de beoefening der eigene taal, wij zagen het, is overal een hoogere ijver ontstaan. Ook bij ons heeft de moedertaal aanspraak op grondige nasporing en zorgvuldige bearbeiding, al ware het alleen, ómdat zij onze moedertaal is. Doch hoeveel te meer mag zij die aanspraak doen gelden, omdat zij door innerlijk gehalte haren beoefenaar een overvloedig loon verzekert, en hare voortreffelijke eigenschappen te

13*

hoogere waardering wacht, naarmate zij inniger en vollediger worden gekend. En dien lof verdient zij ten volle. Gesproten uit den alouden Germaanschen stam, bleef zij aan hare afkomst onverbasterd getrouw in oorspronkelijke frischheid, en nog bloeit haar innerlijk leven in het bewustzijn des volks, nog klopt het met geregelden polsslag in iederen klemtoon. Alle hulpmiddelen en sieraden staan haar in overvloed ten dienste. Onuitputtelijk in hare woordvorming, is zij rijk en verscheiden in beelden, overdragtelijke spreekwijzen en schilderachtige uitdrukkingen. Krachtig is zij en gespierd, kernachtig en zinrijk, maar ook zacht en zoetvloeijend, en altijd welluidend; buigzaam en lenig, maar altijd helder, juist en naauwkeurig. Wel mogen wij met regtmatige fierheid ons verheugen in zulk eene taal: mits dat besef ons tevens aanspore, haar dubbele zorg en oplettendheid te wijden. En al noopten ons daartoe niet al de drangredenen, die ik tot hiertoe opsomde, ééne bedenking zou reeds voldoende wezen om onzen ijver te doen ontbranden. Want wat ook onze taal op zich zelve moge zijn, zij was en zij is nog steeds het voertuig onzer vaderlandsche letterkunde. Het is in haar, dat de geestgewrochten, op Nederlandschen bodem voortgebragt, voor de nakomelingschap zijn bewaard; in haar, dat het grootste gedeelte is opgeteekend van hetgeen Nederland heeft mogen bijdragen tot verlichting en beschaving der menschheid. En waarlijk, zoo eene taal eenige waarde kan ontleenen van een rijken letterschat, dien zij het aanzijn gaf, en die wederkeerig haar zelve veredelde, dan mag onze moedertaal te hooger rijzen in onze schatting. Maar dan is ook hare beoefening des te meer een dure pligt; en te meer mag zich onze wetenschap beroemen op het voorwerp van haar onderzoek.

En welk is nu het *doel*, dat zij zich voorstelt bij dit onderzoek der moedertaal? Het antwoord is natuurlijk: de kennis der taal. Maar waarin die kennis bestaat, en wat zij omvat: ziedaar de vragen, waar alles op aankomt. Is het genoeg, dat men zich bepale bij de behoeften der beschaafde zamenleving, dat men de taal zuiver en sierlijk leere spreken en schrijven, en wat in haar geschreven is, naauwkeurig verstaan: kortom, dat hare beoefening gelijk zij aan die der uitheemsche nieuwere talen, aan welke wij zelden eene diepere studie wijden, dan vereischt wordt voor den

gezelligen omgang, en om niet verstoken te blijven van het kunstgenot, ons in den vreemde aangeboden? Neen gewis, in zulk eene oppervlakkige kennis, zoo geheel tot het uiterlijke beperkt, kan de hulde niet bestaan, aan de moedertaal verschuldigd. Hoogere eischen heeft onze taalkunde te vervullen. Is de zaak, die zij onderzoekt, eene zaak van onschatbare waarde: welnu, dan moet òok zij zelve aan die waarde evenredig zijn. Zij moet trachten het voorwerp harer beschouwing geheel en volkomen te doorgronden, het te overzien in al zijne deelen, en te doorzien in zijn innigste wezen: in één woord, zij moet, den eernaam van wetenschap waardig, zich ten doel stellen: volledige kennis.

Doch ik mag niet volstaan met de vermelding van dit algemeene doel. Ik moet het nader trachten te bepalen, door den inhoud van zulk eene volledige kennis althans eenigermàte te omschrijven. Vergunt mij, dat ik u de hoofdtrekken schetse van het beeld, dat mij voor den geest staat.

Slaan wij het oog op den ruimen omvang van het vaderlandsch taalgebied. Welk eene onafzienbare menigte van verschijnselen! Welk een schat van woorden, hetzij oorspronkelijke, hetzij door afleiding of zamenstelling gevormd: maar allen met vaste, scherpbegrensde beteekenis. Welk een overvloed van uitdrukkingen en spreekwijzen: maar allen juist en naauwkeurig bepaald. Welk een rijkdom van vormen en buigingen: maar allen met eigenaardige kracht. Wat al onderlinge werking en wederkeerige beheersching: maar nergens verwarring of duisterheid. Wat al verscheidenheid in de rangschikking der deelen: maar nooit zonder maat of doel. Wat al wendingen en grepen, wat al toetsen en tinten, van de stoutste dichterlijke vrijheid tot de naauwelijks waarneembare speling in klank of toon: maar niets toevallig, niets willekeurig, alles naar stellige wetten bestuurd. En hoe breidt zich dit veld onzer beschouwing nog uit in een eindeloos verschiet, wanneer wij ons niet bepalen tot de taal in haren tegenwoordigen toestand, maar den blik achterwaarts rigten, om hare ontwikkeling te volgen in den loop der eeuwen, tot waar hare eerste wording aan den gezigteinder schemert. Welk een schouwtooneel! Van eeuw tot eeuw zien wij haar van gedaante veranderen, en bij elke wisseling nieuwe schatten ten toon gespreid. Wat al bestanddeelen der vroegere taal, die in den stroom

des tijds werden verzwolgen; wat al andere, die, op allerlei wijzen vervormd en gewijzigd, naauwelijks meer op zich zelven gelijken. Wilt gij een bewijs, hoe rijk dit tafereel is? Ik noem u slechts ééne opmerking, die er onmiddellijk uit voortvloeit, en wier waarheid telkens vollediger blijkt. Het is deze: dat van al die duizenden en duizenden verschijnselen, die wij aantreffen in de hedendaagsche taal, niet één enkel geheel onveranderd is gebleven; dat elk woord, elke vorm „zijne geschiedenis heeft en zijn eigen leven leeft.” [1])

Ruime stof voorzeker, den taalonderzoeker aangeboden! Want elk van die tallooze verschijnselen, hetzij tot het heden of tot een vroeger tijdperk behoorende, moet niet alleen worden opgespoord en erkend, maar ook in het licht gesteld en verklaard. Het moet worden verklaard in zijne kracht en beteekenis, opdat het gebruik nergens twijfel of onzekerheid ontmoete. Het moet worden verklaard in zijnen oorsprong, in zijne vorming en ontwikkeling, opdat onze kennis tot helder bewustzijn gerake, opdat wij ons niet vergenoegen met de bloote waarneming van uiterlijke feiten, maar tot het innerlijke doordringen, en leeren begrijpen, hoe elk feit zijnen grond vindt in de geschiedenis der taal, hoe ook hier het tegenwoordige een noodwendig uitvloeisel van het verledene is. Maar nog een anderen eisch moet ik vermelden. Zal de verklaring van een taalverschijnsel werkelijk volledig zijn, dan moet ook het verband worden aangewezen, waarin het staat tot den menschelijken geest, opdat het blijke, hoe en waardoor de uitdrukking evenredig zij aan de gedachte. Immers het gewigtige vraagstuk, welke de betrekking zij tusschen spraak en denkvermogen, tusschen klank en begrip, verwacht zijne oplossing niet van ijdele bespiegelingen, maar van juiste waarneming en zuivere gevolgtrekking; en de stof daartoe is alleen in de taal, maar daar ook overvloedig te vinden. Het moge zijn, dat een dergelijk onderzoek misschien meer tot het gebied der algemeene taalkunde behoort, dan wel regtstreeks tot de studie onzer moedertaal; doch zeer zeker mag ook deze dat onderzoek niet verzuimen. Hare taak is het, de stoffe voor te bereiden, die zij aan de wijsgeerige taalkennis

---

[1]) GRIMM, *D. Gramm.* I (1e. uitg.). p. XIV: „Jedes Wort hat seine Geschichte und lebt sein eigenes Leben.”

ter nasporing levert, om wederkeerig de uitkomsten, door deze verkregen, aan te wenden tot eigen nut.

Tot hiertoe sprak ik van de verschijnselen der taal, elk afzonderlijk en op zich zelf beschouwd. Doch bij dit ontledend onderzoek is de eenheid der taal verbroken: door verbinding en zamenstelling moet die eenheid worden hersteld. Hier wacht den taalvorscher een nog schoonere arbeid: de nu behoorlijk toegelichte deelen met elkander te vergelijken, hier de treffende verwantschap, ginds het kenmerkende verschil, overal den zamenhang en de regelmaat, die tusschen allen bestaat, te erkennen. Nu bespeurt hij, hoe zij zich vereenigen en rangschikken in bepaalde groepen, hoe elke groep door eene vaste wet wordt beheerscht. Die wetten tracht hij op te sporen en te doorgronden, hare grenzen met juistheid af te bakenen. Bij elke ontdekking slaat hij een dieperen blik in de innerlijke bewerktuiging der taal. Maar telkens ook wordt hij verrast door het helderder licht, dat zich verspreidt over het reeds vroeger verklaarde. Waar twijfel mogt zijn overgebleven, waar eene moeilijkheid niet uit den weg werd geruimd, waar vooral talrijke praktische vraagstukken niet konden opgelost worden, daar heeft hij thans, door het inzien van stellige wetten, een wissen maatstaf ter beslissing gevonden.

Doch ook de wetten der taal staan niet op zich zelve. Ook zij vertoonen een onderling verband en geregeld zamenstel. Ook zij zijn aan den invloed eener hoogere magt onderworpen. Hoe ruim of beperkt ook in hare strekking, het blijkt dat zij allen zoovele uitvloeisels zijn van bepaalde krachten, die tot het wezen der taal behooren, en zich in al hare uitingen openbaren. Het blijkt, dat ook de taal hare algemeene eigenschappen bezit, diep in haar innigste leven gegrond, en in iedere wet, in ieder verschijnsel naspeurbaar. Waarin die eigenschappen bestaan en hoe zich hare werking vertoont; hoe zij allengs, doch naar vaste regelen, zich hebben gevormd en uitgebreid, of ook wel gewijzigd en veranderd; tot welken graad van ontwikkeling zij thans zijn gekomen; hoe die ontwikkeling voor de toekomst te bevorderen of te leiden: ziedaar zoovele vragen, die de taalkenner niet onbeantwoord mag laten. Vruchtbare uitkomsten mag hij van dat antwoord verwachten. Aan den eenen kant zullen zijne inzigten en begrippen zich aaneenschakelen tot een ruimer overzigt. Aan de

andere zijde zal hij, door naauwkeurige toetsing en waardering, zich een oordeel vormen over het wezenlijk gehalte der taal: een oordeel, even juist en onpartijdig, als op diepe overtuiging gevestigd.

Mijne schets nadert hare voltooijing. Is de taalkenner van verschijnselen tot wetten, van wetten tot algemeene krachten en eigenschappen opgeklommen: nu brengt hij dit alles in zijne natuurlijke orde en sluitenden zamenhang terug, en tracht het geheel met éénen blik te omvatten. Ziedaar de eenheid herboren, het kunstige raderwerk hersteld in geregelden loop. Nu doorziet hij de taal in haren aard en haar wezen. Nu doorgrondt hij hare geschiedenis in den vasten gang harer noodwendige ontwikkeling. Nu begrijpt hij, hoe elk tijdperk, dat zij doorleefde, een eigenaardigen vorm vertoonde, maar steeds in innig verband met den tijd, waarvan het de uitdrukking was. Nu ziet hij, hoe de taal in al hare wisselingen altijd de afspiegeling geweest is van den Nederlandschen landaard; hoe zij nog heden óns volkskarakter afspiegelt, en in tallooze schakeringen het beeld van elk onzer wedergeeft. Nu openbaart hem de taal alle hare geheimen, al de wijsheid door vroegere geslachten in haar binnenste nedergelegd. Nu is het doel bereikt, volledige kennis verkregen; en voor den gelukkige, die zich in die volheid mogt baden, eene onuitputtelijke bron van zielsgenot geopend.

Maar wat spreek ik van den wellust, in de volmaaktheid der kennis besloten, alsof dit toppunt reeds ware bereikt! Neen, mijne voorstelling was slechts een ideaal, dat wel nimmer geheel bereikbaar zal zijn. Maar dat ideaal moet ons steeds voor oogen zweven, meer en meer zich voor ons bewustzijn verhelderen. Dan zullen wij weten, waarhenen te streven; dan is, om wel te slagen, de eerste voorwaarde vervuld.

Den *omvang* van het taalkundig onderzoek te bepalen, kan na al het gezegde niet moeilijk zijn. Die bepaling laat zich regtstreeks afleiden uit het beoogde doel. Zal de geheele taal worden gekend in het volledige zamenstel harer vroegere en latere verschijnselen, dan kan ook het onderzoek geene andere grenzen hebben van tijd of plaats, dan die waarbinnen de taal zelve besloten is. Het moet zich uitstrekken tot de taal in haren oorsprong en gansche geschiedenis, in de gansche uitgebreidheid van haar

plaatselijk gebied, en alles omvatten wat ooit of ergens eenigen invloed op haar had. Wijd is die omvang voorzeker, en zoo ik dien geheel met u wilde doorloopen, het ware ligter een begin, dan een einde te vinden. Doch ik wil op het onmetelijk veld slechts enkele gezigtspunten aanwijzen, om u een overzigt gemakkelijk te maken.

Beginnen wij met den oorsprong der taal. Ziet den Indogermaanschen taalstam, zich uitspreidende in wijduitgestrekte vertakkingen. Ginds, in het verre Oosten, de aloude Sanskrita met al hare spruiten in Indië, en daarnevens de talrijke twijgen van den Iranischen tak. Daar, in het zuidelijk Europa, het oude Grieksch en Latijn, en zoovele talen als uit die beiden ontsproten. In het uiterste Westen teruggedrongen, de overblijfselen van het Keltisch spraakgebied; in oostelijk Europa de Slavonische talen in jeugdigen bloei. In het midden breidt zich Germanië uit, Noordwaarts, in zusterlijke maagschap, aan Scandinavië verbonden. Daarheen, naar het oude Germanië, wendt zich onze blik. Daar schittert, in het vroege morgenrood der geschiedenis, het schoone, rijke, krachtige Gothisch, de eerwaarde moeder van alle latere Germaansche talen. Maar weldra is alles weder in duisternis gehuld: niet dan vier eeuwen later breekt een helderder daglicht door. Nu zien wij, hoe de voorouderlijke taal zich in twee dochteren heeft voortgeplant: Zuid-Oostwaarts de Oud-Hoogduitsche, in onderscheidene tongvallen verspreid; Noord-Westwaarts de Nederduitsche, die op hare beurt aan verschillende talen het leven geeft. Dáár, in toenadering tot het Noorden, doet zij de edele taal der Angelsaksen en die der vrije Friezen ontspruiten. Doch elders handhaaft zij strenger haar Nederduitsch karakter; en in de bloeijende gewesten van Vlaanderen en Holland vroegtijdig ontwikkeld en beschaafd, treedt zij eerlang als nieuwe taal, als Nederlandsche, te voorschijn.

Ziet hier een tafereel, in losse omtrekken geteekend, maar sprekend genoeg, om u te doen gevoelen, hoe wijd een kring van onderzoek zich terstond reeds ontsluit. En toch mag dat onderzoek niet worden verzuimd. De kennis van den oorsprong en de eerste wording der taal is de noodzakelijke grondslag, waarop elke verklaring van woorden of vormen moet rusten. Zonder haar is geene etymologie noch historische spraakkunst denkbaar. Maar die kennis kan nooit geheel volledig zijn, zoo lang in de

14

keten der stamverwante talen, die men ter vergelijking raadpleegt, een of meerdere schakels ontbreken. Het onderzoek moge ruimer en dieper, of beperkter en oppervlakkiger wezen, naarmate de verwantschap of nader of verwijderder zij; maar gewis, hoe meer het omvatte en hoe dieper het doordringe, des te rijker vruchten zal het dragen.

Werpen wij thans een blik op de geschiedenis der taal, na haar eerste zelfstandige optreden. Welk eene verandering in een achttal eeuwen! Wat al werking van buiten, wat al eigen ontwikkeling! Denkt aan den magtigen invloed, door vreemde talen geoefend. Allereerst het Latijn. Reeds het oude Germaansch had dien invloed ondervonden, toen het wereld-dwingende Rome, ja, den schrik zijner wapenen verspreidde, doch ook de zegeningen des vredes en der beschaving aanbragt. Maar nog eenmaal zou Rome de wereld beheerschen: het werd de hoofdzetel der Christelijke kerk. Daar breidde zich andermaal het Latijn over Germanië uit, en in al wat godsdienst, regt en bestuur betreft, liet het diepe sporen na. Later, de klassieke letteren herleven, het Latijn wordt de taal der geleerdheid, en op nieuw tast het diep in het leven onzer taal, nu eens haar bevruchtend met de kiemen van verstandelijke rijpheid, doch, helaas! om straks hare vrije uiting te belemmeren, spraakkunst en stijl in knellende boeijen te slaan. — En het nieuwere Fransch! Welk een invloed op Vlaanderen, leengoed der Fransche kroon, Vlaanderen, de bakermat der Nederlandsche letteren. Maar dit was slechts een voorspel van wat de toekomst zou baren. Eerlang valt niet alleen Vlaanderen en Brabant, maar ook de kern van ons noordelijk vaderland, aan Bourgondië ten deel, en de taal dreigt te verstikken onder den stortvloed van vreemde bastaardij. Zij herstelt zich en herrijst in weligen bloei, maar de spraak van het Fransche hof, door eene schare van vlugtelingen in het herbergzame Nederland verspreid, en nu getooid in den sierlijken dos van hoofsche beschaving, hervat haren invloed, die rusteloos voortduurt tot op heden toe. — Doch waar zoude ik heen, indien ik alles wilde aanstippen, wat het Nederlandsch aan andere talen te danken of te wijten heeft? Kon het anders of een volk, dat door zeevaart en handel, door wetenschap en kunst, met de geheele beschaafde wereld in aanhoudende betrekking stond, van overal nieuwe voorwerpen en nieuwe denkbeelden ontleende, moest

ook telkens in zijne taal de gevolgen bespeuren van zulk een uitgebreid verkeer, en wederkeerig het zijne bijdragen om die van anderen te verrijken?

Maar ruimer nog is het veld onzer beschouwing. Doorloopt in uwe gedachten het geheele tafereel onzer geschiedenis, altijd vindt gij de lotgevallen der taal met die van het vaderland innig zamengeweven. Eerst in een aantal gewesten versnipperd, en overal eigenaardig gewijzigd, groeit zij langzaam tot eenheid en vastheid op. Nu eens door volkslievende vorsten aangemoedigd en bevorderd, moet zij dan weder miskenning en vernedering verduren. Nu eens wordt zij geschokt en bedreigd in den wanhopigen strijd tegen Spaansche dwingelandij; maar naauwelijks is de zege behaald, of zij herneemt hare regten, om een tijdperk binnen te treden van zelfstandig leven en krachtigen bloei. Doch ook die bloei begint allengs te verwelken; het oude Nederland verzinkt in een staat van kwijning en verval, en ook het leven der taal schijnt uitgeput. Nog eenmaal heeft zij te worstelen tegen den dwang van vreemde overheersching. Maar ook nu wordt het juk van den geweldenaar afgeschud, de taal in eere hersteld; en hoe meer zich het vaderland in alle rigtingen verder ontwikkelt, des te frisscher leven openbaart zich ook in haar, in haar die altijd gelijken tred hield met den gang der geschiedenis, en schier van elk gewigtig feit den invloed gevoelde.

Maar nergens zien wij dien invloed in sterker en duurzamer werking, dan als wij het oog slaan op het inwendige leven des volks, op de maatschappelijke toestanden, de denkbeelden en begrippen, instellingen en regten, zeden en bedrijf. Vindt men niet nog in onze hedendaagsche taal de onmiskenbare sporen terug van de aloude godenleer der heidensche Germanen? Is zij niet vol van toespelingen op het oud-vaderlandsche regt? Is er wel één gebruik, van vroegeren of lateren tijd, waarvan zij de herinnering niet bewaart? Getuigt zij niet overal van eene natie, die hare welvaart te danken had aan scheepvaart en koopmanschap, aan landbouw en nijverheid? Kortom, is er wel één punt in de geheele geschiedenis van het volksleven, dat zonder schade voor de taalkennis kan worden verzuimd?

Nog sprak ik niet van hetgeen bij ons onderzoek buiten twijfel op den voorgrond moet staan: de vaderlandsche letteren. Letteren en taal! twee

woorden van den innigsten zamenhang en naauwelijks van elkander te scheiden. Wat ware er van de laatste zonder de eerste geworden? Wat anders dan eene onbevallige, boersche spraak, den naam van taal onwaardig? Het was de kunst, die de taal met haren adem bezielde; die het zaad in haren schoot deed ontkiemen tot vruchtbaren wasdom; die haar vormde en veredelde, verrijkte en beschaafde, en haar verhief tot den hoogen rang, dien zij onder hare zusteren met eere bekleedt. De kunst, wier invloed zoo krachtig en beslissend werkte, dat somtijds het genie van een enkelen meester voldoende was, om de taal met nieuwe levensgeesten te doordringen. Doch al ware ook de taal niet zoo oneindig veel aan de letterkunde verschuldigd, nog zou de beoefening van deze eene hoofdzaak blijven voor den taalvorscher. Waar toch zal hij de gelegenheid vinden om de ontwikkeling der taal, door alle tijdperken heen, te bespieden, en de werking, die zij van buiten ondervond, te waarderen: waar elders dan in de reeks van de voortbrengselen der letterkunde? Hier, hier vooral vindt hij het eigenaardige en natuurlijke tooneel zijner werkzaamheid. Behoef ik u voor den geest te roepen, welk een ruime voorraad hem daar ter bearbeiding is aangeboden, welk een rijkdom van lettervruchten ons vaderland heeft gekweekt? Denkt slechts aan de lang verwaarloosde middeleeuwen. Hoe hebben latere nasporingen den sluijer opgeligt van een poëtisch verleden, dat zich verlustigde in weelderigen overvloed! Hoe aanlokkelijk prijkt daar de taal in de liefelijke volheid der bloeijende jeugd! Hoe doet zij eene bron van kennis ontspringen, waaraan de weetgierige zich nooit genoeg laven kan! Denkt aan de luisterrijke eeuw van een VONDEL en HOOFT; aan die breede rij van kunstgewrochten, Neêrlands onverderfelijken roem; aan die taal vol geest en oorspronkelijk vernuft, die daar schittert in manlijke kracht. Denkt aan den eenigen BILDERDIJK, die alleen, in het leven der taal, een geheel tijdperk vertegenwoordigt. Welk een schat van leering is uit die goudmijn op te delven! En daarbij, vroeger en later, welk eene menigte van andere werken, hetzij in dicht of in ondicht, die allen in meerdere of mindere mate het gebied onzer letterkunde verrijkten. Maar geen van die allen mag de taalkenner geheel voorbijgaan. Hem is het te doen om de taal in hare geschiedenis te kennen, om te weten, welke toestanden zij achtereenvolgens

doorleefde. Daarom ziet hij in iederen schrijver een getuige van zijnen tijd; en weigert hem zijne aandacht niet, al mogt ook geen zweem van kunstgenot den verdrietigen arbeid verzoeten. Ja, al leerde hem die arbeid naauwelijks iets anders kennen dan ontaardingen en feilen, nog zal hij zich de moeite niet beklagen; want voor zijne historische kennis is de oogst niet onvruchtbaar geweest. Geen geschrift dan, hoe onbeduidend ook op zich zelve, of het strekt hem tot eenig nut. De geheele letterkunde, met al hare sieraden, maar ook met al hare ontsiersels, behoort tot den omvang van zijn onderzoek.

Eindelijk de taal in haren tegenwoordigen toestand. Wederom een ruime werkkring, den taalkenner aangewezen. Zal hij zich angstvallig besluiten binnen de enge grenzen, door onbevoegde spraakkunstenaars getrokken, die niets als wettig erkenden dan hetgeen geijkt was met den stempel van het beschaafde gebruik? Zal hij niet verder zien dan die eenvormige boekentaal, in de stijve banden van willekeurige regelen geprangd? Neen, voor hem is de taal de uiting van het geheele volk: en waar anders zal hij die uiting opvangen dan in de gesprokene volkstaal, in de vrije spraak, gelijk zij, in ons aller dagelijksch leven, ongedwongen en onvervalscht, ons van de lippen vloeit? De levende taal: ziedaar dan het hoofddoel zijner opmerkzaamheid. Hij schroomt niet, daarbij af te dalen tot de lagere volksklassen. Hij weet, dat de spraak, ook in ruwere vormen, nog veel eigenaardigs, veel echt Hollandsch vertoont, veel dat in staat is, over menig duister of twijfelachtig punt een onverwacht licht te verspreiden. Ook schroomt hij niet, zijn onderzoek uit te breiden tot buiten den kring der algemeene gesprokene taal, die het eigendom is van het geheele vaderland. Hij tracht, zooveel maar immer mogelijk, den geheelen taalschat te omvatten, en verzuimt dus ook den rijkdom der dialekten niet. Elk gewest, elke stad, ja ieder dorp en gehucht, biedt hem stoffe tot nasporing. Overal vindt hij de volksspraak in bijzonderen tongval gewijzigd, overal nieuwe woorden en vormen, nieuwe en kostbare bijdragen tot vermeerdering en volmaking zijner kennis.

Ziet, G. T., tot zulk eenen omvang strekt zich het taalkundig onderzoek uit. Ik beken het, de taak is veelomvattend, en gaat de krachten van een enkelen oneindig verre te boven. Doch de wetenschap vordert broe-

derlijke zamenwerking van velen; en bij vereenigden arbeid zal het mogelijk zijn, die taak al verder en verder te volbrengen, en telkens eene schrede nader te komen tot het verhevene doel.

Er blijft mij nog over te spreken van de *vereischten*, bij het onderzoek in acht te nemen. Wel is het noodig, dat deze naauwkeurig worden bepaald. Hoe ligt zou men op het onafzienbare veld het spoor kunnen verliezen, indien daar niet een rigtsnoer gespannen ware, dat men veilig volgen kon. Het waarschuwend voorbeeld van vroegere taalbeoefenaren is daar, om ons de treurige gevolgen te leeren van beginselloosheid en weifeling. Hoevele bruikbare krachten werden niet verspild! Hoevele dwalingen onbedachtzaam verspreid! Hoevele verschillende stelsels en tegenstrijdige meeningen doorkruisten elkander, vruchteloos wachtende op eene afdoende beslissing! Hoe weinig beantwoordde de vooruitgang der wetenschap aan hetgeen zoo talrijke arbeiders en zooveel werkzame vlijt schenen te beloven! En waardoor zijn die pogingen gefaald? Omdat het onderzoek niet werd voorgelicht door heldere bewustheid; omdat men te werk ging zonder plan, zonder orde en regel; omdat men het doel niet geraamd, den omvang niet berekend, maar vooral de vereischten niet vastgesteld had. Gelukkig is ook hier de ondervinding de beste leermeesteresse geweest. Zien wij dan, welke grondregels zij als de ware en beproefde heeft doen kennen.

De gewigtigste les, door de ervaring verkregen, is de overtuiging, dat voor het taalkundig onderzoek geen andere grondslag mag worden erkend, dan de taal zoo als zij door allen gesproken wordt, zoo als zij leeft in den boezem van het geheele volk. Er was een tijd, dat men spraakkunsten en woordenboeken als wetgevende magten eerbiedigde, of aan gevierde schrijvers een beslissend gezag opdroeg, en angstvallig zich op hun voorbeeld beriep. Men vormde zich begrippen en schreef regels voor, aan de bijzondere opvatting van enkele personen ontleend, maar veelal met de volksspraak in lijnregten strijd. Zoo werd de wetenschap van het leven vervreemd, de taalkunde met de taal zelve in voortdurende tegenspraak gebragt. Zoo droeg zij ontwijfelbaar de kiem des verderfs in haren schoot. Of zou de levende taal zich geschikt hebben naar de verdichtselen der

school? Dat heeft de uitkomst anders bewezen. De geleerde Drossaard van Muiden mogt zijnen stijl kunstmatig dwingen in het enge gareel der Latijnsche grammatica, en talrijke bewonderaars vinden, die er eene eer in stelden, het voetspoor van den grooten meester te drukken; aan de zijde van HOOFT mogten andere namen prijken, wier achtbaar gezag langen tijd het taalgebruik beheerschte; de dichtlievende genootschappen der vorige eeuw mogten in kunstregterlijke wijsheid wetten smeden en voorschriften uitdenken, om de taal, als de boomen in hunne lusthoven, tot eenvormige netheid en afgepaste regelmaat te versnoeijen: doch aan dit alles bekreunde het volk zich niet. Het regelde zijne spraak niet naar leerboek of gezag, maar sprak voort zoo als de vaderen hadden gesproken, zoo als het spreken opwelde uit het hart, om in een broederhart weerklank te vinden. En ziet, de tijd heeft regt gedaan. Het Latijnsche dwangjuk is afgeworpen, aan de magthebbende schrijvers de schepter ontrukt, de luimen der beterweterij zijn naar het vergetelboek verwezen: maar de spraak, de vrije spraak, bleef in leven en in bloei. Zij duldde dwang noch oppermagt, zij spotte met wie haar poogde te overheerschen, en rustig vervolgde zij haren eigen weg. En zou dan de wetenschap die levende spraak niet eerbiedigen, die telkens op iedere belemmering zegeviert? Is niet de taal de uitdrukking der gezamenlijke natie, het eigendom van het geheele Nederlandsche volk? Wie heeft dan regt, zich te vergrijpen aan eene nationale bezitting? Wie heeft regt, de vrije stem der taal te versmoren, en zich zelven als wetgever op te werpen? De geschrevene taal moge met de uitstekendste bekwaamheid worden bestuurd, zoò na mogelijk aan de gesprokene getrouw blijven; doch zij is en zij blijft eene afbeelding, die nooit tot grondslag van het onderzoek kan dienen, waar men de zaak zelve kennen wil. Zij kan — het is waar — in menig opzigt eene bron zijn van nuttige leering; maar die bron is veelal brak en troebel; en waarom ons te vergenoegen met afgeleide beekjes, als de volle stroom der levende volkstaal helder en verkwikkend voor ons henen bruist?

Is alzoo de grondslag der wetenschap aangewezen, ook het leidende beginsel, dat bij het onderzoek gelden moet, kan niet twijfelachtig zijn. Wij zagen, hoe ijdele bespiegelingen en onderstellingen nimmer iets duurzaams achterlaten. Welk ander beginsel zouden wij dan als het echte huldigen,

dan hetzelfde dat ook in andere wetenschappen als hoofdwet geschreven staat: de waarneming der natuur? Of zou datgene wat overal elders proefhoudend is gebleken, alleen in de taalkunde niet van toepassing zijn? Behoort niet de taal, evenzeer als de zigtbare schepping, tot het gebied der natuur, zij, die geen gewrocht was van willekeur of onderlinge overeenkomst, maar een onbewust en onmiddellijk ontvloeisel van den menschelijken geest, eene afstraling van het licht der rede, door den Schepper zelven in ons stoffelijk vormsel ontstoken? Hetzelfde beginsel derhalve, dat elders tot leiddraad verstrekt, waar de wetenschap zich wijdt aan het onderzoek der natuur, moet ook in de taalkunde de rigting van het streven bepalen. Ook in haar zij dan de *waarneming* tot onfeilbaren grondregel gesteld. Geen vooraf opgevat denkbeeld of ingezogen meening, hoe verleidelijk ook voor het vernuft, geene uitgedachte redenering, in hoe bekoorlijken schijn ook getooid, mag den taalvorscher verlokken. Nooit mag hij den vasten bodem verlaten voor de zwevende luchtkasteelen der verbeelding. De taal zelve aandachtig te beluisteren, al hare verschijnselen en wetten naauwkeurig op te merken: ziedaar zijne taak. Zorgvuldig wachte hij zich voor alles wat de zuivere opvatting zou kunnen benevelen. Hij trachte de taal, zoo als zij werkelijk is, op te vangen en te erkennen; niet haar te plooijen naar zijnen bijzonderen smaak, of haar zijne eigene wijsheid op te dringen. Hij vinde de taal; hij make ze niet. Waarneming alleen, juiste, scherpe, onbevooroordeelde waarneming der levende taal zij de leuze. Zij is de eenige onbedriegelijke; van haar alleen mag de wetenschap vooruitgang en bloei verwachten.

Indien echter het onderzoek niet ter halver wege zal blijven stilstaan, dan mag dit beginsel der waarneming niet worden beperkt tot ons hedendaagsch spraakgebruik, maar het moet zich uitstrekken ook tot de taal van vroegere dagen. Bij onze beschouwing van het doel en den omvang der taalkunde is het ons telkens gebleken, dat aan geene verklaring van het tegenwoordige kan worden gedacht zonder opzettelijke historische vergelijking. Ziedaar dan op nieuw een dringend en onmisbaar vereischte. Nooit verstoute zich de taalkenner, over eenig verschijnsel — ware het ook slechts de beteekenis van een woord of de kracht van eenen vorm — een beslissend oordeel uit te spreken, zoo hij niet eerst dat verschijnsel achter-

waarts heeft nagegaan in zijne geheele geschiedenis, om in te zien, wanneer en hoe het ontstaan is, welke vorming en ontwikkeling het doorloopen heeft tot op den dag van heden. Waar aan dezen onverbiddelijken eisch niet wordt voldaan, daar kan ook het begrip niet anders dan onvast en weifelend zijn; daar loopt men telkens gevaar, door den schijn misleid, in de grofste dwalingen te vervallen, en mogt men al dit gevaar gelukkig ontwijken, nog zou de kennis geheel tot het uiterlijke bepaald blijven, zonder helder besef, zonder wetenschappelijke waarde. Historische taalstudie is dus eene hoofdvoorwaarde, waarop nooit genoeg kan worden aangedrongen. Wie ernstig de wetenschap behartigen wil, hij stelle zich ten pligt, de geheele reeks der aanverwante talen vlijtig na te sporen; met onverflaauwden ijver te volharden in de beoefening der bronnen, waaruit de geschiedenis der taal moet worden gekend; bovenal eene onvermoeide aandacht te wijden aan de gouden eeuw onzer dichtkunst en aan de letterkunde der middeleeuwen, beiden voor den taalvorscher zoo onuitsprekelijk leerrijke tijdperken. Hij streve er naar, de taal dier vervlogene dagen innig en volkomen te verstaan, niets, hoe schijnbaar gering ook, onopgemerkt te laten, alles door het licht van onderlinge vergelijking te verhelderen. Zoo geldt dan ook hier de waarneming in volle kracht. Wel kan zij hier hare stof niet regtstreeks uit het leven ontleenen; voor ons is de spraak van het voorgeslacht verstomd, wij vernemen slechts den nagalm, in handschriften of boeken bewaard. Doch niettemin worde het beginsel, boven alles de levende taal te eerbiedigen, ook hier nimmer verloochend. Is de waarnemer beperkt tot het geschrevene woord, nooit vergete hij dat het mogelijk is, ook daaruit het gesprokene op te vangen, uit de boeken de taal te herkennen, zoo als zij eenmaal werkelijk leefde. De trekken van het beeld mogen in den onzuiveren spiegel zich dikwijls vervalscht en misvormd vertoonen; maar gespannen opmerkzaamheid kan dat beeld in oorspronkelijke reinheid herstellen. De verdichtselen en feilen, die schoolsche willekeur aan de taal heeft opgedrongen, zijn niet bestand tegen het licht der kritiek. Waar deze, met naauwlettende gestrengheid, elken schrijver met zich zelven en met alle anderen vergelijkt, al het gevondene wikt en weegt, toetst en beoordeelt: daar weet zij den schijn van het wezen, dwaling van waarheid te scheiden; en ziet, de taal begint te

herleven, het is alsof wij de vaderen zelven hoorden spreken, of wij in hun midden als tijdgenooten leefden. Zoo kan de gesprokene taal, ook van vroegere geslachten, worden gekend. Zoo is, door de gansche geschiedenis heen, de waarneming het leidend beginsel.

Mijne ontvouwing van de vereischten der taalkunde wil ik hiermede besluiten. Het kon slechts mijne bedoeling zijn, de rigting van het onderzoek af te bakenen, door de vermelding van die bijzondere eischen, die zich onmiddellijk laten afleiden uit het bepaalde doel, dat zich de taalkunde voorstelt. Wilde ik mijne beschouwing verder uitstrekken, door opzettelijk te gewagen van die algemeene vereischten, die voor alle vakken gelijkelijk gelden, en zonder welke geene wetenschappelijke studie hoegenaamd denkbaar is; wilde ik aandringen op waarheidsliefde, op zelfstandig oordeel, en wat verder tot de kenmerken der wetenschap behoort: het ware, in eene vergadering als deze, eene overtollige, ja vermetele poging. Gij allen zult gereedelijk met deze nadere toetsen mijne schets aanvullen en voltooijen. Voor mij zal het voldoende zijn, zoo ik bij de aanwijzing van den grondslag en het beginsel van het taalkundig onderzoek, er in geslaagd mogt zijn, naar waarheid de lessen voor te stellen, die de ervaring van het verledene aan het heden en toekomende verkondigt.

Gunstig zijn de teekenen des tijds voor de vaderlandsche wetenschap, die ik in aard en strekking u poogde te schetsen. De stem der ondervinding heeft niet vruchteloos gesproken. Aan hare lessen getrouw, streeft onze taalkunde moedig voorwaarts, in klimmend bewustzijn van de schoone taak, waartoe zij geroepen is. Vervolge zij met vaste schreden het ingeslagen spoor! Dan zal zij waardig hare grootsche bestemming vervullen. Dan zal zij voor de ontwikkeling en beschaving van het Nederlandsche volk, voor de veredeling en volmaking der taal, voor de opwekking en aanvuring van nationale gezindheid, werken met bezielende kracht; in alle rigtingen tot vruchtbaren zegen gedijen voor het dierbaar vaderland. En wij zullen de streelende voldoening smaken, dat eenmaal van ons zal worden getuigd: zij hebben den duren pligt niet verloochend, aan de moedertaal het offer te brengen eener regtmatige hulde; zij hebben prijs gesteld op het kostelijk erfgoed van een roemrijk voorgeslacht; zij hebben het hun

toevertrouwde pand in eere gehandhaafd, gelijk het onverbasterde nazaten betaamt, en dat pand in verhoogden luister aan de nakomelingschap overgebragt.

Edelgrootachtbare Heeren, Curatoren dezer hoogeschool! Het was eene aangename taak, die ik heden vervulde, door mijne denkbeelden omtrent de vaderlandsche taalkunde hier openlijk uit te spreken. Moge deze ontvouwing U niet onwelkom zijn geweest. Moge zij U het bewijs hebben geleverd, dat ik de moedertaal en hare wetenschappelijke beoefening op den regten prijs weet te schatten, dat ik diep doordrongen ben van het besef der op mij rustende pligten. Moest ik, ter wille van de eenheid, die in eene rede behoort te heerschen, mij bepalen tot slechts één der vakken, die mij zijn opgedragen: voorzeker zal het door U niet worden misduid, dat ik mijne stoffe ontleende uit dat gedeelte der wetenschap, waaraan ik steeds met bijzondere voorkeur mijn denken en werken heb toegewijd. Maar niet minder levendig gevoel ik de hooge waarde van de letteren en geschiedenis des vaderlands, niet minder waardeer ik de dure eischen, mij ook in die beiden gesteld; in die beiden, die, aan de vaderlandsche taalkunde ten naauwste vermaagschapt, met haar gezamenlijk de steunpunten zijn onzer nationaliteit, de vermogende roerselen om de liefde voor den dierbaren geboortegrond tot vruchtbare werkzaamheid te bezielen. Wel is de taak gewigtig van hem, die geroepen is, die drie takken der vaderlandsche wetenschap door leer en voorgang te helpen bevorderen. En tot die eervolle taak, voor mij de heerlijkste, die ik immer had kunnen wenschen, zie ik mij, door uw vereerend vertrouwen, bekrachtigd door onzen geëerbiedigden Koning, eene nog schoonere en ruimere gelegenheid aangeboden dan die, waarin ik mij vier jaren lang aan eene zuster-academie mogt verblijden. Ik zie mij geroepen hier aan de Leidsche hoogeschool, sterker nog dan hare zusteren door de innigste banden aan het vaderland verknocht, aan deze doorluchtige instelling, wier aloude luister, meer nog dan voorvaderlijke heldenmoed, den roem van ons Nederland duurzaam heeft gevestigd. Hoe zal ik woorden vinden, om naar waarheid het gevoel van dankbaarheid uit te drukken, dat mij

den boezem vervult? Maar neen, het zijn geene woorden, geene ijdele betuigingen, die gij verlangt; gij wilt, dat ik mijne erkentelijkheid door daden betoone, door een ijverig, krachtig, volhardend streven op de edele loopbaan, mij hier door uwe gunst geopend. Ontvangt dan in dit plegtig oogenblik de heilige verzekering, dat het de vurigste wensch van mijn hart is, uwe verwachting niet te leur te stellen. Mag ik in het vertrouwen, mij door mannen van uwen rang en van uwe verdiensten geschonken, een blijk zien uwer hooggeschatte goedkeuring van hetgeen elders door mij verrigt werd, van de beginselen, die ik tot hiertoe in de wetenschap beleed: het zal mij een nieuwe prikkel zijn, om in den ijver niet te verflaauwen, maar te arbeiden met verhoogde geestdrift en met verdubbelde kracht. Wel gevoel ik, hoeveel mij ook thans nog ontbreekt, om de mij aangewezen roeping zoodanig te vervullen, als ik zou wenschen te doen. Wel is het niet zonder schroom, dat ik de geringheid mijner krachten met de grootschheid mijner taak — mijner driedubbele taak — vergelijk. Maar, zoo liefde voor de wetenschap, zoo belangstelling in den bloei dezer hoogeschool, zoo een hart dat met warmte klopt voor het dierbaar vaderland, zoo onvermoeide ijver en volharding iets kunnen waarborgen: dan durft ik U beloven, dat gij U nooit zult beklagen, mij met uw vertrouwen te hebben vereerd. Rijper leeftijd en voortgezette arbeid zullen, hoop ik, datgene aanvullen en verbeteren, waarin ik thans nog te kort mogt schieten. Zoo hoop ik dan mij te kwijten van de schuld der dankbaarheid jegens U, Edelgrootachtbare Heeren, en jegens deze hoogeschool, aan welke ik eenmaal mijne vorming te danken had. Met aandrang roep ik daarbij uwe voortdurende toegenegenheid, uwe veelvermogende ondersteuning in. En worde steeds uwe ijverige zorg voor de bevordering van wetenschap en verlichting met overvloedigen zegen bekroond!

Hooggeleerde Heeren, Zeer Geachte Ambtgenooten! U van deze plaats te mogen begroeten, is een voorregt, dat mij tot innige vreugde verstrekt. In uwen kring te worden opgenomen, met U te arbeiden tot den bloei der Leidsche hoogeschool, en in die broederlijke zamenwerking de gelegenheid te vinden, om U mijne achting en mijnen eerbied, mijne dankbaarheid, mijne vriendschap te betoonen: welke schoonere bestemming had

mij immer te beurt kunnen vallen? Of zou ik niet wenschen, U de gevoelens van mijn hart op eene Uwer waardige wijze te doen blijken? Sla ik het oog op uwe vergadering, ik zie mannen, die door hunne geleerdheid en hunne talenten den roem van ons vaderland verhoogen. Ik zie sommigen mijner voormalige leermeesters, aan wie ik mij zoo duur verpligt gevoel, wier heldere kennis mijnen geest verlichtte, wier welwillende vriendschap mijn gemoed weldadig verwarmde. Ik zie trouwe vrienden, wier gezellige omgang, uit eenheid van rigting geboren, door wetenschappelijk streven veredeld, mij steeds eene ruime bron van levensgeluk is geweest, en die thans mij de broederhand reiken, nu ik, na kortstondige scheiding, tot hen ben teruggekeerd, om weder in hun midden te leven en met hen te trachten naar een zelfde doel. Welaan, mijne vrienden, die mij met zooveel hartelijkheid te gemoet komt, vol vreugde aanvaard ik onze nieuwe betrekking. Moge zij ons nog naauwer aan elkander verbinden. Dubbel behoefte heb ik thans aan uwe vriendschap; want gij weet het, hoe kort ik slechts werkzaam was aan Groningens hoogeschool, steeds zal de herinnering aan dat viertal jaren mij dierbaar en onvergetelijk blijven. Gij weet het, ik vond er ware vrienden, van wie het mij moeilijk viel te scheiden, vrienden die mijnen voorspoed hebben gedeeld en verhoogd, die met mij hebben geweend in mijnen bitteren rouw. Bij U hoop ik vergoeding te vinden voor hetgeen ik vaarwel heb gezegd. Gij allen, vrienden, leermeesters, ambtgenooten, blijft voor mij wat gij altijd geweest zijt. Aangevuurd door uw voorbeeld, gesterkt door uwe welwillendheid, zal ik mij gelukkig rekenen, met U de handen ineen te slaan tot bevordering van het rijk der waarheid, en onze eendragt zal vruchten dragen voor de edele zaak, waaraan ons aller leven is toegewijd.

Hoe had ik gewenscht, bij deze gelegenheid een hartelijk woord te spreken tot den eerbiedwaardigen grijsaard, die de Nestor is van uwen kring, mijnen hooggeschatten leermeester SIEGENBEEK. Hoe gaarne had ik openlijk de hulde mijner erkentelijkheid herhaald aan hem, den oudsten en getrouwsten vriend mijns Vaders, die voor mij steeds een vaderlijk vriend was, steeds mij met treffende blijken van welmeenende toegenegenheid vereerde. Is hij door hooge jaren en wankele gezondheid verhinderd, ge-

tuige te zijn van dit plegtig uur, ik weet het, hoe hij in het geluk, dat mij te beurt valt, deelt met onverkoelde belangstelling; hoe het hem welkom is, dat de taak, door hem zelven, nu zes-en-vijftig jaren geleden, met jeugdige kracht aanvaard, en van welker vervulling zooveel lofs door hem werd ingeoogst, thans aan mij, zijnen dankbaren leerling, is opgedragen. Hoe zal ik aan zoovele gunstbewijzen van zulk eenen geachten voorganger naar waarde beantwoorden? Hoe anders dan door krachtige inspanning om een niet onwaardig opvolger te zijn van den man, wiens verdiensten in Nederland zullen leven, zoo lang aan de vaderlandsche taal en letteren de verschuldigde eer zal worden betoond.

U, eerwaarde SCHRANT, wien ik als mijn onmiddellijken voorganger mag begroeten, zij een welgemeende heilwensch toegebragt. Mag ik mij niet beroemen op het voorregt, uw leerling te zijn geweest: gij zult daarom de betuiging niet versmaden van de achting, die ik voor U gevoel. Vele zijn de diensten, door U aan de vaderlandsche letterkunde bewezen, niet slechts in uwe betrekking aan deze hoogeschool, maar ook in het ambt, vroeger door U in het Zuiden bekleed, waar nog uw naam bij de Vlaamsche broeders in dankbare herinnering leeft. Na eene lange en werkzame loopbaan is U thans, om uwe gevorderde jaren, de welverdiende rust in eere geschonken. Moge die rust nog lang in ongestoorden voorspoed uw deel zijn, en worde het genot daarvan U verhoogd door de streelende voldoening, waarmede het terugzien op een welbesteed leven de kroone der grijsheid veredelt [1]).

Een woord ook tot U, hooggeëerde BAKE en GEEL, — want vergunt mij U beiden te zamen te noemen, die ik nooit in mijne gedachten van elkander heb gescheiden. U beiden mag ik als mijne leermeesters roemen. U beiden, zeg ik; want al heb ik slechts van één Uwer, in den eigenlijken zin des woords, geregeld onderwijs genoten: ook een leerrijke omgang, geestrijke gesprekken en verstandige raadgeving zijn vermogende

[1]) Ik geef deze toespraak, zoo als zij oorspronkelijk gesteld was. De afwezigheid van den Heer SCHRANT heeft bij het uitspreken kleine veranderingen noodzakelijk gemaakt.

hulpmiddelen tot vorming van het jeugdig gemoed. Hoeveel heb ik niet aan U beiden te danken! In de schatten der klassieke oudheid hebt gij mij ingewijd, en door het regte gebruik mij die bronnen van het ware schoon doen erkennen in hare vormende kracht; gij hebt mij doordrongen van de beproefde beginselen, die in alle vakken van menschelijke kennis den weg ter waarheid verzekeren, en mij voorgelicht door uw schrander oordeel, uwen gelouterden smaak, uwen geoefenden kunstzin. En aan dit alles hebt gij de kroon opgezet door de hartelijke gezindheid, die ik steeds van U mogt ondervinden, door uwen belangstellenden ijver om mij die loopbaan te doen ontsluiten, die mij het onschatbare voorregt schenkt, aan uwe zijde voor de wetenschap te leven. Een woord van diepgevoelden dank moge U niet ongevallig zijn. Kan ik nimmer uwe weldaden naar eisch vergelden: ik wil er naar streven door van verre uw voorbeeld te volgen, door voort te gaan met U te toonen, dat gij zooveel goeds niet aan een ondankbare hebt verspild.

Datzelfde zij ook met warmte aan U gezegd, waarde RUTGERS, beminde leermeester en vriend! Nooit zal bij mij de herinnering verflaauwen aan die genoegelijke uren, met U doorgebragt, toen ik door U werd ingeleid in de verborgenheden der taalkennis, en de heldere fakkel der heilige Sanskrita mij door U werd ontstoken. De gevoelens, die mijn hart voor U koestert, zijn U bekend; want voor U heb ik nooit geheimen gehad, het was mij eene behoefte, U in mijn binnenste te doen lezen. Zal de betrekking tusschen U en mij voortaan eene andere zijn dan zij tot hiertoe geweest is: blijven wij steeds voor elkander dezelfden. Voor mij heeft die nieuwe betrekking eene dubbele waarde, omdat zij mij aan U nog nader verbindt, nog meer mij de gelegenheid geeft, U mijne innige gehechtheid te bewijzen.

Ook U, hooggeachte VAN ASSEN, wil ik openlijk het dankgevoel betuigen, dat mij voor U bezielt. Hoeveel welwillendheid hebt gij mij steeds bewezen! Hoe hebt gij steeds mijne belangen met opregte deelneming behartigd! Hoeveel nut heb ik getrokken van uwen keurigen smaak, van uw scherpzinnig vernuft! Hoe dikwijls hebt gij mij verrast met fijne en

juiste opmerkingen over menig verschijnsel onzer moedertaal, die gij met zooveel geestdrift vereert, en, in verpoozende afwisseling met de strenge regtswetenschap, zoo gelukkig beoefent. Wil mij ook verder uwe leering, uwe toegenegenheid, uwe vriendschap niet onthouden. Ik blijf die thans, gelijk vroeger, op den hoogsten prijs stellen, en bied U de verzekering aan, dat gij in uwen nieuwen ambtgenoot altijd dezelfde gevoelens van eerbied en erkentelijkheid zult aantreffen, die gij in uwen voormaligen leerling nooit hebt gemist.

Is er iets, dat mijne vreugde op dezen dag verheft tot een zalig gevoel, het is uwe tegenwoordigheid, lieve Vader! Als ik U aanzie en in uwe trekken lees, wat er omgaat in uwe ziel, dan welt er een stroom van aandoeningen in mijnen boezem op. Daar verrijst voor mijne verbeelding mijn geheele leven, van de geboorte tot op heden, en het bevat niet een enkelen dag, die niet doorweven is van uwe teedere liefde, van uwe trouwe zorg, van uwen wijzen raad. Maar het heilig gevoel van eerbied, van liefde, van dankbaarheid, dat het kind voor zijne ouders koestert, het uit zich niet in woorden, in het openbaar gesproken: het geeft zich lucht in den huiselijken kring, of in de stille eenzaamheid, als het volle gemoed zich uitstort voor Hem, die in het verborgene ziet. Hij, de algoede God, heeft uwe gebeden verhoord, en uwe opofferende vaderlijke trouw met eene uitkomst bekroond, die uwen hoogen ouderdom met verkwikkenden zegen omstraalt. Want wellust moet het U zijn voor het harte, U, die uw hoogste geluk steeds in uwe kinderen steldet, nu gij uw beide zonen op een standpunt geplaatst ziet, waarop zij, door het betrachten uwer wijze lessen, nuttig werkzaam kunnen zijn voor het vaderland, dat wij door U leerden liefhebben, voor de wetenschap, waarvoor gij ons gemoed in vurigen ijver ontvlamdet. Wellust moet het U zijn voor het harte, den oudste van ons beiden aan uwe zijde te zien, door het vertrouwen zijner medeburgeren tot deelneming aan het staatsbestuur geroepen, en den jongste te zien optreden om eene taak als deze te aanvaarden, hier aan de Leidsche hoogeschool, die gij steeds zoo hoog hebt geëerd, die zoovelen uwer beste vrienden als hare sieraden telde, wier roem onze onvergetelijke KEMPER door den zijnen verhoogde. De vreugde, in dit uur U geschonken, storte een zachten balsem

in uw hart, nog bloedende van de wonde, die het verlies van eén teêrbeminden broeder U sloeg. De zegen, U genadig verleend, blijve uw deel tot in lengte van dagen. Uw raad en uwe leering blijve mij voorlichten in mijne nieuwe roeping; uw vaderlijke zegen zij mij tot bemoediging en steun; uw gebed stijge voor mij op, dat het God behage, mij de krachten te verleenen, om de pligten, waartoe ik mij heden verbind, getrouw te vervullen.

Nog een woord tot U, edele Jongelingen, kweekelingen dezer hoogeschool! Voorzeker, het is eene schoone taak, voor U te mogen optreden, om mede U te geleiden op den weg der wetenschap. Maar dubbel schoon is die taak, waar het eene wetenschap geldt, die aan de heiligste belangen van het vaderland zoo naauw is verbonden. O! mogt ik er in slagen, het vuur, dat in mij blaakt, in uwe borst over te storten, U te doen ontgloeijen in liefde voor de dierbare moedertaal, voor de letteren en geschiedenis van ons doorluchtig voorgeslacht! Mogt ik er in slagen, uwe geestdrift ten goede te rigten, uwen ijver te bezielen tot vlijtige inspanning, maar bovenal U het pad te wijzen, dat leidt tot degelijke kennis; want zij alleen is het, die den ijver en de geestdrift kan vormen tot eene zedelijke kracht. Maar behoef ik nog te twijfelen aan uwe gezindheid, om met mij die leuze te volgen? Staat niet in het gedenkboek dezer hoogeschool schier op elke bladzijde gegrift, hoe steeds hare kweekelingen in liefde tot het vaderland een roemrijk voorbeeld hebben gegeven? Heeft niet de klagt, die zoo menigmaal werd aangeheven over de verwaarloozing onzer moedertaal, weerklank bij Ulieden gevonden, en U elke poging doen toejuichen, die strekken kon om haar te herstellen in haar onvervreemdbaar regt? Maar die klagt zelve was het bewijs van herleefde belangstelling, de onmiskenbare uiting van den vooruitgang der wetenschap, dien mijne rede U aanwees. Welaan dan, slaat moedig de handen aan den arbeid, om tot dien vooruitgang mede te werken, zooveel in uw vermogen is. Zal onze wetenschap werkelijk de plaats innemen, waarop zij aanspraak heeft, en geheel hare bestemming vervullen, dan moet haar leven en krachtige bloei uitgaan van onze hoogescholen, van ons jeugdig geslacht, dat de hope der toekomst in zich draagt. En in dien edelen wed-

ijver mag vooral ons Leiden niet achterblijven, Leiden, dat op zoovele herinneringen boogt, zoo dierbaar aan het nationale gevoel, Leiden, dat in de klassieke en oostersche letteren een onvergankelijken roem heeft verworven, en des te meer aan de vaderlandsche wetenschap dure verpligtingen heeft. Jongelingen! waardeert uwe roeping, gevoelt wat gij aan het vaderland schuldig zijt! Wat mij betreft, ik ken geen hooger genoegen dan met U te streven naar dit edel doel; en wel mag ik er trotsch op zijn, dat mij daartoe het regt is gegeven. Met vertrouwen aanvaard ik mijn werk in uw midden, en ik durf het verwachten, dat eerlang tusschen U en mij die vriendschapsband zal worden aangeknoopt, die alleen den goeden uitslag van ons gemeenschappelijk pogen kan waarborgen. Als ik herdenk aan de jaren, die ik daar ginds met uwe broeders heb doorgebragt, aan de gevoelens, die hen en mij verbonden, en, nog voor weinige dagen, ons afscheid vergezelden, dan gevoel ik dubbel de waarde van zulk eene schoone betrekking. Maar het is mij, als zag ik reeds de voorteekenen, dat ik in denzelfden vertrouwelijken omgang mij ook met U zal mogen verheugen. Zie ik niet in enkelen Uwer diegenen weder, die ik reeds in Gruno's veste onder mijne vrienden mogt tellen? Zie ik niet velen onder U, die, in jeugdiger leeftijd, een gelijke band aan mij hechtte, toen, in deze zelfde stad, een andere werkkring mij het voorregt schonk, mede hen voor te bereiden tot de loopbaan, die zij thans aan deze hoogeschool betreden? Gij, mijne vrienden, ontvangt mijnen groet! Sluiten wij op nieuw ons aaneen, om thans, op hooger standpunt, onzen vroegeren arbeid te vervolgen. En gij allen, burgers dezer hoogeschool! vereenigt U met ons in eendragtigen ijver, tot ernstige behartiging der wetenschap, tot handhaving van de regten der moedertaal, tot bevordering van het welzijn des vaderlands!

SERIES LECTIONUM,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI 1853.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

T. G. J. JUYNBOLL Sermonis Hebraei elementa tradet, cum Grammaticâ explicandâ, tum analyticis Exercitiis moderandis, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... horâ VIII,
et die Jovis, ... I.
Literarum Arabicarum, Chaldaicarum et Syriacarum initia docebit (duce Cl. ROORDA, WINERO, UHLEMANNO), diebus Jovis, Veneris et Saturni, ... VIII.
Cum provectioribus discipulis legere perget Al-Bayāno'l-Mogrib, ex ed. Cl. DOZYI, die Martis, ... II,
et Hamāsae Carmina cum TIBRIZĪI Commentario, die Veneris, XII—I.
Coranum, additâ lectione Commentarii Baidhāwiani, die Jovis, V—VII.
Chrestomathiam Syriacam a BERNSTEINIO editam, die Jovis, II.

M. SIEGENBEEK, provectae aetatis causâ rude donatus, quantum per vires licebit, studiosae juventuti prodesse conabitur.

J. BAKE interpretabitur CICERONIS *Libros de Oratore*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... IX.
PLATONIS aliquot *Dialogos*, initio facto a *Protagora*, iisdem diebus, ... X.
Ex *Antiquitatibus Atticis* selecta capita tractabit, die Lunae, I—II.
Scholas paedagogicàs habebit, die Mercurii, ... I—II.

16*

A. Rutgers, Jesajae *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, ... horâ IX,
et die Mercurii, ... VIII.
Priorem Regum Librum cursoriâ lectione tractare perget, die Martis, ... I,
et die Jovis, ... XII.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Grammaticam Sanskritam docebit et Mahabharatam explicare perget, diebus Lunae et Mercurii, ... I—II.

J. H. Stuffken, Logicam tradet, diebus Jovis et Saturni, . . . IX,
et die Veneris, ... XI.
Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, ... X.
Ethicam explicabit, diebus Lunae et Jovis, ... XII.
Paedagogicam exponet, diebus et horis auditoribus commodis.

C. G. Cobet, Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Historiam veterem provectiores docebit, diebus Lunae et Mercurii, ... I.
Locos selectos ex Scriptoribus Graecis et Latinis Antiquitatem Romanam illustrantes interpretabitur, die Jovis, ... XII.
Scholas paedagogicas habebit, diebus Martis et Jovis, . . . II.
Elementa Artis Metricae docebit, diebus Jovis et Veneris, I.
Initia Palaeographiae Graecae Candidatis Literarum explicabit, diebus Veneris et Saturni, ... IX—XI.
Disputandi exercitia publica moderabitur, die Jovis, ... XI.

R. P. A. Dozy, Prof. Extraord., Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Locos historicos difficiliores et varia Historiae Literariae capita tractabit, diebus Jovis et Veneris, ... XII.
**** Scholae Literarum Belgicarum et Historiae Patriae indicabuntur, simulatque Cathedrae vacanti prospectum erit.

FACULTAS MEDICA.

C. Pruys van der Hoeven Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... horâ I.
Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio academico, quotidie, ... XI.
Historiam Medicinae tradet, diebus Martis et Jovis, ... I.

G.C.B. Suringar Therapiam generalem docebit, diebus Mart. et Jov. et die Saturni, ... XII, IX.
Pharmacognosin et naturalem remediorum historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XII.
Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris, ... IX.
Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Jovis, ... IX.
Praxin medicam, ad lectulos aegrotantium, moderabitur, diebus singulis, ... X.

F. W. Krieger Theoriam Disciplinae chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii, Jovis et Saturni, . . . XII.
Collegio casuali, diebus Martis et Veneris, ... XII—III.
Operationes chirurgicas, tum etiam Vincturarum et Fasciarum doctrinam, demonstrabit, horis deinde indicandis.
Doctrinam de morbis oculorum exponet, die Saturni, . . . X—XII.
Medicinam forensem, diebus Lunae et Jovis, ... I.
Anthropologiam medico-forensem docebit, die Veneris, . . IX.

A. E. Simon Thomas, Prof. Extraord., Theoriam Artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Jovis et Saturni, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit quotidie, ... IX.
Doctrinam operationum tradet, et operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitiâ, tum in cadavere instituendis, praeërit, die Mercurii, ... I.

Gynaecologiae et gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ... horâ II.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

H. Halbertsma, Just. Fil., Prof. Extraord., Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... X.

Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, iisdem diebus, ... IX.

Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore, . . XI—III.

F. W. Krieger et H. Halbertsma disputandi exercitiis publicis praeërunt, die Martis, ... II.

FACULTAS JURIDICA.

H. G. Tydeman, Emeritatum nactus et cessans à praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando.

C. J. van Assen interpretabitur Digestorum locos selectos, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.

Justiniani Institutionum Libros IV cum Theophili paraphrasi, diebus Lunae et Mercurii, ... XII,

et die Veneris, ... XI.

Jus Civile Hodiernum, secundum compendium a se editum, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.

Legem Judiciorum privatorum eorumque historiam, et rem judiciariam privatam, die Jovis, ... X—XII,

et die Veneris cum exercitationibus forensibus, ... X.

Gaji Institutionum et Auctorum classicorum selectos locos, ad Jus Romanum pertinentes, horis constituendis.

H. Cock tradet Jus Criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii, et Jovis, ... IX.

Jus Publicum et Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, X.

Jus Naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.

Ordinem Judiciorum Criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... horâ XII.

J. de Wal explicabit Encyclopaediam et Methodologiam Juris, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... IX.

Historiam Juris Romani enarrabit, iisdem diebus, ... X.

Jus Mercatorium exponet, die Jovis, ... XII,

et die Veneris, ... IX—XII.

Historiam Juris in Patriâ nostrâ, inde ab Unione Rheno-trajectinâ, tradet diebus Lunae, Martis et Jovis, ... V.

S. Vissering Statisticam patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... I.

Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus, ... II.

Oeconomiam politicam, die Jovis et die Veneris, ... I—II.

Locos selectos ex Oeconomiâ politicâ et Statisticâ tractabit, die Veneris, ... IX.

FACULTAS THEOLOGICA.

W. A. van Hengel, provectae aetatis causâ rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.

Cum Theologiae studiosis provectioribus de variis rebus gravioris argumenti familiariter colloquetur, die Veneris, VI.

N. C. Kist Historiam Ecclesiasticam docebit imprimis antiquam, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Christianae Morum Disciplinae partem exponet practicam et asceticam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XI.

Doctrinae et Dogmatum Christianorum Historiam tradet, diebus Jovis et Veneris, ... XII.

Historiae Ecclesiasticae Veteris monumenta exponet, die Martis, ... XI.

Orationibus Sacris praeërit, die Martis, ... II.

J. H. Scholten Dogmaticam Christianam tradet, diebus Lunae et Veneris, ... X,

et diebus Martis et Jovis, ... XI.

Theologiae naturalis, sive Philosophiae de Deo, historiam enarrabit, diebus Jovis et Veneris, ... horâ I.
Librorum N. F. historiam tradet, diebus Lunae et Martis, I.
Orationibus Sacris praeërit, die Mercurii, ... II.

A. NIERMEYER LUCAE librum, *Acta Apostolorum* inscriptum, interpretabitur, diebus Martis et Jovis, ... VIII,
et die Mercurii, ... IX.
Theologiam practicam tradet, diebus Jovis et Veneris, . . . IX.
Orationibus Sacris praeërit, die Jovis, ... II.

A. KUENEN, Prof. Extraord., Hermeneuticam librorum N. F. tradet, die Lunae, ... VIII,
et die Jovis, ... X.
Librorum V. F. historiam enarrabit, die Mercurii, ... I,
et die Veneris, ... VIII.

*** Publice disputandi Exercitationibus praeërunt, die Veneris, ... II,
N. C. KIST, J. H. SCHOLTEN, A. NIERMEYER et A. KUENEN.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. G. C. REINWARDT Civium academicorum studia, quantum aetas et vires sinent, juvare paratus est.

J. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomen comparatam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XI.
Mineralogiae et Geologiae elementa exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... II.
Anthropologiam sive Historiam naturalem Hominis docebit, diebus Martis et Jovis, ... I.

A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ... IX.
Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit iisdem diebus, XI.
Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... XII.

Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Jovis, . . . horâ XII.
Experimenta instituendi artem docebit, et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.
Cum Studiosis provectioribus de Physiologiâ chymicâ colloquetur, die Veneris, horâ vespertinâ, ... V—VIII.

G. J. Verdam Elementa Geometriae planae et Trigonometriam planam tradet, die Jovis, ... X,
et die Veneris, ... IX—X.
Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus Jovis et Veneris, ... VIII.
Arithmeticam universalem, sive Algebram, tradet, diebus Martis et Mercurii, ... VIII,
et die Jovis, ... IX.
Geometriam analyticam, Calculum differentialem, et Mechanicam tractabit, diebus et horis, postea indicandis.
Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, horâ commodâ.

F. Kaiser Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, ... IX.
Astronomiam practicam iisdem diebus, ... X.
Astronomiam, quam popularem vocant, tradet, diebus Lunae et Jovis, horâ vespertinâ, ... V.
Post ferias paschales autem horâ quâdam matutinâ, Auditoribus commodâ.
Theoriam motus corporum coelestium, et disquisitiones selectas de perturbationibus, quas motus corporum coelestium patiuntur, aptis horis commentabitur.
Singulos suos Auditores, ad coelum, tubi optici ope, perlustrandum, aptis temporibus evocabit.
Artis observandi exercitiis quotidie praeërit.

G. H. de Vriese Phytographiae fundamenta tradet autumnali tempore, singulis diebus, ... II.
Plantarum indigenarum et medicâ virtute praeditarum historiam illustrabit, verno et aestivo tempore, diebus iisdem, VII.
Physiologiam plantarum exponet, dieb. Lun., Mart., Merc. et Jov. II.

Selectas demonstrabit familias naturales, iisdem diebus, . . horâ I.
Excursionibus botanicis praeërit, die Saturni, aptâ tempestate.
Historiam plantarum, medicâ virtute praeditarum, et pharmacognosin regni vegetabilis et animalis, duce Pharmacopoeâ Neerlandicâ, futuris Pharmaceutis tradet, horis commodis.

P. L. Rijke, Prof. extraord., Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, ... XII.
De Physices capitibus selectis latius et fusius disseret, diebus Lunae et Mercurii, ... X.
Physicam mathematicam tradet, diebus Lunae et Veneris, VIII.

P. O. van der Chijs, titulo Professoris Extraordinarii ornatus, Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, quae Auditoribus convenient.

J. A. Boogaard, M. Doct., Prosector, Anatomiam pathologicam tradet, die Veneris, ... II—IV.
Anatomiam generalem exponet, et aptum Microscopii in eâ colendâ usum indicabit, die Jovis, ... II—IV.

C. A. X. G. F. Sicherer, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poëtarum Germanicorum carmina interpretari paratus est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia poëseos genera explicet Auditoribus.
Si qui sint, qui, Linguae Germanicae minus periti, Grammaticam doceri cupiunt, his quoque lubentissime vacabit.

C. G. Lokkers, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum quotidie docebit.

P R O G R A M M A

CERTAMINIS LITERARII,

A

RECTORE ET SENATU ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE

D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCLIV

INDICTI.

Ex Regis Augustissimi GUILIELMI III liberalitate et munificentiâ, Rector et Senatus Academiae Lugduno-Batavae omnes Academiarum hujus Regni Cives et Athenaeorum Alumnos in proximum annum ad Certamen Literarium invitant et evocant, propositasque a singulis Ordinibus academicis sequentes quaestiones jubent promulgari.

ORDO PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM

hasce proponit quaestiones:

I.

Exponatur de L. *et* T. Munatiorum Plancorum *vitâ et rebus gestis, tum ex Tullianis Epistolis, tum aliunde.*

II.

Locus Psychologiae de libertate explicetur ita, ut diversae hac de re Philosophorum sententiae enumerentur et ponderentur.

Ad hanc quaestionem explicandam licebit patrio sermone uti.

In utriusque argumenti expositione postulatur sermo purus, dilucidus et elegans.

17*

ORDO MEDICORUM

sequentem proponit quaestionem:

Quaeritur in tuberculorum genesin et evolutionem quam exerceant vim motus corporis, tum universi, ut in locomotione, quae vocatur, in perficiendis laboribus, in exercitatione gymnasticá, tum particulares, ut in loquelá, in cantu aliáve laterum intentione? Quid in solvendá quaestione effici potest ex morbi tuberculosi frequentiá pro vario, quibus victus paratur, opificiorum genere, tum etiam ex calculo phthisicorum in monasteriis, ergastulis, carceribus, aliisque locis, motum corporis in aëre pleno, ut dicunt, impedientibus?

Ad quam quaestionem tam latine quam patrio sermone respondere licebit.

ORDO JURECONSULTORUM

quaestiones proponit sequentes:

I.

Instituti, quo summae Reipublicae Administri procurationis suae rationes reddere tenentur, natura, origo, progressus, commoda et incommoda exponantur.

II.

Instituatur comparatio Juris Neërlandici et Anglici de societatibus mercatoriis.

ORDO THEOLOGORUM

hanc proponit quaestionem:

Exponantur doctrinae moralis in humano genere initia, ejus per principiorum moralium quae dicuntur inventionem variamque definitionem progressus, atque ad haec principia ulterius explicanda Religionis Christianae vis et auctoritas.

ORDO DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM

has proponit quaestiones:

I.

In stellas variabiles, quotquot solá oculorum acie et per temporis indicti spatium conspici possunt, Argelandro *duce* (*Astronomisches Jahrbuch, für das Jahr* 1844, *herausgegeben von* H. C. Schumacher), *novis observationibus inquiratur.*

II.

Algarum Nederlandiae historia, etsi haud parum exculta, eo tamen progressa nondum esse videtur, ut eam, si plures ejusdem partes et geographicas stationes spectemus, perfectam et absolutam habeamus. Quo igitur melius cognoscantur nostrae Algae, Ordo requirit, ut Algae, quae inhabitant munimenta maritima, rivulos fluentes, lacuum aquas, canales fossos, stagnaque turfosa, ea maxime quae nondum pervestigata sunt, explorentur, earumdemque genera et species, sive jam cognitae sive nondum inventae, enumerentur, novarum, si quae sint, natura exponatur, formae describantur et figuris illustrentur, harumque specimina, secundum artis regulas parata, Ordini tradantur.

Commentationes, latinâ oratione conficiendae, nisi in casibus singularibus aliter fuerit constitutum, aliâque quam Auctorum manu describendae, ante diem 1 m. Novembris hujus anni mittantur ad Virum Clarissimum T. G. J. JUYNBOLL, Senatûs Academici acta curantem. Singulae lemmate inscribuntor adjunguntorque schedulae obsignatae, Auctorum nomina et praenomina integris literis continentes, eodemque extrinsecus lemmate distinctae.

Ordinum de acceptis Commentationibus Judicia pronuntiabuntur optimarumque responsionum Auctoribus, examine ante instituto, praemia tribuentur ipso die Academiae natali VIII m. Febr. a. MDCCCLV.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DIE 31 DECEMBRIS 1853.

E FACULTATE PHIL. THEOR. ET LIT. HUM.	E FACULTATE MEDICÂ.	E FACULTATE JURIDICÂ.	E FACULTATE THEOLOGICÂ.	E FACULTATE DISC. MATH. ET PHYS.	TOTUS NUMERUS.
29	89	216	134	19	487.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hîc examinentur et Doctores creari possint, quorum:

in Facultate		Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	12
〃	〃	Medicâ	45
〃	〃	Juridicâ	54
〃	〃	Theologicâ	45
			156.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE 9 FEBRUARII 1853 AD 8 DIEM FEBRUARII 1854.

Die 26 Februarii. MAURITIUS JACOBUS VAN LENNEP, Amstelodamensis, *publice* defensâ Dissertatione *de Diario nautico*, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 14 Martii. PETRUS BERNARDUS VAN HYFTE, e pago Sancti Laurentii Flandrensis, Med. et Artis Obstr. Doct., defensis Thesibus chirurgici argumenti, Artis Chir. Doct.

D. 19 Martii. JOH. ZACHARIAS HERMAN, e Promontorio Bonae Spei, Med. Doct., defensis Thesibus argumenti obstetricii, Artis obstetriciae Doct.

Eodem die. JOH. ZACHARIAS HERMAN, Med. et Art. Obst. Doct., defensis Thesibus, Chirurgiae Doct.

Eodem die. JACOBUS CHRISTIANUS JOHANNES VAN DER SCHALK, Schiedamensis, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 4 Aprilis. EDUARDUS VAN DEN BOSCH, Haganus, Jur. Rom. Doct., defensis Thesibus, Jur. Hod. Doct.

D. 6 Maji. JACOBUS CORNELIUS RASCH, Haganus, defenso Specimine *ad articulos* 152 *et* 153 *Codicis de re Judiciariá in causis civilibus*, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 7 Maji. JANUS BREUNISSEN TROOST, e pago Drunen in Prov. Brabantiae septentrionalis, *publice* defensâ Dissertatione *de Discipulo, quem in quarto Euangelio dilexisse Jesus dicitur*, Theologiae Doctor, *magná cum laude*.

D. 12 Maji. FRANCISCUS VICTOR HUBERTUS MERTZ, e pago Horst, Limburgensis, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Die 4 Junii. JACOBUS DIEDERICUS ADELBERTUS SCHUTTER, Dordracenus, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 7 Junii. PETRUS ROVERIUS VAN MIERLO, Bredanus, Med. et Art. Obst. Doct., defensis Thesibus, Chirurgiae Doctor.

D. 10 Junii. HENRICUS ENSCHEDÉ, Harlemensis, defensâ Dissertatione *de iis Magistratibus, qui publice constituti sunt Depositarii*, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. NICOLAUS MEURSINGE, Leovardiensis, Med. Doct., defensis Thesibus, Chirurgiae Doctor.

D. 13 Junii. ELIZA LAURILLARD, Roterodamensis, *publice* defensâ Dissertatione *de locis Euangelii Johannis, in quibus ipse Auctor verba Jesu interpretatus est*, Theologiae Doct., *magnâ cum laude*.

D. 14 Junii. JOHANNES JOSEPHUS HENRICUS MATTHAEUS WEVE, Haganus, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct.

D. 18 Junii. THOMAS ANNAS KLINKHAMER, Antverpiensis, defensâ *publice* Dissertatione *de negotiis simulatis*, Jur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 20 Junii. CAROLUS JOSEPHUS VAN NISPEN TOT PANNERDEN, e pago Zevenaar Gelrus, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *magnâ cum laude*.

Eodem die. JACOBUS MATTHIAS BOOM, Tholensis, defensâ Dissertatione, continente *casum morbi rheumatici acuti, qui in pyaemiam transiit*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 21 Junii. FRANCISCUS CHRISTIANUS REINHARDUS BENFORT, e pago Soeterwoude Hollandus, defensâ Dissertatione *de aquâ potabili*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 25 Junii. JACOBUS GUILIELMUS VAN DE LAAR, Haganus, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. JANUS VAN GENNEP, Roterodamensis, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 27 Junii. JANUS MINNEMA BUMA, Leovardiensis, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *magnâ cum laude*.

Eodem die. JACOBUS HENRICUS GUILIELMUS KOOL, Haganus, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Die 29 Junii. AGE VAN HETTINGA TROMP, Lekkuma-Frisius, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. CAROLUS EUGENIUS PASCHALIS JOSEPHUS STRENS, Leodiensis, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 29 Junii. CAROLUS HUBERTUS HENRICUS GISBERTUS LEURS, Buremundensis, defensâ Dissertatione, continente *casum carciomatis ventriculi, observatum in Clinico* Cl. PRUYS VAN DER HOEVEN, *cum epicrisi*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 30 Junii. JACOBUS MARIUS PIEPERS, Bruxellensis, defensâ Dissertatione, continente *observationes nonnullas e Clinico* Cl. SIMON THOMAS, Med. Doct., *cum laude*.

Eodem die. HENRICUS CORNELIUS KIPS, Haganus, defensâ Dissertatione, continente *observationes quasdam e Clinico* Cl. KRIEGER, Med. Doct., *magná cum laude*.

Eodem die. HENRICUS VAN AKEN, Gorinchemensis, defensâ Dissertatione *de assecuratione contra incendium*, Jur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 1 Julii. BERNARDUS LAVINUS VAN TIENEN, Amstelodamensis, *publice* defensâ Dissertatione, sistente *quaedam de magnetismo, ut vocatur, animali*, Med. Doctor.

Eodem die. LAMBERTUS JOHANNES SANDERS VAN LOO, Amstelodamensis, defensâ *publice* Dissertatione, continente *observationem vitii cordis organici*, Med. Doct. *cum laude*.

D. 24 Sept. ANTONIUS CORNELIUS OUDEMANS Junior, Amstelodamensis, *publice* defensâ Dissertatione *de Manganii pondere chymico*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doct., *magná cum laude*.

D. 1 Oct. FRANCISCUS RIENDERHOFF, Enchusanus, Med. et Art. Obst. Doct., defensis Thesibus, Chirurgiae Doctor.

D. 5 Oct. JANUS JACOBUS SCHNEITHER, Roterodamensis, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 25 Oct. FRANCISCUS JACOBUS TYNDALL, Surinamensis, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 19 Novemb. FREDERICUS EDUARDUS THEODORUS DITTLINGER, Antverpiensis, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Die 14 Decemb. DIDERICUS HENRICUS ORT, Chirurgus Zutphaniensis, *publice* defensâ Dissertatione, continente *casum gastrotomiae cum epicrisi*, Med. Doct. *cum laude.*

D. 19 Decemb. JOHANNES BERNARDUS NOORDENDORP, Haganus, defensâ Dissertatione *ad titulum VIum Libri Ii Cod. civ. Neerl.*, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 20 Decemb. LEONARDUS HENRICUS VAN BOCHOVE, e pago Nieuwerkerk aan den IJssel, Med. Doct., defensis Thesibus, Artis Obst. Doctor.

D. 21 Decemb. EDUARDUS ARNOLDUS GERBRANDUS VAN DEN BOGAERT, Sylva-Ducensis, *publice* defensâ Dissertatione, continente *observationes nonnullas e Clinico* Cl. PRUYS VAN DER HOEVEN, Med. Doct., *cum laude.*

D. 22 Decemb. ALFREDUS LUDOVICUS AUGUSTUS GEVERS, Haganus, defensis Thesibus, Jur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 16 Jan. 1854. FELIX THEODORUS WESTERWOUDT, Amstelodamensis, *publice* defensâ Dissertatione *de Matre, Patri superstite, Liberorum curam recusante*, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

Eodem die. EDUARDUS NICOLAUS RAHUSEN, Amstelodamensis, *publice* defensâ Dissertatione *de jure retentionis*, Jur. Rom. et Hod. Doctor, *magnâ cum laude.*

D. 30 Jan. JOHANNES REYNVAAN, Antverpiensis, defenso Specimine *de tributo haereditario*, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 6 Febr. GUILIELMUS EDUARDUS VAN DEN HOUT, Amstelodamensis, *publice* defensâ Dissertatione *de natura tributorum*, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

ACADEMIA

RHENO-TRAJECTINA.

18*

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A. FERIIS AESTIVIS MDCCCLIII,
USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCLIV,

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE.
R. VAN REES.
C. A. BERGSMA.
P. J. I. DE FREMERY (Extraord.).
G. J. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUYS BALLOT (Extraord.).

IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN.
H. J. ROYAARDS.
H. E. VINKE.

IN FACULTATE JURIDICA.

A. C. HOLTIUS.
J. ACKERSDYCK.
G. W. VREEDE.
B. J. LINTELO DE GEER (Extraord.).
J. VAN HALL.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. VAN GOUDOEVER.
J. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD.
L. C. VISSCHER.
S. KARSTEN.
C. G. OPZOOMER (Extraord.).

IN FACULTATE MEDICA.

B. F. SUERMAN.
J. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.
G. J. LONCQ, Corn. Jan. Fil.
F. C. DONDERS (Extraord.).
L. C. VAN GOUDOEVER (Extraord.).

LECTORES

Antiquarum Litt. G. DORN SEIFFEN.
Linguae Germanicae J. H. HISGEN.
Linguae Anglicae J. VENNING.
Astronomiae A. S. RUEB.

G. J. MULDER

ORATIO

QUAM HABUIT

DIE XXVIII M. MARTII A. MDCCCLIV,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

ACADEMIAE RHENO-TRAJECTINAE CURATORES, VIRI AMPLISSIMI!

QUI CURATORUM COLLEGIO AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

QUI IN HAC URBE AUT JURI DICUNDO AUT CIVITATIS COMMODIS CURANDIS PRAEESTIS, VIRI INTEGERRIMI, GRAVISSIMI!

QUARUMVIS DOCTRINARUM PROFESSORES, COLLEGAE CONJUNCTISSIMI!

CHEMIAE LECTOR, VIR DOCTISSIME!

VERBI DIVINI INTERPRETES, VIRI MAGNOPERE VENERANDI!

QUARUMCUMQUE DISCIPLINARUM DOCTORES, VIRI ERUDITISSIMI!

CIVES HUJUS ACADEMIAE, QUI COLENDIS BONARUM ARTIUM ATQUE HUMANITATIS STUDIIS AD DOCTRINAE LAUDEM CONTENDITIS, COMMILITONES AMICISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE, CUJUSCUNQUE LOCI, ORDINIS, DIGNITATIS, HUC CONVENISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI, EXOPTATISSIMI!

Rectori Magnifico, priusquam provinciam successori tradat, e decreto Regio mandatum est, ut de Academiae statu referat, quaeque per magistratûs sui annum laeta vel tristia ei obtigerint fata, commemoret.

Ad hoc officium eo lubentius equidem aggredior, quum reputem Academiam, cujus natales hodie celebramus, esse *Universitatem scientiarum*, seminarium artium liberalium, ita ordinatum, ut, si quid in eo sit mancum vel imperfectum, hae velut maculae effulgentis splendore lucis facile obruantur.

19

Haec est causa, cur Universitatem longe anteponendam arbitramur specialibus artis doctrinaeve alicujus scholis, quippe quae, angustis circumscriptae finibus, numquam pleniores illas discendi copias offerre queant, quas liberalis artium cultus et altior eruditio postulant.

Neerlandia gloriatur Universitatibus suis, quas si quis audaci manu abolere conaretur, nae illum justa bonorum omnium indignatio insequeretur. Atque utinam hoc universis civibus esset persuasum, instituta haec omnium existimatione et amore digna esse; ea, si recte ordinata sint, firmissima esse publicae salutis ac prosperitatis fundamenta.

Nostris temporibus, quibus tam multi elaborant ut vetera evertant, nova moliantur, Universitates tamen adhuc intactae permanserunt. Estne cur hac de re laetemur? Id equidem valde dubito; non quod vetera destruenda putem; non quod optem haec reipublicae praesidia tumultuantis multitudinis impetu vel ambitiosorum demagogorum consiliis everti, eorumque in locum popularium hominum arbitrio nova velut aedificia construi. Immo vero, agitato motibus populo, ne optima quidem in civitate novari ac refingi optandum censeo.

Sed propterea non laetor, quod intactus ille Academiarum status arguit, his nostris temporibus in alia potius quam in altioris doctrinae commoda hominum mentes esse intentas, alia magis cordi esse hominibus quam haec liberalium artium instituta, quibus bene ordinata civitas nititur. Universitates ab iis, qui foris sunt, parum curantur; intactae quidem et quietae manent, an vero praesentium rerum temporumque conditioni accommodatae sint, parum quaeritur.

Qui eas frequentant studiosi, plerique id agunt ut artem doctrinamve aliquam addiscant, qua honorem vel victum sibi aliquando parent; qui vero limpidis scientiae fontibus sitim explere cupiant, pauci numerantur.

Non est profecto quod nostrae aetati, quae humanitatis cultu et eruditionis laude tantopere gloriatur, hac de re gratulemur. Sed quum semel res ita sit, et frustra nitatur qui fluminis cursum inhibere aut reflectere velit, meliora vota in sequentia tempora reservemus.

Vos autem, Viri Amplissimi! non potestis non dulci gaudio affici, quoties animadvertitis, Universitatem vestrae curae commendatam, quae ex lege secundum in patria nostra tenet locum, splendore et ubertate primae haud

cedere. Laeti certe exceperitis verba nuper in frequenti curiae conventu edita, aemulationem testantia, non vulgarem et sordidam, sed honestam et ad optima quaequae stimulantem. Quae quidem audientibus persuasum vobis esse debuit, Academiam, quam talis aemulatio prosequitur, prospero statu gaudere.

Et sane viget illa atque floret, eumque florem praecipue debet vobis, Viri Amplissimi, qui eam cura fovetis et amore amplectimini, qui pro praesentibus ejus commodis vigilatis et in posterum optima ei speratis.

Vobis objici nequit, quod non omnes disciplinas, quae in Universitate tractantur, aequa existimatione dignemini; immo vero curam vestram aequabiliter impenditis in omnes doctrinae partes, quae ad altiorem institutionem pertinent. Si tamen sint qui putent, naturales disciplinas prae ceteris vobis cordi esse vestroque patrocinio gaudere, injusta haec opinio est. Sane quidem hae disciplinae ejusmodi sunt, quae sine multipici apparatu et supellectile recte coli et explicari nequeant, ideoque, quantum copiae vestrae suppetunt, necessariis earum usibus large subvenitis; attamen non ideo ceteras disciplinas minore studio fovetis, sed in omnes pariter curam vestram dividentes, cavetis, ne alterius luce altera obruatur utque cunctarum ordo et concentus servetur.

Accipite ex me, Viri Amplissimi! testificationem grati animi, quo doctores aeque ac discipuli assidue Vos prosequuntur! Pergite Trajectinae Universitati favere sicut facitis! Pergite nobis adesse sincera illa benevolentia, immo libere dicam, ea amicitia, quae cunctos nos mutuo vinculo jungit, impellitque ut, Vestris auspiciis, omnibus viribus elaboremus ad tuendam patriae et religionis salutem et incolumitatem.

Sentio equidem, Viri Amplissimi! quantus sit Vester, qui hic adestis, dolor, quod in solemni hoc conventu desideratur venerabilis senex, collegii vestri decus, qui per multorum annorum spatium hanc Academiam, cujus commodis toto animo inserviebat, cura sua tutatus est. Neque minore profecto desiderio quam vos Collegam, nos Maecenatem lugemus.

Laetandum quidem nobis et gratia Deo habenda est, quod Nobilissimus A. Lunenburg eum attigerit aetatis terminum, quem paucis attingere licet; sed amor non numerat praeteritos dies et annos, neque virtus certis aetatis

terminis est adstricta. Comitas, benignitas, amor, gratia, beneficentia, liberalitas non senescunt annis, sed perpetuo vigent atque veris instar novo semper flore revirescunt. Quis autem illo affabilior, benignior, humanior, quis officiosior, liberalior, beneficentior illo, qui Academiam et Civitatem mutuo quasi vinculo copulabat; quem juvenes senes, divites pauperes, docti indocti aeque colebant et amabant, omnes tanquam patrem salutabant. In memoria habetis vespertinos illos coetus, lautos et opiparos, ad quos domum suam vocare solebat omnes, qui, si non vitae consuetudine, at studiorum consensione essent juncti; omnes quos rerum sacrarum et civilium, artium et doctrinarum cultus aliquo necessitudinis vinculo consociaret.

Est hoc amoris proprium, quod mentes conjungit et societatem condit tacito animorum consensu conciliatam. Illustrissimi senis exemplum nos docet, benevolentiam et comitatem civilis vitae esse vinculum et ornamentum. Repraesentemus modo nobis viri imaginem: placidum illum vultum, os affabile, oculos candoris plenos: quis hanc intuens non commotum se sentiat ut illius bonitatem vita et moribus imitetur?

Quidquid autem futurum est, LUNENBURGII memoria numquam oblivione exolescet, ejusque exemplum fructuosum erit huic Academiae, quamdiu ullus ex hoc coetu erit superstes, qui Viri merita suspexerit et virtutem amarit. Ita autem venerandi senis memoriam optime colemus, si, quae ille cupiebat et optabat, nos eodem studio sequamur et expetamus. Requiescat sicut vixit, sitque illi terra levis!

Nuperrime decreto Regio vir consultissimus AB HOYTEMA designatus est ad vacuam defuncti sedem occupandam.

Superiore anno civitati nostrae contigit honore et gaudio frui, quorum recordatio recens adhuc omnium mentibus inhaeret. Semper Neerlandiae cives beatos se praedicarunt, quoties adspicere et salutare liceret Principem, ortum ex ea domo, cujus salus cum patriae incolumitate arctissime cohaeret; ex ea familia, quae populi libertatem, sacram et civilem, sanguine suo fundavit. Quantus hominum concursus, quantae acclamationes, quanta pompa esse solet, quoties Arausiacum Principem excipiant, urbes et oppida visitantem ea comitate, qua parens natos, immo potius frater

fratres amplectitur. Quanta omnium laetitia et exsultatio, quum plateae tricoloribus velis opertae, Io! clamore resonent, et nocturna lumina tenebras fugent omnemque caliginem dispellant.

Jam Rex adest inspecturus florentem nostram urbem, inspecturus Academiam, omnibusque civibus sui conveniendi copiam facturus.

Mutata urbis facies: plateae in viridaria conversae; Nympharum habitationem te videre crederes, arcubus et picturis ornatam, sertis, coronis, linteis undique cinctam. Festa et laeta omnia, hilaris omnium vultus, unus omnium sensus, una voluntas: amor erga Regem et Patriam.

Felicem jure praedicemus civitatem, quae sic Principi suo congratulatur; felicem populum, qui, anteactarum rerum memor, beneficia a majoribus accepta etiam in posteris colit et amorem fidemque, quibus semel adstrictus est, constanter servat.

Proximum post Regis adventum dies Almae Matri erat dicatus. Rex, peractis negotiis publicis, quibus horas matutinas quotidie impertiri solitus est, in magnum Auditorium se contulit, ubi Academica juventus praestolabatur, Augustum Principem salutatura.

Videre adhuc nobis videmur Ipsum hic stantem, circumdatum coetu intimorum familiarium, magistratuum provinciae et urbis, Academiae curatorum; ab hoc latere professores; hic viri honorati; illic juventus, spes patriae, amor parentum, Almae Matris cura; supra corona matronarum et virginum, gaudio nostro interesse cupientium.

O felix et nunquam obliviscenda hora, quum Regem adspiceremus stantem exadversus florem juventutis, Principem, patrio in liberos animo, exadversus parentum delicias, spem patriae, nostram curam.

Quidni equidem fatear, Auditores! me tum eo loco pro vobis verba facientem ita fuisse commotum atque perculsum, ut vix possem recto talo consistere. Commovebat me scilicet et personae majestas et officii solemnitas et vero animi sollicitudo, ne imposito mihi muneri non ita satisfacerem, ut rei dignitas postulabat.

Atrium auditoribus refertum, altum silentium, intenta omnium ora, ita ut ipse Regis vultus tacitam animi commotionem proderet. Pauca oratori verba, sed candido e pectore edita, sufficiebant ad fidem, qua cuncti, senes et juvenes, Regi se adstrictos sentiebant, testificandam;

unanimi sensu juravimus omnes, pro Patria et Rege devovere nos paratos esse.

Mox parietes resonant laeto juvenum cantu: „salve Princeps, iterum salve!" Ad quem cantum quis tam durus, tam ferreus fuit, quin intimo pectore commoveretur, quin omnibus membris atque artubus contremisceret? Cantui coronam imponit festa acclamatio: Io, Rex! vivat, Io! Exinde iterum silentium.

Rex commotus animo, ut vix lacrymas teneret, procedit, coetum compellat, et candido ore pro vestra omnium et singulorum salute optima vota fundit.

Nunc effusi omnium animi, nullus clamoribus et plausibus modus; parietes resonant vocibus gratulantium, dum Rex sacrarium hocce relinquit, cujus amorem nulla dies ex ejus animo evellet. Nulla dies extinguet memoriam ejus horae, qua Rex promisit, semper sibi tam hujus Academiae decus quam artium doctrinarumque cultum cordi futura.

Accipite, optimi juvenes! eximii testificationem favoris, quo Rex vestri erga se studii et observantiae pignora accepit. Memoria solennis illius horae et tam vestra quam totius civitatis congratulatio semper inhaerebunt in animo Augusti Principis, cui candor et fides ante omnia cara sunt. Pia semper mente talem Regem colamus, pias fundamus preces pro ipsius incolumitate, et quae tum fecistis vota, ea nunc hacce hora instaurate, mecum intimo ex animo clamantes: Vivat Rex!

Vivat sane et valeat longum in aevum ille, qui verbis et factis testatus est, salutem populi, litterarum et artium florem, omnia denique, quae publicam prosperitatem augeant, praecipuam esse cogitationum suarum curam.

Respicite modo, quae nuperrime Princeps decrevit, consilio usus virorum, qui gratia et odio liberi, nec novarum rerum studio abripiuntur, nec suae sapientiae opinione elati ceteros omnes tanquam imperitum vulgus despiciunt.

Nonne collegae nostri, Viri Clarissimi DONDERSIUS, GOUDOEVERUS Junior, OPZOOMERUS, GEERIUS, debitis laborum suorum praemiis sunt ornati? Nonne docentium numerum GUNNINGIO Lectore auctus est? Et quis am-

plius loquitur de abolenda Academia, quo tamquam infausto omine omnes nostri conatus et curae pro doctrinarum flore et pro patriae commodis augendis impediebantur?

Sublatus est Damoclis gladius, qui faucibus nostris imminebat. Verum ne ideo dormitemus! Vigilemus, ne forte oscitantes opprimamur. Propugnemus tanquam pro aris et focis, pro iis quae nobis cara sunt!

Cara nobis est Academia, non propter lucrum et quaestum, quae undecumque parari possunt; non ob ventrem et guttur, quibus nemo bonus ducitur. Academia nobis est domus nostra. Pro hac sicut pro aris et focis pugnamus; hanc si quis tangere audeat, sive id faciat gloria ductus et ambitione, ut novae reipublicae conditor praedicetur, sive, quod gravius, superbia, ut vi opprimat quicumque non ad nutum suum se accommodent, uni quippe servientes rationi et honestati; tum arma accingimus et forti animo obsistimus hosti, persuasum nobis habentes, non penes audaciam et fraudem, sed penes virtutem et consilium esse victoriam.

Qui pro tribus Academiis unam institui velint, his equidem respondeo, ad doctrinas addiscendas unam fortasse sufficere, sed ad juventutem formandam plures esse necessarias. In hoc positum est omne sententiarum discrimen. Qui nudam sectantur rerum scientiam, qua alios redarguere, suam causam tueri ipsique regnare valeant, hi doctrinarum scholas laudant et extollunt; qui vero existimant omnem hominis vitam institutione regendam et excolendam esse, hi Academias esse volunt vitae scholas, quibus juvenes primum honestiores, deinde doctiores reddantur.

Academica supellex et apparatus tales sunt, ut nobis liceat esse contentis.

Bibliotheca a bene multis, tam Academiae civibus quam aliis, peregrinis etiam, assidue frequentatur. Librorum numerus insigniter auctus, non tantum pecunia partim ex aerario publico, partim liberalitate Curatorum attributa, verum etiam pretiosis muneribus a privatis oblatis. Ex his pecularis hoc loco mentio facienda est doni, quod, accommodatione virorum, qui Vatemarianae librorum permutationi praesunt, oblatum est, amplum continentis librorum apparatum, maxime ad historiam et res Americae Septentrionalis pertinentium. Praeterea vir amplissimus Eyck a Zuilichem

Rumphii herbarium Amboneuse, manu ipsius Rumphii scriptum, cum effigie herbarum quae ab ipso auctore pictae et coloribus distinctae sunt, e bibliotheca cognati sui, JOANNIS BURMANNI, dono dedit. Codex quidem lacer est, sed vel sic etiam magni pretii habendus et cura Clarissimi BERGSMA, quantum fieri potuit, ordine dispositus.

Postremo, mense Januario, post obitum viri amplissimi LYNDENI A LUNENBURG, nobilissimae defuncti filiae, nomine patris Bibliothecam ornari voluerunt splendidissimo WILKENSONII opere, cujus titulus est: Manners and Customs of the ancient Egyptians: quod opus nondum allatum, brevi in memoriam LYNDENI in Bibliotheca exponetur.

Hortus Botanicus, ut accepi, laeto gaudet statu. Idem praedicare licet de collectionibus speciminum et instrumentorum, quarum quidem notitia ad me perlata est. Collectiones hae pergunt tam Academiae quam urbis hujus civibus inservire, eaedemque aliis quoque artium doctrinarumque institutis optata adjumenta subministrant.

Ita altioris doctrinae studia simul conducunt ad cultum earum artium, quae huic civitati maxime sint utiles, et utriusque, Academiae atque hujus urbis, prosperitas arcto vinculo copulatur. Eo fit, ut Academia Rheno-Trajectina evadat, quae aliquatenus esse debet, Academia civitatis Rheno-Trajectinae.

Prae ceteris autem memoratu digna est constructio novae speculae astronomicae, qua mox absoluta consecuturi sumus, ut praeclara haec doctrina pro rei dignitate et cum fructu discentium in hac Universitate coli et explicari queat. Eadem res, quod non silentio praetereundum, generosae opportunitatem dedit aemulationi, qua ducti Lugduno-Batavae Academiae cives suam quoque Universitatem nova specula ornare instituerunt. Praeclare factum, quo illi dignos se probant tali matre alumnos!

E dictis videtis, Auditores! doctrinae instrumenta et supellectilem talia esse, ut partim necessariis usibus sufficiant, partim largissime suppetant.

Quod ad Academicam institutionem attinet, omnes disciplinae tam divinarum rerum quam humanarum, tam earum quae mente quam quae sensu percipiuntur, suis gaudent doctoribus, et quisquis annuam lectionum seriem perlustrat, et reputat earum plerasque, praecipuas certe, juste accurateque haberi, agnoscet profecto doctrinae comparandae copiam hic non deesse.

Collegae mei unanimi voce mihi testificati sunt, se laborum suorum fructu et studiosorum industria esse contentos.

In Academiae statu nulla facta est mutatio. Promissam legem de altiore institutione ordinanda non impatienter exspectamus: persuasum enim nobis est, etsi sint quae corrigi et emendari queant, tamen illud quo altior institutio cernitur, studium, ardorem, spiritum, vel quodcumque illud sit quod animat, alit, auget, nulla lege posse parari.

Neque tamen omittendum est unum decretum a Rege factum, quamquam ad tempus, de quo magnopere laetamur. Aditus ad Academiam non amplius cuilibet patet. Didicisse aliquid oportet, pervenisse ad aliquam ingenii et doctrinae maturitatem, qui Academiam intrare velit. Et merito. Quid enim? Si in honestarum matronarum circulum nemo admittitur nisi decenter vestitus et comptus; si in orchestram nullus recipitur, nisi qui canere didicerit: in Musarum templum admitti incultum et agrestem, quis ferat?

Gratia ergo habenda Regis Administro, qui Musarum sacra profanari non sivit.

Et sane, si optandum est ut inter literarum artiumque cultores major in dies exsistat studiorum et voluntatum concentus, necesse est, eos magis etiam quam adhuc factum est, communi institutione praeparari atque formari. Quodsi diutius Academiae janua promiscue omnibus fuisset aperta, actum fuisset de liberalibus studiis, atque praecipuus doctrinae fructus tanquam in herba fuisset oppressus.

Vobis autem, aestumatissimi Collegae, qui spargendis veri honestique seminibus omne vitae tempus impenditis, Vobis ex animo gratulari me juvat ob prosperam messem, quae conatus vestros remuneratur. Quid testimoniis opus est, ubi facta loquuntur? Nonne justis laetamini laborum vestrorum praemiis? nonne plenae sunt auditoribus scholae? nonne assidua discentium studia? nonne grato vos amore prosequuntur discipuli? nonne civitas denique haec et provincia laetantur fructibus, qui ex vestra institutione redundant?

At nulla lux sine umbra, nulla voluptas doloris expers.

Wolterbeekius, Clarissimus vir, etsi jam non amplius vitae et studio-

rum vinculo cum Alma Matre conjunctus, tamen animo et voluntate ei conjunctissimus, sicut haec vicissim illum pro eximiis erga se meritis amabat et colebat; WOLTERBEEKIUS proximo anno e vita discessit triste sui desiderium nobis relinquens.

Juniores quidem illum noverunt ut celebrem in hac urbe medicum, professoris titulo insignitum; praedicari audiverunt fidelem et alacrem viri curam in medicandis aegrotis, pro quorum salute se devovebat; ingenuum animi candorem, ab omni artificio et fuco alienum; indefessam laboris patientiam, qua dies noctesque pro aliorum commodis vigilare ad extremum usque spiritum non destitit. Audite modo eos, quos dubiis et sollicitis in rebus consilio et ope juvit: quantopere illum amant, laudant, extollunt! Profecto qui ita se gessit, non frustra vixisse putandus est.

Seniores vero WOLTERBEEKIUM noverunt Medicinae Professorem et Academicae juventutis ducem; ego ipse, qui nunc ad vos loquor, unum ex ejus discipulis me fuisse gratus agnosco. Quare, si non lex juberet decedentem Rectorem defunctorum Professorum memoriam recolere, ipsa me pietas juberet dilecti praeceptoris meminisse.

MATTHIAS GEUNSIUS, vir celeberrimus, cujus nomen in hujus civitatis et Academiae memoria semper inhaerebit, GEUNSIUS fuit, qui WOLTERBEEKIUM juvenem in Aesculapii templum deduxit et augustis sacrorum arcanis initiavit. Dignus tali magistro discipulus primum se in hac urbe, in qua natus et educatus erat, ad medicinam factitandam applicuit. Deinde Medici Academici titulo est ornatus. Aliquanto vero post, mortuo DYLIO, in hujus cathedram vocatus est, non quod, ut civis hujus urbis et Academiae medicus, ipsa quasi necessitudine commendaretur ad obtinendam provinciam quam optaret: a tali commendatione nemo erat WOLTERBEEKIO alienior: quamquam quomodo res acta sit ignoro, tamen viri ingenium et animus omnibus pignori sunt, solam qua fruebatur experientiae et eruditionis existimationem effecisse, ut Praxeos Medicae professor crearetur.

Talem eum omnes novimus, medicum in praxi versatissimum, dies noctesque in aegris curandis occupatum. Num ergo scientia ei defuit? num defuit accurata cognitio eorum, quibus in amplo medicinae campo nova in dies inventa pariuntur? Tantum abest, ut difficile sit dictu, utrum plus lectioni an exercitationi tribuerit.

Minime autem erat novarum in medicina rerum laudator et fautor. Incredibilis qua instructus erat lectionis copia adjumento ei erat, ut ex ingenti acervo inventorum, quae a sui temporis medicis, naturalium praesertim disciplinarum indagatione ductis, proferrentur, bona a pravis acute discerneret. Universe vero eum ad novas medendi vias minus proclivem fuisse, in GEUNSII discipulo non est quod miremur.

In tradenda arte magistrum se praestitit fidelem et assiduum, amicum discipulis, liberalem, candidum, emancipantem se nemini.

Vegeta adhuc aetate abdicavit se Professoris munere totumque tradidit medicinae exercendae, in quo opere non minus peritia ejus quam liberalitas eluxit. Memoria Viri omnibus qui eum novere semper in honore habebitur.

ROYAARDSII sedes in hoc consessu vacua? Vacua sedes illius, qui numquam ab hoc coetu aberat? Abest vir ille integra valetudine, robustis viribus, qui rupis instar stabat saevis tranquillus in undis! ROYAARDSIUS, columen illud Academiae nostrae, solemni hocce die deest!

Sed quid clamito? Quid manes evoco? Prius terra de cursu suo deflectat, quam e sepulcri caverna ullam vocem elicias. Effode tumulum, amplectere urnam, humecta lacrymis, nullum responsum referet gementi!

Sed modum statuam querelis, Auditores! ne vos ac memetipsum gravius conturbem, neve obliviscamur, hominem decere Deo se submittere et divinae Providentiae decretis acquiescere. Non conturbare animos vestros, sed consolari potius vos et meipsum cupio; neque ideo tumulum ante oculos posui ut ploremus, sed ut per sepulcri caliginem in lucem nos erigamus et ad altiora evehamur.

Si cuiquam contigit, ut laboris constantia et studii industria doctrinae thesauros sibi pararet, qui in totius vitae usum large suppeterent, ea felicitas desideratissimo nostro collegae obtigit.

Jam in adolescente eluxit studium indagandi historiam, hoc est, innumerabilem illam praeteritorum seculorum actarumque rerum molem, non rudem et indigestam, sed apte colligatam, lucide dispositam et ita ordinatam, ut in eo tanquam illustri monumento generis humani vita ejusque praecipuae vicissitudines agnoscantur.

Ut Heusdii discipulus idemque patriae amantissimus, historiam patriae praecipuo amore coluit; ut theologo patre natus et ipse theologiae destinatus, historiam Ecclesiae, Ecclesiae praesertim patriae, prae ceteris omnibus sibi tractandam elegit eique illustrandae totum se dedidit.

Verbi divini minister factus, quum per breve tempus eo munere functus esset, in hanc Academiam vocatus est ut studiosae juventuti de vigiliarum suarum fructibus impertiret. Neque multo post clarissimo patri in cathedram successit. Itaque praeter historiam Ecclesiasticam, Patristice quae vocatur et Ethica Christiana ei sunt mandatae; quarum quidem docendi munere, valens viribus et ardens doctrinae amore, per triginta annos ita functus est, ut numquam in suo opere cessaverit.

Ecce! tempestas oritur, prostrata jacet arbor, quae fertili in solo uberrimis nutrita succis, laete vigebat, atque amplis diffusa ramis larga fructuum copia nos beabat.

Profecto Royaardsius non sine usura reddidit, quae a Deo acceperat. Parcus erat temporis; horae ad singula opera accurate dispertitae; semper occupatus in sua bibliotheca, unde non nisi necessariis negotiis avocari se sinebat; alacer et vigil in labore; ampla supellex, usu splendidior. Quantum ille talibus instructus praesidiis non praestare non potuit!

Numerosae et multiplices sunt commentationes ab illo editae. Quid autem dicam de ejus institutione? Quid de omnis generis curis et negotiis quae semper occupatum tenebant?

Praeceptorem se praestitit gnavum, diligentem, sincerae fidei, integro veri amore. Numquam defuit muneris sui officiis, ejusque benevolentiam declaravit amor et obsequium, quo ipsius discipuli eum certatim sunt prosecuti.

Ubicumque utilitatem aliquam afferre posset, Royaardsius praesto erat. Res Ecclesiae et Civitatis pariter cordi habebat, utrisque aeque inserviit. Num mirandum, si ita se gerendo tantam adeptus est civium existimationem, ut in omnibus rebus gravioribus auctoritas ejus maxima esset?

Vos autem, Collegae conjunctissimi! vosque, Auditores, quotquot illum novistis et dilexistis, omnes mecum testabimini, Royaardsium fuisse virum bonum, amicum candidum, optimum civem.

Academia vero ademtum sibi luget fautorem, patronum, vindicem, cujus desiderio tanquam gravi vulnere saucia diu moerebit.

Semper viri memoria nobis in honore erit. Vivet ejus nomen in animis nostris et exemplum stimulabit, ut imposito nobis officio fideliter et strenue fungamur. Si dolemus orbatos nos esse virtutis ejus lumine, orbatos doctrinae thesauris unde nobis large suppeditabat, orbatos dulci familiaritate qua collegio nostro junctus erat, dolorem hunc solabitur cogitatio: quidquid a Deo factum, bene factum!

O caducam et fragilem rerum humanarum sortem, quae quotidie nostrae nos mortalitatis admonet! Si vitae lux ideo potissimum jucunda et laetabilis est, quod homines mutuo amore jungit et copulat, nonne eadem amara et luctuosa, quae junctos divellit, quidquid tibi carum est adimit, donec ipse hinc arcessaris, ut amicos et carissima pignora in perpetuum relinquas? ROYAARDSIUS in meliores sedes abiit, quo nos serius ocius sequemur. Sit illi bene!

Ad vacuam defuncti sedem occupandam decreto Regio vocatus est BERNARDUS TER HAAR, quem delatam sibi provinciam suscepisse laetamur.

Tibi, amicissime DONDERSI, si valetudo intacta fuit, animus tamen gravi dolore sauciatus est. Profecto ex omnibus, quae homini optanda sunt, nihil dulcius, nihil optabilius caritate matris. Haec tenera pectora amore imbuit, qui mortalibus ad optima quaeque dux est; haec molles animos voce et exemplo fingit et format et ad altiora erigit; hinc ducimus salubrem illum succum, qui vires alit et recreat et ad quidvis agendum fortes et alacres nos reddit. Amori enim nihil arduum; amor sperat omnia, vincit omnia.

Tibi acerbum vulnus inflixit dolor ob mortem matris nuper tibi ademtae. Sed quamquam ademta tibi, non tamen periit. Quod bonum est non moritur; nedum optimum, quod mortalibus datum est, periret! Vivit tibi mater et tamdiu vivet, dum virtutis scintillae, quas in animo tuo fovit, non extinguentur.

Confide animo et perge alacriter incumbere in eam disciplinam, in qua primas obtines!

Sed nondum expletus est hujus anni luctus. Dolorem vix mitigatum ante paucos dies renovavit funesta mors unius Academiae nostrae Lectorum, qui jam pridem languidum corpus trahens, succubuit, defletus, eheu! omnibus quotquot illum noverunt et dilexerunt.

Juvat sane palam eloqui, in quo omnes scio me habiturum consentientes: Te, desideratissime RUEB! quotquot noverunt non potuerunt non diligere et magni facere.

Tu abundabas iis animi dotibus, quas plerique aut numquam obtinent, aut non nisi magno labore, post grave certamen multasque offensas, consequuntur.

Comitas, humanitas, benevolentia, fides, modestia tantae in te erant, ut exemplar omnibus esses. Alienus ab inani gloria, quae tam saepe mortales transversos agit, liber eras omni ambitione; idque ipsum in causa fuit, cur ad contentiosam hanc et plenam ambitionis vitam minus aptus habebare.

Eo aptior vero eoque maturior eras, ut speramus, ad altioris illud vitae consortium, ubi verae virtuti sua praemia non desunt.

Accedebat his dotibus admirabilis scientiae copia, multiplex et varia eruditio, judicium acre et perspicax, mens veritatis amore flagrans.

Sed major erat tua modestia, excellentior tua virtus quam plerique eorum, quibuscum a teneris vixisti, possent suspicari. Ego, qui per triginta amplius annos talem te cognovi, qualis ab omnibus amicis exstimaris, aperte dico: illos, quos nosse tuam indolem a teneris decuerat, parum cognitam habuisse ditiorem illam ingenii venam, qua unus in paucis natura praeditus eras! Et quod quis non cognovit, quomodo amet? quod non amat, quomodo curet et foveat? Hoc tu expertus est, cara anima! quod si te vivente toties dixi, quidni de mortuo palam eloquar?

Tuam mortem afflicta dolore luget vidua conjux; te orbi liberi, adultiores aliquando facti, moestis animis patrem desiderabunt; tuam memoriam numerosi amici tristi silentio usque recolent.

Utinam tibi illucescat melior sors quam terra tibi dedit! utinam frui tibi contingat pura illa veri bonique contemplatione, cujus in vita avidus semper fuisti!

Mors tibi fuit terminus longae aegritudinis, quae jam per multos annos amicis tuis sollicitudinem injiciebat. Jam animus tuus, quasi carceris vinculis liberatus, fruatur puriore illa voluptate, quae sola mente est percipienda!

Corpus exstinctum jacet, animi vis sempiterna vigebit.

Si moeremus discessu illorum, qui coetui nostro sunt erepti, est quod laetemur incolumitate tot praestantium virorum, qui indefessa industria Academiae et altioris institutionis commodis inserviunt. Juvat me praesentes hic adspicere ceteros collegas, quibus non possum non ex animo gratulari et bona omnia precari. Vobis dico, clarissimi Viri, decora hujus Academiae, qui operam navatis, ut patrios mores et nativum illum nostrae gentis sensum, amorem dico ordinis et reverentiam legis, constanter alatis; qui omnes ingenii vires intenditis ad juventutem boni pulcrique amore imbuendam; qui scientia vestra utimini ut humanitatis et doctrinae lux in dies latius diffundatur; qui pro Patriae salute et pro hujus Academiae laude constanti cura vigilatis.

Felices vos dico, de quibus talia possunt praedicari; felicem quoque me, cui contigit talibus uti collegis, quorum sapientia et experientia meos qualescumque conatus pro tuenda Academiae gloria fultos esse gratus agnosco.

Gratias agimus Deo Optimo, quod vitae vestrae pepercit concessitque, ut integris corporis animique viribus munere vestro strenue fungi potueritis, atque cavere ut haec Academia praeterito anno manserit, qualis omnium intelligentium judicio praedicatur, lumen patriae.

Utinam et in posterum Deus vos servet et fulciat, ut indefesso et alacri animo operam dare possitis altiori illi artium doctrinarumque cultui, qui humana cum divinis conjungens, supra terrena nos erigit, ad coelestia evehit. Hoc est illud, quo altior institutio tendit.

Uni vestrum e legis praescripto honorificum otium assignatum est. Et quis illud otium majore jure sibi vindicare poterat, quam Tu, Praestantis-

sime Suermanne! cujus septuagenaria vita series laborum et vigiliarum fuit. Tu apis instar flores ubicumque obvios delibans, mella collegisti, non tibi ad fruendum reservata, sed in alveos congesta, unde quam plurimi fructum ex iis capere possent.

Sed industriâ tuâ major fuit benignitas. Tu praestitisti te orborum patrem, viduarum patronum, moerentium consolatorem. Inter tot autem tantasque curas et labores assidue medicinae arti operans, innumeros homines ope tua juvisti, tantamque adeptus es famam et existimationem, ut inter principes patriae nostrae medicos nomen Tuum eluceat.

Denique, quasi tot tantaque merita non sufficerent, cumulus iis accessit Academica tua institutio. E tua schola plurimi prodierunt germani Aesculapii filii, qui magistrum suum aemulati urbes et vicos circumeunt ut laborantibus levamen, periclitantibus salutem afferant.

Utinam possem, venerande senex! sic te laudare, ut animus meus gestit, atque coronam tibi nectere meritis tuis dignam! Sed nec tua modestia nec mei mores me sinunt Te palam efferre iis laudibus, quibus omnes tacite virtutes tuas honorant.

Praestabilior vero omni laude est grati animi sensus, quem non possum non palam tibi testari. Profiteor me unum e discipulis tuis, unum ex eorum numero, qui si quid boni vel fecerint vel in posterum facturi sint, id non minima pro parte tibi se debere agnoscunt. Nullum igitur dulcius mihi esse potest officium, quam Tibi, qui senex juvenili adhuc pulcri bonique ardore cales, sincero animo gratulari, et omnium nomine, qui te patrono et magistro usi sunt, precari, ut Deus senectutem tuam beet tuaque in alios promerita large remuneretur!

Tranquillus fruare otio tibi concesso, ut senectus, tibi sit portus in quo requiescas ab aerumnis et aegritudinibus, quibus vita tua fuit obsessa. Quot, eheu! acerba fata, quot frustratae spes, quot anxiae sollicitudines animum tuum afflixerunt! Tantis vero malis Tu fortiter restitisti, fretus nimirum altiore illo praesidio, in quo optimus quisque omnem rerum suarum spem habet repositam. Hoc praesidio fultus vivis et vales et inter nos versaris, egentibus opem, moerentibus solatium, periclitantibus auxilium afferens.

Placida sit tua senectus, velut serena vespera post ardentem solis aes-

tum, et sero accipias palmam quam nostra omnium vota tibi assignant. Ita faxit Deus!

E civium Academicorum numero quinque nobis fato sunt erepti. Si vel unius amissio justo nos dolore afficit, quanto magis tot carissimorum capitum desiderio nos commoveri par est! E vita excesserunt FOCQUIN, DE QUERTENMONT, VAN BINSBERGEN, VAN NISPEN et MOCK, omnes optimae spei juvenes, parentibus suis et amicis aeque ac praeceptoribus cari et desiderati. Illorum memoria animis nostris penitus inhaerebit. Placida pace quiescant!

Si scholae alicujus praestantia aliquatenus censeri potest discentium frequentia, ea profecto laus nostrae Academiae denegari nequit. Sed doctrinarum institutio est ex earum rerum genere, quae non numero, sed pondere aestimandae sunt. Non magis in multitudine auditorum quam in bonitate cernitur flos Universitatis.

Ad vos igitur me converto, dilectissimi juvenes! qui huc venistis ut ingenii vires excolatis, animos optimis studiis formetis, et doctrinae copias colligatis, quibus instructi gravissima vitae munera digne tueri aliquando possitis: quid de vobis mihi licet praedicare?

Rector Magnificus e muneris sui ratione in tali statu est collocatus, quo ei cum civibus Academicis arctior necessitudo crebriusque commercium intercedit quam ceteris collegis. Et quod ad vos quidem attinet, optimi juvenes! audens et lubens ego hanc provinciam suscepi. Multorum enim annorum spatium, per quod in hac Academia docendi munere functus eram, me edocuerat, quanta esset vestra humanitas et erga praeceptores observantia. Neque hanc meam de vobis existimationem hujus anni experientia fefellit, immo confirmavit potius et auxit. Si excepero unam et alteram offensiunculam; quas memoro, ne quid praeteriisse videar; offensiunculas dico ejusmodi in quas ipsi convenire fatemini vestrum illud elogium: *misce stultitiam consiliis brevem!* nihil quod non honorificum vobis sit, referre habeo.

Auditis haec, Viri Amplissimi et Gravissimi, coram vobis testor, nihil me habere, quod lectissimo huic juvenum coetui objiciam vel exprobrem.

Neque ego is sum qui id dissimularem, si secus esset, cum in ea sim sententia, nemini laudem esse dandam, nisi meritis debitam.

Sed non satis est vacare culpa. Illud ex vobis quaero: Num omni ope enitimini, ut eo perveniatis quo tenditis? num bene memores estis illius praecepti, naturam sicut arborem, dum tenera adhuc est, flecti oportere, ne sero frustra torqueas? num quotidie vosmetipsos interrogatis: qua ratione providebo, ne a recta virtutis via deflectam? num parentes et monitores debito obsequio colitis? num industria vestra par est rerum gravitati? num in omni scientiae studio et cognitione illud meministis, altiore doctrina vos esse formandos, hoc est, eâ quae animos et mentes ad altiora erigit?

Si haec vosmetipsos interrogetis, fortasse eveniat vobis quod plerisque nostrum quotidie evenire solet: agnoscatis in multis vos labi et offendere. Verum ne diutius in his morer: summa est, quod assidue ad meliora tenditis, idque factis probatis.

Laeto igitur animo vobis acclamo: Macte vestra industria! Pergite sequi arduam virtutis viam! Pergite studio vestro tam commilitones quam duces vestros ad optima quaeque instigare! Imbuite pectora vestra penitus patrio illo et nativo gentis nostrae sensu, Batava sinceritate ac fide! Mementote, a vobis magna pro parte pendere futuram patriae prosperitatem! Facite ut, quando semel e schola in vitam egressi eritis, ea quae Alma Mater vobis impertivit, cum foenere patriae reddatis! Vobis Augustissimi Regis verbis precor, tam cunctis quam singulis optima quaeque largiatur Deus!

Unum adhuc mihi commemorandum restat, quod me ipsum attingit. Valetudo mea non amplius talis est, ut in posterum muneri mihi mandato, honorifico sed laborioso, satisfacere possim ea fide eaque industria, quam mihi semper tanquam regulam praescripsi.

Quodsi igitur solo officio, nulla alia causa, me adductum sentiam, ut hinc discedam, animus tamen, ut adhuc fuit, semper hic praesens erit.

Plura equidem hac hora de me ipso dicere alienum puto, sed ea, quae intus cum animo volvebam, reticescere non potui.

Jam ad officii hujus terminum accedo.

Ex Augustissimi Regis decreto in proximum annum Academiae Rector Magnificus designatus est Vir Clarissimus Henricus Egbertus Vinke.

Tu, conjunctissime Collega! cape locum dignitati tuae debitum.

Salve, Magnifice Rector! ex animo salve! Tibi lubens ego hoc munus trado, non quasi aliqua parte eo me gravatum sentiam, quod contra leve ac jucundum mihi fuisse aperte fateor: adeo mihi et Curatorum benevolentia et Collegarum amicitia et Discipulorum humanitas muneris onera levarunt; sed propterea lubens tibi trado, quod Tuae curae bene creditum esse scio.

Salve igitur, Rector Magnifice, iterumque salve! Fruare in tuo magistratu eo gaudio, quod muneris religiose gesti conscientia parit. Vigila pro salute Universitatis tibi creditae! Deus, precor, obsecundet tuis conatibus, et faxit ut, Tuis auspiciis, Academia haec floreat ad decus et prosperitatem patriae.

ACTA IN SENATU

A°. 1853—1854,

RECTORE GERARDO JOHANNE MULDER,
GRAPHIARIO PETRO HARTING.

Die 7 m. Aprilis. Senatus amplissimus in cathedram deducit Virum Cl. F. C. DONDERS, qui orationem habuit: „*De justa necessitudine scientiam inter et artem medicam et de utriusque juribus ac mutuis officiis*. Deinde Academiae fata enarravit et judicia ordinum in certamine litterario promulgavit, praemiaque studiosis distribuit, qui in hoc certamine palmam retulerunt.

Praemia aurea acceperunt:

J. TELTING,
W. N. DU RIEU,
G. VAN LEEUWEN.

Praemia argentea:

F. SCHAAFT,
G. J. R. HENNY,
S. H. RINKES,
A. W. DE KLERCK,
H. WORST.

Tandem magistratum deposuit et in proximum annum Rectorem magnificum renunciavit Virum Cl. G. J. MULDER.

Die 14 m. Septemb. Quum Rex augustissimus Guilielmus III hoc die solemni more civitatem Rheno-trajectinam visitare constituisset, Senatus a Rectore evocatus convenit ad Principem salutandum. Senatores in curiam se contulerunt ibique ad Regem admissi sunt. Ibi Rector, Regem allocutus, Academiae Senatus et reverentiam illi testatus est et laetitiam, quod praesentem Principem hic salutare contingeret. Porro declaravit illi prosperum Academiae statum, tam numero studiosorum quam industria florentem; commemorat Academiae Instituta, Bibliothecam, Musea, Laboratoria cet. studiosorum usui inservientia et maxima pro parte ipsorum scopo satisfacientia; denique Universitatis et doctrinarum commoda cognito et spectato Regis favori commendat. Ad quae Rex benigne respondit: nihil sibi gratius accidere quam praesentes adspicere Rectorem et Professores Academiae tam frequentia quam doctrinarum cultu florentissimae, nec quidquam antiquius se habiturum quam ut Academiae prosperitati et doctrinarum studiis adjuvandis quantum posset, inserviret.

Die 15 m. Septemb. Senatus convenit ut Regi Academica aedificia et Instituta inspecturo praestolaretur. In Academiae vestibulo Principem expectant Rector magnificus cum Graphiario et Assessoribus; introgressum deducunt in Auditorium majus, ubi et caeteri Professores et cives Academici congregati erant ad Regem honorifice excipiendum. Ibi Rector Principem allocutus, juventutem academicam Illi proposuit et habita oratione commendat tanquam: spem patriae, parentum amorem, almae matris curam, eorumque erga patriam, leges et Regem reverentiam atque amorem justa laude prosequitur. Ad haec Cives academici tam acclamatione quam chorico cantu Regi congratulantur. Rex juventutem academicam his verbis alloquitur: „Verba mihi desunt, quibus animi „sensus, qui nunc penitus me commovent, declarem. Tantum „ad vos dixisse sufficiat: si quid fecisse mihi contigerit ad patriae „universitatum decus, prosperitatem, gloriam augendam, id de„bitum aeque ac dulce mihi officium fuisse testor. Vobis autem

„ut Deus tam cunctis quam singulis omnia bona largiatur, ex „animo precor." Deinceps Rex ex auditorio, deducente Senatu, recedit.

Die 6 m. Martii. In Senatus conventu vir eruditissimus M. P. LINDO, Londinus, honoris causa creatus est Philosophiae theoreticae magister et Literarum humaniorum doctor, promotionis formulam recitante Cl. KARSTEN.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

INDE A FERIIS AESTIVIS ANNI CIƆIƆCCCLIII, USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLIV,

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

GERARDO JOHANNE MULDER.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. van Rees, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horâ I.

Mechanicam analyticam R. van Rees, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ XI.

Physicae mathematicae capita selecta R. van Rees, diebus martis et iovis, horâ XI.

Chemiam theoreticam G. I. Mulder, die lunae, horâ X.

Chemiam generalem et applicatam, tam organicam quam anorganicam, tradet G. I. Mulder, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, horâ IX.

Chemiam physiologicam G. I. Mulder, die veneris, horâ IX.

Chemiam analyticam G. I. Mulder, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, horâ XII.

Chemiam practicam G. I. Mulder, quotidie in Laboratorio chemico.

Botanices et Physiologiae plantarum elementa exponet C. A. Bergsma, diebus lunae, martis et mercurii, horâ XI.

Botanicam Historiam plantarum medicinalium C. A. Bergsma, diebus lunae et martis, horâ XII.

Anatomiam plantarum C. A. Bergsma, diebus et horis auditoribus commodis.

Oeconomiam ruralem C. A. Bergsma, diebus mercurii et saturni, horâ XII, duce compendio suo: *Handboek voor de Vaderlandsche Landhuishoudkunde*, ed. Traj. ad Rhen. 1842.

Excursionibus Botanicis singulis hebdomadibus praeerit C. A. Bergsma.

Zoölogiam docebit Th. G. van Lidth de Jeude, diebus lunae et martis, horâ X.

Anatomiam comparatam Th. G. van Lidth de Jeude, die mercurii, horâ X.

Anatomen et *Physiologiam plantarum* docebit P. Harting, diebus lunae et iovis, horâ pomeridianâ II.

Excercitationibus in usu microscopii studiis zootomicis, phytotomicis et chemicis applicato quotidie praeerit P. Harting.

Astronomiam theoreticam et practicam quater per dierum hebdomadem tradet A. S. Rueb, Astronomiae Lector, diebus et horis auditoribus commodis.

Astronomiam popularem, bis per dierum hebdomadem, A. S. Rueb, diebus et horis auditoribus commodis.

Elementa matheseos docebit C. H. D. Buys Ballot, ante ferias hiemales quotidie; post illas, diebus lunae martis et mercurii, horâ VIII.

Stereometriam, *trigonometriam sphaericam* et *algebram* ante ferias hiemales quater per dierum hebdomadem, horâ X.

Geometriam descriptivam, post ferias hiemales, diebus lunae, martis et mercurii, horâ XII.

Partes quasdam matheseos sublimioris tractabit, diebus lunae, mercurii, iovis et veneris, horâ I.

Oryctognosiam exponet P. J. J. de Fremery, diebus lunae et martis, horâ II.

Geologiam tradet P. J. J. de Fremery, diebus mercurii iovis et veneris, horâ II.

Geographiam physicam docebit P. J. J. de Fremery bis per dierum hebdomadem, horâ auditoribus commodâ.

Excercitationibus mineralogicis praeërit P. J. J. de Fremery die saturni, horâ I—III.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Encyclopaediam theologicam brevissimo conspectu tradet H. Bouman, diebus veneris, horâ X.

In *Philosophiam de Deo*, sive *Theologiam Naturalem*, cum commilitonibus inquiret H. Bouman, diebus iovis et veneris, horâ IX.

Critices ac *Criseos sacrae* leges et exempla tradere perget H. Bouman, diebus lunae, horâ IX.

Hermeneuticae sacrae priorem partem tradet H. Bouman, diebus martis, horâ IX.

Jeremiae Vaticinia selecta atque alia *Hebraeorum Carmina* sacra interpretari perget H. Bouman, diebus iovis, horâ X.

Prioris ad Corinthios Epistolae Capita postrema et *utramque ad Thessalonicenses Epistolam* explicabit H. Bouman, diebus lunae et martis, horâ X.

Historiam Ecclesiae Christianae antiquam et mediam, duce *Compendio* suo *Hist. Eccl.* Vol. I. enarrabit H. I. Royaards, diebus lunae et martis, horâ XII, et mercurii, horâ II.

Jus Ecclesiasticum Nederlandicum, *imprimis de vinculo civitatem inter et Ecclesiam hoc nostro tempore*, exponet H. I. Royaards, diebus iovis horâ XII.

Patristicam docebit, duce *Chrestomathia Patristica*, a se edita, H. I. Royaards, diebus iovis, horâ I.

Theologiam dogmaticam tradet H. E. Vinke, diebus lunae, martis et iovis, horâ XI.

Collocutionibus *de Catechesi Heidelbergensi*, cum commilitonibus habendis, vacabit H. E. Vinke, diebus iovis et veneris, horâ II.

Ethicam Christianam docebit H. I. Royaards, diebus lunae, martis et mercurii, horâ I.

Theologiam pastoralem tradet H. E. Vinke, diebus martis, iovis et veneris, horâ VIII.

Puerorum doctrinae Christianae initiis *erudiendorum* exercitationem instituet H. E. Vinke, die veneris, horâ XI.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus, praesides aderunt H. Bouman, H. I. Royaards et H. E. Vinke, diebus et horis, tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

Publicis *disputandi* exercitationibus praeerunt alternatim, horâ commilitonibus commoda, H. Bouman, H. I. Rooyaards et H. E. Vinke.

IN FACULTATE IURIDICA.

Doctrinam Pandectarum Mühlenbruchianam e voll. II et III enarrabit A. C. Holtius, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, horâ XII.

Exegeticas lectiones idem habebit die saturni, horâ XII.

Institutiones Iustiniani interpretabitur B. J. L. de Geer, diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, horâ VIII.

Historiam Iuris Romani tradet B. J. L. de Geer, diebus lunae, horâ XII, iovis, horâ X, et saturni, horâ XII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. J. L. de Geer, diebus martis, mercurii et veneris, horâ I.

Ius civile Nederlandicum docebit J. van Hall, die lunae, horâ XII, diebus martis, mercurii et iovis, horâ I.

Ius mercatorium et maritimum exponet J. van Hall, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ IX.

Rem iudiciariam et rationem procedendi in causis civilibus explicabit J. van Hall, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ X.

Exercitiis practicis, a provectioribus instituendis, item *repetitorio de iure civili, mercatorio et maritimo* praeerit J. van Hall, diebus horisque postea indicandis.

Historiam iuris patrii civilis adumbrabit J. van Hall, die lunae, horâ I.

Historiam gentium recentiorum politicam tradet I. Ackersdyck, diebus martis, iovis et saturni, horâ IX.

Statisticam I. Ackersdyck, iisdem diebus, horâ XI.

Oeconomiam politicam docebit I. Ackersdyck, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ XI.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita exponet G. G. Vreede, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ IX.

Ius publicum Batavum tradet G. G. Vreede, diebus lunae et martis, horâ VIII.

Ius gentium Europaeum G. G. Vreede, diebus martis et saturni, hora X.

Selecta *de necessitudine Batavorum cum populis exteris, ab anno* 1581 *usque ad nostra tempora*, tradet G. G. VREEDE, die saturni, horâ I.

Ius criminale, tam *Batavum* quam *commune*, docebit G. G. VREEDE, diebus mercurii, iovis et veneris, horâ VIII.

Codicem Questionum criminalium explicabit G. G. VREEDE, diebus iovis, horâ X, veneris, horâ I, saturni, horâ VIII.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

Logicam docebit C. G. OPZOOMER, diebus iovis, veneris et saturni, horâ II.

Metaphysicam C. G. OPZOOMER, diebus iovis, veneris et saturni, horâ III.

Historiam philosophiae veteris enarrabit S. KARSTEN, diebus lunae et iovis, horâ II, aliâve commodiore.

Litteras Latinas A. VAN GOUDOEVER docebit, diebus martis, iovis, veneris, horâ XI, interpretando Sallustii *Belli Jugurthini* partem posteriorem et Virgillii l. III *Aeneidos*.

Antiquitatem Romanam A. VAN GOUDOEVER, diebus martis, iovis, veneris, horâ X.

Litteras Graecas docebit S. KARSTEN, diebus lunae, martis, iovis et veneris, horâ XII, interpretando locos selectos ex Homeri et Hesiodi carminibus, e Platonis opere *de Rep.*, et Plutarchi Vitas *Periclis* et *Alexandri M.*

Antiquitatem Graecam S. KARSTEN, diebus mercurii et veneris, horâ IX.

Litteras Hebraicas tradet I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD, cum exponenda *Grammaticâ*, tum *hujus* ut et *Syntaxeos* usu in legendis quibusdam V. F. capitibus historicis monstrando, diebus lunae, horâ I, martis, horâ II, mercurii, horâ X et II.

Litteras cum *Aramaeas*, tum *Arabicas*, I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD, die martis, horâ XI, et die mercurii, horâ XII.

Antiquitatem Hebraicam I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, horâ IX.

Ceterum provectiorum commilitonum desideriis, quoad poterit, satisfaciet libentissime I. C. Swyghuisen Groenewoud.

Litteras Belgicas et litterarum Belgicarum Historiam exponet L. G. Visscher, diebus lunae, martis, veneris et saturni, horâ X.

Praecepta Stili bene Belgici L. G. Visscher, diebus martis, iovis et saturni, horâ II.

Historiam gentium antiquarum, praecipue *Imperatorum Romanorum* aetatem, enarrabit S. Karsten, die martis, horâ I, mercurii, hora XII, iovis, horâ I.

Historiam medii aevi et recentiorum temporum I. Ackersdyk, diebus mercurii et veneris, horâ I.

Historiam Patriae L. G. Visscher, diebus lunae et martis, horâ XI, iovis, horâ X, saturni, horâ XI.

Institutiones paedagogicas habebit S. Karsten, die saturni, horâ IX et X, partim *metrica* explicanda, partim moderandis scribendi et interpretandi exercitiis.

Disputandi exercitationes, alternis hebdomadibus instituendas, moderabuntur A. van Goudoever et S. Karsten.

G. Dorn Seiffen, Litt. Hum. Lector, praecipua tam antiquarum quam recentiorum gentium historiae facta enarrabit, gentesque, quod ad culturae progressus, inter se comparabit, diebus mercurii et saturni, horâ XI aliâve, oommilitonibus magis commodâ.

IN FACULTATE MEDICA.

Anatomen docebit I. L. C. Schroeder van der Kolk, quater per dierum hebdomadem, horâ IV.

Dissectionibus cadaverum anatomicis, opportuno anni tempore instituendis, praeerit quotidie I. L. C. Schroeder van der Kolk.

Anatomen generalem docebit et *Organorum fabricam subtiliorem normalem et morbosam* demonstrabit P. Harting, diebus mercurii et veneris, horâ I.

Physiologiam I. L. C. Schroeder van der Kolk, diebus lunae, martis et iovis, horâ VIII matutinâ, die mercurii, horâ IX.

Experimentis et *indagationibus physiologicis* et *microscopicis* in laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. Donders.

Biologiam generalem exponet F. C. Donders, die mercurii, horâ XI, die iovis, horâ X.

Pathologiam, sectionibus cadaveris illustratam, exponet F. C. Donders quater per dierum hebdomadem, horâ IX.

Anatomen pathologicam, bis per dierum hebdomadem, I. L. C. Schroeder van der Kolk, horâ auditoribus commodâ.

Materiem medicam et praecipua *therapiae generalis* capita exponet G. I. Loncq, diebus lunae, mercurii et veneris, horâ II.

Pharmacologiam et *Historiam plantarum medicinalium* tradet P. Harting, die iovis, horâ XI et veneris, horâ XII.

Pharmaciam G. I. Mulder, die martis, horâ XI.

Nosologiam et therapiam specialem G. I. Loncq, diebus martis, iovis et saturni, horâ IX.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. Loncq, horâ XI, in Nosocomio Academico.

Exercitationes clinicas in ophthalmiatria moderari cupit F. C. Donders, ac, data opportunitate, moderabitur.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. van Goudoever, quater per dierum hebdomadem, horis deinceps indicandis.

Exercitationes polyclinicas in arte chirurgica, diebus lunae, mercurii et veneris horâ IX; *opthalmiatricas*, diebus martis, iovis et saturni, horâ X; *clinicas* vero tum *chirurgicas* tum *ophthalmiatricas* quotidie moderabitur L. C. van Goudoever.

Operationibus chirurgicis in cadavere instituendis qualibet oblata occasione praeerit L. C. van Goudoever.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. van Goudoever, die lunae horâ V—VII post meridiem.

Artis obstetriciae theoriam, morbos puerperarum et neonatorum exponet L. C. van Goudoever, diebus martis, mercurii et iovis, horâ I post meridiem.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. van Goudoever, diebus lunae et veneris, horâ XII—II, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem exponet F. C. Donders, inde a feriis aestivis usque ad d. XV m. Februarii, diebus mercurii, iovis et veneris, horâ II.

B. F. Suerman, aetatis caussa munus academicum jamjam ex lege depositurus, pro lectionibus, quas antea habuit, selecta quaedam e disciplina pathologica et chirurgica tractabit capita, speciminibus e museo suo illustranda, diebus lunae et mercurii, horâ VIII matutina.

Summam item eorum, quae de rite perfungendo medici officio ipse longo artis exercitio didicit, cum commilitonibus communicabit, diebus et horis deinceps indicandis.

I. I. Wolterbeek, quamvis munere suo defunctus sit, civibus tamen Academicis officia humanitatis praestare, praesertim Medicinae studiosis qualibet opportunitate prodesse, haud recusabit.

J. H. Hisgen, litterarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, *Litteras Germanicas et Litterarum Germanicarum historiam, inde a sec. XVIII,* exponet.

J. Venning, litterarum Lector, *Litteras Anglicas* docebit, horâ auditoribus commodâ.

L. de France, Academicus gladiatoriae artis Magister, quotidie aptum et elegantem gladii usum docebit.

Bibliotheca Academica diebus lunae, martis, mercurii, iovis et saturni, ab horâ XII in IV, feriarum autem tempore singulis diebus iovis, ab horâ I ad III, unicuique patebit. Museum Zoölogicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

DIE 31 DECEMBRIS 1853.

---

in Facultate	Theologicâ	. . . .	201.
〃	〃	Juridicâ	154.
〃	〃	Medicâ	45.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	5.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	12.
			417.

Praeterea in album academicum nomina studiosorum, in diversis Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hîc examinentur et Doctores creëntur, quorum:

in Facultate	Theologicâ	. . . .	22.
〃	〃	Juridicâ	25.
〃	〃	Medicâ	21.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	2.
〃	〃	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	2.
			72.

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

A. 1853—1854

DOCTORES CREATI SUNT:

IN DISCIPLINIS MATHEMATICIS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

d. 20 m. Junii 1853. JANUS GUILIELMUS GUNNING, Flardingo-Batavus, post privatam defensionem Disquisitionis chymicae *de aquis nonnullis Neerlandicis.*

〃 21 〃 〃 〃 NICOLAUS GUILIELMUS PETRUS RAUWENHOFF, Amstelodamensis, post privatam defensionem Dissertationis historico-chemicae *de viridium plantarum partium cum aëris oxygenio et acido carbonico necessitudine.*

〃 7 〃 Sept. 〃 LUDOVICUS MULDER, Roterodamensis, post privatam defensionem Disquisitionis historico-criticae *de* XXIV *metallorum pondere chemico.*

〃 8 〃 〃 〃 WOLFERT ABRAHAM JOHANNES VAN GEUNS, Rheno-Trajectinus, post privatam defensionem Speciminis historico-chemici *de pondere specifico elementorum aëriformi nec non de pondere chemico elementorum quae organica dicuntur.*

〃 12 〃 〃 〃 GERARDUS GREVEN, Culenborgensis, post privatam defensionem Dissertationis physico-mathematicae *de elliptica luminis polarisatione.*

〃 21 〃 Nov. 〃 EDUARDUS MULDER, Roterodamensis, post privatam defensionem Disquisitionis historico-criticae *de* XIII *elementorum pondere chemico.*

IN THEOLOGIA.

d. 8 m. Febr. 1854 ALLARD PIERSON, Amstelodamensis, post publicam defensionem Disquisitionis historico-dogmaticae *de Realismo et Nominalismo.*

IN JURISPRUDENTIA.

d. 19 m. April 1853 CORNELIUS VAN CITTERS, ex pago Heinkenszand, Zelandus, privatim defensis Thesibus.

〃 21 〃 〃 〃 ERNESTUS LUDOVICUS VAN HARDENBROEK, e pago Hardenbroek, privatim defensis Thesibus.

〃 30 〃 〃 〃 LAMBERTUS JAN BOURICIUS, Leovardiae natus, privatim defensis Thesibus.

〃 3 〃 Maji 〃 ABRAHAM MATTHIAS CORNELIS SANDBERG, Zwollanus, privatim defensis Thesibus.

〃 〃 〃 〃 〃 JOHANNES THIEBOUT, Zwollanus, privatim defensis Thesibus.

〃 13 〃 〃 〃 JOANNES HUBERTUS THEODORUS MICHEELS, Mosa-trajectinus, privatim defensis Thesibus.

〃 14 〃 〃 〃 GUILIELMUS JOHANNES MARIA BOSCH, Rheno-trajectinus, privatim defensis Thesibus

〃 〃 〃 〃 〃 FRANCISCUS ALEXANDER LUDOVICUS VAN RAPPARD, Haganus, privatim defensis Thesibus.

〃 17 〃 〃 〃 HERMAN JOSUA VAN LENNEP, post publicam defensionem Dissertationis historico-juridicae de *dominii ademtione, utilitatis publicae causa.*

〃 31 〃 〃 〃 CLEMENS POLIS, Mosa-trajectinus, post publicam defensionem Dissertationis juridicae *de novi operis nuntiatione.*

〃 7 〃 Junii 〃 ANTONIUS MICHAËLUS HERMANUS CAROLUS KOCK, e pago Heemstede, privatim defensis Thesibus.

〃 18 〃 〃 〃 STEPHANUS JOANNES VAN GEUNS, Rheno-trajectinus, post publicam defensionem Speciminis historico-juridici *de perigrinis receptis et civitatis donatis in patria nostra usque ad annum* MDCCXCV.

d. 27 m. Julii 1853.	FREDERICUS JOHANNES CONSTANTINUS SCHIMMELPENNINCK, Haganus, privatim defensis Thesibus.
〃 1 〃 〃 〃	HENRICUS ANTONIUS LUDOVICUS HAMELBERG, Zaltbommeliensis, privatim defensis Thesibus.
〃 2 〃 〃 〃	AEMILIUS AUGUSTUS GULIANUS NOLTHENIUS, e pago Heemstede, privatim defensis Thesibus.
〃 1 〃 Oct. 〃	HENRICUS SEBASTIANUS CAROLUS THEODORUS RUEMPOL, Soerabaiensis, privatim defensis Thesibus.
〃 6 〃 〃 〃	JANUS CAROLUS JOSEPHUS ARRIËNS, Arnhemiensis, privatim defensis Thesibus.
〃 4 〃 Nov. 〃	MARTINUS PLOOY, Mosa-trajectinus, privatim defensis Thesibus.
〃 10 〃 〃 〃	ELIAS TIELENIUS KRUYTHOFF, Tiela-Gelrus, privatim defensis Thesibus.
〃 12 〃 〃 〃	GUILIELMUS THEODORUS DIDERICUS YSSEL DE SCHEPPER, Arnhemiensis, privatim defensis Thesibus.
〃 14 〃 〃 〃	JOHANNES GERARDUS DE GROOT SCHIMMEL, Harlemiensis, privatim defensis Thesibus, Juris Doctor creatus.
〃 19 〃 〃 〃	GUSTAVUS LIBERTUS VAN MEERBEKE, Mosa-trajectinus, privatim defensis Thesibus.
〃 6 〃 Dec. 〃	PETRUS ALMA, e pago Bergum, Frisius, privatim defensis Thesibus,
〃 9 〃 〃 〃	LAURENTIUS CAROLUS LEOPOLDUS ERNESTUS SCHMIDT, Mosa-trajectinus, privatim defensis Thesibus.
〃 23 〃 Jan. 1854.	RUDOLPHUS GUILIELMUS JACOBUS VAN PABST VAN BINGERDEN, privatim defensis Thesibus.

IN PHILOSOPHIA THEORETICA ET LITTERIS.

d. 27 m. Junii 1853.	EVERARDUS JOHANNES VAN GORKOM, Zutphaniensis, post privatam defensionem Dissertationis historicae *de Philopaemene megalopolitano.*
〃 2 〃 Julii 〃	JOHANNES FRANCISCUS HUBERTUS WOLTERS, Mosa-trajectinus, post privatam defensionem *Commentationis literariae in Juvenalis satiram primam.*

d. 8 m. Julii 1853. JOHANNES LEONARDUS MARRES, Mosa-trajectinus, post privatam defensionem Dissertationis literariae *de Favorini Arelatensis vita, studiis, scriptis.*

〃 12 〃 〃 〃 DIDERICUS HENRICUS JURRJENS, Amstelodamensis, post privatam defensionem Disquisitionis literariae *de Democratiae apud Athenienses origine et processu.*

IN DISCIPLINIS MEDICIS.

d. 23 m. Maji 1853. HENRICUS GERARDUS ALPHERTS, Culemborgensis, post privatam defensionem Dissertationis historico-medicae *de Brayera anthelminitica, vulgo Kousso, famoso Abassinorum adversus Taeniam remedio, observationibus cum aliorum, tum propriis comprobato*, Medicinae Doctor creatus.

〃 16 〃 Junii 〃 ADRIANUS CHRISTOPHILUS VAN TRIGT, Dordracaenus, post privatam defensionem Dissertationis ophthalmologicae *de Speculo oculi*, Medicinae Doctor creatus.

〃 27 〃 〃 〃 ANTONIUS JOANNES D'ALLY, Amstelodamensis, post publicam defensionem Dissertationis medicae, *exhibens nonnullos peritonaeitidis casus*, Medicinae Doctor.

〃 1 〃 Julii 〃 ADOLPHUS FREDERICUS DE LESPINASSE, Hasseleto-Transîsalanus, post privatam defensionem Dissertationis obstetricae *continens quaedam de Chloridi formyli in acte obstetrica*, Medicinae Doctor creatus.

〃 〃 〃 〃 〃 ARNOLDUS DANIEL RENEMAN, ex urbe Almelo, post privatam defensionem Speciminis academici *de depressione et extractione cataractae inter se comparatis*, Medicinae Doctor creatus.

〃 〃 〃 〃 〃 FREDERICUS CORNELIUS VAN OPDORP, Bergensis ad Zomam, Medicinae et artis Obstetriciae Doctor, privatim defensis quaestionibus, Chirurgiae Doctor creatus.

〃 2 〃 〃 〃 GERARDUS CORNELIUS PETRUS DE RUITER, Rheno-trajectinus post privatam defensionem Dissertationis

	physiologico-medicae *de actione Atropae Belladonnae in iisdem*, Medicinae Doctor creatus.
d. 24 m. Oct. 1853.	Arnoldus Daniel Reneman, ex urbe Almelo, Medicinae Doctor, privatim defensis Thesibus, Obstretriciae Doctor creatus.
〃 18 〃 Nov. 〃	Cornelius Joannes van Persyn, Koudekerka-Batavus, Medicinae et artis Obstretriciae Doctor, privatim defensis Thesibus, Chirurgiae Doctor creatus.
〃 16 〃 Dec. 〃	Guilielmus Nicolaus Koopman, Rheno-trajectinus, Medicinae et artis Obstretriciae Doctor, privatim defensis Thesibus, Chirurgiae Doctor creatus.
〃 17 〃 〃 〃	Leonardus van Loenen, Rheno-trajectinus, post privatam defensionem Dissertationis Medicae *de contagio morbi syphilitico inprimis secundarii*, Medicinae Doctor creatus.
〃 22 〃 〃 〃	Adolphus Fredericus de Lespinasse, Hasseleto-Transisalanus, Medicinae Doctor, privatim defensis Thesibus, Obstretriciae Doctor creatus.

ACADEMIA

GRONINGANA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS,

QUI,

INDE A DIE XIII OCTOBRIS MDCCCLIII AD XII OCTOBRIS MDCCCLIV,

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

JACOBUS ADOLPHUS CAROLUS ROVERS.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

F. C. DE GREUVE.
J. A. C. ROVERS.
J. J. PH. VALETON.
J. A. C. VAN HEUSDE.
G. J. A. JONCKBLOET.

IN FACULTATE JURIDICA.

H. NIENHUIS.
J. H. PHILIPSE.
C. STAR NUMAN.

IN FACULTATE MEDICA.

J. BAART DE LA FAILLE.
F. Z. ERMERINS.
J. HISSINK JANSEN.
I. VAN DEEN.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
J. GUIL. ERMERINS.
NICOL. MULDER.
GUIL. A. ENSCHEDÉ.
P. J. VAN KERCKHOFF.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU.
GUIL. MUURLING.

LECTOR PAEDAGOGICES.

GUIL. HECKER.

IACOBI ADOLPHI CAROLI ROVERS

ORATIO

DE

AETATE NOSTRA HISTORIOLOGIAE FAUTRICE:

PRONUNCIATA GRONINGAE

A. D. XII M. OCTOBRIS A. MDCCCLIV,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

24

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES, PROFESSORES, CIVES.
CUIUSCUMQUE ORDINIS ET LOCI AUDITORES EXOPTATISSIMI.

—

Nullum umquam Academiae Rectorem parum lubenter tempus memorantem audivi, quo fasces successori traderet. Neque tamen gaudium, quod animo praecipitur, curis vacuum est. Etenim sollennia, quae festo illo die celebrantur, non votis continentur pro Academiae salute nuncupandis, nec iunctis dextris alter alteri hanc sedem honoris cedit; sed postulatur rerum, quae Academiae per integrum annum in utramque partem evenerunt, commemoratio. Quam si oratio non antecedit, parata est reprehensio eorum, qui, quantum nos iis tribuimus, tantum ipsi avitae tribuunt consuetudini. Et haec quidem oratio habenda est Latine; unde ab his dapibus, quae Senatui Amplissimo variarumque disciplinarum tum Doctoribus tum Studiosis parantur, arceri necesse est permultos, quorum tamen plurimum interesse perhibetur oratorem audire, ut, qua sint humanitate, eius solitudinem in maximam convertant audientium celebritatem. Quod si statuere liceret, ipsam illam linguae Latinae intelligentiam eorum, in quibus Rectorem acquiescere oportet, auditorum ingenia ita paullatim obtudisse, ut ampullas et sesquipedalia non amplius animadverterent, ne biduo quidem tota constaret hoc magistratu abituri praeparatio. Sed quum de hac suspicione nondum omnibus persuasum esset, quumque ipse eos etiam affore nossem, quorum de egregia perspicacitate haec studia nondum quidquam detraxisse appareret, meum esse putavi tertium huic biduo quartumque diem addere, ne venia erranti mihi negaretur. Huius idcirco dulcissima spe fretus in hunc locum prodii, primum de argumento verba facturus, quod neque a temporibus nostris seiunctum et vero coniunctum

cum studio Historiae, cultissimum quemque allicit et invitat, ut, balbutiente oratore, ad placidam rerum utilissimarum meditationem se, tamquam in portum, conferant. Dicam enim de

aetate nostra Historiologiae fautrice.

Antequam meam hac de re sententiam explicem, non committam, si qui forte in hoc titulo haerent, eos ut parum curare videar. Quod igitur Historiologiam dixi, tuentur hoc vocabulum exempla et auctoritas similium in vario eruditionis genere vocabulorum, veluti Geologiae, Pathologiae tum medicae tum literariae et, ne a diuturno usu frequentatis novissima divellamus, Theologiae et Histologiae. Usus autem eo vocabulo sum ad indicandum illud, quo exquisitam Historiae scientiam consequamur. Historia continet ea, quae acciderunt. Horum vero quum iusta intelligentia quaesita sit, inde doctrina effloruit; sicut quoque ars exstitit probe intellecta sic describendi et exponendi, ut alii in eiusdem suavitatis communionem veniant. Haec demum iure suo dicitur *Historiographia*, illa *Historiologia* audit. Nos autem, omissa altera, quam Guilielmi Humboldtii et Gervini [1]) monita ex vero suspicere docent, aetatis nostrae contemplemur erga alteram favoram. Quem tamen quum in hac temporis brevitate non sic exponere possim, ut nulla vel argnmenta desiderentur vel exempla, sinite, quaeso, A. A., praecipua quaeque ad pauca capita revocari, quo ipsi, alii quidem alia, referatis, oratoris aut prudentiâ aut imprudentiâ praetermissa.

Itaque, ut hinc ordiar, fundamenta Historiologiae iacit Critica, quae in iis, quorum memoria prodita est, cautissime circumspiciens, singula aurificis statera examinat. Viget illa indagandi libertate plurimumque delectatur, si quid novae materiae affertur, quo plus firmitatis operi accedere possit. Iam vero non est dubium, quin annuat aetas nostra, quippe quae nec *παῤῥησίᾳ* caret in rerum traditarum fide exploranda et studio flagrat novos earum fontes conquirendi.

---

[1]) W. von Humboldt, *über die Aufgabe des Geschichtsschreibers* in *Gezammelte Werke*, Bd. 1, p. 1. Gervinus, *Grundzüge der Historik.*

Huius παῤῥησίας vim primum cognovit veteris aevi maximeque civitatis Romanae memoria, inque acerrimos illius vindices merito refertur Niebuhrius. Quod dicenti mihi haec in mentem veniunt tamquam extrema. Seculo quinto decimo Laurentius Valla, aetatis suae decus et ornamentum, quum Livium in Tarquiniorum genealogia secum ipsum pugnare contendat, apud Pontificem Romanum Βλασφημίας in Livium accusatur [1]). Nostro seculo Niebuhrius Livianarum ceterarumque de prisca Roma narrationum stragem edens novamque civitatis Romanae imaginem excogitans, non quidem propterea omne punctum fert, sed, quam in clarissima luce ponit de Romae fatis quaerendi dubitandique libertatem et necessitatem, hanc intelligunt penitusque sentiunt erectioris indolis historici, iidemque praecipientem probant „de perspicuîs nec rerum hominumque naturae contrariis veterum institutorum notionibus animo complectendis." Verum secula inter utrumque media, vel etiam tempora ab aetate nostra minus remota, nihilne tulerunt, quo ad necessitatem illam aliquando agnoscendam propius accederetur? Hoc credat, cui ignoti sunt Glareanus, Cluverius, Bochartus et vero Perizonius nostras, augurantes certe dubitandi de his rebus salubritatem: credat, qui Baylii, Viconis, Beaufortii, multum licet inter se diversa, placita non exploravit ideoque superioris investigationis vim in Fergusoni, in Levesquii, in aliorum scriptis neglexit: credat, qui Wolfii Prolegomena in Homerum et Kantii philosophiam nihil quidquam continuisse suspicatnr ad criseos, quae instabat, gravitatem commendandam. Profecto non defuerunt prorsus, quae exellentissimo Niebuhrii ingenio prodessent, exempla et monita; habuerunt eius aequales, quorum disputatione meditanda mentem ipsi suam stimularent et erigerent, ut, quod in illius opere gravissimum esset, hoc paullatim et amplecterentur et alio transferrent et docendo scribendoque commendarent. Sic a tenuibus initiis ortum et lento gradu, ut fieri in causis gravioribus solet, progressum illud est, quod tandem ipso aetatis nostrae iudicio fulciretur. Ex eo tempore in varios historiae antiquae locos singillatim inquirere, veterum historiae scribendae normam acutissime indagare, petere ab iis severam sententiae rationem eorumque argumenta

---

[1]) Vallae *Lucubrat.*, p. 404, eiusque *Disp. ad Alphonsum regem*, *de Tarquiniis*, *adversus Livium*, in ed. Drakenb., V. VII, p. 150.

ad obrussam exigere placuit. Neque neglecta sunt, temporibus egregie hortantibus, secula a praesenti aetate minus remota. Quamquam ut in antiquioribus, sic in his ipsis multa supersunt, quae criseos diligentiam requirunt.

Sed hîc, A. A., vocabulo usus sum multis, ut opinor, grato. Criseos *diligentiam* se malle dicunt quam *libertatem*. Quasi vero eae, quarum arctam optamus necessitudinem, indole ipsae sua, ut aqua et ignis, distent. — Verumtamen haec, aiunt, quam tu probare videris, libertas torrentis instar, quum „sternit agros, sternit sata laeta boumque labores", sic praecipiti impetu ruit: non differt a licentia: spreta testium fide, dicunt isti quidquid in buccam: si Romulo tantum carendum esset aut Mucii in comburenda dextra animo intrepido, taciti ferremus horum heroum desiderium, ne liberi nostri, sua scilicet sapientia elati, nos parentes irriderent: sed seriem adeo virorum illustrissimorum ad personas, si Dîs placet, mythicas aut symbolicas referri, sed plures omnis aevi honestos viros laudibus privari, extolli homines nequam, hoc sane non ferendum est. — Bona verba, quaeso. Est haec indignatio Quinti Ciceronis, reprehendentis tribunitiam potestatem. Sed opportune ea recordor, quae dulcissimo fratri Marcus respondet: iniqua est in omni re accusanda, praetermissis bonis, malorùm enumeratio vitiorumque selectio; esto in illa *libertate* quiddam mali, sed bonum, quod est quaesitum in ea, sine isto malo non haberemus. Est autem illud bonum eiusmodi, quo nihil melius Historiologiae excogitari possit. Etenim hoc consecuti sumus, ut certius appareat, quaenam nobis sit rerum gestarum *cognitio*, quo *scientiae* gradu simus. Si qui ad extrema ruere cupiunt, si in opinionum splendore et audacia ingenii sui divinitatem osculantur, quis tantas iis invideat delicias? Sed in aedificanda domo si parietes et tectum superstruuntur fundamentis non diligentissime cognitis, praestare firmitatem aedificii nemo potest. Non differt causa doctrinae, quae, ne gravissimo muneri desit, *factis* niti debet, quorum auctoritas quam minimum lateat. Hoc probe intelligere aetatem nostram, declarat etiam assidua illa novos rerum fontes indagandi cura.

Multi vestrum meminerunt vocem eorum, qui ad varia *Actorum* genera undique diligentius conquirenda et exploranda incitarunt. Haec autem vox quanto studio ab intelligentissimo quoque excepta est! Ut ab eo tem-

pore paullatim in variarum regionum provinciis et urbibus viri docti, tum publice ad id invitati tum societate iuncti, in bibliothecarum latebras, in tabularia aedium sacrarum, monasteriorum et curiarum, in scrinia principum hominumque veteris prosapiae oculos converterunt et multiplici, quod identidem cognoverant, Chartarum generi describendo, disponendo, discipulis in schola explicando edendoque operam navarunt! In iis autem ab interitu servandis multorum hodie diligentia prope aequare pristinam negligentiam videtur, qua quis definiat quoties piper chartis amictum sit non, ut ille ait, ineptis, sed auro pretiosioribus. Haec fontium cura amplissimorum exstitit consiliorum auctor, quibus vasta debentur maximoque labore condita opera. Hinc praesertim, ut splendidis utar exemplis, Corpus Inscriptionum Graecarum auctoritate Academiae litterarum regiae Borussicae a Boeckio editum: hinc societas aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi, cuius auspiciis Pertzius monumenta publici iuris facit Germaniae historica: hinc sylloge documentorum historiae Francicae ineditorum, cuius editione regi Ludovico Philippo commendanda Guizotii disciplinarum historicarum amor suam ornavit institutionis publicae praefecturam. Scio, nondum omnibus horum bonorum dominis persuaderi posse, ea ut in lucem proferri sinant. Alios vis inertiae premit: aliis metus gloriae illustrium maiorum religionem iniicit: fuit nuper, cui thesaurum suum (?) ea lege civitati donare placeret, ut Liberi Baronis dignitas praemium esset donationis [1]: sunt etiam, qui sibi priorum temporum tenebras potius quam lucem prodesse putent, non tamen, si quid video, inexorabiles futuri, quippe non omnino *ἀδωροδόκητοι*. Verumtamen bene sperare haec iubent tempora, quibus abhinc annos decem ipsa Septimancae claustra cesserunt. Perspicua est argumenti vis. Ad huius enim arcis Hispanicae thesauros aditus non tantum Robertsono, historiam Americae cogitanti, exterisque ante Gachardum omnibus negatus est, sed ipsis indigenis, etsi historiographi regii titulo ornatis, ita prope praeclusus fuit, ut per tria secula unus modo e Chartis ibi asservatis profecisse tradatur [2]. — Haec autem

---

[1]) De Bavay, *Procès du Comte D'Egmont, et pièces justificatives, d'après les manuscrits originaux trouvés à Mons. K. en Letterb.*, 1854, N°. 26, p. 206.

[2]) Gachard, *Notice historique et descriptive des Archives Royales de Simancas* in *Correspondance de Philippe II*, Vol. 1, p. 49 sqq.

memorans, lenissimam audio reprehensionem: videri illam aetatis nostrae in novorum fontium indagatione curam, quamquam laudabilem, prudenter tamen regendam esse, ne ipsa, inveniendi spe modum excedens, persaepe decipiatur, nam fieri non posse, quin plurima aliunde nota afferantur. Facilis est, A. A., et expedita responsio. Cognita afferri, saepius gaudio est quaerentibus non quid novi, sed quid certi sit. Vultisne exempla? Duo succurrunt haud inepta. Herodoti in primis fide didicimus, Cyrum et Cambysen priscos fuisse imperii Persici reges. Contra haec ante hos novem annos subtiliter acuteque disserens Georgius Dux Mancestriensis [1]), persuasit nonnullis, principes illos et serius vixisse et potius praefectorum regiorum munus obiisse quam reges fuisse **αὐτοκράτορας**. Videtis, primam historiae Persicae aetatem prorsus immutari. Sed interea a Rawlinsono descripta erat incluta illa Behistani Inscriptio, quam Darius Hystaspis filius sub annum quingentesimum quintumdecimum praerupto ad fines Persiae saxo insculpi iussit. Iam, huius parte explicita, ipsum regem Dáryawush de utroque decessore suo loquentem audimus et ita res suas narrantem, ut Magi quoque coniuratio huiusque caedes, a nonnullis ad traditiones populi relatae, commemorentur [2]). Quae in his nota occurrunt, ecquis sanus negligit, neque potius gaudet, haec eo confirmata esse modo, qui modus omnem sustulit dubitanti locum? Alterum exemplum aetatis est recentioris. A pueris accepimus, Ducem Albanum crudeliter saeviisse in maiores nostros. Verum iterum percrebruit sententia, iniquum ferri de hoc viro deque rege Phillippo iudicium; caedibus et publicationibus bonorum tamquam remediis paulo acrioribus aegrotantis populi saluti subveniendum esse; utrumque pariter atque praefectos ipsorum summo cum dolore suo carnificis opera uti consuevisse. Sed ecce Literae eorum variique generis Chartae et Acta iudicialia e locis abditis, ex ipsis ruderibus turris, in urbe Monte Haenoviae ante biennium vetustate collapsae [3]), in lucem protrahuntur. De animo paterno silent, nisi forte clamare censentur, quo-

---

[1]) *The times of Daniel, chronological and prophetical examined*, by George Duke of Manchester.

[2]) Benfey, *Die persischen Keilinschriften*, et Vaux, *Niniveh und Persepolis*, übers. von Zenker, p. 281.

[3]) Altmeijer, *eene Hulp-regtbank bij den Bloedraad*, vert. door Uden Masman Jr., p. 103.

ties fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps; eorum contra, quae veterem sententiam pepererunt, testes sunt locupletissimae. Itaque id nos in lucro deputamus, cognita illa et trita non amplius niti iudiciis adversariorum, quorum errores paene cum lacte matris suxisse perhibemur, sed ipsis niti auctorum testimoniis, quae hi frustra crassis tenebris circumfuderunt. Aut fallor aut confidere his monumentis licet. Quamquam haec non ita a me disputantur, ut parum novi nobis impertiri existimem. Et contra statuo et plurima eorum, quae hoc nomine se commendant, gravissima esse contendo. Quod si singillatim persequi vellem, tempus me citius quam argumentum deficeret. Nam sive patriae nostrae res cogitamus illas, ad quas mentione Philippi sponte deferimur, sive Carolum spectamus eiusdem patrem, sive sacrorum, cui suo uterque modo restitit, emendationem vel etiam eos attendimus, quorum fata ab hac conversione non omnino separari possunt, Mariam Stuartam, Gustavum Adolphum, Cromwellum, alios, sive recentiora animo obversantur, ubique, ne Turcarum quidem imperio excepto, in ea incidimus, quibus ex huiusmodi monumentorum studio lux tum affulsit tum merito speratur. Neque seculis proxime exactis contineretur oratio, sed per plures percurreret medii aevi partes, quae post Robertsonum et Hallamum ad Grimmios fratres simili ornatae sunt ex limpidis fontibus hauriendi cura. Quid, quod eadem in antiquitatem recederet, non tantum Inscriptiones tum Asiaticas tum Graecas Latinasque memorandi causa, sed omnium maxime ut ex gravissimis iisque admodum arduis varii generis laboribus studiisque aetatis nostrae in aperiendis fontibus alacritatem ostenderet? Priscae Aegypti rudera volo, silentium rumpere coacta: fructus dico itinerum in Asiam Occidentalem maximeque in Lyciam susceptorum: et vero reliquias intelligo Niniviticas, in posteritatis tamquam conspectu poni coeptas. Etenim, si aedes regiae eaeque splendidissimae post viginti quinque secula solo eruuntur et gentis antiquissimae in cultu et humanitate progressus, quos ne suspicati quidem eramus, innotescunt; si hinc necessitudo artis orientalis et occidentalis, si chronologia et interpretatio Codicis Sacri aliaque plura lucem capiunt; denique si in his non fortuna dominatur, sed cognoscendi amor, omnium contemtor difficultatum, primas agit, ineptum est huc transferre poëtae illud „quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?" Ego contra sic col-

ligo et concludo: quum aetas nostra summa ope nitatur, ut Historiologiae fundamenta cognoscantur, firmentur et amplificentur, huic illa plurimum favet.

Sed eadem quaeritur num hoc ardore adeo delectetur, ut suo se munere functam esse censeat, parum curans, quaenam his fundamentis superstruantur, aurum, argentum, gemmae, an vero fenum et stipula? Dicam, quod sentio, eoque lubentius, quo facilior haec est ad *ipsam* Historiologiam via. Et mihi quidem cogitanti, quid diutissime in rerum gestarum cognitione praecipuum visum sit, bella occurrunt et fata principum et politica gentium conditio atque necessitudo. Haec quo arctius suis singula causis nexa suoque effectu tamquam stipata in scriptorum operibus prodibant, eo maior ad ipsa tempora intelligenda progressio facta esse censebatur. Quod vos, A. A., vereor ut probetis, sic, nisi multum fallor, statuentes, in his, licet minime contemnenda sint, non tamen ad rem difficillimam assequendam posita esse omnia. Nam saepius hominum liberaliter eruditorum sermones indicant, alia exstare multa, quae iis diligenti commentatione summaque investigationis assiduitate digna videantur. Hos tenent ordinis plebeii in civitate partes et quaevis commutatio, quam affert vel praesagit suarum in eo virium conscientia: illi artes et literas undecumque allatas in ore habent, laudantque et has humanitatis testes et, eodem nomine praedicandas, linguarum quarumvis reliquias tum etiam traditionum, rituum, institutorum, morum, iurium et opinionum nullius non seculi varietatem: multis mentio soli, officinarum, mercaturae, institutionis et disciplinae popularis eorumque omnium, quae tam in incolarum conditione et civitatis salute quam in coniunctione gentium vim habent, adeo grata est, ut, quo se animo et cogitatione convertant, facile appareat. Sed animadvertitis, A. A., nos, quaerentes de aetate nostra, incidisse in medias res. *Ipsa* enim horum omnium momentum urget: *ipsa*, quamquam suum cuique esse probat in quo elaboret, improbat eorum, quae alii tuentur, vel despicientiam vel negligentiam: *ipsa* ad nullarum non linguarum studium earumque inter se comparationem invitat, hoc probe tenens *quot quis linguas callet, toties est homo*, nec vero praetermittens, in his velut in speculis gentium cerni ipsiusque hominis naturam: *ipsa* intelligens, quoties

in rerum gestarum descriptione tempora tum ex inscientia tum ex iudicandi temeritate permixta sint, suum singulis temporibus locum et colorem rationemque propriam et ab aliis aetatibus discretam tribui iubet: *ipsa* denique, quippe iuncta aetati illi, qua, *novus*, aiebant, *seclorum nascitur ordo*, multa tulit malis quidem mixta bona, sed consuetudine sanctis opposita et idcirco ad mentem varie movendam eamque, rerum usu exercitatam, facilius alio transferendam aptissima. Memorabilis est Quineti sententia de rerum usu deque studio hominis, aequalis nostri, fructuosissimis ad tempora diligentius exploranda a nostris non nimis aliena [1]); sed memorabilius est exemplum Niebuhrii, qui, quantumcumque doctrina vim promovit insitam, e muneribus tamen publicis omninoque e schola vitae politicae in eum Berolini traductus est locum, quem continuo luculentis illustravit de conditione Romanorum politica disquisitionibus [2]).

Iam vero horum omnium memores, ipsam spectetis quaeso doctrinam iuste intelligendi ea, quae acciderunt. Hanc enim Historiologiam diximus, et has providimus quaestiones: *Quaenam* accidisse, *quando* haec iuste intelligi ea doctrina censet?

Nemo vestrum in legendis praecipuis de Historia operibus locum neglexit, quem institutis populorum publicis et privatis tribuunt scriptores. Alios omitto. Sed Schlosserus et Groteus quam diserti in hisce sunt! Quantas partes moribus, vitae publicae, artibus et literis tribuunt! ille tamen titulo operis ad haec praeparat argumenta; hic vero nihil aliud nisi historiam Graeciae se scripturum esse professus, similem requiri putat argumentorum varietatem. Talia legentes, testes nobis audire videmur illòrum, quibus hodie suus constat honos, pariterque interpretes vocis *facta*. Pericles in horum numero est, optimatium consilia frangens, proelio decertans cum Spartanis, industriam promovens, civitatis reditus administrans eamque sibi vindicans auctoritatem, ut Athenis, ipso moderatore, nomine democratia, re autem principis viri imperium esset: sed Pericles quoque huc pertinet ὁ φιλόκαλος, tantum patriae splendorem concilians, quanto Musarum illa sedes evasit et Ἑλλάδος Ἑλλάς: et ipsa illa huc pertinent Musarum opera,

---

[1]) *Rev. des deux mondes*, Mai 1854.

[2]) *Lebensnachr. von B. G. Niebuhr*, Bd. 1.

una cum gentis sermone eximiae pulchritudinis monumenta, iuventutem generis humani spirare visa, certissima humanitatis indicia. Neque ea, quae ingenii animive sunt, in accessionem veniunt vel ornamentorum causa conferuntur; sed in iis, quae acciderunt, eo graviorem locum tenent, quo efficacius fere reliqua provocant et moderantur. Nam iusta omnium intelligentia agitur, quae, Historiologia iudice, quando parata est? Si nocturnis chartis impallueris infinitamque rerum copiam, e fontibus haustam et Critica expurgatam, mente comprehenderis? O felicem illum, cui constans et perpetua discendi cupido hanc scientiam largita sit! Nam ipsa quidem non est ultimum illud et extremum quo referantur omnia, — quod cum Rankianae scholae reprehensione monuit Schlosserus, — sed ex ipsa tamen efflorescit ampliora consequendi facultas, spes omnino, studio insinuandi temetipsum in variorum temporum indolem aucta, fore ut mentis oculo ipsam cernas gentium vitam. Haec demum vel iusta intelligentia dicenda est vel effectrix eius et certissimum argumentum. — Sed eo, inquit, principes quoque narrationum fictarum scriptores nostra aetate sibi tendendum esse statuunt. — Sit ita. Nihil hoc ad rem praesentem, quamquam inquirendi diligentiam probat studiorumque, in quae illi scriptores incumbunt, gravitatem. Quarum quidem laudum fructu quantopere, ut his utar, *Charikles* Beckeri *Iter Anacharsidis* superat a Barthelemyo conscriptum! Equidem, si de Historiographia agerem, earum exponere conarer narrationum indolem, quae ab Historia nomen habent, ut neque varia scriptionis genera neque modum me confundere appareret, quo singulae mentis vires in iis praesto esse debeant. Nunc autem id tantum habeo quod respondeam, ex illo scriptorum numero eos certo suspiciendos videri, quos falsas historicorum opiniones erroresque diuturnos detexisse et sustulisse novimus; cuius rei exemplum ab Aug. Thierryo e rebus Angliae seculi undecimi affertur ipsi unum in paucis iucundum [1]). Sed illuc revertor. Iustam illam, quam indicavi, intelligentiam qui expetit, miretur necesse est, praestantissimo rerum An-

---

[1]) Pour tous ceux, qui avant ces dernièrs temps, ont traité l'histoire d'Angleterre, il n'y a plus de Saxons après la bataille de Hastings et le couronnement de Guillaume-le-Bâtard; il a fallu, qu'un romancier, homme de génie, vînt révéler au peuple anglais que ses aïeux du onzième siècle n'avaient pas tous été vaincus dans un seul jour. Aug. Thierry, *Hist. de la conquête de l'Anglet. par les Normands*, Introd. p. XVI.

glicarum scriptori, qui in domos introducit aequalium Caroli secundi, huiusmodi excidisse verba: — equidem non recusabo, quo minus neglecta mihi exprobretur Historiae dignitas, dummodo contingat, Anglos seculi undevicesimi accurata donare vitae maiorum imagine [1]). — Quis enim mentis compos exprobrabit? Aut quae est observantiae erga severam doctrinam negligentia, modo, quorumcumque e vita illa mentio fit, neque futilia haec sint et studium appareat ea sic in lucem veritatis proferendi, ut ne in forma quidem ficti quid aut exornati accedat? Sed fortasse, de pristina ephemeridum, cauponarum viarumque conditione, de reditibus publicis, de itinerum difficultatibus, de audacia praedonum, de nocturnis tenebris quae narrantur, in Anglia sunt qui parum curent? *Si* tamen omnes curarent: *si* homines natalium splendore conspicui cogitarent, maiores suos iis caruisse vitae commodis, quibus hodie ipsorum famuli fruuntur: *si* liberi eorum tenerent, olim lauti patrimonii heredes vel equisonibus et silvae custodibus usos esse magistris vel ex meliore diciplina in villam paternam reduces praecipuam operam navasse explorandis frumenti speciminibus, contrectandis porcis lupoque et pecori inter cerevisiae cantharos emendis: *si* Ecclesiae ministri illorum meminissent, qui eo tempore ruri domesticis nobilium sacris praepositi, in horum domo etiam cursoris publici munere fungebantur, equos rhedarios pectebant et Armeniacas alligabant, coenae autem tamdiu intererant, ut carne salsa et carotis vescerentur, bellaria ex angulo cubiculi adspicientes indeque a patrefamilias arcessiti ad gratias agendas pro coena omnibus praeterquam ipsis dubia: talia igitur horumque in aliis regionibus non omnino dissimilia *si* alii alia mente volverent, haud scio an pauciores essent temporis acti praecones. Quod non dico, A. A., seculi nostri amore abreptus; — quamquam *nos* e Republica Platonis detrusos videri ad faecem Romuli, submolesta est cogitatio: — verum hoc diligenter animadverti cupio, quanti facienda sit uberrima rerum scientia, ne in temporum comparatione nubem pro Iunone amplectamur. Illa multum abest ut de omnibus temporibus aut iam praesto sit aut aeque comparari posse videatur. Hinc Historiologia, quantumcumque ei prodest aetas nostra, neque ipsa temeraria est et sui studiosos rogat, ne inepti

---

[1]) *The History of England* by Th. Bab. Macaulay, V. 1, Ch. 1, p. 3.

esse velint: quemadmodum in aequalium, in amicorum, in sua ipsorum vita sint, quae ipsos fugiant, ita in vita gentium et generis humani talia haud deesse: acquiesci oportere in spectaculo suis saepe finibus circumscripto, sed iucundo tamen et gravi, quo iis sic fruendum sit, ut imaginis, quae ante oculos ponatur, lineamenta atque formas, habitum et commutationes hasque ipsas tum orientes tum crescentes tum alio declinantes diligenter intueri conentur. Ardua, quae pulchra, A. A. Haec enim intuendi diligentia quantam in doctissimo quoque postulat variarum mentis virium sanitatem et *ἐνέργειαν*, quantam ipsius vitae intelligentiam quantumque in primis veri amorem, ne complura eo maxime colore splendere censeantur, qui votis consiliisve tuis maxime faveat! De Thierryo, notissimo temporum Merovingicorum scriptore, hoc exstat iudicium: eius opere similiter afficimur ac si iuvenis seculi undevicesimi ingenio excellens cognitis omnibus de Francorum historia disquisitionibus, Galliam seculi sexti peragret et in Itineris sui descriptione omnia, quae animo candido vidit sensitque, oratione exprimat [1]). Non igitur in alia tempora sic te recedere oportet, iis ipsis ut vivere videaris, unde nihil quidquam probare discas, quod non ipsorum sit; sed ea te tam procul quam prope intueri, id est, conscium eorum, quibus tua te ornavit et imbuit aetas, aliorum temporum vitam adspicere oportet. Et haec quidem Historiologiae monita non tantum prudentiae laude se commendant, verum aliquanto pluris sunt, quam illi opinantur, quibus rerum gestarum, ut aiunt, cognitio necessarium videtur aliarum doctrinarum subsidium. Sed Historiologia non illarum, quae ipsius indigent, auctoritate ancillae instar nititur: ipsa per se viget et, licet multis utilissima doctrinis, hunc tamen respuit utilitatis titulum et honorem. Hoc si quis propter aureum illud *cui bono* improbat, cogitet velim, quantum homo praestet doctrinis. Has Clar. De Candolle praeclare dicit regio honore colendas esse, ut *se ipsae* praebeant generis humani ministras. Iam vero hominem curat illa, quae longe alio quam vulgari illo sensu magistra

---

[1]) Havemann in *Gött. Anz.* 1842, St. 125, p. 1245. Scio, non prorsus eodem redire iudicium Loebelli in *Gregor von Tours und seine Zeit*, p. 21. Sed attuli illa verba non tam scriptoris, in cuius praeclaro opere vitia animadvertas virtutibus vicina, laudandi causa, quam ut meam de ipsa re sententiam perspicue explicarem.

vitae est, quodque omnium maxime exoptat, huiusmodi est, ut ex generis humani contemplatione intelligatur, quaenam per gentium et seculorum cursum facta sit ad humanitatem progressio; unde, quem cultus gradum nos ipsi teneamus, quid aetati nostrae desit quareque illud desit, perspicue efficiatur. Dicunt sapientes, cognitionem sui ad vires intendendas stimulare. Itaque, hac parata, non desperandum fore ut, missis iis, quae a tergo sunt, in ea constantius prospiciatur, quae sunt a fronte, si forte collineari possit.

Finem orationis cogitanti, velut frenos mihi iniici sentio. Agnosco eos, qui a Philosophia Historiae summa omnia exspectant, et eos, quibus contemplationem Historiae ad religionem Christianam revocare placet. Neutri, se silentio praetermissis, orationis cursum confici existimant, utrique, plurimum dissentientes, consentiunt in vestra, A. A., patientia tentanda.

Nostis de sententia multorum, qui Philosophiam Historiae celebrarunt, enitendum esse, ut ex gentium rebus ratio perspiciatur certae illius legis, qua mens, in Historia non minus quam in mundo conspicua, res humanas gubernet. Quomodo haec sententia in Hegelii schola diligentius exposita sit, ibique finita concientia sui tollatur et absoluta cogitandi vis regere tum singulorum tum generis humani vitam censeatur, nunc tradere non licet. Verum illud nobis animadvertendum est, iudicibus nonnullis eorum, qui Hegelii decretis explicandis et corrigendis delectantur, inde non modo praeteritorum intelligentiam pendere, sed futurorum etiam non suspicionem sed scientiam oriri. Perspicitis, hîc non spectari arctam illam temporum necessitudinem ex rerum hominumque natura ortam, quam pulcherrimis declares Wyttenbachii verbis: „praesens aetas parturit futuram: causae rerum, quae aliquando fient, iam magna ex parte nunc adsunt, coeunt paulatim, donec ultima quamvis exigua accedente, numerus mensuraque earum expletur, et effectus in lucem proditur [1])." Sed quid spectetur, Cuvierii in alia doctrina exemplo declaratur. Acer ille et diligens naturae investigator sic et leges perspexit fabricationis animalium et eas, quae necessario una adsint, formas tenuit, ut ex paucis ossium fragmentis ani-

[1]) *Vita Ruhnk.* in Wyttenb. *Opusc.* T. 1, p. 527.

malia describeret, praesenti rerum conditione antiquiora. Non aliter comparatum esse statuitur in Historia. Huc enim redit, quam volumus, disputatio: perspicienda est singularum Historiae partium constitutio et colligatio; tum res praeteritae nostra sunt fossilia, reliquiae illae sunt temporis exacti, ex quibus non singulas res futuras praesagiamus, sed vitam praesciamus et cursum humanitatis; in hac enim gravissima causa non veterum instar sensu ducimur, quo divinantur singula: vatum hoc proprium fuit et hanc Paulo Apostolo vocem expressit, vaticinamur *ex parte;* sed ex quo religio Christiana innotuit, veritatis illa in mundo auctor, vatibus uti desiimus, ingenia praesto sunt cogitando nixa; iam sublata sunt imperfecta, neque amplius *videmus obscurius tamquam per speculum, sed ita ut os ori sit obversum. Aperiuntur adeo Danielis libri, qui ad tempus auctae scientiae obsignati forent.* — Quae vestra, A. A., de his sententia sit, equidem nescio. Me vero et alia mirari subit et hanc utriusque fossilium generis similitudinem, quippe qui corporis partium in altero genere necessitatem ab ingeniorum in altero libertate, quidquid contra disputatur, plurimum differre statuam. Verum dubito, A. A., num me, cui vix illud *philosophari paucis* contigit, horum studiorum iudicem feratis. Itaque gaudeo, hîc non de Historiologia agi, sed hanc doctrinam appellari *Historiosophiam:* quemadmodum a Pythagora ad Hegelium philosophiam fuisse, hanc autem in ipso prope ad maturitatem *σοφίας* accessisse monemur, ita viam accipimus esse munitam, qua Philosophia Historiae suam consequatur Historiosophiae maturitatem [1]). Iterum gaudeo et disciplinarum historicarum reginae de opera gratulor, quam aetas nostra in rebus gestis accuratissime cognoscendis ponit. Quid enim fiat fossilibus illis, nisi ea nullius artificis manu aut confecta esse aut exornata constat?

Aliud est in generis humani historia mentem illam loqui, aliud Deum loqui, quem explicuit ὁ μονογενής. Eos, qui toti in hoc sunt, si dico religionis Christianae vim in populorum conditione diligenter explorare,

---

[1]) *Prolegomena zur Historiosophie* von August von Cieszkowski, 1838. Quae *Prolegomena*, a Micheleto exquisita tam laudis quam dissensionis significatione ornata in *Jahrb. für wissenschaftliche Kritik*, Nov. 1838, p. 785 sqq., ipse scriptor acutissimus postea sic citavit, ut spem amplioris de hoc argumento operis augeret. Vid. eius liber *Gott und Palingenesie*, erster, kritischer Theil, 1842, p. 14.

parum dico. Quis enim, neglectis gentium sacris, se vitam earum intellecturum esse putat? Sed quod auctorem huius religionis cardinem vocant, in quo Historia vertatur, hoc longe gravius est, miramque habet, si nihil pusilli admiscetur, tum simplicitatis tum sublimitatis laudem. Omnibus autem, quae spectant, gravitate antecellit studium consilia divina in gentium rebus singillatim assequendi. Sic tendi existimant ad Historiologiae fastigium, unde cernens, quemadmodum res eorum, quibus aditu ad summam libertatem haud interdictum sit, divinitus procurentur, non spectaculi particulam videas, sed illo oblectere integro. Praeclarum sane propositum, sed arduum taleque omnino, ut prima sequentem non turpe sit consistere in secundis! Ante hos septem et triginta annos Borgerus e cathedra Leidensi orationem habuit de *Historiae Doctore*, *Providentiae divinae administro.* Hanc orationem lectitavi, aliorum scripta meditatus sum, Historiae me in disciplinam tradidi cumque eius praeceptis vocem contuli, quam in vitae schola audiveram. Intelligere mihi visus sum, nulla in re ad summa tendenti utilius praecipi *festina lente.* Nam duae obiiciuntur difficultates, quarum altera, si non tolli, certe minui potest et aetatis nostrae studiis et ardore nonnihil nobis visa est levari, altera, semper eadem, habet quod gravitate sua percellat: illa in metu posita, ne consiliorum divinorum interpretatio, quae rupe niti debet, superstruatur arena, haec discrimen spectans hominis et Dei, quo fieri nonnumquam potest, ut utriusque ratio pragmatica aliquantum differat, quin pugnet. Non quaeritur a me *num* res humanae divinitus procurentur. Equidem delector Gustavo Adolpho, qui quum in Borussia ab Axelo Oxenstjerna moneretur, ne audacter se in vitae periculum inferret, ipse tam suum sibi munus divinitus assignatum esse censens quam rerum cursum vita sua circumscribi negans, Deus, inquit, Deus omnipotens vivit [1]). Sed *quemadmodum* illae res procurentur, quid in *singulis* quareque illud Providentia divina agat, quibus legibus et institutis genus humanum regat et temperet, hoc *accuratissime* quaeritur. Qui in haec penetravit tantisque sacris initiatus est, hunc plurimi facio et ab eo discere gestio ut a nemine magis. Qui autem hos nondum fecit progressus, verum in primis elementis occupatus id solum tenet, nihil illi procurationi ad perfectio-

[1]) Geijer, *Geschichte Schwedens.* Bd. 3, p. 247.

nem deesse, is tueatur velim, quamdiu ab Historiologiae fastigio procul absit, suum illud *ὀλίγον τε φιλον τε* idque omni saluberrimae commentationis severitate sic roboret, ut, quo plura ad spectaculi integritatem, eo pauciora ad huius sententiae firmitatem requirat.

Habetis meam, A. A., de aetate nostra Historiologiae fautrice sententiam, brevissime, ut hae temporis angustiae praecipiebant, descriptam. Quantum est, ait nonnemo, quod desideramus! Quibus quum non videam quid opponi possit, nihil prius potiusve habeo quam ut vobis, A. A., pro ea, qua me verba facientem prosecuti estis, benevolentia gratias agam maximas.

Oratione pronunciata, pergo ad rerum Academicarum commemorationem, cuius qui praecipuam laudem in diligentia ponunt, dubito num meminerint, quanta de multorum sententia modestiae sit et brevitatis commendatio.

Studiorum praesidia non tantum integra servantur, verum etiam prudenter augentur et amplificantur. Testis huius prudentiae in primis est Academiae Bibliotheca, cuius incrementa in tantis, quantis ea premitur, subsidiorum publicorum angustiis alioquin perexigua essent. Has equidem nonnumquam explico illis, qui Bibliothecae inopiam queruntur, addoque de civium Traiectinorum erga suae Academiae Bibliothecam liberalitate et saepius magna et ante hoc biennium tanta, ut a nonnullis ditioribus civibus tria fere florenorum millia in eius usum conferrentur [1]). Obstupescunt et continuo affirmant, se de illa munificentia certiores facturos esse amicos Groninganos, qui sint in sestertio quinquagies aut centies: prospiciendum enim in primis esse Bibliothecae, quippe quae omnium disciplinarum studiosis pariter prosit. — Sic illi, haud immemores tamen eorum Professorum, qui libros Bibliothecae donarunt, et vero Praefectum eius a diligentia, humanitate studioque discentium et virorum doctorum commoda omni ratione iuvandi exquisitis verbis laudantes. Ceterum obtrectationem, si

---

[1]) Vid. v. c. Rect. Magn. Or. in *Annal. Acad. Traiect.* 1823—1824, p. 45 et in *Annal.* 1836—1837, p. 51 et Opzoomer, Or. *de Philosophiae natura*, 1852, p. 27.

forte aliis studiorum adminiculis lautius prospici fertur, ab horum censorum urbanitate prorsus abesse, non est quod affirmem.

Hortus Botanicus et Musea docentium studiis et institutionis diligentiae inservire pergunt.

Haec de doctrinae in Academia nostra adminiculis, quibus amplificandis quod aliquando multum profuturum esse speramus, Peculium Professorum, hoc anno eum in modum auctum est, ut stipendium Academicum constitui possit. Hoc stipendio si iuvenis ornatur qui studiis proficit nec moribus deficit, habebit Clar. van Hall, ante hos undecim annos, non sane plaudentibus omnibus, peculii condendi auctor, quod sua gaudeat cura et perseverantia, neque eos aut Professores aut veteres Academiae alumnos aut agri Groningani cives, quorum splendidis donis et annua collatione peculium valde crevit, suae poenitebit erga illud liberalitatis.

Sed venio ad graviora, quorum nihil, ut par est, anteponitis huius Academiae saluti. Salva haec est et viget, nondum tamen nullo a perfectione abest intervallo; sed hoc et ipsa pulchre novit et omnes norunt aequi rerumque periti iudices, quorum sententiam non diligentissime perpendere tam turpe ipsi videretur quam haud ineptum iudicaret aliorum vocibus illud opponere: *αὐτὰρ ἐγὼν βασεῦμαι ἐμὰν ὁδὸν.*

Vehementer gaudemus, hoc anno nullum nobis neque Curatorem morte ereptum esse neque Doctorem Academicum, discipulorum neminem flore aetatis occidisse. Academiae autem Apparitorum honestissimus van der Tuuk, cuius per tres et quinquaginta annos perspectae in variis muneribus sunt fides et diligentia, vix ante de statione vitae decessit quam senio confectus mortem sibi in lucro deputare debuit.

Sed annum sine clade nostra exactum esse, eo lubentius memoro, quia et aliis collegis valetudo minus commoda fuit et tu, Clar. van Deen, gravi conflictatus es morbo. Sed ex eo quum lente convalueras, summo ardore ad Physiologiam tuam rediisti; et hodie animum pascis trium illorum iuvenum virtute, quorum commentationes Quaestionis Medicae, te in primis auctore positae, gravitatem probant.

Utinam magistratus mei tempus non tantum sine clade nostra, sed etiam sine luctu nostro fuisset! Verum vos, Amplissime Wichers et Clarissimi Muurling, Enschedé, Numan et Mulder iis orbati estis sive

cognatis sive affinibus dilectissimis, quos non lugere animi profecto esset duri et ferrei. Et tu, Clar. van Hall, dolore affectus es, eoque omnium fere acerbissimo. Mauritium tuum amisisti, ipsa pueritiae amabilitate vigentem, domus tuae florentissimae delicias. Quid ex hoc dolore te eriget atque reficiet? Tempus, ratio, officiorum multitudo, vita in docendo et discendo utiliter occupata? Admirabilis est et numquam satis praedicari digne potest horum omnium vis ad mentem sensim alio avertendam abducendamque tandem a carissimorum capitum cogitatione. Sed si quis hanc evanescentem illorum memoriam parentibus indignam iudicat: si nobis exoptat, ut liberi hac vita functi pernoctent nobiscum, rusticentur, peregrinentur: si illam nobis commendat dolendi voluptatem, qua vel vestigia illorum legentes, locum quaerimus iocis eorum et seriis dicatum singulaque in singulis dicta et facta meminimus, vel in gravissima doctrinae studia incumbentes, avocamur inde ad imaginem recolendam eorum, qui saepius ipsi nos aut volentes aut non nolentes a difficillimo labore avocarunt; si haec demum contenditur vita esse in desiderio vere vitalis, ecquem ad animum roborandum e scrinio promemus de Consolatione librum? Nullum puto. Viros dedecet ab hominibus petere, quod unus tribuit Deus. Ex hoc fonte ut et in nostro et in omnium, quorum luctum indicavi, animo sententia radices agat: quidquid a Deo factum, bene factum: etiam atque etiam opto.

Ante hos paucos menses te adii, Clar. Hofstede de Groot, ut de die sexto mensis Maii tibi gratularer. Et in alios incidimus sermones et me dicere memini, infixum tibi venis et medullis esse illud *ἐργάζεσθαι, ἕως ἡμέρα ἐστίν*. Nunc autem habeo quae addam. Nam per viginti quinque annos spartam, quam sortitus es, sic ornasti, ut, quod nonnulli suspicati sunt te audientes dé *Davide poëta* verba facientem, nunc plures consentiant, virum te esse quinque talentorum. Hoc hominum genus, quod pondere censemus, non numero, quoties multum movet, non sane promovet parum; sed in solem atque in pulverem procedens, omnibus sui, si non cognoscendi, certe spectandi iudicandique opportunitatem parat. Hinc ut integri illaesique decederent, ne sua quidem, si qua esset, perfectione impetrarent; nisi aequabilis accederet et prope divina omnium spectatorum virtus. Nosti, vir Clar., quid sit placere his, displicere illis. Ecclesiae historia hominum tibi *explicuit* in caeli portis tum claudendis tum patefaciendis

alacritatem. Euangelium autem te saniora docuit et porro docebit, quorum fructus ut et vita tua incredibiliter occupata et Academia nostra diutissime capiat, in votis est ut nihil magis.

Nomen tuum quamquam nondum pronunciavi, Cl. Ionckbloet, pronunciare tamen non minus quam aliorum nomen honoris causa potueram, si ex collegarum scriptis aut propria confirmare aut refutare aliena valde aptum videretur. Tu enim doctissimorum librorum scriptor es, et Daventriâ huc vocatus ad literas Nederlandicas et historiam Patriae tradendas, hanc cathedram non tantum Oratione salutasti, verum etiam opere ornasti ampliore, eruditionis et perspicacitatis tuae teste locupletissimo. Macte hac virtute esto, collega honoratissime. Cuncta tibi in vita tam domestica quam literata prospere procedant, eaque Groningae floreas et apud omnes gratia et apud Academiae cives auctoritate, tuis ut auspiciis haec gravissima doctrina in multorum animis iustum sui patriaeque amorem suscitet.

Animadvertitis, optimi Iuvenes, a praeceptoris causa causam vestram non separari. Nam Academiae Rector collegis suis fausta quaeque exoptans, probe novit, quanta in felicitatis parte suae quisque disciplinae fructus ponat. Quamquam, vos intuenti, alia etiam mihi in mentem veniunt. Etenim progressus cogito, quos multi vestrum hoc anno in studiis doctrinae fecerunt, eorumque in primis ex ordine vestro imago ante oculos obversatur, quibus disquisitio publica non est industriae propositum, sed opportunitas progressuum in rebus honestissimis probandorum. Ergo haud desunt nobis, unde alii discant, Academias nondum esse officinas, quibus tirones brevissimo tempore ad artem suam cum compendio factitandam instruantur, sed almam matrem id adhuc agere, ut vos, eius alumni, praeparemini, qui aliquando Iuris vel Medicinae vel aliarum doctrinarum scientia imbuti, et haec studia tueamini et rem publicam in gravissimis rebus ornetis atque fulciatis, et hinc vobis tum honesta vitae subsidia tum laudes comparetis meritis quaesitas. Ego quotiescumque de excellenti Academiae cive cogito, toties mihi in eo videre videor eximiam ingenii animique ad praeclara quaeque conspirationem. In artium et literarum studiis, in amicitiae deliciis, stultitiam adeo consiliis brevem miscens, ita inquirere omnia cupit, ut *τὸ καλόν* sibi eripi haud patiatur. Illud praesertim tenens, pietatem erga Deum fontem esse sapientiae, saluberrimis paullatim imbuitur

vitae praeceptis, quae cum ingenii ad omnem cultum progressione coalescentia et in sanguinem, ut ita dicam, diffusa, plus certe vigoris addunt maiorisque momenti sunt ut suam quandam et propriam vitam degere discat, quam lepidissima hominum commenta. Si ordinis plebeii est, non pueriliter laudando extollit tempora nostra, neque involare gestit in honorum campum, quem illa hominibus novis aperiunt, sed aetate, quae cito pede labitur, diligenter utens, suum sibi in civitate locum fore confidit et gaudet; si generis splendore spectabilis est, non queritur de incredibili illa ex coeno plebeio emergendi facilitate, neque a Iove petit, quod Deorum hominumque pater procul dubio negabit, ut praeteriti referantur anni, sed genus et proavos eo, quo decet, pietatis sensu prosequens, his, quae non fecit ipse, virtute sua ornamento et decori est, et ea vita est, ut, quidquid aut osores aut amatores vestigiorum ruris ineptiunt, poëtae assentiri videatur: sat habet fautorum semper, qui recte facit. O auream iuventutis Academicae aetatem, in quam non tantum illud transfero: ut sementem feceris, ita metes: sed hoc etiam quadrat: penes te est ita serere, ut messis tibi obtingat laetissima.

His verbis ad vos accedo, Iuvenes egregii, quorum in certamine nostro victoria in hanc in primis incidi comparationem. Vestras nobis obtulistis primitias. De his quae sit sententia nostra, et vobis et auditoribus hisce, pulchri bonique studiosis, ex Ordinum iudiciis constabit, quae te, vir Clar., qui Senatus Academici Acta curas, rogo ut recites.

Iuvenes praestantissimi, quam me delectat haec muneris mei pars, quae ad vos refertur laudibus ornandos! Magistratum meum in eum incidere annum, quo victores in certamine literario his sollennibus interessent, insigni saepe cum gaudio praedicavi. Me iuvene, hoc certamen in ore omnium erat, qui ipsam Academiam diligebant. Intelligentissimus quisque illud ad acuendum ingenium iuvenile alendumque studiorum domesticorum amorem, ad iudicium etiam quaestionum paullo graviorum explicatione firmandum aptissimnm censebat; et de eius fructibus si quaerebatur, commentationes memorabantur haud paucae docte, eleganter acuteque conscriptae. Sed secuta est vituperatorum aetas. Quis, aiebant, definiat,

quot bonae spei adolescentes gloriae cupidine ab aequabili studiorum proposito abducantur, in argumenta etiam inepta, nihil certe ad se pertinentia, involent; ab hac adolescentia et in hoc progressuum modo requiritur, ut discatur, non ut scribatur: *apage* istum quaestionum ponendarum morem, cui plures acceptas referimus ieiunas et exiles commentationes. — *Apage* sonuerunt ii, quibus splendidae in Academias impensae tandem aliquando coercendae videbantur, metuentes, ne haec largitio fundum non haberet. Nostis cetera. Sed abrogato tandem certamine literario, fuerunt in Academiarum Professoribus, qui illud, quamquam, ut sunt humana, non omni numero absolutum, gravissimum tamen et de ipsorum sententia vere Academicum, studiorum praesidium instaurandum censerent. Mox uni alterique Ordini sua auctoritate Quaestiones ad disceptandum ponere placuit. Quorum numerus, pluribus Ordinibus in eandem sententiam abeuntibus, paullatim crevit, non tamen improbantibus civitatis illo tempore gubernatoribus, postea autem adeo probante rege Guilielmo III, ut ipse Professoribus significari iuberet, sibi gratissimum fore, si hic praemiorum egregiis iuvenibus offerendorum honos ab iis ad se tranferretur. Nihil vidimus regia munificentia dignius. Hac autem liberalitate quum Academia Groningana hodie primum fruatur, nos eam lubenter coram vobis, optimi Iuvenes, celebramus; nec vero Augustissimi Principis verba silentio premimus, Groningae ante hoc biennium pronunciata: *sibi Academias curae esse.*

Te honorifico hoc loco adspicere, dilectissime Homan [1]), suavissimum omnibus accidit, quorum usus es disciplina. Novimus tuam industriam scientiaeque accuratae cupiditatem, et admirati constantiam studiorum sumus, qua vix fratri cedis, optimo Academiae nostrae alumno, cuius in vario doctrinae genere progressus iuventuti Doccumensi ad ingenium animumque excolendum prosunt. Accipe hoc operae in Homero tuo positae

---

[1]) Quaestio Ordinis Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum prima: Ilias Homerica ita exploretur, ut, adhibito opusculo, quod inscribitur: *Betrachtungen über Homers Ilias von* Karl Lachmann mit *Zusätzen von* Moriz Haupt, *Berlin* 1847, consultisque iis, quae de huius scriptoris sententia continentur libro: *die Sagenpoesie der Griechen, kritisch dargestellt* von G. W. Nitzsch, *Braunschweig* 1852, 1853, ratio et compositio eius diiudicentur.

testimonium. Sed quandoquidem poëtae, si modo unus est dicendus vates qui tibi exquisitae exstitit voluptatis fons, maiores etiam gratias agere decrevisti, per Homerum, quem in oculis fers, oro te, ut Socratis meminisse velis, qui non illud, quod tu, *φιλομαθέστατε* iuvenis, existimare videris, optimum iudicavit, ut mente sana esset, sed sapientissime a Diis mentem sanam precatus est in corpore sano.

Ornatissime Sasse [1]), Ordo Medicorum tuam de liene commentationem exquisite laudavit. Pulchrum est, in difficili argumento ita versari, ut operae pretium facias, sed ita operae pretium facere, ut peritissimo antecellas aemulo, luculentum est praeclari ingenii egregiorumque progressuum argumentum. Lubens hunc tibi trado nummum aureum, munificentiae regiae testem, et spero fore, ut, quando iudicium doctrinae severitate prorsus firmaveris, de omnium consensione locus tibi in praestantissimis Medicis tribuatur.

Tu peritissimus ille aemulus es, mi Stinstra, qui exiguo victorem sequeris intervallo. En nummum argenteum, cuius insignem honorem Rex Augustissimus iure censuit meritis tuis deberi. Sed tu non omnino esse videris aetatis nostrae iuvenis. Nam *sponte tua* eo habitu in certamen descendisti, qui hodie vix senibus conceditur vel aetate provectioribus Medicis. Scio, te non solum Medicinae, sed etiam Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum Candidatum esse, in quo quod haud probant, ferunt tamen propter illud: quo semel est imbuta recens — et tibi quiden faciliores erunt, quoniam Ordo Medicorum orationem tuam Latinam laude dignam pronunciavit. Verum tamen non desunt, quibus tanta audacia omen esse videatur, quod accipiunt, eum te in causis gravioribus aliquando virum fore, qui non pendeat ex aliorum opinionibus, sed, quamquam magnorum

---

[1]) Quaestio Ordinis Medicorum: Exponantur, quae postremis annis ab eruditis facta et scripta sunt ut lienis functio definiretur. Fiat autem ita ut experimentis et observationibus propriis superstruat auctor sententiam, quam amplectatur, sive anteriori alicui assentiendum putet, sive novam ipse proponat.

Ad quam quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

virorum sententiae multum tribuens, suum tamen sequatur iudicium. Quod et Frisium decet et Petri Stinstrae nepotem.

Tibi quoque, ornatissime van Wageninge, haec sollennia valde sunt honorifica. Cedis quidem commilitonibus, sed egregio cedis ornatus industriae testimonio, quod equidem tibi ex auctoritate Medicorum tradens, in votis esse affirmo, ut in laudabili studiorum cursu alacriter perseveres, eamque aliquando ornes disciplinam, quam regia via coli totius interest civitatis.

Argumentum tuae commentationis, ornatissime Hagen [1]), ea pars est Euangelii Iohannei, cuius gravitatem declarare haud possem si vellem, sed vellem profecto si possem. In eam ut accuratius inquireres, fecit Quaestio Theologorum, quibus tuos progressus placuisse hoc testatur, quo de honorifico eorum iudicio palam constat, testimonium. Tu autem in his ne consistas, sed ita te mente animoque in sermones precesque illas insinues, ut coetus Christianus, cuius in animo scribere tuum erit, tuis e sermonibus et vero e vita tua suspicere *μεγάλα* illa *μυστήρια* discat.

Traditis praemiis superest, ut Academiae magistratum in successorem conferam, Cornelium Star Numan. Hunc virum Clar. e regia auctoritate in annum proximum Academiae Groninganae Rectorem Magnificum dico, renuncio, proclamo.

Salve, vir Magnifice! Te hoc nomine salutare, condiscipulum meum Traiectinum et veterem sodalem, longe mihi est iucundissimum. Ergo eorum carissimi Heusdii discipulorum, quos ante hos triginta annos communis Plutarchi amor singulis Saturni diebus suavissime iunxit, tres experti sciunt, — tu autem iterum ipsa re cognoscas velim — minime deesse, quae

[1]) Quaestio Ordinis Theologorum prima: Quum de omni consilio et opere suo sic Ioh. XVII agat Iesus Christus, ut nullam videatur ideam de re Christiana primariam non attigisse, quaeritur: an ibi etiam de spiritu sancto fecerit mentionem? porro si fecerit, qua alia ratione quam Ioh. XIV—XVI? denique, unde haec diversitas sit explicanda?

huius muneris difficultates minuant. Quarti sodalis num veri simile est diversam futuram fuisse sententiam, si tempora viro egregio veterum literarum professionem obtulissent? Sed reprimam me, Numanne, ne hac vitae Academicae mentione eo sensim deferar, unde reditus ad rem praesentem reperiri nullus possit. Quamobrem huc animum adverte. Te Rectore eximie floreat Academia Groningana, sitque tibi, hoc magistratu abeunti, fatendum, eas, quibus usi simus, res optari potius quam sperari a nobis potuisse. Ita faxit ille, cuius providentiae Academiam nostram pie commendamus.

DE BEOEFENING

VAN DE

GESCHIEDENIS DES VADERLANDS

IN WEZEN EN STREKKING.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT
AAN DE HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,

DEN 30STEN MAART 1854,

UITGESPROKEN

DOOR

DR. W. J. A. JONCKBLOET.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, KURATOREN DER GRONINGSCHE HOOGESCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEER, SEKRETARIS VAN HET KOLLEGIE VAN KURATOREN,

HOOGGELEERDE HEER, RECTOR MAGNIFICUS,

HOOGGELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEER, LECTOR IN DE WETENSCHAP VAN OPVOEDING EN ONDERWIJS,

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DIT GEWEST, EN VAN DEZE STAD, EN DE HANDHAVING DES RECHTS IS TOEVERTROUWD,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN VAN DEN GODSDIENST,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOKTOREN IN DE VERSCHILLENDE FAKULTEITEN,

AANZIENLIJKE SCHARE VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DEZE HOOGESCHOOL OP DE WETENSCHAPPEN TOELEGT,

GIJ ALLEN VOORTS, VAN WELKEN RANG OF STAND, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS,

„De liefde tot zijn lant is ieder aengeboren!”

Zoo sprak de dichter dien wij gewoon zijn als den echten zoon zijns vaderlands te vereeren. Zoo mocht hij spreken, omdat hij de tolk was van wat ieder nederlandsch hart deed zwellen.

Gelukkig voor het vaderland, dat ook thans nog die uitboezeming waarheid behelst, gelijk zij waarheid behelsde voor twee eeuwen. Gelukkig, omdat die ingeboren aandrift ons behoedt voor den grootsten ramp, die een volk kan overkomen, die zijn zelfstandig bestaan ondermijnt: namelijk de onverschilligheid voor den naam, de eer, den roem van het gemeenschappelijke pand, dat wij van onze vaderen geërfd hebben.

„Onbekend maakt onbemind," zegt het vaderlandsche spreekwoord; en het moge hard en onaangenaam klinken, geheel te ontkennen valt het niet, dat het vaderland zelf den meesten onzer landgenooten, en daaronder zelfs van de beschaafdsten, onverschillig zou zijn, indien ook hier liefde alleen uit kennis voorsproot.

Onder vaderland immers verstaan wij niet slechts het land waarin wij leven en geboren zijn, in welks wetten en inrichtingen wij belang stellen omdat zij onze persoonlijke rechten en onze nijverheid beschermen; neen, het heeft een dieper, een edeler beteekenis: die van het land waarin onze vaderen hebben gewerkt, geleden en gestreden, om van lieverlede voor ons die ontwikkeling, die onschatbare voorrechten van allerlei aard, voor te bereiden, waarin wij ons mogen verheugen. Dat land, met al zijne herinneringen, die het eerst voor ons heiligen, noemen wij vaderland.

Hen, die ons dat erfdeel toebereidden en achterlieten, hen te kennen in hun leven en streven; hen na te gaan in de verschillende tijdperken van ontwikkeling; hunne leerrijke lotgevallen te bespieden; deel te nemen in hunne grootsche daden; dat alles is daarom onmisbaar tot de waarachtige kennis van het vaderland; de kennis die ons noopt het lief te hebben met en om al zijne grootsche en treffende herinneringen, met zijn onvergankelijken roem, dien wij niet slechts beërven, maar waarvoor wij ook verantwoordelijk zijn.

Die kennis nu, de kennis van de geschiedenis des vaderlands, is op verre na niet in die mate verspreid als men recht zou hebben te verwachten; en toch is er onder alle wetenschappen geene, die van zoo algemeen belang is voor elken stand in de maatschappij.

Wel blijven der menigte enkele namen bij, enkele jaartallen, de ruwste omtrekken van eenige groote feiten, — onvolkomen uitwerksel van de gebrekkige leerboeken die haar op de scholen ter loops worden in handen

gegeven; maar een aaneengeschakeld tafreel van de gebeurtenissen des voortijds; een samenhangend begrip van den geest der historie, hoe weinigen hebben daarvan ook maar eene schaduw weggedragen! En hoevelen zijn er, buiten enkele geleerden, die op rijper leeftijd die gaping hebben trachten aan te vullen?

Die stand van zaken heeft mij bij herhaling getroffen. Wat mag er de oorzaak van zijn? Zeker niet de geringe historische zin die onder ons heerscht; want dikwerf is de geschiedenis van vreemde volken het onderwerp der ijverigste weetgierigheid. MACAULAY, CARLISLE, THIERS, GUIZOT, RANKE en VON RAUMER vinden gretige lezers.

De oorzaak kan evenmin gelegen zijn in de mindere aantrekkelijkheid die onze geschiedenis kenmerkt; want in welk land ter wereld zijn meer dramatische gebeurtenissen doorleefd, meer roemrijke feiten aan het licht gebracht, die het gemoed aandoen en de aandacht moeten kluisteren, dan juist op dat plekje gronds, dat wij ons vaderland roemen!

Waar het aan historischen zin niet ontbreekt; waar de rijkste, de aanlokkendste stof voorhanden is, dáár laat zich die onverschilligheid alleen verklaren uit de omstandigheid, dat het onzer historie tot nochtoe ontbrak aan eene bekwame hand om haar op te teekenen.

En werkelijk bezitten wij, ondanks de groote reeks van boekdeelen waarin sint eeuwen de nederlandsche historie geheel of gedeeltelijk behandeld werd, geene enkele volledige Geschiedenis des Vaderlands, die aan de eischen van wetenschap en kunst beide voldoet; die onpartijdig en onbevooroordeeld personen en feiten schildert in het licht waarin zij zich werkelijk hebben vertoond; die zich ten taak stelt in een samenhangend geheel van oorzaken en gevolgen het uitwendig en innerlijk leven van het volk terug te geven, gelijk het zich uitdrukt in zijne staatsvormen, zijn maatschappelijk verkeer, zijne betrekkingen tot vreemde natiën, zijne zeden en gebruiken, zijne denkbeelden over godsdienst, wetenschap en kunst. Geene enkele, waarin het nederlandsche volk zelf niet min of meer op den achtergrond is geschoven, zoodat wij nergens de zaden bespeuren van onze tegenwoordige maatschappij.

Geen wonder dat de hand- en schoolboeken, verkort uit dergelijke onvolmaakte werken, waarin de eenheid der volksontwikkeling, of de ver-

scheidenheid harer grondslagen, verduisterd is; geen wonder, dat zij ontaarden moesten in eene weinig aantrekkelijke reeks van dorre feiten, zonder samenhang, zonder beteekenis, waardoor zij alleen geschikt waren om, voor een tijd lang, door het geheugen te worden vastgehouden, zonder op verstand of hart den minsten indruk te maken.

Waar die indruk niet wordt teweeg gebracht, kan later maar zeer schaars de lust ontvlammen om nader bekend te worden met dat, waaraan men naauwelijks eenige hoogere strekking toekent; en zoo vergenoegt men zich met de schrale lektuur van onvruchtbare *Tafereelen* en *Schetsen*, die de meest gewone loopers bevatten.

En ziedaar, dunkt mij, eene natuurlijke reden voor de weinige symphatie die de vaderlandsche geschiedenis, als wetenschap, in den regel bij ons gevonden heeft.

Door 's Konings keuze geroepen tot de gewichtige betrekking, die het mij ten plicht stelt om bij de beoefening der nederlandsche taal- en letterkunde, tevens aan de geschiedenis des vaderlands mijn leven te wijden; haar te ontvouwen in haar wezen en doel; voor haar geestdrift te verwekken bij de akademische jongelingschap, die haar eens zal helpen voortzetten; moest de overweging, dat zij niet algemeen genoeg gewaardeerd wordt, de keuze van een onderwerp van redevoering bij deze plechtige gelegenheid natuurlijk op historisch gebied bepalen. Te gereeder werd ik genoopt hare beoefening tot een punt van nadere beschouwing te kiezen, daar van het wederdeel van den plicht die op mij gaat rusten, onlangs, bij eene gelijksoortige gelegenheid aan eene zuster-akademie, de grondtrekken door eene meesterhand zijn vastgesteld op eene wijze die alle mededingen uitsluit.

Gunt mij dan, geëerde T., uwe vereerende aandacht, wanneer ik tot u zal spreken over *de Beoefening van de Geschiedenis des Vaderlands in wezen en strekking*. Een drietal vragen stel ik mij daarbij ter beantwoording voor: 1) Wat is de geschiedenis des vaderlands? Wat haar aard? Welke haar omvang? Hebben wij haar kortelijk beantwoord, en zoo het onderwerp bepaald, dan komen wij tot de tweede, die zich vanzelf daaraan vasthecht: 2) Welk is het doel, welke de strekking dier geschiedenis?

En eindelijk zullen wij, met haar aard en doel voor oogen, 3) een blik slaan op de vereischten tot hare beoefening. Op die wijze zal ik tevens de gelegenheid hebben aan het doel dezer plechtigheid te voldoen, door U belijdenis af te leggen van mijne inzichten in een gewichtig deel van den werkkring dien ik thans aanvaarde.

I.

In de meeste handboeken die ons op de scholen worden ingeprent, vindt men de geschiedenis gewoonlijk omschreven als een aaneengeschakeld en beredeneerd verhaal van alle merkwaardige gebeurtenissen, die den toets der waarheid hebben kunnen doorstaan. 't Moet intusschen, bij eenige oplettendheid, in het oog springen, dat die omschrijving het onderwerp niet genoegsaam bepaalt.

Zoo het al juist gezien is, dat het de roeping der historie niet zijn kan *al* wat gebeurd is op te teekenen, daar dit noodzakelijk tot de onmogelijkheden behoort, zoo is toch de beperking dier gebeurtenissen tot de *merkwaardige* of *merkwaardigste* weinig geschikt om met juistheïd het gebied der historische wetenschap af te bakenen.

Eene bepalende eigenschap immers, behoort ontleend te zijn aan het wezen van het voorwerp, dat zij met juistheid wil schetsen, en mag niet afhankelijk gesteld worden van de persoonlijke inzichten van het beschouwende subjekt. De uitspraak nu over het al of niet, over het meer of min merkwaardige van een feit, is geheel en al afhankelijk van het standpunt, van de inzichten, soms van de bijbedoelingen van den opmerker; en door die bepaling wordt de geschiedenis binnen den engen kring van persoonlijke, dikwerf grillige, altijd eenzijdige opvatting beperkt, en haar het wezenlijk karakter eener wetenschap, waarheid en objektiviteit, ontnomen.

Wanneer men aan de geschiedenis hooger eischen stelt dan de bevrediging van nieuwsgierigheid, of het streelen van nationalen trots, dan zal uit het meer verheven begrip dat men zich van haar vormt, vanzelf eene meer juiste bepaling van haar wezen moeten voortvloeyen. Zij wordt dan voor ons het waarachtig, levendig en gekleurd tafreel van de ontwikkeling des

menschelijken geslachts; en zij behoort dus slechts die feiten te vermelden en te verklaren, die deze ontwikkeling duidelijk zichtbaar maken, en daarop van overwegenden invloed zijn geweest; die feiten alleen, maar die dan ook geheel, in hunne wording, ontwikkeling en aaneenschakeling.

Wat geldt voor de geschiedenis in het algemeen, is natuurlijk ook van toepassing op elk harer deelen, tot wier meer grondige beoefening wij soms genoopt worden door de beperktheid der middelen waarover wij kunnen beschikken, door de neiging van ons hart, of door de meer dadelijke behoefte voor de praktijk.

Zoo is het b. v. met de geschiedenis des vaderlands.

Terecht heeft dan ook een onzer jongste geschiedschrijvers haar gekarakterizeerd als: „het verhaal van de wording, de ontwikkeling en het leven „van het Nederlandsche volk, hetwelk, door afkomst, taal, godsdienst „en zeden, een aanzijn en karakter bezit" [1]).

Als wij die bepaling in hare grondtrekken nader ontleden, zal ons dit hare volle juistheid beter doen bevatten, en het wezen der geschiedenis zal ons duidelijk voor den geest staan.

De geschiedenis verhaalt in de eerste plaats de *wording* des volks. Zij moet ons leeren hoe het tegenwoordige nederlandsche volk van lieverlede gevormd en ontwikkeld is uit vroeger afzonderlijke, zelfstandige, elkander dikwerf vijandige deelen; zij behoort ons de oorzaken zoowel als de gevolgen dier trapswijze ineensmelting aan te wijzen, den invloed dien dit op ons heeft uitgeoefend, op ons volkskarakter en onze staatsvormen.

Zij kan dus niet volstaan met de schildering van de gebeurtenissen in een enkel deel of gewest, hoe groot en overwegend diens invloed ook voor een tijd lang op de overigen geweest zij. En juist omdat dit heeft plaats gehad, juist omdat de geschiedenis des geheelen lands gewoonlijk vereenzelvigd werd met die der provincie Holland, en daaraan geheel opgeofferd, kon er geen algemeene zin bestaan voor eene historie, waain de Geldersman, de Vries, de bewoner van 't voormalig Sticht van Utrecht, zijne voorzaten nagenoeg geheel zag vergeten, of hunne bedrijven, in een gebroken licht, ter naauwernood aangestipt.

---

[1]) Mr. G. Groen van Prinsterer, *Handboek der geschiedenis van ons Vaderland*, bl. 2.

'tHeeft lang geduurd eer men van die bekrompenheid, voor een deel althans, terugkeerde; maar nog ontbreekt het ons aan eene algemeene geschiedenis des vaderlands, die aan elk gewest, tijdens zijne zelfstandige onafhankelijkheid, recht laat wedervaren, en de *wording* des volks schetst.

Behoort de geschiedenis zich niet tot een enkel plekje gronds van den vaderlandschen bodem te bepalen, zij vangt ook niet aan bij een willekeurig punt in den tijd, b. v. met de hervorming of de godsdienstige en staatkundige beroerten in de zestiende eeuw. Zij ontspringt in het grijs verleden, op het oogenblik dat de oudsbekende bewoners dezer landen in aanraking komen met een meer beschaafd volk, dat ons de eerste berichten heeft nagelaten. Allengs doen zich nieuwe bronnen op, dikwijls even spaarzaam vlietende als die allereerste, maar vele in aantal en veelsoortig van gehalte, en die allen samenvloeyen om dien breeden stroom te doen ontstaan, waaraan wij ons zoeken te laven.

De geschiedenis der vroegere tijdperken, vooral onder de heerschappij der frankische koningen en het zoogenaamde grafelijke tijdperk, is niet alleen belangrijk, maar zelfs onontbeerlijk; niet slechts omdat zij ons leert, „van welke geringe beginsels ons land en volk tot zulk eene aanzienlyke „hoogte gestegen is;" niet alleen omdat zij ons aanwijst „hoe onze Staat „allenskens grooter en grooter geworden is" [1]); maar vooral omdat zij alleen ons een helderen blik vergunt in de volgende tijdperken, waarvan zij ons het *hoe* en *waarom* blootlegt. Eerst wanneer men het punt van uitgang kent van de ontwikkeling eens volks, den weg dien het heeft doorloopen, de oorzaken die zijne beschaving hebben bepaald, eerst dan kan men zijn later *zijn* volkomen begrijpen; want met recht zong de dichter:

„In 't verleden
Ligt het heden,
In het nu *wat worden zal.*"

De vaderlandsche geschiedenis kan daarom niet alleen zijn „de Geschie„denis van de Republiek der Vereenigde Nederlanden," al heeft zich „daarin het volksleven op de luisterrijkste wijs geopenbaard" [2]). De

[1]) WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie*, I Deel, Voorrede, bl. III en V.
[2]) Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *Handboek*, bl. 2.

geschiedenis van dat tijdvak alleen vormt slechts een enkelen groep van het groote tafreel, en die bovendien onvolledig of eenzijdig moet worden voorgesteld als men de overige groepen geheel in de schaduw laat. Deze brengen het verband met het geheel aan: daarom is het zelfs niet genoeg hunne omtrekken slechts even aan te stippen, men moet hunne kleur en hun karakter in alle bijzonderheden voor oogen hebben, als men zich van vooroordeel of onjuiste overlevering wil vrijmaken, als men den zin en de beteekenis van later gebeurtenissen juist wil vatten [1]).

Na het gezegde behoeft het naauwelijks betoog, dat wij ons niet kunnen vereenigen met het stelsel van later geschiedkundigen, die onze geschiedenie vóór de zestiende eeuw beschouwan als een „voorberigt," waarbij men, zoo het al niet geheel „overtollig" is [2]), volstaan kan met „de zeer „korte opgaaf der hoofdgebeurtenissen tot aan de Hervorming" [3]). Wij kunnen dat niet beamen, omdat zoodanige versnippering der geschiedenis even gebrekkig is als eenzijdig en gevaarlijk.

Zal de historie ons eene klare voorstelling geven van „de ontwikkeling en het leven des nederlandschen volks" [4]), zij behoort dan te omvatten het *geheele* leven van *geheel* het volk. Zij kan zich daarom, in de eerste plaats, niet vergenoegen met de vorsten die ons geregeerd hebben tot het voorwerp harer beschouwing te kiezen. En toch! hoe vaak zien wij niet het tegendeel plaats hebben, en, zoo als THIERRY het uitdrukt, enkele bevoorrechte personaadjen het tooneel innemen, terwijl het gros der natie verdwijnt echter de staatsiemantels der hofjonkers [5]).

Men voere ons niet te gemoet, dat dit niet meer plaats heeft, dat WAGENAAR reeds zich heeft voorgesteld „de Historie van het Volk, niet

---

[1]) Terecht zegt AUGUSTIN THIERRY, *Lettres sur l'Histoire de France*, Lettre IV: „Sans une *vue ferme* des premiers temps de notre histoire, il est impossible de bien com- „prendre le sens des événements postérieurs."

[2]) Verg. Prof. SIEGENBEEK's *Schets eener Geschiedenis van den Oud-Nederl. Staat*, Voorberigt, bl. VI.

[3]) GROEN VAN PRINSTERER, *Handboek*, bl. 4.

[4]) Boven, bl. 218.

[5]) AUG. THIERRY, *Lettres sur l'Histoire de France*, Lettre I: „Ces récits,...... où „un petit nombre de personnages privilégiés occupent seuls la scène historique, et où la „masse entière de la nation disparaît derrière les manteaux de cour."

„zoo zeer die van den Vorst, te beschryven," omdat, gelijk hij zich uitdrukt, „wy ruim zooveel belang hebben by de Historie van het Volk als „by die der Vorsten, [omdat] de Historie der Vorsten ons ten deele vreemd „is, de Historie des Volks onze eigene Historie is" [1]). Men doorloope slechts de boekdeelen die hij aan „de oude tijden," wijdt, zooals hij ze noemt, en die hij daarbij hoofdzakelijk op het oog had; en men zal moeten erkennen, dat hij in het vervullen zijner belofte meer dan karig is geweest. Hij moge al zijn werk niet gemaakt hebben van des vorsten „reizen, huiselijke bedryven en veele andere dingen, hem in zijnen Per„soon betreffende" [2]); hoe luttel is echter de rol die hij aan het volk toedeelt! Hoe weinig bekommert hij zich om de worstelingen die de dorpers en poorters zich voor de vrijheid getroostten! Zoo zij zich tegen de verdrukking der edelen verzetten, vormen zij in zijn oog niets meer dan een „ongetemden hoop" [3]). En zelfs als zij den vorst die het wél met hen meende, aan wien zij zooveel verschuldigd waren, willen redden uit de hand van een verraderlijk eedgespan, en aan de weeklacht over zijne aanranding den eed paren van te sterven of hem te verlossen [4]), dan is hem dit het werk eener „woeste menigte" [5]), die hij zelfs de eer niet aandoet haar te vragen naar de oorzaak dier treffende opwelling van liefde en dankbaarheid.

Wil men een voorbeeld uit later tijd, men wende zich tot de jaren der kerkhervorming en de eerste botsingen met het spaansche bewind: ook daar wordt ter naauwernood de burgerij genoemd, en alleen den adel eene rol toegedeeld. En toch, wie weet niet, dat het godsdienstig element, dat de grondoorzaak was van den opstand tegen Spanje, in het hart der burgerij, van „'t gemeen," zoo als Wagenaar zegt [6]), zetelde, lang voor dat de „grooten" het begunstigden, en wel, volgens denzelfden schrijver, alleen uit naijver tegen den Kardinaal [7]). Maar geen wonder, dat Wage-

[1]) *Vaderl. Historie*, I Deel, Voorrede, bl. V en VI.
[2]) T. a. pl., bl. V.
[3]) III Deel, bl. 11.
[4]) Stoke, IV B., vs. 1581—86; zie ook V. B., vs. 220 vlgg.
[5]) III Deel, bl. 80.
[6]) Zie b. v. VI Deel, bl. 70.
[7]) T. a. pl., bl. 71.

NAAR ter naauwernood van het volk in die dagen gewaagt; hij, die beweert, dat „weinige Edelen en Grooten, bestuurd en geleid door Willem van „Oranje," de spaansche onderdrukking „gestuit hebben, eerst met woor„den, daarna met de wapenen" [1]).

Wie ziet niet, dat ook dit gedeelte, meer dan eenig ander, behoefte heeft aan kartons!

Spreekt men van eene wezenlijke geschiedenis des nederlandschen volks, het zij dan zoodanig eene, waarin niet alleen de vorsten die over het land hebben geregeerd, uitvoerig en bij uitzondering worden geschilderd; noch ook eene, die zich louter tot groote heldenfeiten, oorlogen te land of ter zee bepaalt, de zoogenoemde *histoire-bataille*; maar een verhaal, dat ons het volk van Nederland doe kennen in zijne betrekking tot zichzelf: in zijne oorspronkelijke eigenaardige afdeeling in standen; de verhouding dier standen onderling; den verschillenden invloed dien elk hunner in verschillende tijden geoefend heeft op de algemeene nationale ontwikkeling; en eindelijk hunne langsame ineensmelting tot een inniger geheel. Zij teekene ons de territoriale verdeeling; de samensmelting dier deelen; de uitbreiding van het gebied in Europa en daar buiten, met de oorzaken die tot dit alles geleid hebben en de werkingen die 't heeft voortgebracht. Zij vergete vooral niet de vormen van het bestuur waaronder dat volk heeft geleefd in haar aard, ontwikkeling en vervorming; de betrekkingen der Nederlanders en hun bestuur tot andere volken en landen; niet slechts op staatkundig gebied, niet binnen den kring dien men buitenlandsche politiek noemt, niet alleen met het oog op de oorlogen met die landen gevoerd; maar vooral ook op de handelsbetrekkingen die met hen zijn aangeknoopt; den invloed dien wij op het buitenland en dit wederkeerig, in zoo menig opzicht, op ons heeft uitgeoefend.

Dit brengt ons vanzelf tot een ander hoofdpunt, dat zoo vaak, zoo al niet geheel wordt buiten rekening gelaten, dan toch te veel op den achtergrond geschoven. Tot het leven eens volks behooren niet slechts zijne uiterlijke betrekkingen en de stoffelijke feiten zijner historie. Om deze te begrijpen, om het ware volksleven, het verstandelijke en zedelijke leven

---

[1]) T. a. pl. Voorrede, bl. I—II.

te kennen, mag men zijn onstoffelijke ontwikkeling, het tafereel van zijne zeden, van zijn huisselijk leven, de geschiedenis der denkbeelden die het hebben beheerscht, en die zich afspiegelen en zijne letterkunde en kunstvoortbrengsels, niet over het hoofd zien; ja, men mag die van zijne stoffelijke en staatkundige lotgevallen niet scheiden, gelijk soms met opzet gedaan is [1]).

De historie kan natuurlijk slechts feiten bevatten; maar 't zou weinig scherpzinnigheid, 't zou historische kortzichtigheid verraden, als men die feiten binnen den engen kring van het stoffelijke wilde bepalen; en de geschiedvorscher zal steeds de schoone les van GUIZOT moeten voor oogen hebben, dat juist dat, wat men onder den algemeenen naam van beschaving samenvat, het historische feit bij uitnemendheid is, waartoe alle anderen moeten medewerken en waarin zij zich oplossen [2]).

Men ziet daaruit tevens de onmogelijkheid om de stoffelijke en onstoffelijke feiten eener volksgeschiedenis van elkander te scheiden, zonder die geschiedenis uit haar verband te rukken, haar alle beteekenis te ontnemen, haar tot een dor geraamte te misvormen, dat ons koud laat, omdat het leven alleen aantrekkelijkheid heeft voor het leven [3]).

Zoo kennen wij dan de stof, waaruit de geschiedenis geweven is: in enkele breede trekken hebben wij haren omvang, haar wezen geschetst; wij hebben in haar geëischt volledigheid en waarheid, ten einde haar den

---

[1]) B. v. door den hoogleeraar SIEGENBEEK, in zijne *Schets der Geschiedenis van den Oud-Ned. Staat*, Voorrede, bl. IX: „Men zal in mijne schets weinig of niets, tot de ge„schiedenis van wetenschappen, letteren en zeden behoorende, aantreffen, als 't welk ik „meen, dat beter van de staatkundige geschiedenis wordt afgescheiden."

[2]) *Histoire de la Civilisation en Europe*, Ie Leçon: „Ne semble-t-il pas, en effet, que „le fait de la civilisation soit le fait par excellence, le fait général et définitif, auquel tous „les autres viennent aboutir, dans lequel ils se résument?"

[3]) Terecht zegt BILDERDIJK, *Geschied. des Vaderlands*, I Deel, bl. 2—3: „'t Zijn der„halve de bloote daden niet slechts, maar het is het verband der daden met de zeer ver„schillende staatsinrichtingen; algemeene of bijzondere betrekkingen, welke uit den toestand „der tijden en de wijze van beschouwing der zaken, die met dezen verandert, voortvloei„den, die ten grond moet liggen, indien de Geschiedenis niet alleen billijk, maar ook „wezenlijk nuttig, verlichtend en verstandig zal zijn, en voor hart en gemoed, voor op„scherping en juistheid van oordeel, en tot ware kennis en inzicht der zaken van dienst „worden."

stempel niet te ontnemen dier eenheid, die juist hare praktische belangrijkheid uitmaakt.

De rechtmatigheid, de noodzakelijkheid van dien eisch, de juistheid der gevolgtrekking die wij er uit hebben afgeleid, mogen nader worden in het licht gesteld door de beantwoording der tweede vraag: Waartoe beoefent men de geschiedenis des Vaderlands? Welke is hare strekking?

II.

Geschiedenis is dan uit den aard der zaak, bij uitnemendheid de wetenschap der ervaring. Even als van alle voorwerpen, die het kenmerk der waarheid dragen, moet men ook van haar kunnen getuigen: in haar wezen ligt haar doel.

Is zij de ondervinding der volkeren, haar doel kan dan onmogelijk zijn alleen eene ijdele nieuwsgierigheid te bevredigen: zij mag niet verlaagd worden tot een schitterenden kaleidoskoop, waarmede volwassen kinderen spelen.

Zeer zeker heeft onze historie, meer dan eenige andere, hare dramatische aantrekkelijkheid. Wie zou niet gaarne verwijlen bij die bladzijden, die ons verkondigen wat een volk tot eeuwigdurenden roem strekt! Hier staren wij, vol ontzag en bewondering, op dien langdurigen worstelstrijd, waarbij tachtig jaren goed en bloed werd opgezet ter verkrijging van het kostelijkste recht van den zelfbewusten mensch: de vrijheid van geweten. Ginds klinkt ons de donder van 't geschut der TROMPEN en DE RUITERS met liefelijken klank in de ooren, daar iedere losbarting ons verkondigt, dat Neêrlands zeeleeuwen zich een nieuwen, onverwelkbren lauwer om de slapen gewonden hebben. Dáár weder staröogen wij die wakkere helden na, die nieuwe werelden aan onze driekleur onderwerpen, en het weelderig Oosten, met zijne rijke bron van schatten, aan ons cijnsbaar maken. Of wel, wij zijn trotsch op den naam van Nederlander, als wij herdenken hoe een hollandsch burger, naauwelijks in de eerste kracht der mannelijke ontwikkeling, de staatkunde van geheel Europa beheerscht; of hoe een hollandsch vorst, nog bijna jongeling, datzelfde Europa doet buigen voor zijn genie, en zich scharen om zijnen veldheersstaf, die den franschen belager van het europisch evenwicht tot slagboom zou strekken.

Maar waar zouden wij ophouden, als wij den veelzijdigen roem van Nederland, de tallooze waarlijk gulden bladen uit zijne geschiedboeken in het breede wilden uitmeten!

En toch, hoe streelend de gewaarwordingen ook mogen zijn, die deze namen bij ons opwekken; hoe gaarne wij bij die herinneringen ook verwijlen, de historie heeft hare taak niet volbracht, wannéer zij ons die glorierijke beelden van een schoon verleden voortoovert, om wellicht alleen onze nationale ijdelheid te prikkelen. Neen, zij heeft een hooger, waardiger, heiliger roeping.

Men heeft haar dikwerf een spiegel genoemd voor het levende geslacht: en terecht, mits wij maar duidelijk beseffen wat wij onder dat beeld te verstaan hebben.

In het algemeen zullen wij bij de beschouwing onzer geschiedanis als vanzelf genoopt worden tot eene vergelijking van het Nederland van thans met dat van vroeger dagen. En als wij dan ontwaren, dat wij eenmaal eene groote rol speelden op het tooneel der wereldhistorie; dat wij eenmaal den toon gaven aan Europa; dat wij in wetenschap en kunst, in glorie en deugd aan de spitse stonden der beschaafde natiën die wij eerbied en ontzag afdwongen; dan zal dat ons geen vrijbrief kunnen schenken om, fier op dien roem, de handen in den schoot te leggen en, in het zalig genot van dien schoonen voortijd, in te sluimeren op de voorvaderlijke lauwers. — Zij het al ontegenzeggelijk, dat de geschiedenis ons wijst op *vervlogen* grootheid, gedeeltelijk althans te niet gegaan door omstandigheden buiten ons, evenmin zal dit ons ten voorwendsel mogen strekken tot eene vadsige berusting in de werkeloosheid van hem, wiens rol is uitgespeeld.

Neen, juist omdat de geschiedenis een spiegel is, zal haar denkende beoefenaar zich geprikkeld voelen dien lauwer, met zooveel zorg gekweekt, met zooveel dierbaar bloed besproeid, op nieuw te doen groenen. *Noblesse oblige*, is eene spreuk die ook voor natiën beteekenis heeft; en een volk dat zulk een verleden had, is het aan zichzelf, zijnen vaderen en het nageslacht verplicht, zich eene eervolle toekomst te bereiden. Zoo immer, dan is onze geschiedenis geschikt om eene wankele nationaliteit te schragen, om de liefde tot den geboortegrond krachtiger te ontvonken. Maar

het zij eene welbegrepen, werkdadige liefde: zij wekke ons op om voor onzen tijd te zijn wat de vaderen voor den hunnen waren; want die niet streeft naar het ideaal zal in middelmatigheid vergaan.

En zoo wij al zien, dat de omstandigheden veranderd zijn, en de betrekkingen der volken gewijzigd, laat vooral de geschiedenis ons leeren, dat die omstandigheden alleen ons niet gemaakt hebben hetgeen wij eenmaal waren; dat Nederland geen loutere speelbal is geweest in de hand der fortuin. De omstandigheden kunnen de grootheid eens volks wijzigen, maar die grootheid zelf wordt geboren uit de kracht, de degelijkheid, den moed en de voortvarendheid eener natie. De geschiedenis is daar, om ons te toonen hoe het nederlandsche volk zich die omstandigheden heeft ten nutte gemaakt, of ze beheerscht. Aan ons de taak om het geheim dier kracht uit te vorschen. En hebben wij dat gevonden in die volle overtuiging van eene zelfstandige, onafhankelijke natie te zijn; in den vasten wil dat te blijven; in die zedelijke kracht, die geboren wordt uit het besef van hetgeen men aan God, zichzelven en zijn naasten verschuldigd is; in die opoffering voor een beginsel, die geene zelfzucht kent; in die standvastigheid, die zich niet laat afschrikken door beproeving of tegenstand; in die degelijkheid en dien eenvoud, die zich niet laat verschalken door klinkklank en klatergoud; in die energie, te koste gelegd aan wat men waar, goed of schoon achtte; in dat vaste vertrouwen eindelijk op Gods voorzienigheid, dat pal doet staan te midden van de woeste baren; — welnu, dan er naar gestreefd om in onzen kring dat voorbeeld te volgen, die deugden te verlevendigen en in praktijk te brengen.

Maar het leven eens volks is geene aaneenschakeling van louter glorierijke dagen, en niet elk bedrijf verdient ons ter navolging te worden voorgesteld. Ook menige zwarte bladzijde bezoedelt onze geschiedboeken, zoo dikwerf hartstochten of verkeerde begrippen de feiten beheerschten. Het is een poëtische wensch die bladen uit onze historie te willen scheuren, die sombere tooneelen der vergetelheid te wijden; de geschiedvorscher die waarlijk beoogt, dat de geschiedenis hem ten spiegel strekken zal, kan aan dien wensch niet toegeven. Zij immers leeren hem zich te wachten voor de feilen die zoo treurige gevolgen hebben. Of zouden er leerrijker gebeurtenissen zijn dan die, welke uit de bloedige dagen van

1618 en 1672 ons tegengrijnzen? Zullen zij niet een vlammend schrikbeeld zijn tegen godsdienstigen en staatkundigen partijhaat? En die treurige verdeeldheid, die partijschap van twee eeuwen, die den staat gemarteld heeft om hem eindelijk ten grave te doen slepen, bevat zij voor de naneven dier Loevesteiners of Oranjemannen geene belangrijke les? En zou het voor de praktijk geene leerzame ondervinding zijn, als wij, bij het onderzoek dier partijschappen, opklimmende tot hare bron, op oorzaken stieten die dagelijks kunnen worden herboren?

Wie haar eenigsins van nabij beschouwt komt immers tot de overtuiging dat zij deels voortsproten uit de zelfzucht eener zich vergodende oligarchische faktie. Maar in beginsel ligt haar grond dieper, en moet gezocht worden in die staatkundige tweeslachtigheid, geboren uit de vermenging van oude overleveringen met nieuwe begrippen; van vervlogen toestanden met de eischen van het oogenblik; in één woord, van stelselloosheid bij de inrichting van den staatsvorm.

Hadden de leden der Staten van Holland niet te sterk vastgehouden aan eene, uit vroeger staatsgesteldheid afgeleide, volstrekte zelfstandigheid, die onvereenigbaar is met het eenkbeeld van staatseenheid; en ware daar niet uit voortgevlocid het beginsel van niet-overstemming, dat het algemeen dikwerf afhankelijk stelde van het inzicht of den nuk van één enkel stedelijk regent, en dat de macht der stedelijke aristokratie tot in het ongerijmde deed stijgen; welligt ware deze nimmer een vloek voor het land geworden; wellicht besmette de gruwel der zelfzucht niet zoo dikwerf onze geschiedbladen [1]).

Maar ook de betrekking des Stadhouders gaf aanleiding tot velerlei moeyelijkheden, omdat zij onoplosbare tegenstrijdigheden bevatte. Hadde met WILLEM I eene reeks van konstitutionele graven een aanvang genomen, die bezwaren hadden zich niet opgedaan. Maar toen de Staten zich sterk genoeg voelden om zelf als soeverein op te treden, toen zij zijne opvolgers benoemden, en hen in menig opzicht tot hunne ambtenaren

[1]) SLINGELANDT erkent volmondig, *Staatk. Geschriften*, I Deel, bl. 118, dat door de nadeelige bepalingen omtrent het niet overstemmen, de deur geopend is „vooral mede om „de belangen der bysondere Leeden te doen prevaleeren boven die van het gemeene lichaam.”

maakten, moest er wel strijd ontstaan, daar van den anderen kant de Stadhouder grootendeels de betrekking vervulde en de voorrechten genoot, die eenmaal hadden toebehoord aan den plaatsvervanger van een soeverein buiten en boven de Staten. Die tegenstrijdigheid moest uit den aard der zaak een kamp uitlokken. Niet alleen uit eigenbelang, maar ook om de dreigende anarchie te breidelen, en het door de regenten met voeten getreden volk te beschermen, waren de Stadhouders gedrongen, de oplossing dier tegenstrijdigheid te zoeken in de meerdere onafhankelijkheid van een werkelijk Eminent Hoofd. De aristokratische richting daarentegen, strevende naar volkomen ontwikkeling, moest wel zoeken de voorrechten van hem, die deels aan de Staten ondergeschikt, deels boven hen verheven was, in te toomen, en zich des noods van den Stadhouder te ontdoen. — En ziedaar de dubbele oorzaak onzer treurige binnenlandsche twisten. Had men, zoodra zich de gelegenheid daartoe aanbood, met terzijdestelling van alle persoonlijke bijoogmerken, met bewustheid, en naar vaste en eerlijke beginsels, den staat hervormd, hetzij dan op aristokratischen grondslag, of, hetgeen wenschelijker ware geweest, onder eenhoofdig maar beperkt bewind, in plaats van voortdurend het uit de omstandigheden geboren stelsel van overpleistering en transaktie te blijven huldigen, en er uit baatzucht de gebreken van te vermeerderen; het land zou gelukkiger zijn geweest, en de bittere geschiedenis der staatkundige partijen in Nederland zou geene boekdeelen vullen.

Zoo wij al de vaderen niet hard mogen vallen, dat zij in 1572, onder den druk der omstandigheden, geene stelselmatige nieuwe orde van zaken konden invoeren; zoo wij het betreuren dat men later geene genoegsame zedelijke kracht had om zich aan verderfelijken sleur te ontrukken; voor ons mag de les niet verloren gaan, die de gevolgen hunner handeling den onderzoeker geeft. Spiegelen wij ons aan hunne misgrepen, dan zullen wij prijs stellen op eene staatsinrichting, die op vaste en bewuste beginselen gegrondvest, zich in volmaakte eenheid kan ontwikkelen; en vooral inziende, dat staatspartijen uit baatzuchtig eigenbelang voortspruitende ten verderve leiden, ook bij verschil van meening, één zijn in oprechte, belangelooze liefde tot dat vaderland, waarvan wij allen fier zijn de zonen te heeten.

Zoo zijn wij van lieverlede gekomen tot het hoogste doel dat de geschiedenis beoogt, van namelijk, als alle ervaring, eene leidsvrouw te zijn voor het tegenwoordige. En uit hetgeen wij reeds hebben bijgebracht laat zich licht afleiden hoe dit moet worden opgevat.

Het kan onmogelijk de strekking der historie zijn om te dienen tot eene verzamelplaats van voorbeelden, die men in gelijksoortige omstandigheden maar heeft na te volgen. Dit kan in Nederland geen plaats hebben, waar de zee eener omwenteling de oude staatsinstellingen van de nieuweren scheidt. Maar buitendien zal men zelden de gebeurtenissen van vroeger tijd kunnen inroepen ter oplossing van een gelijksoortig vraagstuk van den dag, omdat de wereldgeschiedenis nimmer tweemaal hetzelfde feit onder dezelfde omstandigheden doet geboren worden. Is de geschiedenis de ervaring der volkeren, welnu, zij strekke dan ook alleen, als alle ondervinding, om het verband tusschen oorzaak en gevolg te leeren opsporen, en ons zoo te leiden tot de kennis der algemeene wetten volgens welke volkeren en staten zich ontwikkelen. Zóó wordt, volgens de juiste uitdrukking van SISMONDI [1]), de geschiedenis de grondslag voor de wetenschappelijke kennis van de inrichting der maatschappij: niet omdat zij eene verzameling is van rechtstitels, dikwerf door geweld en list verkregen, maar omdat zij de bewaarplaats is van al de lessen die de ondervinding kan schenken.

Door haar zoo te beschouwen, en daardoor alleen, hebben wij het in onze macht het tegenwoordige vast te knoopen aan het verledene; daardoor alleen kunnen wij den weg vinden dien wij ons voor de toekomst hebben af te bakenen.

Zoo predikt ons de geschiedenis, in hare afwisseling van gebeurtenissen, in hare schakeering van elkander vervangende begrippen op staatkundig gebied, dat ook het maatschappelijk volksleven gebonden is aan, en beheerscht wordt door de eeuwige wetten van al het geschapene; dat ook hier leven gelijkluidend is met zich ontwikkelen en vervormen. Zoo zien wij staatsinstellingen groeyen, bloeyen en vergaan, om door anderen te worden vervangen; historische rechten vervallen, in den strijd tegen feiten

---

[1]) *Histoire des Français*, Introduction.

waarin zich eene nieuwe maatschappelijke ontwikkeling openbaart; en die feiten, bij langdurige voortzetting, zelve wederom nieuwe rechten vormen. De oorzaak nu waarom voortgezette feiten rechten baren [1]) ligt dieper dan in een bloot berusten in het *fait accompli:* 't is omdat die herhaling getuigt dat het feit beantwoordt aan eene behoefte der maatschappij, wier leven en ontwikkelingsgraad er in wordt uitgedrukt. Dat zelfbewuste leven der natiën kan niet gestremd worden: het is het middel waardoor zij voldoen aan de overal ingeschapen wet van beweging en vooruitgang. Maar juist omdat zij tijdelijke uitingen zijn van het volksleven, hebben staatkundige rechten slechts eene betrekkelijke zedelijke waarde: zij missen daardoor het karakter van eeuwigheid en onveranderlijkheid, en derhalve kan het nageslacht niet aansprakelijk zijn voor de begrippen van vroeger tijd, voor de vormen waarin zij zijn verwezenlijkt.

Maar de geschiedenis leert ons niet alleen *dát* staatsinstellingen veranderlijk zijn, zij ontdekt ons tevens de vaste wet volgens welke alleen die verandering met vrucht kan plaats grijpen. De rede zegt ons reeds, dat, zoo staatsinstellingen alleen kracht en beteekenis hebben wanneer zij de uitdrukking zijn van den graad van ontwikkeling eens volks, slechts die hervorming waarborgen van degelijkheid en duurzaamheid oplevert, die in den bodem der nationale geschiedenis wortelt; dat wil zeggen, die door het volkskarakter bepaald is, en als het ware met en uit het volk is opgegroeid. En de geschiedenis van Europa in 't algemeen, die van onzen staat in het bijzonder, is daar om dit te bevestigen.

ALVA wilde met roekelooze hand een greep doen in onze staatsinstellingen, en die nederlandsche eenheid onder een volstrekt eenhoofdig bewind tot stand brengen, die tot de schoonste droomen van keizer KAREL had behoord. Hij bekreunde zich om historische vormen noch nationale meening; — maar hij vermocht zelfs niet de eerste schrede te zetten op die antinationale baan: het losgebarsten volksgevoel duldde de vreemde keten niet.

Tweemaal zocht de bijna alvermogende staatsche aristokratie haar volledig ontwikkeld stelsel aan de natie op te dringen, door zich vrij te maken

[1]) Verg. KLUIT, *Geschiedenis der Staatsregering*, IV Deel, bl. 468.

van dien stadhouderlijken hinderpaal, die in weêrspraak was met haar beginsel; — tweemaal moest ook het schijnbaar reeds voor goed gevestigde stelsel wijken voor den gloed der nationale herinnering, die in de Oranjevorsten het palladium van Neêrlands roem, de beschermers der onderdrukte gemeente zag.

Eindelijk sloopte de opeenhooping van organische gebreken in de inrichting van den staat, geholpen door de veldwinnende theoriën van algemeen staatsrecht, na de weifelende houding door Willem IV aangenomen, het wrakke gebouw der Nederlandsche Republiek; maar de hervormingen van 1801 en 1805 doen zien, dat, ook zonder Napoleon, der Bataafsche Republiek, reeds zoo spoedig in hare grondvesten geschud, geene toekomst te wachten stond, omdat hare beginsels, hoe waar ook in vele opzichten, te veel in het afgetrokkene wortelden, en onvoorzichtig de hand hadden geslagen aan dat historische element, zonder hetwelk eene staatsregeling voor het volk een zinledige klank blijft zonder beteekenis, omdat het volksleven niet slechts in het hoofd troont, maar ook in het hart tintelt.

Vandaar dan ook die algemeene jubelkreet van alle partijen, toen in 1813 de nationale band tusschen Nederland en Oranje werd hersteld.

Geene verandering dus zonder historischen grondslag.

Maar de geschiedkundige ervaring leert ons tevens het noodzakelijke historische element in elke staatsontwikkeling te bepalen tot den eisch, om geene nieuwe instellingen te bouwen op eene theoretische bespiegeling, die niet de uitkomst is van de verstandelijke en maatschappelijke ontwikkeling der natie zelf, zichtbaar in het leven des volks, gelijk het zich afspiegelt in zijne historie.

Zóó leert de geschiedenis ons staatkundige wijsheid, als wij er de wet uit opdelven, dat wat geweest is niet wederkeert, wat komen zal zich uit het bestaande moet ontwikkelen. En als zij ons doet opmerken dat de menschelijke lotgevallen zich aaneenschakelen en ontwikkelen volgens eeuwige, hoogstwijze wetten, die ons duidelijker worden, naarmate wij dieper indringen in het wezen der historie, dan leert zij ons tevens berusten in den wil Gods, dan dwingt zij ons te vertrouwen en te aanbidden. Zoo bemoedigt zij in dagen van algemeenen kommer, zoo beneemt zij allen twijfel aan de toekomst, zoo ademt ons uit haar de geest Gods tegen, wiens

onstrembare werking ons ten waarborg strekt dat wij zijn bestemd om te streven naar waarheid en licht.

III.

Er blijft ons nog over te spreken over de *vereischten* ter juiste beoefening der vaderlandsche geschiedenis.

Bij eene wetenschap zoo groot van omvang en van zoo dadelijken invloed op volksgeest, nationaliteit en staatkunde, is het van belang met juistheid en behoedzaamheid den weg af te bakenen dien wij moeten inslaan om het onmetelijke veld met helderen, onbevooroordeelden blik te kunnen overzien.

Is dan, vraagt men wellicht, die weg nog niet gevonden, of heeft die niet tot het doel geleid? Is bij het tal van schrijvers van vroeger en later tijd, dat de pen wijdde aan de geheele of gedeeltelijke opteekening der lotgevallen van het nederlandsche volk, de klacht werkelijk gegrond, dat wij nog geene geschiedenis des vaderlands bezitten? Staan wij nog steeds aan den ingang van het pad, dat wij ons zelf hebben te banen?

Helaas! M. H., dat wij op die vraag een bevredigend antwoord konden geven! Veel, zoo niet alles rest nog te doen. De grondstof, waaruit het gebouw onzer geschiedenis moet worden opgetrokken, moge al zijn opgedolven, zij moet, wil ze bruikbaar zijn, gereinigd worden van de smetten waarmede zij is bezoedeld door nagenoeg allen die haar hanteerden. Niets dan de jaartallen onzer geschiedenis staat vast: al het overige moet worden herzien; en wij moeten thans nog, met het oog op onze historie, de klacht herhalen voor vele jaren door THIERRY geslaakt [1]): „Er bestaan „op historisch gebied onnaauwkeurigheden van verschillenden aard; en zoo „de uitkomst van den arbeid der tijdrekenkundigen ons al voor grove „stoffelijke dwalingen behoedt, er wordt een nieuwe arbeid gevorderd „om de valsche kleur en karakterschildering uit de geschiedenis weg te „wisschen. Men stelle zich toch niet voor, dat ons niets te doen over„blijft dan een zedelijk oordeel uit te spreken over historische personen

---

[1]) *Lettres sur l'Histoire de France*, Lettre V, in fine.

„of gebeurtenissen: wij behooren eerst toe te zien, of menschen en „zaken werkelijk zóó zijn als men ze ons voorstelt; of het wezen dat men „hun toekent inderdaad het hunne is, dan of het niet ten onrechte uit „het tegenwoordige op het verledene is overgebracht, of ten minste aan „jonger tijdperken ontleend dan waarin zij voorkomen. Dit is het moeye„lijkste gedeelte van den arbeid die ons rest."

Dat die uitspraak, ook in onzen tijd, geheel van toepassing is op den staat waarin onze geschiedenis verkeert, getuigen allen die zich harer hebben aangetrokken [1]), en 't zal ons straks duidelijk worden.

Behoort de gemoedelijke geschiedvorscher in de eerste plaats naar waarheid te streven, gelijk algemeen erkend wordt; en wil hij de geheele waarheid, de kennis der stoffelijke en zedelijke feiten, de kennis van hun wezenlijk karakter, van hunne echt historische kleur, — ijzeren vlijt alleen kan hem die verschaffen; want de eenige weg die hem daartoe openstaat, al is die lang en moeyelijk, is de volgehouden ernstige studie der historische bronnen. Hij verwachte niet, dat hij een voldoend, geheel met de geschiedkundige waarheid overeenkomstig antwoord zou ontvangen uit den mond zelfs van onze meestgevierde historieschrijvers. De werken van WAGENAAR en BILDERDIJK, om ons tot de afgestorvenen te bepalen, hoe verdienstelijk ook in menig opzicht, zullen hem niet ontslaan van de noodzake om uit eigen oogen te zien, als hij prijs stelt, niet slechts op de waarheid, maar de geheele waarheid; want zij hebben haar herhaaldelijk te kort gedaan: soms door eene minjuiste of onvolledige mededeeling der feiten zelf, maar veelvuldiger door met bevooroordeelde hand de gebeurtenissen in een verkeerd licht te schilderen.

Wie hunner heeft duidelijk en plastisch den toestand des lands geschetst bij den aanvang der grafelijke regering? Wie ons een helder denkbeeld gegeven van het wezen van het ambt der graven in het oudste tijdperk; van de wijze waarop zij hier zijn aangesteld, van hunne betrekking tot den vorst, en het gebied dat zij bestuurden? Wie heeft aangetoond hoe, en onder welke omstandigheden zij zich onafhankelijk maakten? Wie duidelijk de werking van het leenstelsel, in de verschillende tijdperken van

---

[1]) Verg. vooral Mr. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, Tom. I, Prolégom. pag. 26—29.

zijne ontwikkeling in deze landen, blootgelegd? Voorzeker niet WAGENAAR, wien het betrekkelijk het frankisch en middeneeuwsch staatsrecht zelfs aan de eerste gronden van kennis ontbrak, en die, in onwetendenden eenvoud, soms aan de ongerijmdste voorstelling eener zaak het belagchelijkste oordeel daarover paart. Maar ook zelfs BILDERDIJK niet, die op al de aangestipte punten zich aan geen diep opzettelijk onderzoek gewaagd heeft; enkelen ter vlucht of in 't geheel niet, anderen oppervlakkig en onvolledig behandelt, gelijk b. v. zijne breede uitwijding over het leenstelsel leert [1]), waarin hij wel een overzicht geeft van de hierarchie van het stelsel, maar geen enkel woord rept over zijne eigenlijke natuur of den invloed dien het op het grondbezit uitoefende. En daarbij geraakt hij in zoo zonderling eene stemming, dat hij er zelfs niet voor terugdeinst om de onderdrukking bijna te verheerlijken, en de 10de eeuw als den gelukkigsten tijd te prijzen, sedert welken „nooit rechtschapener denkbeelden, nooit braver gevoelens" gekweekt zijn [2]).

En wanneer men zoo de achttien eeuwen onzer geschiedenis doorloopt, is er geene enkele, die niet meer of min onvolledig is voorgesteld, tot op de omwenteling van 1795 toe. De eerste oorzaak daarvan ligt hierin, dat men, of van de noodige bronnen verstoken was, die gedeeltelijk ontoegankelijk waren; of dat men de diepere studie van vroegere toestanden verwaarloosde, hetzij doordien men geen vermoeden had van de karakteristieke eigenaardigheid die hen noodwendig van latere inrichtingen moest onderscheiden, hetzij, dat men zich liet verleiden om te berusten bij de min grondige algemeene gezichtspunten van het genie, dat in zijne hooge vlucht vergat zich te verdiepen in die schijnbare kleinigheden, die echter zoo dikwerf tot goed verstand der historische gebeurtenissen onmisbaar zijn.

Maar de groote feil onzer historieschrijvers ligt niet in hunne onvolledigheid. Wat het wezen onzer geschiedenis op veel gevaarlijker wijze verkracht, is de bekrompen eenzijdigheid, die bij sommige schrijvers alle karakteristieke onderscheid der eeuwen oplost in de lokale kleur van hun eigen tijd.

---

[1]) *Gesch. des Vaderlands*, I D., bl. 112—125, en 298—338.
[2]) T. a. pl., bl. 123.

Dit is de feil van Wagenaar bij voorbeeld, dien wij bij voorkeur tot het voorwerp onzer kritiek kiezen, daar zijn werk, volgens het eenparig getuigenis van alle schrijvers, bij de booefening onzer geschiedenis nog altijd onmisbaar is.

Hijzelf waarschuwt, wel is waar, tegen „'t vooroordeel van veele histo-„rieschrijvers voor de Regeeringe, onder welke zij leven, die hun de Ge-„schiedenissen der vorige tijden, ongevoelig, heeft doen plooijen en her-„vormen naar de hunnen; even of een land juist altoos op eenerlei wijze „moest geregeerd zijn geweest [1])." Hoe weinig hij intusschen zijne les in praktijk brengt, zal ons een enkel, maar zeer merkwaardig voorbeeld doen zien.

Na verhaald te hebben, dat ten jare 440 de Armoriken het romeinsche juk hadden afgeschud, en wat hij noemt „eene vrije Staatsregering" tot stand gebracht, laat hij er deze beschouwing op volgen [2]):

„Doch op welk eene wijze zij hun nieuw Gemeenebest geschikt hebben; „of de byzondere Landschappen der Armorichen ieder de oppermagt in „zig zelf behouden, dan of zy dezelve aan eene algemeene Vergadering „opgedragen hebben; of hun verbond slegts een verbond van onderlinge „bescherming geweest zy, dan of de verscheiden' Landschappen des ver-„bonds, *gelyk als één Landschap*, onder ééne opperste Regeering staande, „geworden zyn; op welk eene wyze, de onderlinge geschillen tusschen „deze Landschappen werden afgedaan, en hoe zij, in 't maaken van vrede „en oorlog te werk gingen; van dit alles is ons niets, in de oude Ge-„denkschriften nagelaaten."

Men ziet, er ontbreekt niets aan om ons te verplaatsen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, volgens de Unie van Utrecht zoo naauw verbonden „in alle forme ende maniere als off siluyden maar één Provincie „waeren [3])"; en waar het netelige vraagstuk der submissie altijd eene bron van ongelegenheid is geweest [4]).

---

[1]) *Vaderl. Historie*, I Deel, Voorrede, bl. XXXV.

[2]) *Vaderl. Historie*, I Deel, bl. 278—279.

[3]) *Unie van Utrecht*, Art. 1.

[4]) Zie b. v. Pieter Paulus, op het XV[e] Artikel der Unie; *Verklaring* enz., II Deel, bl. 160 vlgg.

En zoo stelde men den loop der gebeurtenissen voor van den jare 410! Behoeft het nog gezegd, dat het een vereischte is, zich voor die feil te vrijwaren?

Dergelijke verwarde voorstelling verminkt hoofdzakelijk, maar niet uitsluitend, de vroegere tijdvakken. Ook betrekkelijk later tijd heeft eene gruwelijke misvorming in de teekening der gebeurtenissen plaats gehad. Ten opzichte van het tijdvak der Republiek lag de oorzaak daarvan in de heerschende denkbeelden der staatspartijen, die de geschiedenis deden misbruiken tot een wapenhuis ter verdediging harer stellingen, en in de beschouwing van de historische feiten zich geheel en al door hare eenzijdige begrippen lieten beheerschen. Niets heeft der geschiedschrijving in ons vaderland meer geschaad, dan het bevooroordeelde standpunt, waarop de schrijvers, onder den invloed der omstandigheden, geplaatst waren. En ook dit strekke ons tot eene waarschuwende les.

WAGENAARS werk, b. v., gedeeltelijk onder toezicht der Amsterdamsche burgemeesteren geschreven [1]), draagt algemeen den stempel dier partijbegrippen.

Hoewel hij beweert zich van alle vooroordeelen te hebben ontdaan, „en „den staat des Lands en der Regeeringe opgenomen, zoo als hy legt, niet „zo als wy hem gaarne zouden hebben" [2]); heeft het staatsch-aristokratische prisma voortdurend zijn oog beneveld. Hij meent overal te zien „hoe onze „Vryheid, van vroeg af aan, belaagd geworden is" [3]), vooral door „onze „Graven, die zo zeer den meester gespeeld, en 's Lands Vryheid verkragt „hebben" [4]). Vandaar dan ook, dat in zijn oog onze geheele geschiedenis niet anders dan „als eene Historie der getergde, verdrukte, herleevende en „zegepraalende Vryheid des Vaderlands kan aangemerkt worden" [5]).

Die zegepraal is hem natuurlijk de volledige triumf van het staatsch-aristokratische bewind, met terzijdestelling der stadhouders, die de achtergebleven schaduw waren dier graven, die steeds 's lands vrijheid hebben

---

[1]) Zie Prof. TYDEMAN in BILDERDIJK'S *Gesch. des Vaderlands*, XIII D., 1e St., bl. 78.

[2]) *Vaderl. Historie*, I Deel, Voorrede, bl. XXXVI.

[3]) T. a. pl., bl. VI.

[4]) T. a. pl., bl. IV.

[5]) T. a. pl., bl. VIII.

verkracht; gelijk SIMON VAN SLINGELANDT niet lang te voren zeî: „dat de „naam van Vryheid hedendaags in veeler mond beduid eene Staatsregee-„ring sonder Stadhouders, eene independentie van de Provinciën van „malkander, soo niet een volslagen anarchie" [1]).

Uit dat oogpunt, zoo eenzijdig als anti-nationaal, is het geheele tijdvak der Republiek bij WAGENAAR behandeld.

BILDERDIJK is niet minder, hoezeer dan ook in tegenovergestelde richting eenzijdig.

Vooreerst is hij dikwerf meer rechtsgeleerde dan geschiedvorscher [2]); dat wil zeggen, hij houdt soms te veel het geschreven recht op het oog; zonder in zijne beschouwingen genoegsame plaats te gunnen aan de veranderingen of wijzigingen daarin feitelijk door den tijd en de gewoonte gemaakt. Bovendien, zeer uitsluitend monarchaal en Oranjegezind, anti-Wagenaarsch, en brandend van ijver om de verkeerde richting van diens Historie te bestrijden, verleidt hem dit maar al te dikwerf tot uitspraken en oordeelvellingen, die der historische onpartijdigheid te kort doen. Hij mist die kalmte die mede eene vereischte is bij den navorscher eener objektive wetenschap.

Zijne warmste vrienden erkennen dan ook, niet slechts, dat zijn werk niet voldoet aan „den vollen eisch der geschiedkunde als wetenschap" [3]); maar ook dat hij wel eens opzettelijk in zijn kamplust zich tot overdrijving laat verleiden [4]). Zeer juist is hij in dit opzicht door den heer GROEN VAN PRINSTERER geteekend.

Bij al den verdienden lof, dien hij BILDERDIJK toezwaait, vooral wegens de opwekking van meer historischen zin, die niet berust in hetgeen men een tijdlang als het *nec plus ultra* van alle geschiedkundige wetenschap had beschouwd; bij al den lof dien hij hem niet kan onthouden als geniaal geschiedvorscher, doet hij hem kennen als te zeer beheerscht „door dat „zelfvertrouwen, dat zich overgeeft aan de verleidelijke inblazingen van „eene soort van historischen orakelzin; door die overmaat van kracht, die „zelfs in het min juiste geene middelmaat veroorlooft; door dien branden-

[1]) *Staatkundige Geschriften*, II Deel, bl. 107 en 4.
[2]) Verg. de noot op het II Deel zijner Geschiedenis, bl. 40.
[3]) Prof. TYDEMAN in het XIII D. 1e Stuk van BILDERDIJK's *Geschiedenis*, bl. 46.
[4]) T. a. pl., bl. 55.

„den ijver, die vervoert, in steê van te leiden, dien onbuigsamen zin, „waarnaar de feiten zich plooyen liever dan er mede in botsing te komen. „Terwijl hij, zoo ten goede als ten kwade, de voorwerpen van zijne voor„liefde of zijnen afkeer idealiseert, doet zijn ijver om de dwaling te be„kampen hem de grenzen der waarheid overschrijden; — en in de hitte „van den strijd laat hij zich herhaaldelijk verleiden om veeleer met kracht „dan met juistheid zijne slagen toe te brengen" [1]).

De feiten en dwalingen van historieschrijvers als WAGENAAR en BILDERDIJK zijn, meer dan eene dorre opsomming van regels, geschikt om ons de eischen eener ware en grondige studie der geschiedenis te ontvouwen. Die dwalingen dwingen ons, en wij kunnen het niet genoeg herhalen, terug te keeren tot de studie der bronnen, om ons eene heldere en juiste voorstelling van de geschiedenis des Vaderlands te vormen.

Wij leven daartoe in een gelukkigen tijd, M. H.; want de overtuiging hier door ons uitgesproken, heeft zich in de laatste jaren zoo levendig doen gevoelen, dat men allerwege de handen ineengeslagen heeft om die bronnen milder te doen vloeyen. Er is geen belangrijk tijdperk uit onze geschiedenis, waarover niet door nieuw uitgegeven geschriften een helderder licht is verspreid. De middeneeuwen, het tijdvak der Republiek, de omwenteling van 1795, vooral het belangrijke tijdperk van den worstelstrijd met Spanje, alles heeft ten voorwerp van nader onderzoek, van dieper studie gestrekt; en monografiën, oorspronkelijke staatsstukken, brieven die ons het karakter en de inzichten der handelende personen blootleggen; de voortbrengselen van den geest en den kunstzin des voorgeslachts; alles is aan het licht gebracht, en kan door ons cijnsbaar gemaakt worden aan de tot-stand-brenging van dat algemeene tafereel onzer geschiedenis, waarvoor men niet mag verzuimen partij te trekken van elke vordering die de wetenschap gemaakt heeft [2]).

Is evenwel de tijd reeds aangebroken om die van zoovele zijden bijeenvergaderde stof te verwerken? Die bedenking mag niet onbeantwoord

---

[1]) *Archives*, Tom I, Prolégom., pag. 32 et 33.

[2]) Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, Tom I, Proleg. pag. 47: „Une histoire générale doit constater les conquêtes que l'étude a faites."

blijven. Nog voor weinige jaren verklaarde een onzer uitmuntendste historiekenners; „Er bestaat nog geene geschiedenis der Nederlanden, en *zij* „*kan nog niet tot stand komen;* ter naauwernood hebben de voorbereidende „werkzaamheden een aanvang genomen [1]."

Een twaalftal jaren is sedert die uitspraak verloopen: zou zij thans nog onvoorwaardelijk gehoor verdienen? Wij twijfelen er aan; en bij den rusteloozen arbeid, waarvan juist die jaren getuigen waren, komt het ons voor, dat er geen geschikter tijd is dan de onze, en die meer kansen van welslagen oplevert voor het tot-stand-brengen eener algemeene geschiedenis des Vaderlands.

Het eerste, ruwste werk is grootendeels volbracht: de stof is ruimschoots vergaderd; vele vroeger niet gekende en hoogstmerkwaardige bronnen zijn algemeen toegankelijk, en daaronder de zoodanigen, die ons veroorloven een diepen blik te slaan in het karakter van tijden en personen.

De vereischten ter behandeling dier stof staan ons levendig voor den geest, en de zoo-even aangehaalde voortreffelijke schrijver heeft zelf ons den weg dien wij te volgen hebben afgebakend, als hij ons ten plicht stelt: „met grooten ijver te onderzoeken; alle voorbarigheid te schuwen, „waar het op oordeelen aankomt; ieder bijoogmerk te laten varen, ieder „nevendoel, dat onze zucht naar waarheid zou kunnen doen betwijfelen" [2]).

Welnu, onze tijd levert waarborgen op voor de vervulling van die plichten. Den ijver in het onderzoek zal niemand betwisten, die de werkzaamheid der laatste jaren heeft gade geslagen. Ook aan de overige vereischten kunnen wij voldoen.

Wij kennen de gebreken onzer voorgangers, en voor sommigen hunner feilen zijn wij door de omstandigheden behoed.

Zin voor, ja behoefte aan wat men lokale kleur noemt, een gevolg van meerder waarheidszin en grondiger studie, behooren te zeer tot de eigenaardigheden van onzen tijd, dan dat wij zouden behoeven te vreezen, dat wij in dit opzicht ons niet zouden spiegelen aan wat wij laken bij hen die ons voorgingen.

---

[1]) Mr. Groen van Prinsterer, *Archives*, Tom I, Progél., pag. 28.

[2]) Dezelfde, t. a. pl., bl. 29.

De sluyer die de middeneeuwen omhulde is nagenoeg geheel weggevaagd. Hief Kluit er den eenen slip van op, om het eerste licht te doen stralen op het middeneeuwsche recht; ons is het gegeven het deksel geheel te doen wegvallen, daar wij, toegerust met eene vroeger naauwelijks mogelijk gewaande kennis van oudheden, kunst en letterén, de inwendige beweging van dat tijdperk kunnen begrijpen en blootleggen, en zoodoende eerst aan het tafreel gloed en leven bijzetten.

De dagen der Republiek zijn voorbijgegaan, en met hen de oorzaak en aanleiding tot de verdeeldheden, die met haar wezen schenen verweven. De drang van het oogenblik kan ons niet meer dwingen partij te kiezen voor Staats- noch Stadhoudersgezinden. Hunne daden en beginselen kunnen wij dagen voor de hooge vierschaar van waarheid en zedelijkheid, zonder dat wij behoeven te vreezen, dat ons oordeel door partijdige voor- of tegeningenomenheid zal worden beneveld.

Ook de latere veelbewogen jaren der geschiedenis zullen wij met kalmte kunnen beschouwen, als de geest van het nederlandsche volk werkelijk tot ons gesproken heeft uit de vroegere bladen zijner historie; als wij ons niet blind gestaard hebben aan de letter der geschiedenis, maar uit haar de algemeene wet van volksleven en volksontwikkeling hebben opgespoord.

En hoe hebben de laatste 60, wat zeg ik! de laatste 25 jaren zelfs, onzen historischen blik verhelderd! Die rijkdom aan gebeurtenissen, die wisseling van lotgevallen van staten en vorsten in zoo kort een tijdsbestek saamgedrongen, hoe hebben zij het oordeel van den opmerkzamen beschouwer doen rijpen. Wij hebben kunnen zien hoe groote gebeurtenissen zich vormen, en wat daarop van invloed kan zijn; wij hebben de staatkunde der europésche kabinetten in hare wederkeerige werking bespied; en voor wie oogen had om te zien, en helderheid van geest om te oordeelen, voor wie geen vreemdeling was in zijn eigen tijd, is door die ondervinding een nieuw licht opgegaan over de woelingen en worstelingen van vroeger eeuw.

Zijn wij intusschen vrij van hartstochten en vooroordeelen, en kent ook onze tijd geen partijen, wier hand de tooverroede zwaait, die de kleuren der geschiedenis doet veranderen en de feiten zich schikken naar haren willekeur?

'tZou dwaasheid zijn er aan te twijfelen, M. H. Maar tegen het gevaar om daardoor vervoerd te worden, hebben wij een waarborg in dien zin voor echte, objektive wetenschap, die onzen tijd boven de vorige eeuw kenschetst.

Een hoogst merkwaardig voorbeeld van dien invloed van de liefde tot de wetenschap, levert ons een der voortreffelijkste geschiedvorschers van den jongeren tijd, AUGUSTIN THIERRY. Toen hij de eerste schreden zette op het veld, waarop hij zoo menigen lauwer zou plukken, was het met het doel om wapenen te zoeken ter bestrijding van politieke tegenstanders. Allengs dringt hij dieper door in het voorwerp zijner studie, en na weinige jaren is het doel waarom hij de wetenschap beoefent, de wetenschap zelve geworden. Hooren wij hemzelf, als hij getuigt [1]): „Naarmate ik dieper „doordrong in het onderzoek, hetzij van de richting door onze geschied- „schrijvers gevolgd, hetzij van de grondstof zelf onzer historie, naar die „mate verbleekte de politieke tint mijner schriften; de wetenschap trad „meer zonder bijoogmerken op den voorgrond; belangrijk werden mijne „opstellen alleen voor den kleiner kring van hen, die de wetenschap op „prijs stellen."

En wie onzer, die de hand in den boezem steekt, zal niet moeten bekennen, dat het hem min of meer eveneens gegaan is; dat van den eenen kant bijoogmerken, van de andere zijde historische vooroordeelen en valsche begrippen vanzelf zijn weggevaagd door waarachtigen zin voor de wetenschap, die hij bij grondiger en gezetter beoefening om haarzelve lief kreeg.

Twijfelen wij daarom ook niet langer, M. H. of het tijdstip aangebroken is, waarop eene volledige, onpartijdige geschiedenis van het nederlandsche volk, eene geschiedenis voldoende aan de strengste eischen der wetenschap, mogelijk is geworden, gelijk zij reeds sedert jaren noodzakelijk werd gekeurd. Waar eene zoo diep gevoelde behoefte bestaat, kan het tijdstip niet verre meer verwijderd zijn dat aan die behoefte zal worden voldaan.

Is eenmaal de geschiedenis des vaderlands overeenkomstig de eischen van den tijd naar waarheid voorgesteld, de sympathie er voor zal algemee-

---

[1]) *Dix ans d'Etudes Historiques*, Préface.

ner worden, en eindelijk zullen Neêrlands zonen Nederland ook kunnen liefhebben omdat zij het kennen.

Onze roeping is het intusschen den historischen zin aan te kweken, en grondige kennis van de ontwikkeling des nederlandschen volks tot op onzen tijd te prenten in hoofden en harten van hen, die bestemd zijn om die ontwikkeling een stap verder te brengen. Die gemeenschappelijke beoefening der wetenschap, die vóór alle anderen den Nederlander moet ter harte gaan, moge hun een helder inzicht geven in het historische leven onzes volks, en daardoor de eischen van het heden en der toekomst verduidelijken; zij moge vooral medewerken om dien nationalen zin aan te kweken, zonder welken eene zelfstandige toekomst voor het Vaderland eene onmogelijkheid is; maar die wel begrepen en innig gevoeld, de beste waarborg is voor Neêrlands eer.

Dat ik tot die verheven taak, op ruimer schaal dan vroeger, gerechtigd ben, heb ik aan U te danken, Edelgrootachtbare Heeren, Kuratoren dezer Hoogeschool, die door uwe vereerende keuze, door onzen geëerbiedigden Koning welwillend bekrachtigd, mij geroepen hebt om in Gruno's veste die wetenschap, die bij uitnemendheid de vaderlandsche is, te handhaven en voort te planten. Ik weet het, gij verlangt geene hoogklinkende dankbetuiging in weidschen woordenpraal: gij eischt slechts, dat ik door voortgezette studie en ijverige plichtsbetrachting zal toonen, dat Gij u in uwe keuze niet bedrogen hebt. Maar wat uwe zedigheid u verbiedt te vorderen mag ik U niet onthouden; en ik zou het gevoel van geluk, dat in dit plechtig uur mijn hart vervult, bederven, wanneer ik mij moest weêrhouden uit te spreken wat in mijn binnenste gloeit. Openlijk wil ik het dan ook erkennen, met hart en mond, hoe diep ik gevoel wat ik U verschuldigd ben. Ontvangt daarvoor de hulde mijner erkentelijkheid; en weest verzekerd, dat zoo ik nog een spoorslag behoefde om mijne beste

levenskrachten te blijven wijden aan de wetenschap, die ik lief kreeg naarmate ik nader met haar vertrouwd werd, weest verzekerd, dat uwe eervolle onderscheiding, uw mannelijk vertrouwen daartoe de beste prikkel zou wezen.

Als ik mij vleyen durf dat mijn streven tot op dezen dag uwe goedkeuring heeft weggedragen, en dat het U eene aanleiding was mij herwaarts te roepen, dan wijst mij dit ook den weg dien ik voortaan te volgen heb. Dat streven, waarop Gij uw zegel gedrukt hebt, wat was het anders dan met ijver de wetenschap om haarszelfs wille te beoefenen, en alle krachten, hoe gering dan ook, in te spannen om voor haar de harten te ontgloeyen! Dat zal ook hier mijn ideaal zijn; en plechtig verbind ik mij heden om jegens die wetenschap, jegens deze Hoogeschool, jegens U, mijn plicht te vervullen, den plicht die overeenstemt met de neiging van mijn hart.

Ik ontveins mij niet hoe zwaar die plicht is: eene ondervinding van zes jaren heeft mij met zijnen omvang bekend gemaakt; en zoo de werkkring dien ik verlaat mij eene gewenschte oefenschool werd, dagelijks bood hij mij de gelegenheid mij te overtuigen, dat alleen onverflaauwde ijver en voortgezette inspanning in staat stelt zonder oneer den driedubbelen last te torschen aan dien plicht verbonden.

Moge ik al, zonder der zedigheid te kort te doen, van mijzelven durven getuigen, dat het mij aan ijver ten minste niet ontbreken zal; bij de intrede in mijne nieuwe loopbaan wordt mijn vertrouwen heftig geschokt, als ik bedenk wien ik te vervangen heb.

Hoe brandend ook de ijver zij waarmede ik mij bezield voel; hoe innig ook het voornemen bij mij vast sta in gemoede mijne plichten te vervullen, ik weet maar al te zeer, de Vries wordt U niet licht vergoed. Eene veeljarige vriendschap heeft mij het voorrecht geschonken dat hart en dat hoofd te leeren kennen: ik weet wat schat van geleerdheid in dat brein klaar geordend ligt; ik weet wat edele aandoeningen dien boezem doen zwellen; en ik voel dubbel wat mij ontbreekt: nu ik de plaats ga innemen waarvan hij het cieraad was.

Intusschen, met zijn beeld voor oogen, zal ik er mijn roem in stellen hem na te treden op de baan die hij hier met eere bewandelde.

Zoo zal ik zeker aan uwe bedoeling beantwoorden, uw vertrouwen beloonen, Edelgrootachtbare Heeren; en zoo zal ik eenmaal recht verkrijgen op uwe achting, en op die verlichte en krachtige ondersteuning, die uwe zucht voor wetenschap en Hoogeschool u niet doet onthouden aan wie zich harer waardig maakt.

Hooggeleerde Heeren, die ik heden voor het eerst als mijne ambtgenooten mag begroeten, ik sta thans aan den drempel van het perk, waarin gij reeds zooveel lauwers en zelfvoldoening hebt mogen oogsten. Behoef in U te zeggen dat het voor mij een even aangenaam als plechtig uur is, waarop ik word ingeleid in uwen kring?

Misduid mij echter niet, wanneer ik, alvorens U de broederhand te reiken, een oogenblik in gedachten verwijle bij hen die ik verlaat. Eene betrekking van zes jaren tot Deventers Doorluchtige School, heeft mij veel stof gegeven tot dankbare herinnering. Nimmer zullen de jaren dáár doorleefd, uit mijn geheugen gewischt worden. Dáár trad ik voor het eerst de praktische loopbaan in; dáár heb ik mij grootendeels gevormd; dáár heeft onvergetelijk lief en leed mijne borst bewogen; dáár was ik gelukkig in de achting en liefde van zoovelen, waaraan ik mij niet kan ontrukken, zonder dat een alsemdruppel zich mengt in den vreugdebeker van het oogenblik.

Als vreemdeling treed ik U te gemoet, voor weinig tijds den meesten uwer persoonlijk geheel onbekend; ik mag niet vergen dat ik van dezen eersten dag af aan, hier reeds zou wedervinden, wat ik ginds terugliet; maar ik mag U toch de broederhand bieden, in de hope, ja in 't vertrouwen, dat ik eenmaal ook uwe vriendschap zal verwerven. Ik stel mij ernstig voor daarnaar te streven; en de blijken van welwillendheid, van hartelijke voorkomendheid, die ik, geheel onverdiend, van velen uwer reeds mocht ondervinden, schenken mij de overtuiging dat ik in mijne poging zal slagen. Ik stel er dubbelen prijs op, omdat die onderlinge welwillendheid ten naauwste is verbonden met den bloei, de eer onzer Hoogeschool. Vrijmoedig roep ik die welwillendheid in, zoowel als uwe

medewerking en den steun uwer ondervinding, die uwe humaniteit mij niet zal weigeren.

Tot U in het bijzonder een enkel woord, geleerde HECKER, wien ik voor weinig weken voor 't eerst de hand mocht drukken. Die handdruk was van weêrszijde mannelijk en hartelijk; hij was mij een verblijdend voorteeken, dat de vriendschap ontloken onder zoodanige omstandigheden als die ons te samen brachten, hecht en sterk zal zijn, omdat zij rust zoowel op wederzijdsche sympathie, als op wederkeerige achting.

Wat kon mijne vreugde op dezen dag meer verhoogen dan uwe tegenwoordigheid, waarde DE VRIES! Dat openlijk bewijs uwer vriendschap is mij alles waard, al had ik het niet noodig om innig overtuigd te wezen van 't geen Gij voor mij zijt.

Wij mochten het zeldzaam voorrecht smaken hand aan hand den weg der wetenschap te bewandelen, zonder dat immer zelfzuchtige naijver aan onze vriendschap knaagde. Ik ben er fier op die verklaring te kunnen afleggen.

Gij hebt U verheugd toen ik U zou opvolgen in den leerstoel waarvan Gij vier jaren het cieraad zijt geweest; ik deelde in uw geluk toen de roeping naar Leiden U nog ruimer veld bood om uwe veelzijdige en grondige wetenschap ten oorbaar van het vaderland aan te wenden, terwijl zij U tevens terugvoerde in den kring der uwen. Gods zegen ruste op uwen nieuwen werkkring!

Wie U hier gekend heeft betreurt uw gemis; maar ook Gij zult dikwerf het oog naar Groningen wenden, waar het innigst geluk, al was 't slechts korten tijd, voor U bloeide; waar Gij tranen geweend hebt, die U deze plek onvergetelijk maken.

De wetenschap was uw troost, zij blijve uwe kracht! Wat toekomst ons ook beschoren zij, moedig haar te gemoet getreden, berustend in Gods almachtig en vaderlijk bestuur, dat wij op de baan onzer studie

steeds inniger leerden waardeeren; moedig haar te gemoet getreden, hand in hand, in het zalig gevoel, dat wij, zoowel op wetenschappelijk gebied, als in den huiselijken kring, voor elkander zullen blijven die wij tot hiertoe waren: één hart en ééne ziel.

En Gij, jongelingen, die aan deze Hoogeschool U vormt voor het maatschappelijk leven, laat ik eindelijk ook U begroeten met die warme genegenheid, die van nu af aan ons moet verbinden, wil onze gemeenschappelijke arbeid vruchten dragen. Ik weet het, hoog slaat U de borst bij het denkbeeld uwe jeugdige kracht te wijden aan de beoefening der vaderlandsche wetenschap, die zooveel aantrekkelijks heeft. Gij waardeert de taal onzer vaderen, die taal zoo rijk en zoo krachtig; Gij bemint die bloeyende letterkunde, waarin zij zoo heerlijk zich ontrolt; Gij zijt ontgloeid voor die geschiedenis des Vaderlands, wier aard en strekking ik U heden trachtte te ontvouwen. En geen wonder, want de gloed, die tintelde in de welsprekendheid van hem, die nog kort geleden U rondleidde in al die schatten, moest wel eene vonk in uwen boezem overstorten. Behoud die geestdrift, die hij bij U heeft opgewekt, en laat mij de erfgenaam zijn dier liefde, waarmede gij aan zijne lippen hingt. Dat zal mij moed en kracht schenken om er naar te streven om voor U, voor deze Hoogeschool te worden, wat hij zich zoo roemvol betoond heeft.

ORDO LECTIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA,

HABENDARUM

INDE A MENSE SEPT. ANNI CIƆIƆCCCLIII AD FERIAS AESTIVAN ANNI CIƆIƆCCCLIV.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae, horâ VIII, Martis, horâ X, et Mercurii, horâ VIII, *Historiam Ecclesia Christianae*, secundum *Lineamenta* sua, typis divulgata, enarrabit; diebus Lunae, Mercurii et Veneris, horâ X; *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium* a L. G. PAREAU et se editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, horâ IX, et Martis, horâ XI, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; horâ auditoribus commodâ *Barnabae Epistolam* et alia *Patrum* opuscula cum Commilitonibus leget. Denique ut religionis Christianae accuratius cognoscendae copia fiat omnibus, qui huius rei desiderio tenentur, Academiae alumnis, die Martis, horâ IV, cum variarum Facultatum Studiosis colloquetur duce Compendio, a se edito, cui titules est: *Opleiding tot zelfstandig inzigt in het Christendom.*

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU diebus Iovis et Veneris, horâ XI, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium* a P. HOFSTEDE DE GROOT et se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, horâ XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, *Theologiam Christianam moralem* exponet; diebus Lunae atque Veneris, horâ XII, et die Martis, horâ I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraïca* cum Commilitonibus interpretabitur.

GUILIELMUS MUURLING die Lunae, horâ XI, tractabit *Criticam Novi Testamenti;* diebus Martis et Veneris, horâ IX, et die Iovis, horâ X,

Euangelium IOHANNIS cum Commilitonibus interpretabitur; diebus Martis et Veneris, horâ VIII, et die Iovis, horâ IX, *Theologiam Practicam* tradet; die Iovis, horâ III, *exercitia Homiletica*, et die Saturni, horâ XI, *exercitia* provectiorum *Catechetica*, cum pueris instituenda, moderabitur.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, horâ III, suis vicibus praeërunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

FREDERICUS CHRISTIANUS DE GREUVE diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ XI, *Logicam* docebit; diebus autem Iovis, Veneris et Saturni, horâ IX *Historiam Philosophiae* exponet; horâ X *Metaphysicam* tradet; *Encyclopaediam*, *Ethicam*, aliamve *Philosophiae* partem horâ auditoribus commodâ explicabit. Cum provectioribus KANTII *philosophiam criticam*, a KINKERO expositam et emendatam, sive *Dualismum Rationis humanae* interpretabitur.

IACOBUS ADOLPHUS CAROLUS ROVERS *Historiam gentium* tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ IX; *Antiquitates Romanas*, iisdem diebus, horâ X, et die Iovis, horâ VIII; *Antiquitates Graecas*, horâ auditoribus commodâ. *Disputandi exercitationibus* praeërit die Iovis, horâ IX.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *elementa grammatices Hebraïcae*, additis exercitiis analyticis, tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ VIII; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ VIII; *Antiquitatem Hebraïcam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ X; *Libros* SAMUELIS interpretabitus diebus Lunae et Mercurii, horâ XI; *Vaticiniorum* JESAÏAE capita selecta die Martis, horâ XI. Cum provectioribus KOSEGARTENII *Chrestomathiam* privatim leget die Lunae, horâ IV, et *Chrestomathiam Kirschianam a* BERNSTEINIO *editam* eodem die, horâ V.

IOANNES ADOLPHUS CAROLUS VAN HEUSDE diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ X, *Ciceronis de Fin.* L. III sq., iisdem diebus, horâ I, *Sophoclis Oedipum Coloneum* explicabit; petentibus vero, iisdem diebus horâ XI, privatim *historiam poësis tragicae Graecae* adhibitis veterum de ea re locis exponet.

MATTHIAS DE VRIES *Historiam Patriae* tradet, diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ XII; *Linguam patriam* explicabit et *Eloquentiae* praecepta tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ XII; *Exercitia practica* moderabitur, die Martis, horâ XI; Fabulam, *Floris ende Blancefloer* dictam, a Doct. HOFFMANNO FALLERSLEBENSI editam, interpretabitur, diebus Lunae et Mercurii, horâ XI; Selecta VONDELII loca exponet die Mercurii, horâ I. Si qui sint, qui *Linguae Sanscritae* elementa sibi explicari cupiant, eorum studia lubentissime adiuvabit; *Grammaticam Sanscritam* et *Anthologiam*, a Clo. WESTERGAARD editas, explicabit die Martis, horâ VI ad VIII.

IN FACULTATE IURIDICA.

HENRICUS NIENHUIS diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, horâ XI, *Ius Civile* interpretabitur, iisdemque diebus, excepto die Saturni, horâ XII, selecta *Iuris Mercatorii* capita tractabit; diebus Mercurii horâ X, et Saturni horâ X et XII, maxime secundum ius patrium hodiernum, locum *de foro competente in caussis civilibus*, ipsiusque *Processûs Civilis* cum principia tum praecepta exponet; quibus, post ferias hyemales, adiunget *Exercitationes forenses.*

IACOBUS HERMANNUS PHILIPSE diebus Martis, Mercurii, Iovis et Venenis, horâ IX, *Institutiones* IUSTINIANI explicabit; die Lunae, horâ XI, diebus Martis, Iovis et Veneris, horâ X, mense vero Aprili, Maio, Iunio et Septembri, iisdem diebus, horâ matutinâ VII, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, horâ VIII et XI, die Martis, horâ VIII, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, Iovis et Veneris, horâ VIII, *Encyclopaediam ac Methodologiam Iuris* tradet.

CORNELIUS STAR NUMAN diebus Lunae, Martis, Mercurii, horâ VIII, *Codicem poenarum*, quo adhuc utimur, interpretabitur; horâ IX, *Iuris publici principia* tradet, adhibito BLUNTSCHLII opere: *Allgemeines Staatsrecht, geschichtlich begründet*, Monachii, 1851; diebus Lunae, horâ X, Iovis et Veneris, hora VIII, *Oeconomiae politicae* initia tradet; die Martis, horâ X, diebus Iovis et Veneris, horâ IX, *Ius criminale patrium* docebit; diebus Mercurii, Iovis et Veneris, horâ XI, *de*

natura Iuris aget. TACITI *Germaniam* cum commilitonibus leget, horâ opportunâ.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeërunt Iuris Professores.

IN FACULTATE MEDICA.

IACOBUS BAART DE LA FAILLE diebus Mercurii et Iovis, horâ VIII, et Saturni, horâ IX, sed post ferias Paschales, diebus Mercurii et Iovis, horâ VIII, Veneris et Saturni, horâ VII, *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio Academico, ad parturientium lectos, qualibet oblata occasione, practice instituet; diebus Lunae et Martis, horâ VIII, Artis Obstetriciae *partem Technicam* de industria docebit; *Therapiam specialem* morborum tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ IX, et post ferias Paschales etiam diebus Mercurii et Iovis, horâ VII; diebus Mercurii, horâ X, et Saturni, horâ VIII, *Medicinam Forensem* docebit; diebus Lunae, Iovis et Saturni, horâ X ad XII, ceteris diebus, horâ XI ad XII, in Nosocomio Academico *Clinicis exercitationibus* vacabit, morbosque ibi tractatos uberius exponet. Disputationum exercitiis lubens vacabit.

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, horâ IX; *Histologiam*, iisdem diebus, horâ XI; *Anatomiam pathologicam*, die Veneris horâ VIII et X, et die Saturni, horâ VIII. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit horâ I.

IANUS HISSINK IANSEN *Chirurgiam* docebit die Martis, horâ X, diebus Iovis et Veneris, horâ IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, horâ IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, horâ XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, horâ XII; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, horâ IV. *Dissectionibus cadaverum anatomicis* tempore opportuno instituendis quotidie praeërit.

ISAÄCUS VAN DEEN *Physiologiam specialem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Saturni, horâ VIII; *Physiologiam generalem*, diebus Iovis et Veneris, horâ VIII; *Remediorum effectum et therapeuticum usum*, diebus

Lunae, Martis et Mercurii, horâ X; *Pharmacognosin et naturalem remediorum historiam*, diebus Veneris et Saturni, horâ IX; *Therapiam generalem*, diebus Iovis et Veneris, horâ III. *Experimentis et indagationibus physiologicis* quotidie, horâ XII ad II, vacabit.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Veneris, horâ VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam die Martis, Iovis et Saturni, horâ VIII, *elementa Botanices* illustrabit. *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet die Veneris, horâ XI. Die Mercurii horâ IX et X aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, horâ X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, alternis dierum hebdomadibus, die *Mercurii* horâ VII *excursionibus botanicis* praeërit.

IANUS GUILIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ XI, *Arithmetices*, *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, horâ I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ XII. *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. *De Matheseos elementis disquisitio* habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, horâ pomeridianâ III.

NICOLAUS MULDER die Lunae, horâ X, die Martis, horâ X et XII, *Historiam Animalium invertebratorum naturalem* docebit; *de Mammalibus* vero aget horâ dein indicandâ; diebus Veneris et Saturni, horâ XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. *Exercitiis Zoölogicis* et *Zoötomicis practicis* quotidie praeërit.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ diebus Iovis et Saturni, horâ IX, *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* docebit; selectos *Algebrae* locos tractabit diebus Lunae et Martis, horâ XI; *Geometriam analyticam*, *Calculum differentialem* et *integralem*, *Mechanicam analyticam*, *Astronomiam sphaericam* et *physicam* exponet horis commilitonibus commodis; *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur horis postea indicandis.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A DIE 13 OCTOBRIS 1853 AD 12 OCTOBRIS 1854.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

1854.

d. 16 Jan. PETRUS JOHANNES NICOLAUS WETSELS, Meppelanus, privatim defensa Disputatione antiquaria *de Fetialibus*, Ph. Th. M. L. H. D. *cum laude.*

d. 27 Maji. REINHART KRUIZINGA HOMAN, ex pago Kolderveen Drenthinus, priv. def. Disputatione *de homine Deorum potestati subjecto, qualis in Iliade et Odyssea describitur*, Ph. Th. M. L. H. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE JURIDICA.

1853.

d. 27 Oct. LUDOLPHUS REGNERUS WENTHOLT, ex pago Weidum Frisius, privatim defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 16 Nov. GULIELMUS FREDERICUS VRIESE, Amstelodamensis, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D.

Eodem die. ROBERTUS THEODORUS COLLOT D'ESCURY, Alcmariensis, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D.

d. 30 Nov. JANUS VAN GIFFEN, Groninganus, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 21 Dec. ARNOLDUS HENDRICUS KONING, Westerwoldensis, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 21 Dec. Horatius Albarda, Leovardiensis, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

1854.

d. 18 Jan. Johannes Benedictus Kan, Groninganus, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 1 Febr. Godartus Gulielmus de Vos van Steenwijk, Meppela-Drenthinus, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 1 Mart. Johannes Meder, Winschotanus, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D.

d. 22 Mart. Florentius Adrianus van Hall, Groninganus, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

Eodem die. Gulielmus Adrianus Bergsma, ex pago Idaard-Frisius, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D. *cum laude.*

d. 3 Maji. Johannes Casparus Cornelius à Scheltinga Bergsma, ex pago Idaard-Frisius, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D.

d. 14 Junii. Isaäcus Telting, Leovardiensis, publice defensa Disputatione Juridica *de crimine ambitus et de sodalitiis apud Romanos*, J. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 24 Junii. Franciscus Joannes Kappeyne van de Copello, Haganus, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D.

Eodem die. Christophorus Adrianus Henricus Ebbinge Wubben, ex pago Staphorst Transisalanus, priv. defensis quaestionibus Juris, J. R. et H. D.

IN FACULTATE MEDICA.

1853.

d. 22 Oct. Johannes Christophorus Hemsing, Med. Dr., ex pago Balk Frisius, priv. defensis Thesibus Obstetriciis, A. O. D.

d. 29 Oct. Berend van Buuren, Med. Dr., e vico Delfzijl, priv. def. Thes. Obst. A. O. D. *cum laude.*

d. 26 Nov. Marcus Janus Baart de la Faille, Med. Dr., Groninganus, priv. def. Thes. Obst. A. O. D. *magna cum laude.*

d. 3 Dec. ABRAHAMUS THEODORUS FOLKERTSMA, ex pago Midlum Frisius, def. Dissertatione continente *conspectum morborum in Clinico Clarissimi F. Z. Ermerins anno Academico* 1852-1853 *observatorum*, Med. D. *magna cum laude.*

1854.

d. 4 Febr. BEREND VAN CALCAR, Med. Dr., def. Thes. Obst. A. O. D. *cum laude.*

d. 13 Maji. JOHANNES VEENHOVEN, Med. et Art. Obstr. Dr., defensis Thes. Chirurgicis, Chir. D.

d. 15 Junii. ABRAHAMUS THEODORUS FOLKERTSMA, Med. Dr., e pago Midlum Frisius, def. Thes. Obst. A. O. D.

d. 17 Junii. GERHARDUS VISSCHER, Hoogeveena-Drenthinus, priv. defensa Dissertatione medica *de Lupo*, Med. Dr. *magna cum laude.*

d. 1 Julii. MATTHEUS VAN HEYNINGEN BUSCH KEISER, Westerwijtwerda-Groninganus, priv. def. Dissertatione Medica exhibente *quaedam de haemorrhagia, quae vocatur haemoptysis*, Med. D.

Eodem die. SILVESTER ARNOLDUS LAMPING, e pago Dalen Drenthinus, priv. def. Dissertatione *de glandulis Pacchioni*, Med. Dr. *magna cum laude.*

Eodem die. LAMBERTUS ATZEMA FOLMER, Groninganus, priv. def. Dissertatione *de nexu inter arteriarum truncos et ramos exorientes*, Med. D. *magna cum laude.*

Eodem die. GUALTERUS HENRICUS CRULL, Meppela-Drenthinus, priv. def. Dissertatione medica continente *experimenta quaedam de restitutione motus ciliaris evanidi*, Med. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

1854.

d. 19 Jan. HENRICUS WYBELINGH, V. D. M. designatus in pago Rottevalle, publice defensa Dissertatione Theologica, *qua inquiritur, quis sit Epistolae Jacobi scriptor*, Theol. D. *cum laude.*

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI

INDE A KAL. JAN. AD D. XXXI M. DEC. MDCCCLIII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

F. A. G. MIQUEL, Clar. Ord. Praeses.
C. J. MATTHES.
E. H. VON BAUMHAUER.

THEOLOGIAE.

G. MOLL.

JURISPRUDENTIAE.

C. A. DEN TEX, Prof. emeritus.
M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
H. DE BOSCH KEMPER.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

J. BOSSCHA, Prof. emeritus.
H. BEYERMAN.
P. J. VETH.
J. C. G. BOOT.

PROFESSORES MEDICINAE.

GER. VROLIK.
GUIL. VROLIK.
C. B. TILANUS, Prof. honorarius.
P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.
J. VAN GEUNS, Prof. extraordinarius.
G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.

33*

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

ANNO MDCCCLIII.

Die 19 m. Februarii Praeses Ordini nuntiat se opportuno tempore et loco significasse, quem dolorem Ordo perceperit ex obitu Viri Cl. D. J. VAN LENNEP, Professoris emeriti, defuncti d. 10 eiusdem mensis. Cuius viri per longam aetatem de Athenaco optime meriti memoria digne celebrata est a Viro Ampl. H. J. KOENEN, Curatorum Praeside, habita die 11 Aprilis Oratione funebri in auditorio Athenaei, quae iam recepta est in volumine Annalium proxime superiori.

Die 10 m. Octobris recitantur literae Curatorum, quibus nuntiatur in locum Viri Ampl. J. J. UITWERF STERLING, defuncti, ab Senatu Amstelodamensi Curatorem esse creatum Virum Ampl. C. H. B. BOOT.

SERIES LECTIONUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI

HABENDARUM INDE A DIE 1 M. OCT. A. MDCCCLIII AD FERIAS AESTIVAS A. MDCCCLIV.

FREDERICUS ANTONIUS GUILIELMUS MIQUEL

privatim tradet *Geologiae et Palaeontologiae fundamenta*, horis deinde indicandis;
Pharmacologiam generalem et specialem, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI;
Botanices Elementa, iisdem diebus, hora X;
Stirpium medicinalium, venenatarum et oeconomicarum historiam ter per dierum hebdomadem;
Excursionibus botanicis praeerit;
Vegetabilia cryptogamica et *Oeconomiae ruralis elementa* explicare paratus erit.

CAROLUS JOANNES MATTHES

privatim docebit *Planimetriam* et *Trigonometriam rectilineam*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora IX matutina;
Physicam experimentis illustratam, iisdem diebus, hora XI;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum, diebus Jovis et Veneris, hora I;
Calculi differentialis et integralis elementa, horis cum auditoribus constituendis.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

privatim *Chemiam anorganicam* docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII;
Chemiam corporum organicorum, diebus Martis et Mercurii, hora IX;
Chemiam Physiologicam, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I, excepto tempore hiemali;
Chemiam pharmaceuticam, die Lunae, hora IX, et die Martis, hora X;
Chemiam practicam quotidie in Laboratorio Chemico.

GUILIELMUS MOLL

privatim tradet *Exegesin Novi Foederis*, interpretanda Pauli Apostoli epistola ad Romanos, diebus Martis et Mercurii, hora X;
Historiam Religionis et *Ecclesiae Christianae*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora XI;
Theologiam dogmaticam, iisdem diebus, hora IX;
Exercitationes Homileticas moderabitur.

CORNELIUS ANNE DEN TEX

si per valetudinem licebit, lectiones habebit horis dein indicandis.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

publice disputandi exercitia moderabitur;
privatim *Digestorum* selecta capita tractabit, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora IX matutina;
Institutiones Imp. Justiniani interpretabitur, iisdem diebus, hora X;
Historiam Juris Romani enarrabit, iisdem diebus, hora XI.
Jus Civile Hollandicum docebit, iisdem diebus, hora XII.
Jus Mercatorium tradet, iisdem diebus, hora p. mer. I.

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

privatim tradet *Philosophiam Juris*, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora IX;

Jus Criminale, iisdem diebus, hora X;

Initia Oeconomiae politicae, diebus Martis et Jovis, hora XI.

Historiam politicam Europae, diebus Mercurii et Veneris, hora XI.

JOHANNES BOSSCHA

privatim *e Principiis Historiae universae* anno superiore a se traditis loca selecta explicabit, tempore tum sibi tum commilitonibus opportuno.

HUGO BEYERMAN

privatim *Rhetoricen* sive praecepta stili Belgici, additis belgice scribendi exercitationibus, tradet die Lunae hora X—XII et die Saturni hora IX—I;

Historiam Patriae enarrabit, die Lunae hora XII—II et die Saturni hora XI—I;

Pronuntiationis sive *eloquentiae exterioris* exercitia moderabitur.

PETRUS JOANNES VETH

privatim docebit *Exegesin Veteris Foederis*, interpretandis Psalmis selectis, diebus Martis et Mercurii, hora VIII matutina;

Grammaticae Arabicae elementa, diebus Jovis et Veneris, hora VIII;

Antiquitates Hebraeas, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora IX;

Grammaticam Hebraeam, adjuncta libri Deuteronomii lectione, iisdem diebus, hora X;

Logicam tradet, diebus Lunae et Saturni, hora VIII, et *Metaphysicam*, die Lunae, hora IX;

Cum provectioribus leget *Kosegarteni Crestom. Arabicam* et *Kirschii Chrestom. Syriacam*, *a Bernsteinio* denuo editam, alternis vicibus, die Veneris, hora VI—VIII post meridiem.

JOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

privatim *Antiquitates Romanas* explicabit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora XII;
Literas Latinas docebit interpretans *Ciceronis Academica* et *Iuvenalis Satiras selectas*, iisdem diebus hora I;
Literas Graecas explicans nonnullas partes *Musarum Herodoti*, *Euripidis Hippolytum* et *Platonis Symposion*, iisdem diebus hora II.

GERARDUS VROLIK

privatim docebit *Obstetriciam theoreticam*, diebus Mercurii et Veneris hora II.

GUILIELMUS VROLIK

privatim *demonstrationes anatomicas* habebit, tempore hiemali, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora p. m. I;
docebit tempore vernali, *Zootomiam*, diebus Jovis, Veneris et Saturni, hora matutina IX;
Osteologiam, tempore autumnali, iisdem diebus et horis;
Physiologiam, iisdem diebus, hora X et XI;
Methodum secandi, tempore hiemali quotidie.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

privatim docebit *Pathologiam* et *Therapiam Chirurgicam*, ter quavis hebdomade, hora XII;
Artem obstetriciam, tribus reliquis diebus, hora XII;
Examini aegrotantium et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praeerit diebus singulis, hora IX;
Enchireses medicas in cadavere demonstrabit, diebus et horis indicandis.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

privatim *Pathologiam* et *Therapiam generalem* docebit, diebus Martis, Mercurii et Jovis, hora p. m. II;

Doctrinam morborum singularium interpretabitur, iisdem diebus, hora p. m. I;

Paxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, hora matutina VIII.

JOANNES VAN GEUNS

privatim *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora X;

Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, diebus Lunae, Martis, Jovis et Saturni, hora XI;

Medicinam forensem tradet bis quavis hebdomade.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

privatim *Neuropathologiam* docebit et ad lectulos aegrotantium exponet, die Saturni hora XI—I.

Elementa psychiatriae exponet hora dein indicanda.

NUMERUS STUDIOSORUM [1]

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI

DIE XXXI DECEMBRIS MDCCCLIII.

Theologiae	52.
Jurisprudentiae	58.
Literarum	6.
Medicinae	14.
Philosophiae	2.
	132.

---

[1]) Quum in Annalibus anni superioris numeri misere perturbati sint, hac occasione oblata rogamus, ut sic emendentur:

Theologiae	54.
Jurisprudentiae	61.
Literarum	6.
Medicinae	18.
Philosophiae	3.
	142.

ATHENAEUM

DAVENTRIENSE.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

A. D. 16 FEBR. 1853 A. D. 16 FEBR. 1854

DOCENDI MUNUS OBIERUNT

IN ILLUSTRI ATHENAEO DAVENTRIENSI.

J. VERBURG, Th. D.
P. BOSSCHA, Ph. Th. M. L. H. et J. U. D.
J. DUYMAER VAN TWIST, J. U. D.
M. J. COP, M. M. Ph. N. D. h. t. R. M.
G. J. A. JONCKBLOET, Ph. Th. M. L. H. D.
V. S. M. VAN DER WILLIGEN, M. M. Ph. N. D.

S. SUSAN, Ling. hod. Lector.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRI DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XX M. SEPT., A. MDCCCLIII, USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. MDCCCLIV.

RECTORE MAGN. MARINO JOHANNE COP.

M. J. COP Chemiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, horâ IX. Botanices elementa tractabit, iisdem diebus horâ X. Chemiam analyticam docebit diebus Martis et Mercurii, horâ XII. Ordines plantarum naturales exponere perget. Exercitiis chemicis quotidie praeërit. Favente anni tempestate, cum auditoribus excursiones botanicas instituet.

J. VERBURG diebus Martis, Mercurii et Jovis, horâ X, initia linguae Hebraeae tradet. Die Veneris horâ X, et Martis horâ XI, Arabicae quoque linguae initia. Porro provectioribus discipulis, si qui sint, ad penitiorem monumentorum Hebraeorum cognitionem aditum patefaciet, illustrandis varii styli speciminibus, diebus Mercurii et Veneris, horâ XI. Si quis verọ Antiquitati Hebraeae, vel doctrinae Christianae morali operam dare cupiet, illi libenter dux erit, tempore postea statuendo.

P. BOSSCHA Historiam Vet. Uni. ad ductum Compendii sui tractabit, diebus Martis, Mercurii et Veneris, horâ meridiana. *Antiquitates Romanas* explicabit, diebus, Lunae, et Jovis horâ XI. Ciceronis Senectutem, Terentii Andriam, Euripidis Hecubam explicabit diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris horâ X.

J. DUYMAER VAN TWIST Institutiones Iustinianeas explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ IX. Historiam Juris

Romani tradet diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris horâ XII. Encyclopaediam juris docebit, diebus Lunae, Martis et Jovis horâ XI. Jus Naturae exponet, diebus Lunae et Mercurii horâ X. Iis, qui aliarum juris doctrinae partium studio operam dare velint, dux erit, tempore postea cum auditoribus constituendo.

G. J. A. JONCKBLOET Historiam patriae enarrabit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ IX. Poëseos belgicae historiam tradet diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris horâ XII. Litteras medio-belgicas docebit diebus Martis et Jovis horâ X. Aestheticam docebit diebus Mercurii et Veneris horâ X. Eloquentiae quae dicitur exterioris exercitiis et disputationibus academicis praeërit diebus dein indicandis.

Publicas habebit *lectiones* de argumento quodam historico-litterario, die postea indicanda.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN Elementa Geometriae explicabit, diebus Martis, Mercurii et Jovis, horâ matutina VIII. Arithmeticam universalem docebit, diebus Mercurii horâ IX, Jovis horâ IX et Veneris horâ matutina VIII. Physicam theoreticam atque experimentalem, diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, horâ post meridiem I. Logicam tradet diebus Martis et Veneris horâ IX. Mechanicam tradet die Martis horâ III post meridiem. Opticam mathematicam die Veneris horâ meridiem III.

SALLIUS SUSAN, *Litterarum hodiernarum Lector*, Athenaei civium, qui Litteras Germanicas, Anglicas, Italicas et Gallicas sibi tradi cupient, desiderio lubens satisfaciet. Idem cum auditoribus de poemate Italico, *l'Orlando furioso di Lodovico Ariosto* inscripto, disseret.